

**Національна академія наук України
Інститут регіональних досліджень**

Серія “Проблеми регіонального розвитку”

Головний редактор д.е.н., проф. В.С. Кравців

**95-річчю Національної
академії наук України
присвячується**

**КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

у 8 томах

ТОМ 8

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Львів – 2013

УДК [332.122:339.9] (477)(061.1)

Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 8. Транскордонне співробітництво / відп. ред. Н. А. Мікула. – 2013. – 372 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

У монографії представлені теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва та функціонування транскордонних ринків у Карпатському регіоні; виокремлено організаційне і нормативно-правове забезпечення механізмів співробітництва та використання нових форм транскордонного співробітництва (транскордонні промислові парки, технопарки, транскордонні кластери та партнерства тощо). Досліджено особливості функціонування механізмів активізації транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні. Виявлено закономірності поглиблення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва у транскордонних регіонах в контексті європейської інтеграції України.

Рекомендовано науковцям, працівникам регіональних та місцевих органів влади та самоврядування, підприємцям та співробітникам організацій сприяння підприємництва, викладачам та студентам економічних спеціальностей.

Науковий редактор:

Кравців В.С.

– доктор економічних наук, професор

Рецензенти:

Чужиков В.І.

– доктор економічних наук, професор

Борщевський В.В.

– доктор економічних наук, доцент

Мокий А.І.

– доктор економічних наук, професор

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-6900-2 (загальний)

ISBN 978-966-02-6908-8 (т. 8)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 10 від 27.12.2012 р.).

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні.....	9
1.1. Теоретичні засади розвитку інституту транскордонного співробітництва	9
1.2. Регіональна політика ЄС і розвиток транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні.....	28
1.3. Особливості конвергенції Карпатського регіону у транскордонному просторі.....	60
Розділ 2. Вплив транскордонного співробітництва на розвиток Карпатського регіону	102
2.1. Аналіз транскордонної конвергенції регіонів і впливу прикордонного розташування на соціально-економічний розвиток території.....	102
2.2. Особливості зовнішньої торгівлі товарами у транскордонних регіонах Карпат	110
2.3. Особливості зовнішньої торгівлі послугами у транскордонних регіонах Карпат	134
2.4. Фінансові механізми активізації транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні.....	152
Розділ 3. Класичні форми транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні	191
3.1. Єврорегіони як організаційно-фінансова платформа співробітництва	191
3.2. Специфіка прикордонної торгівлі у транскордонних регіонах Карпат.....	199
3.3. Розвиток транскордонних ринків товарів, послуг та праці у Карпатському регіоні	217

Розділ 4. Нові форми транскордонного співробітництва	
у Карпатському регіоні	255
4.1. Інфраструктурні компоненти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах.....	255
4.2. Створення транскордонних промислових зон і технологічних парків як засіб активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах	268
4.3. Формування транскордонних кластерів – основа інноваційного розвитку транскордонних регіонів	285
4.4. Перспективи розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіону	306
Висновки.....	331
Додатки	338

Вступ

Розвиток транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні має давні традиції і особливості, пов'язані з тим, що на досить невеликій ділянці кордону сходяться кордони п'яти держав: України, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії і інтенсивність співпраці має значний вплив на життєдіяльність цих територій. З іншої сторони області Карпатського регіону дотичні до зовнішнього кордону України з ЄС, що в умовах євроінтеграції зумовлює саме те, що завдяки транскордонному співробітництву на цих територіях поліпшуються не тільки показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами, але і відбувається зростання обсягів залучення іноземних інвестицій і міжнародної фінансової допомоги, а також адаптація на вітчизняний ґрунт європейського досвіду ведення бізнесу, управлінських технологій, ділової етики, суспільної культури та стандартів формування громадянського суспільства.

Завдяки системному впливу усіх вищеперелічених ефектів відбувається суттєве покращення передумов регіонального розвитку прикордонних територій України, що, у свою чергу, чинить позитивний зворотний вплив на подальшу активізацію транскордонної співпраці. Насамперед, це відбувається через стимулювання розвитку усіх складових транскордонного співробітництва: експорту та імпорту товарів і послуг у межах транскордонних регіонів, прикордонної торгівлі, транскордонного підприємництва, функціонування єврорегіонів, інвестиційної співпраці, формуванню сучасних нових форм – транскордонних кластерів, партнерств тощо.

Протягом періоду державної незалежності в Україні сформовано достатнє інституційно-правове підґрунтя для розвитку транскордонного співробітництва – це і міжнародні акти, до яких приєдналась наша держава, і Закон України «Про транскордонне співробітництво», і державні програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр. та 2011-2015 рр., а також інші нормативно-правові документи, прийняті на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Зроблено важливі кроки до ефективного використання можливостей розвитку транскордонної співпраці з регіонами сусідніх держав, зокрема, сформовано низку єврорегіонів, створюються передумови для запровадження нових форм транскордонного співробітництва, які б відповідали реаліям нинішнього часу.

Як наслідок, протягом останніх років зовнішньоекономічне співробітництво українських регіонів зі своїми європейськими партнерами набуває дедалі більшого поширення. З кожним роком інтеграція регіональних економік нашої держави у систему глобальних зовнішньоекономічних зв'язків відзначається дедалі більшою диверсифікованістю та інтенсивністю. Особливого значення у цьому контексті набуває торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво із суміжними регіонами сусідніх держав, особливо якщо мова йде про країни ЄС.

Транскордонне співробітництво виступає важливою складовою частиною сучасної концепції європейської інтеграції, його економічні, інституційні та міжнародно-правові засади найбільш вдалими й опрацьованими з теоретичної та практичної точок зору є саме в країнах ЄС, де укорінені глибокі традиції регіоналізму. Тому досвід ЄС має велике значення для інших держав, у тому числі й для України.

Таким чином, дослідження проблематики становлення та розвитку інституту транскордонного співробітництва областей Карпатського регіону, сформованих за участю прикордонних територій України та держав-членів ЄС виступає важливим засобом адаптації на вітчизняний ґрунт передового досвіду та сучасних механізмів міжнародної регіональної інтеграції.

Активізація зовнішньоекономічних зав'язків українських регіонів з регіонами-партнерами з країн ЄС в контексті розвитку транскордонної співпраці має значні позитивні наслідки як для вказаних регіонів, так і для України загалом. Проте поглиблення зв'язків у межах транскордонних регіонів разом з новими можливостями несе й нові ризики: існуючі відмінності у рівні життя у країнах, що знаходяться по різні боку кордону, мають тенденцію проявлятися з більшою силою через швидші темпи зростання у країнах-нових членах Європейського Союзу порівняно з прикордонними регіонами України.

З метою використання нових можливостей сусідства в межах транскордонних територій Карпатського регіону, а також для нейтралізації можливого негативного впливу існуючих відмінностей у рівні життя по обидва боки кордону виникає необхідність виявлення найбільш ефективних засобів вирішення проблем у таких напрямках, як розвиток прикордонної та транспортної інфраструктури, захист спільних кордонів, спрощення процедур перетину кордону, захист від організованої злочинності та боротьба з нею; охорона навколишнього середовища та охорона здоров'я, розвиток культурних зв'язків тощо.

Для вирішення зазначених питань, пов'язаних з інтеграційними процесами, додаткового значення набуває вивчення організаційно-управлінських механізмів функціонування транскордонних регіонів. Адже в Україні до останнього часу прикордонні регіони здійснювали регіональні програми та галузеві проекти без урахування специфічних транскордонних умов власної економічної діяльності. Результатом недостатньої скоординованої здійснення регіональних та секторальних програм по різні боки кордону стало унеможливлення ефективного функціонування транскордонних регіонів як цілісних соціально-економічних систем.

Таким чином, найбільш важливим питанням у контексті виявлення резервів підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів на основі удосконалення системи сформованих у їхніх межах зовнішньоекономічних зв'язків є створення збалансованих просторових структур, орієнтованих на узгодження та синхронізацію програм розвитку по обидва боки кордону, що, в свою чергу, зумовлює конвергенцію регіонів у транскордонному просторі. Тобто, збалансований розвиток транскордонних регіонів стає можливим насамперед через розробку спільних програм розвитку та створення передумов для здійснення «дзеркальних» галузевих проектів, транскордонну конвергенцію механізмів конкурентоспроможності.

Варто відзначити і те, що у зв'язку зі вступом низки сусідніх з Україною європейських держав до ЄС змінилися умови та процедури фінансування Європейською Комісією транскордонних програм у Словаччині, Угорщині, Румунії та Польщі. Це ставить перед транскордонними регіонами низку нових вимог щодо підвищення ефективності використання фінансових ресурсів ЄС, спрямованих на зміцнення транскордонної співпраці на східних кордонах цього об'єднання.

На сьогоднішній день Європейською Комісією створений новий інструмент регулювання відносин із країнами-сусідами, який «ґрунтується на позитивному досвіді розвитку транскордонного співробітництва в рамках програм Фаре, Тасіс та Інтеррег», і буде зосереджений «на забезпеченні безперешкодного функціонування майбутніх східних і середземноморських кордонів та надійного управління ними, сприянні сталому соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів і налагодженні регіонального та транс національного співробітництва».

Все це ставить на порядок денний необхідність всебічного дослідження проблематики активізації співробітництва у транскордонних

регіонах Карпат у контексті європейської інтеграції України та виявлення пріоритетних напрямів їх подальшого розвитку.

Пропонована увазі читачів монографія орієнтується на виявлення закономірностей та особливостей становлення та розвитку інституту транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні, а також пропонує шляхи розв'язання наявних проблем, викликаних бар'єрами на шляху активізації торговельно-економічного, інвестиційного, інституційного та інших аспектів транскордонного співробітництва, та вказує на їх перспективи.

Монографія є певним узагальненням багаторічних теоретико-методологічних досліджень становлення та розвитку транскордонних співробітництва, які проводились співробітниками, докторантами, аспірантами і здобувачами наукових ступенів відділу проблем ринкової інфраструктури та транскордонного співробітництва Інституту регіональних досліджень НАН України.

Підготовку монографії здійснив колектив авторів під науковим керівництвом д.е.н. Н. А. Мікули. Автори розділів: д.е.н. Н. А. Мікула (Вступ, 1.1, 1.2, 3.1, 4.2, 4.3, Висновки), к.е.н. Є. Е. Матвеев (2.1), к.ф.н. В. В. Гоблик (1.2, 2.2-2.4, 3.1-3.2, 4.1-4.3), к.е.н. І. Р. Тимечко (3.2, 3.3), О. П. Демедюк (1.3, 2.3, 3.3), Ю. О. Цибульська (1.3, 3.3), О. Б. Цісінська (1.3, 4.1), В. М. Черторижський (1.3), В. І. Горбовий (1.2, 4.4), Г. П. Литвин (1.2, 4.4)

В зборі, обробці та аналізі інформації брала участь О. З. Федоришин.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

1.1. Теоретичні засади розвитку інституту транскордонного співробітництва

Зростання ролі та ваги транскордонних регіонів у сучасній економіці, а також збільшення наукового інтересу до вивчення проблематики їхнього формування та функціонування, пов'язане, насамперед, з усебічною активізацією процесів транскордонного співробітництва, які набули свого особливого розвитку після розпаду соціалістичного блоку, а також були зумовлені посиленням процесів європейської інтеграції, зокрема, останніми двома хвилями розширення ЄС.

При цьому особливо важливого значення набуває диференціація понять транскордонного та прикордонного регіонів, оскільки перші визначаються як спільна територія прилеглих до кордону сусідніх адміністративно-територіальних одиниць як мінімум двох держав, у той час як другі є територіями, що охоплюють одну або декілька адміністративно-територіальних одиниць однієї держави і прилягають до державного кордону¹. Згідно іншого визначення: «транскордонний регіон – це наявність щонайменше двох територій різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний кордон»². Деякі дослідники схиляються до думки, що «під транскордонним регіоном слід розуміти певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні території двох або кількох держав, що мають спільний кордон... Риси, притаманні транскордонним регіонам, не вичерпуються природно-географічними та геополітичними характеристиками, а також

¹ Мікула Н. А. Національна доповідь «Сучасний стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва в Україні» (основні положення проекту) / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов // Регіональна економіка. – 2010. – № 3(57). – С. 11-12.

² Луцишин Н. Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання – Єврорегіону «Буг» / Н. Луцишин // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів / за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К., 2000. – С. 77.

виробничими і соціально-економічними зв'язками між прикордонними територіями. Не менш, а можливо й більш вагомими характеристиками є наявність міцних етнокультурних зв'язків, які здатні долати державні кордони, і спільне історичне минуле, оскільки у багатьох випадках ті чи інші прикордонні території Європи (і це повною мірою стосується прикордонних територій сучасної України) входили до колишніх, вже не існуючих державних утворень або інших держав, ніж ті, до яких вони належать сьогодні»³.

Відтак, з погляду оптимального розмежування дефініцій транскордонного і прикордонного регіонів першочергову увагу слід приділити класифікаційним ознакам, за якими ідентифікуються ці регіони. Так, визначення прикордонного регіону пов'язане насамперед з окресленням відповідного географічного простору. Саме тому в науковій і спеціальній літературі часто зустрічаються також дефініції «прикордонний район», «прикордонна зона», «прикордонна територія» тощо. Зокрема, Законом України «Про державний кордон України» визначається, що прикордонні райони, як правило, встановлюються в межах території району, міста, селища, сільради, прилеглої до державного кордону України або до узбережжя моря, що охороняється органами Державної прикордонної служби України⁴. Натомість, прикордонною зоною, згідно угод про малий прикордонний рух, підписаних Україною з Польщею, Словаччиною та іншими сусідніми країнами ЄС, визнається територія адміністративних одиниць держав, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону⁵. У практиці транскордонного співробітництва зустрічаються випадки встановлення прикордонної зони в межах від 10 до 50 км від лінії державного кордону.

Не менш диференційованим є також застосування категорії «прикордонна територія». Так, згідно Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в Києві 22 травня 2003 р. (ст. 3) «прикордонна територія» означає територію під юрисдикцією відповідної Сторони, близьку до державного кордону з

³ Студенніков І. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень / І. Студенніков // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 22-23. – К., 2003. – С. 195.

⁴ Закон України «Про державний кордон України». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1777-12>.

⁵ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_138.

іншою Стороною, де розпочато діяльність з одного боку державного кордону, залежно від характеру специфічної діяльності, може мати прямий або непрямий та шкідливий або позитивний вплив на довкілля з іншого боку державного кордону⁶.

Водночас, в угоді між Україною та Словацькою Республікою про співробітництво в галузі карантину і захисту рослин «прикордонна територія» визначається як територія 10 км повітряної лінії по обидві сторони від спільного кордону обох держав⁷.

У роботах вітчизняних дослідників зустрічається також використання терміну «прикордонна територія» як більш гнучкого і прийнятного синоніму категорії «прикордонний регіон», застосування якого, в окремих випадках, дозволяє більш якісно та ґрунтовно описувати окремі суспільно-економічні процеси, що відбуваються у площині транскордонного співробітництва⁸.

У статті 1 Угоди про основні принципи прикордонної співпраці держав – учасниць Договору про поглиблення інтеграції в економічній та гуманітарній сферах, підписаного урядами Росії, Білорусі, Казахстану, Таджикистану і Киргизії, відзначається, що прикордонний регіон є регіоном у межах адміністративних чи інших державних територіальних утворень, адміністративно-територіальні одиниці яких співпадають з лінією державного кордону країн – учасниць угоди. У статті 4 цієї ж Угоди міститься також зобов'язання надавати на територіях, що знаходяться під її юрисдикцією, національний режим населенню суміжних прикордонних регіонів сусідніх держав з питань: тимчасового проживання, заняття традиційною господарською діяльністю, отримання освіти та інших послуг, заняття малим підприємництвом⁹.

Російський дослідник М. Межевич вважає прикордонні регіони особливими просторовими системами в господарському комплексі держави, які одночасно виступають центром зв'язків транскордонного співробітництва та периферією власної держави. Він вважає, що центральною категорією аналізу феномену кордонів має стати категорія

⁶ Прикордонна територія. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.-23692.0>.

⁷ Там само.

⁸ Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 22-23. – К., 2003. – С. 193.

⁹ Бельдей В. Развитие приграничных регионов возможно лишь за счет активных действий государства / В. Бельдей. – Режим доступу: <http://www.kreml.-org/opinions/111029111>.

«прикордоння» (borderland), під яким розуміємо два суміжні регіони по обидва боки кордону, що формують єдиний економічний простір. При цьому, на його думку, ідентифікація кордону може мати різне значення в різних місцях. Це пов'язується з різноплановістю формування кордонів, які, в одних випадках, мають штучний характер, а в інших виникають закономірно, спираючись на природні рубежі культурного, географічного чи соціально-економічного характеру¹⁰.

У цьому сенсі «прикордоння» виступає фактичним аналогом категорії «транскордонний регіон», з тією лише різницею, що ідентифікація останнього опирається на чіткіше окреслені межі, визначені адміністративно-територіальним поділом прикордонних регіонів кожної з держав, що беруть участь у транскордонному співробітництві.

Відтак, прикордонні регіони сусідніх країн є важливою складовою транскордонних регіонів, сформованих за їх участю, оскільки лише в межах транскордонного регіону виявляється синергетичний ефект від взаємодії прикордонних регіонів різних держав за рахунок використання потенціалу транскордонного співробітництва¹¹.

Тобто, **прикордонний регіон – це внутрішня територія держави, на якій реалізується її регіональна політика** (рис. 1.1). Наявність кордону є тим чинником, що визначає транскордонний регіон серед сукупності територіальних утворень. Не може бути транскордонного регіону на не суміжних територіях.

Водночас, ідентифікація транскордонного регіону, оскільки в цьому разі мова йде про адміністративно-територіальні одиниці різних держав, потребує значно глибшого та науково-обґрунтованого підходу до виявлення його структуротворчих елементів. Насамперед, це стосується визначення тих адміністративно-територіальних одиниць сусідніх країн, які входять до складу цього регіону, а також окреслення самого кола країн, прикордонні території яких виступають учасниками транскордонного регіону. Наприклад, деякі прикордонні райони Закарпатської області можуть одночасно входити до складу українсько-угорського чи українсько-словацького транскордонних регіонів, а також виступати структуротворчими елементами українсько-польсько-словацького чи українсько-угорсько-румунського транскордонних регіонів.

¹⁰ Межевич Н. М. Приграничное сотрудничество на Северо-Западе России: некоторые теоретические и практические аспекты / Н. М. Межевич. – Режим доступа :[www.hse.ru/data/956/369/1238/МОСКВА%20Межевич%20Н%20\(2\).doc](http://www.hse.ru/data/956/369/1238/МОСКВА%20Межевич%20Н%20(2).doc)

¹¹ Мікула Н. А. Концептуальні підходи до дослідження кон'юнктури транскордонного ринку / Н. А. Мікула, О. І. Пастернак, І. Р. Тимечко, М. О. Гусєва // Регіональна економіка. – 2010. – № 2(56). – С. 17.

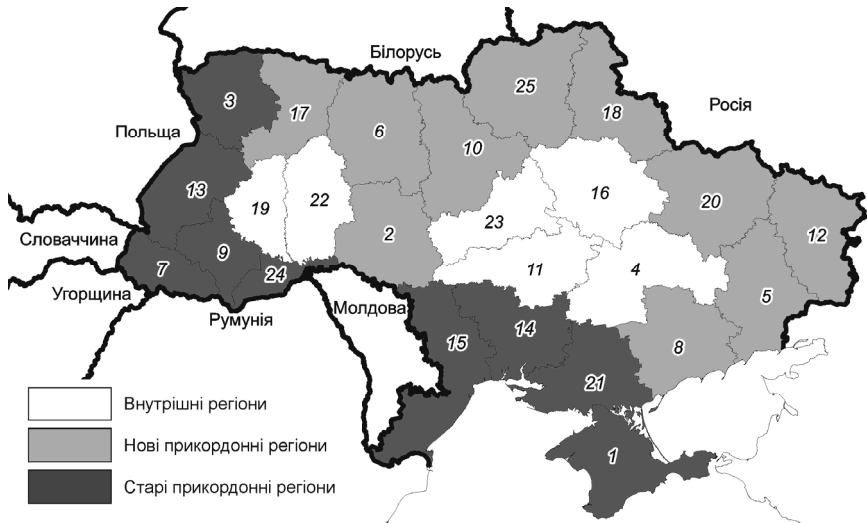

Рис. 1.1. Прикордонні області України

Умовні позначення: 1 – Автономна Республіка Крим; 2 – Вінницька область; 3 – Волинська область; 4 – Дніпропетровська область; 5 – Донецька область; 6 – Житомирська область; 7 – Закарпатська область; 8 – Запорізька область; 9 – Івано-Франківська область; 10 – Київська область; 11 – Кіровоградська область; 12 – Луганська область; 13 – Львівська область; 14 – Миколаївська область; 15 – Одеська область; 16 – Полтавська область; 17 – Рівненська область; 18 – Сумська область; 19 – Тернопільська область; 20 – Харківська область; 21 – Херсонська область; 22 – Хмельницька область; 23 – Черкаська область; 24 – Чернівецька область; 25 – Чернігівська область.

У цьому разі ключового значення набувають власне класифікаційні ознаки, за якими виділяються відповідні транскордонні регіони.

Транскордонний регіон можна виокремити на другому рівні після державного (область, воєводство, кантон, земля тощо) (рис. 1.2), та на третьому рівні – тобто на рівні району (наприклад, для випадку українсько-польського кордону – це рівень район-повіт). Таке виокремлення завжди є цільове.

Транскордонний регіон є об'єктом регіональної політики транскордонного співробітництва і його слід розглядати як *єдине ціле специфічне територіальне, поліструктурне утворення*.

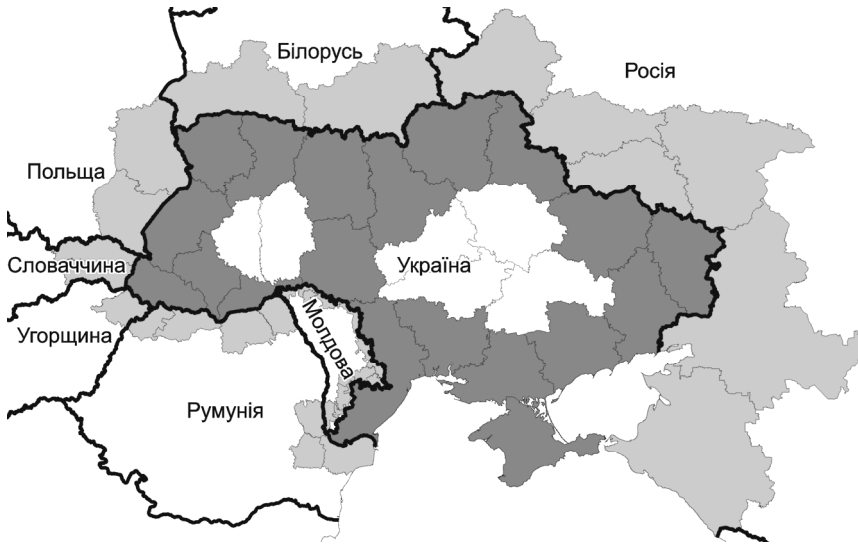

Рис. 1.2. Транскордонні регіони України

Тобто, як будь-який регіон, транскордонний регіон має визначену територію, населення, систему розселення, має економічну, екологічну, технологічну, політичну, культурну підсистеми, формується, функціонує та розвивається. Основна специфіка функціонування транскордонного регіону полягає у тому, що **для забезпечення його цілісності** як територіальної системи необхідна **координація** діяльності окремих прикордонних територій, яка реалізується через транскордонне співробітництво у різних організаційних формах.

Нагадаємо, що транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура) тощо.

Основою транскордонного співробітництва є *процес створення зв'язків та договірних відносин* у прикордонних теренах з метою пошуку шляхів вирішення спільних та ідентичних проблем. Це приводить до поняття транскордонного простору – насиченої території, що охоплює безліч *об'єктів і зв'язків між ними*: населені пункти, промислові підприємства, економічно освоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі, які розміщені по обидва боки кордону.

Просторову структуру регіону можна розглядати у двох вимірах: 1) з огляду на розміщення об'єктів на території і зв'язки між ними у просторовому контексті; 2) з огляду на облаштування, упорядкування, тобто правила та норми розміщення об'єктів на транскордонній території.

Крім національних систем правил та норм розміщення об'єктів на території є загальні принципи просторового облаштування європейського простору¹². Окрім того, вкрай важливим є оцінка культурного середовища, важливі принципи збереження і розвитку якого закладені у Гранадській Конвенції збереження європейського архітектурного спадку (РЄ, 1985), Валлетській Конвенції захисту археологічного спадку (РЄ, 1992), Флорентійській Хартії захисту історичних парків та садів (ICOMOS-IFLA, 1981). У цьому ж ряду стоїть Європейська ландшафтна Конвенція (РЄ, Флоренція, 2000), у якій, поряд з іншим, у розділі міжнародне співробітництво, ст. 9 «Транскордонні ландшафти», рекомендується, що «сторони повинні заохочувати транскордонне співробітництво на місцевому та регіональному рівнях, і скрізь, де це необхідно, розробляти і реалізувати спільні ландшафтні програми».

Просторова організація транскордонного регіону, окрім іншого, включає розміщення кордону (у фізичному вигляді) та прикордонної інфраструктури.

Якість економічного простору визначається багатьма характеристиками, основні з них наступні:

- **щільність** (чисельність населення, обсяг регіонального валового продукту, природні ресурси, доходи тощо на одиницю площі простору);
- **розміщення** (показники рівномірності, диференціації, концентрації, розподіл населення і економічної діяльності, освоєні і не освоєні території тощо);

¹² Європейська хартія регіонального просторового планування / Торремоліноська Хартія, 1983, Іспанія. Рада Європи. Режим доступу :// <http://www.kuznetsov-vv.hotbox.ru/d&g/>.

- **зв'язність** (інтенсивність економічних зв'язків між частинами та елементами простору, умови мобільності товарів, послуг, капіталу та людей, розвиток транспортних та комунікаційних мереж, проникність кордону, пропускна здатність кордону та прикордонної інфраструктури);
- **відкритість** (рівень сприйняття інновацій, рівень готовності системи до структурних змін, рівень безпеки – безпечність).

Характеристика зв'язності дуже важлива для транскордонного регіону і її підвищення – основне завдання політики транскордонного співробітництва чи політики транскордонної конвергенції.

Для функціонування економічного простору важливе значення має віддаль між його елементами. «Економічна віддаль» характеризується транспортними та трансакційними затратами на подолання фізичної віддалі, які включають, окрім плати за транспорт, **плату за митні послуги, митні збори та платежі за перетин кордону**.

Характерною особливістю розгляду транскордонного простору є відсутність чітко визначених адміністративних меж. Якщо транскордонний регіон розглядається в межах району – області, то транскордонний простір визначається щільністю та інтенсивністю зв'язків між суб'єктами господарювання, які можуть розміщатися і за межами адміністративного регіону. Так, інтенсивність зв'язків установ Івано-Франківської та Тернопільської областей з польською стороною поширює транскордонний простір і за межі Львівської області. Цей аспект дуже важливий при розгляді нових форм транскордонного співробітництва.

Основними закономірностями формування та розвитку транскордонного регіону, які доцільно враховувати при дослідженні проблем ТКС, є наступні¹³.

1. Так як транскордонний регіон є територіальна система, що складається з підсистем, що належать різним суспільно-господарським просторам, **спосіб організації його структури є комбінацією способів**, на яких організовані структури складових підсистем.
2. Структура транскордонного регіону має поліцентричний характер і організована навколо стількох доміантних осередків мережі поселень (центрів), скільки різних територіальних підсистем входить в склад транскордонного регіону.
3. Кожна з тих підсистем має іншу ступінь відкритості щодо свого суспільно-економічного простору, а також щодо останніх підсистем.

¹³ Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2004. – 395 с.

Структура системи різною мірою віддалена від стану рівноваги (недостатня чи мінімальна чутливість системи на зміну структури), і реагує з різним запізненням на всякі зміни. Так як відкритість має межі, різна є відкритість до конкретних підсистем регіональної системи щодо переміщення людей, благ, інформації, знань та енергії.

4. Перехід до іншого стану структури можливий завдяки нелінійній природі зв'язків і залежностей у транскордонній регіональній системі, з врахуванням існуючої різниці в межах окремих підсистем.
5. Зв'язки та залежності системи мають, значною мірою, причинно-зворотній характер. Це сприяє, з однієї сторони, зміцненню змін, що з'явилися в процесі функціонування системи, завдяки чому є можливим досягнення різних станів. З іншої сторони, зворотній вплив виконує роль механізму самоконтролю, що не дозволяє на такий перебіг змін структури, які могли б загрожувати її існуванню. Так само різним може бути характер зворотних впливів щодо зв'язків та залежностей вищого порядку, а у зв'язку, з тим порізному можуть відбуватися процеси проходження та зміцнення змін в окремих підсистемах транскордонного регіону. У порівнянні з моноцентричним суспільно-економічним регіоном з'являється новий вид зворотних зв'язків, пов'язаних з відносинами на рівні домінуючих центрів мережі поселень – транскордонного співробітництва.
6. Поліцентричний характер зумовлює те, що рівень інтеграції транскордонної регіональної структури є нижчим у порівнянні з вузловим (внутрішнім) регіоном, що також зумовлює те, що зміни структури транскордонного регіону відбуваються повільніше і розпочаті в якійсь з підсистем не обов'язково охоплюють цілу систему. Процеси самоконтролю відбуваються не лише у межах підсистем, а координуються через домінуючі центри, одночасно, спираючись на зв'язки між тими центрами.
7. Транскордонний регіон є поліструктурним об'єктом, бо за визначенням поліструктурність допускає синхронне співіснування формальних, змістовних і повних структур, які властиві різним наборам відносин і перетворень, виявленим на всіх рівнях членування системи і які охоплюють як цілі підсистеми, так і окремі елементи. Тому, основним підходом дослідження транскордонних регіонів є ***системно-структурний аналіз***.

Таким чином, найпростішою формою співробітництва у транскордонному регіоні є прямі, безпосередні контакти суб'єктів та учасників, які при більш довгострокових планах і певних спільних завдань чи

проектів можуть укласти транскордонні угоди; а при необхідності реалізації спільних стратегій соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону – створювати координуючі структури – орган транскордонного співробітництва¹⁴.

Так, до основних інституцій, що здійснюють загальну координацію співробітництва у різноманітних сферах слід віднести єврорегіони, європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС).

Структури, діяльність яких спрямована на підвищення конкурентоспроможності території, а значить і життєвого рівня – це транскордонні промислові зони та парки, транскордонні кластери та транскордонні інноваційні проекти тощо.

Узагальнюючи, слід зазначити, що першим структуротворчим елементом транскордонного регіону можна вважати місцеві громади тих адміністративно-територіальних одиниць (прикордонних регіонів) кожної з країн, що його формують. У вузькому сенсі, роль репрезентантів місцевих громад виконують органи місцевого самоврядування відповідних територій.

Іншим важливим структуротворчим елементом транскордонного регіону є його інфраструктура, яка може розглядатися як взаємопов'язаність чи навіть спільність складових прикордонної інфраструктури тих держав, які формують відповідний транскордонний регіон. Основними об'єктами такої інфраструктури виступають: мережа транспортних комунікацій (дороги, автозаправки, придорожні готелі, заклади харчування та кемпінги, автомобільні та залізничні вокзали, аеропорти, залізничне та авіаційне сполучення), наявність і стан пунктів перетину державного кордону (пропускна спроможність, технічна оснащеність, простота і швидкість процедур прикордонного догляду, якість сервісу черги, наявність сучасних автомобільних терміналів і автопортів тощо), розвиненість об'єктів комунальної інфраструктури (тепло- і водопостачання, водовідведення, телекомунікації, енергетичні мережі, доступ до Інтернету, сучасні системи утилізації відходів та інші).

Третім структуротворчим елементом транскордонного регіону, поряд з місцевими громадами та об'єктами інфраструктури, виступає інституційне середовище. Його розвиненість значною мірою визначається рівнем подібності адміністративно-територіального устрою

¹⁴ Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами та органами влади від 9.11.1995 р.

країн, території яких входять до транскордонного регіону, а також характером нормативно-правової бази по різні боки кордону, в тому числі і в частині транскордонної співпраці. Крім того, важливими складовими інституційного середовища є традиції, господарська культура та суспільно-психологічні стереотипи мешканців прикордоння, а також характер і розвиненість діючих соціальних, адміністративних та ринкових інститутів у межах транскордонного регіону. Насамперед це стосується навчально-освітніх центрів та наукових установ, владних і громадських організацій, підприємницьких структур, банківських і небанківських фінансових інституцій, бізнес-асоціацій, торгово-промислових палат, лікувально-реабілітаційних закладів і медичних установ тощо. Відтак, саме інституційне середовище виступає основною ланкою в процесі гармонізації стосунків у межах транскордонного регіону шляхом нівелювання диспропорцій у дії чинників впливу на розвиток суміжних територій сусідніх країн.

Наступним структуротворчим елементом транскордонного регіону можна вважати його людський капітал, а також структуру цього капіталу в розрізі прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх країн, що формують транскордонний регіон.

Людський капітал, як економічна категорія, характеризує сукупність сформованих і розвинутих людських здібностей, особистих рис і мотивацій, що впливають на господарські процеси, технологічну культуру та підприємницьку діяльність у певному ринковому чи організаційному середовищі.¹⁵ У більш широкому сенсі його можна трактувати як знання, творчий та інтелектуальний потенціал, особисті якості, моральні цінності, вміння та навички, лідерство, культуру праці, які використовуються для отримання доходу організацією чи індивідом і впливають на середовище свого застосування¹⁶.

Таким чином, можна стверджувати, що людський капітал транскордонного регіону включає в себе наявні трудові ресурси та інтелектуальний капітал, сконцентрований у його межах, а також цілу низку особливих творчих і навичкових здібностей, синергетичний ефект від яких виявляється в процесі транскордонного співробітництва. Насамперед, це стосується прикордонної торгівлі, транскордонного

¹⁵ Борщевський В. В. Інноваційно-інвестиційний механізм європейської інтеграції України у світлі теорії людського капіталу / В. В. Борщевський, Я. О. Олійник // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. II(42). – Ч. 2. – Т.1. – С. 10-11. – [Серія: Економічні науки].

¹⁶ Интеллектуальный капитал. – Режим доступа: <http://www.smart-edu.com/index.php/intellektualnyy-kapital/intellektualnyy-kapital.html/>.

туризму, реалізації інвестиційних та інноваційних проєктів транскордонного характеру тощо.

Дуже тісно з категорією людського капіталу як структуротворчого елементу транскордонного регіону, пов'язаний феномен соціального капіталу. Його можна визначити як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються учасники транскордонного співробітництва, що дає їм змогу співпрацювати один з одним. Соціальний капітал не є, як його часто зображають, рідкісним культурним багатством, що передається від одного покоління до наступного, і у випадку його втрати він не поновлюється. Навпаки, він твориться спонтанно і постійно формується людьми, які живуть своїм щоденним життям. Він створений традиційними суспільствами і генерується на щоденній основі окремими індивідами та фірмами у сучасному капіталістичному суспільстві.¹⁷

Це означає, що соціальний капітал транскордонного регіону накопичується у процесі життєдіяльності мешканців тих прикордонних регіонів, що його населяють, а величина цього капіталу є прямо пропорційною взаємній довірі та спільності інтересів і культурних традицій учасників усього транскордонного регіону. В цьому разі «довіра діє як мастило, що дає змогу будь-якій групі чи організації працювати більш ефективно»¹⁸.

На основі наявної транскордонної інфраструктури, сформованого інституційного середовища та існуючого людського капіталу, в сукупності з характером та рівнем розвитку місцевих громад, які визначають споживчі смаки та уподобання мешканців прикордоння, формується ще один важливий структуротворчий елемент транскордонного регіону, а саме – транскордонні ринки.

Дефініція транскордонного ринку має певні складнощі у зв'язку із тим, що, з одного боку, вона повинна відповідати економічному визначенню ринку, як інструменту найбільш ефективного перерозподілу економічних ресурсів між різними сферами їхнього застосування, що в кінцевому підсумку здійснюється у відповідності з потребами споживачів¹⁹, а з іншого, узгоджуватися з теорією транскордонного співробітництва, що є специфічною сферою міжнародних і між дер-

¹⁷ Фукуяма Ф. Соціальний капітал // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – Число 53 / Ф. Фукуяма. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n53-texts/fukuyama.htm>.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1979. – С. 331.

жавних стосунків, розглядаючи ринок у контексті гармонізації економічних взаємовідносин суб'єктів господарювання, що знаходяться по різні боки кордону.

У сучасних наукових публікаціях транскордонний ринок, зокрема, визначається як «економічна система, що об'єднує в собі декілька суміжних ринків сусідніх держав і виникає внаслідок налагодження транскордонних економічних і господарських зв'язків між ними, виступаючи у формі взаємопов'язаних регіональних ринків товарів, послуг, капіталів, праці тощо в межах транскордонного регіону, яким користуються його населення та суб'єкти господарювання для задоволення власних потреб і потреб місцевих ринків»²⁰. Крім того, «транскордонний ринок має важливе економічне значення, що виокремлює його серед інших ринків, позаяк на ньому відображаються економічні відносини між виробниками та мешканцями прикордонних територій суміжних країн. Водночас, він структурно пов'язаний зі всіма ринками, орієнтований на задоволення потреб мешканців прикордоння, виражає економічні відносини між суб'єктами в транскордонному просторі»²¹.

Це означає, що саме транскордонний ринок є тією структуроутворюючою ланкою транскордонного регіону, яка забезпечує його функціональну зрілість і соціально-економічну цілісність, оскільки зв'язує в єдине ціле органи місцевого самоврядування (регуляторні функції), транскордонну інфраструктуру (обслуговуючі функції), інституційне середовище (посередницькі і комунікаційні функції) та людський капітал (виробничі функції та формування споживчого попиту).

Таким чином, усі вищеперелічені структуротворчі елементи транскордонного регіону формують цілісну систему соціально-економічних та суспільно-психологічних взаємозв'язків, яка є тісно пов'язаною з адміністративними центрами, діючими інститутами та місцевими громадами прикордонних регіонів кожної з держав, що входять до складу транскордонного регіону (рис. 1.3).

Транскордонне співробітництво є одним з найбільш дієвих механізмів, покликаних сприяти розвитку інституційного середовища та розширенню законодавчих рамок у контексті збільшення отримуваних із транскордонних ринків благ і формалізації відносин у

²⁰ Мікула Н. А. Концептуальні підходи до дослідження кон'юнктури транскордонного ринку / Н. А. Мікула, О. І. Пастернак, І. Р. Тимечко, М. О. Гусева // Регіональна економіка. – 2010. – № 2 (56). – С. 17-18.

²¹ Там само.

транскордонному регіоні, із залученням до цього процесу всіх його структуротворчих елементів²².

Рис. 1.3. Система структуротворчих елементів транскордонного регіону
(Авторська розробка)

Таким чином, розглядаючи транскордонний регіон як цілісну просторово-територіальну економічну систему, визначивши її структу-

²² Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону : Наукова доповідь / НАН України. Інститут регіональних досліджень / наук. ред. П. Бельський. – Львів, 2005. – С. 31. (145 с.)

ротворчі складові, виникає необхідність забезпечення цілісності функціонування такої транскордонної системи, тим самим забезпечуючи **транскордонну конвергенцію суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн** – поступове зближення параметрів їх розвитку, яке відбувається в процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності (конвергенція механізмів конкурентоспроможності), що сприяє зменшенню диспропорцій (асиметричності) соціально-економічного розвитку в транскордонному просторі²³.

Чим вищий рівень зв'язності (пов'язаності) елементів системи, яка в транскордонному просторі проявляється через інтенсивність економічних зв'язків між частинами та елементами цього простору, умови мобільності товарів, послуг, капіталу та людей, розвиток транспортних та комунікаційних мереж, проникність кордону, пропускну здатність кордону та прикордонної інфраструктури, тим вища ймовірність отримання синергетичних ефектів і конкурентних переваг транскордонним регіоном.

Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України і політику конвергенції, яку реалізує ЄС, зростає важливість не просто зближення рівнів соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, а зближення політики конкурентоспроможності, вивчення і впровадження аналогічних механізмів підвищення конкурентоспроможності, тобто, слід досліджувати та реалізувати політику **транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності** – зближення механізмів, які використовуються сусідніми країнами і їх регіонами для підвищення конкурентоспроможності, в транскордонному просторі; запозичення чи поширення дії існуючих механізмів конкурентоспроможності з/на сусідні території; формування спільних механізмів у транскордонному регіоні для набуття останнім конкурентних переваг²⁴.

Суттєвим аспектом у вищевказаному визначенні є наголошення на важливості збереження ідентичності регіонів, за одночасного зближення механізмів підвищення конкурентоспроможності. Енрайт (1992) стверджував, що регіони і країни мають значення доти, доки

²³ Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев, В. В. Толкованов та ін.; відп. ред. Н. А. Мікула; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів, 2012. – 368 с.

²⁴ Там само.

відрізняються детермінанти конкурентних переваг. Навіть якщо відмінності в інституціональній організації, смаках, організації підприємництва, стратегій, місцевої конкуренції тощо, будуть усунені, регіони і їх регіональна ідентичність будуть все ще мати важливе значення. Економічний розвиток не може бути відірваним від історії, зокрема, місцевої економічної історії²⁵.

Ключові конкурентні переваги регіонів, у тому числі і транскордонних, можна згрупувати:

1. Географічні переваги (вигідне географічне розташування, оптимальна транспортна освоєність території регіону, близькість до економічно розвинених територій).
2. Природні (наявність природних ресурсів, зокрема унікальних, кліматичні умови тощо).
3. Науково-технічні (наявність розвиненого науково-технічного потенціалу, науково-інформаційного середовища).
4. Інноваційні (інноваційний розвиток регіону, наявність інноваційних видів продукції у регіоні, активне міжнародне співробітництво).
5. Соціально-культурні (суспільні цінності, вікова структура населення, доходи, рівень освіти, регіональні міграції населення, культурний потенціал регіону, та ін.).
6. Економічні (валовий регіональний продукт, можливості для створення та функціонування бізнесу у регіоні тощо).
7. Політико-правові (законодавче, антимонопольне регулювання, спеціальні стимули, рівень корумпованості органів влади формують психологічно-ментальну ситуацію у окремому регіоні).

Покращити географічне розташування з метою підвищення його конкурентоспроможності на ринку, можливо, в першу чергу, за рахунок розвитку транспортної інфраструктури, що сприятиме збільшенню щільності транспортних шляхів регіону. Наявність обмежених природних ресурсів можна компенсувати ефективним їх видобутком та управлінням використанням, що визначатиметься наявними технологічними можливостями, кон'юктурою світового та вітчизняного ринків тощо. Таким чином, бачимо, що вплив на фактори географічного розташування та природних ресурсів регіону є досить обмеженим, переважно може здійснюватись лише у напрямку підтримання наявного рівня

²⁵ Enright, M. The Geographic Scope of Competitive Advantage. VUGS-congres, Stuckin the Region, changing scales for regional identity: Utrecht. Koninklijke Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/Vereniging van Utrechtse Geografie Studenten VUGS, 1993.

розвитку, та тісно залежить від стану останніх конкурентних переваг, які, відповідно, потребують безперервного та ефективного управління.

Механізми підвищення конкурентоспроможності регіону мають більш-менш стабільні класифікаційні ознаки і, як правило, базуються на належному науково-технічному та організаційному рівні розвитку регіону; високорозвиненому маркетингу та менеджменту; належному фінансово-економічному забезпеченні функціонування регіону; високому рівні кваліфікації робочої сили тощо.

Такими механізмами підвищення конкурентоспроможності транскордонних та прикордонних регіонів, які активно застосовуються у світовій практиці, є актуальними для сучасних глобалізаційних тенденцій, та можуть бути застосовані в українських реаліях можуть бути різноманітні форми транскордонного співробітництва (кластери, партнерства, промислові парки, технопарки, проекти, єврорегіони та європейські угруповання територіальної співпраці тощо) та маркетинг транскордонних регіонів.

При дослідженні транскордонних регіонів, створених на кордоні України з державами ЄС, слід зазначити, що засадничими при їхньому становленні та функціонуванні є принципи еволюційності, субсидіарності, дифузності, компліментарності, конвергентності та історичності.

Принцип еволюційності означає, що транскордонні регіони, які охоплюють сусідні території України та держав ЄС, повинні формуватися не «згори», на основі політичної волі чи суб'єктивних прагнень керівників відповідних держав та регіонів. Вони повинні розвиватися на еволюційних засадах, шляхом поступового становлення в прикордонних регіонах нашої держави основних елементів інституційного середовища, які забезпечують високий рівень ефективності регіональної політики країн – членів ЄС. Це стосується як інституційно-правових засад функціонування регіональних господарських комплексів і транскордонних ринків, так і адміністративно-управлінських, організаційних та суспільно-психологічних елементів інституційного середовища прикордоння.

Принцип субсидіарності забезпечує передачу на вищий щабель управлінської ієрархії регіону лише тих адміністративних функцій, які не можуть бути достатньо ефективно виконаними на базовому щаблі. Відтак, він є основним у формуванні дієвої моделі транскордонної співпраці на рівні органів місцевого самоврядування, які в державах ЄС відіграють ключову роль при становленні та функціонуванні транскордонних регіонів. Без застосування принципу субсидіарності прикор-

донні адміністративно-територіальні одиниці України не зможуть розвивати всього спектру транскордонних взаємозв'язків зі своїми відповідниками із сусідніх країн ЄС, оскільки стикатимуться з постійним дефіцитом фінансових ресурсів та управлінських повноважень. А це, у свою чергу, залишатиметься вагомим бар'єром на шляху формування транскордонних регіонів між Україною та країнами ЄС.

Принцип дифузності означає, що транскордонне співробітництво повинне виконувати роль нівелювання достатньо жорсткого впливу зовнішніх кордонів ЄС, зокрема, в контексті створення своєрідних «дифузних зон» на прикордонних територіях, які забезпечуватимуть спрощення руху товарів і послуг в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах. Використання цього принципу дасть змогу налагодити механізми транскордонної співпраці в контексті гармонізації інституційного та соціально-економічного середовищ прикордонних регіонів країн України та ЄС, які в майбутньому можна буде застосовувати і на загальнодержавному щаблі європейської інтеграції України.

Принцип компліментарності покликаний унеможливити появу деструктивних ефектів у транскордонній співпраці України з державами ЄС, викликаних загостренням конкуренції та економічних суперечностей. Згідно цього принципу в транскордонних регіонах між Україною та ЄС повинне переважати партнерство господарюючих суб'єктів, яке спиратиметься на транскордонну спеціалізацію кожної зі сторін відповідно до їх ресурсного забезпечення та міжнародного поділу праці. У цьому разі функціонування транскордонного регіону матиме надійні перспективи стратегічного розвитку, оскільки всі його учасники будуть інтегровані в цілісну систему соціально-економічних та суспільно-психологічних взаємовідносин.

Принцип компліментарності доповнюється принципом конвергентності, за яким співробітництво у транскордонному регіоні повинно супроводжуватися поступовим зближенням рівнів економічного розвитку та соціальних стандартів життя населення по обидва боки кордону, а також на рівні субрегіональних утворень у межах кожного транскордонного регіону. Застосування цього принципу в транскордонному співробітництві України з державами ЄС покликане сприяти підвищенню ефективності функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання на регіональному рівні, розвитку в прикордонних областях України виробничої, комунальної та соціальної інфраструктури, адаптації на український ґрунт європейських стандартів ведення

бізнесу, а також залученню в економіку прикордонних регіонів нашої держави інновацій і новітніх технологій з країн ЄС.

Принцип історичності виявляється у відродженні в транскордонних регіонах тих історичних форм співпраці та соціально-культурної взаємодії мешканців прикордоння України й сусідніх із нею держав ЄС, які існували упродовж тривалого історичного періоду і були штучно перерваними після встановлення «залізної завіси» на зовнішніх кордонах СРСР. Цей принцип також означає, що транскордонна співпраця між українськими регіонами та регіонами країн ЄС не має на меті інтегрувати в одне ціле різні за своєю цивілізаційною сутністю соціально-економічні системи, навпаки, вона покликана повернути в лоно європейської цивілізації ті території, які були вирвані з європейського історичного контексту під час проведення довготривалого соціалістичного експерименту.

Крім того, до принципів формування транскордонних регіонів за участю прикордонних територій України та держав ЄС слід також віднести низку принципів, які лежать в основі регіональної політики ЄС, зокрема: децентралізації (перерозподілу владних повноважень та бюджетних ресурсів на користь регіонів з метою вирівнювання економічного розвитку та досягнення політичної стабільності), партнерства (співробітництва між суб'єктами управління різних адміністративно-територіальних органів), програмування (розробки стратегій регіонального розвитку з урахуванням пріоритетних довгострокових і короткотермінових цілей), концентрації (зосередження зусиль регіональної політики на ключових напрямках розвитку відповідних територій) та додатковості (додаткового фінансування регіональних проектів, підтримуваних ЄС, з місцевих бюджетів)²⁶.

Відповідно до вищеописаних принципів, пріоритетними напрямками формування та розвитку транскордонних регіонів між Україною та ЄС є:

- активізація ролі місцевих громад по різні боки кордону з метою вирішення транскордонних проблем локального характеру, а також налагодження взаємовигідного та ефективного співробітництва між органами місцевого самоврядування України і сусідніх з нею держав – членів ЄС;
- нівелювання негативних ефектів запровадження режиму зовнішнього кордону ЄС (введення віз, ускладнення процедури перетину

²⁶ Посібник з транскордонного співробітництва. – Ужгород : АРР Закарпаття, 2005. – С. 13.

кордону, наявність митних тарифних і нетарифних обмежень тощо), які супроводжуються активізацією контрабанди, нелегальної трудової міграції та інших соціально-економічних проблем на східному кордоні ЄС;

- збереження соціально-культурних і гуманітарних зв'язків між мешканцями прикордонних територій, що знаходяться по різні боки кордону (реалізація наукових та освітніх програм, передача досвіду підготовки до членства в ЄС, експорт ринкових і демократичних інститутів тощо);
- підвищення ефективності використання наявного у транс кордонному регіоні ресурсного та економічного потенціалу (реалізація спільних інвестиційних проектів, співпраця у втіленні в життя транскордонних програм континентального значення, наприклад Євро-2012 тощо);
- розвиток громадянського суспільства як основи для становлення демократії і ринкової економіки, підвищення якості людського капіталу та адаптації країн, що не є членами ЄС, до системи європейських цивілізаційних цінностей і культурної спадщини ЄС.

1.2. Регіональна політика ЄС і розвиток транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

На європейському континенті регіональна політика пройшла складний і тривалий шлях власної еволюції: починаючи з 20-х років минулого століття, коли у Великобританії на державному рівні вперше було створено спеціальне відомство, що відповідало за перепідготовку кадрів та їх скерування до регіонів, які розвивалися, а також забезпечення новими працівниками тих галузей економіки, що відчули гостру потребу в трудових ресурсах²⁷, аж до проведення останньої реформи структурних фондів ЄС у 2000-2006 рр., яка передбачала спрямування переважної частини фінансових ресурсів у рамках реалізації регіональної політики ЄС на розв'язання нагальних проблем розвитку²⁸.

Досліджуючи основні віхи формування основ регіональної політики на європейському континенті, не можна оминати увагою

²⁷ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 10 (171 с.).

²⁸ Структурні фонди та Фонд гуртування. – Режим доступу : <http://europa.-dovidka.com.ua/s.html>.

створення у 1936 р. Асоціації реконструкції спеціальних територій у Великобританії, через яку надавались кредити на розвиток малого і середнього підприємництва в депресивних регіонах.²⁹ Згодом, зокрема у другій половині ХХ століття, саме вирівнювання пропорцій регіонального розвитку стало одним з основних імперативів регіональної політики ЄС.

Нового імпульсу регіональна політика в Європі отримала у повоєнний період. Так, у 1945 р. англійський парламент прийняв Закон про розміщення промислових підприємств, який замінив довоєнне законодавство про спеціальні території і став основою для реалізації регіональної політики на більш ніж 15-річний період.³⁰ У 1949 р. підрозділ у справах територій був також створений при міністерстві будівництва Франції³¹.

Водночас, через занепад старих галузей промисловості в 1950-х, а особливо в 1960-х роках, чимало урядів у європейських країнах (Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Швеція, Бельгія, Іспанія) почали вживати безпосередніх заходів, спрямованих на надання підтримки цілим галузям промисловості для сповільнення чи припинення їхнього занепаду. Така політика, як правило, вважалася «галузевою», оскільки призначалася для конкретних секторів (вуглевидобувного, металургійного, текстильної чи автомобільної промисловості тощо) і певним чином уповільнила формування інституційного базису регіонального розвитку. Проте, через деякий час, у зв'язку з недостатньою ефективністю та результативністю цих заходів, політика активної фінансової підтримки конкретних галузей зазнала змін. На зміну їй прийшли підходи, спрямовані на «регіональний розвиток». Насамперед, це стосувалося задоволення широкого кола потреб окремих територій (які прийшли в занепад чи перебували у стані економічних трансформацій), а не потреб конкретного сектора чи його виробничих центрів. Такий підхід дав поштовх формуванню нової регуляторної парадигми, яка полягала в орієнтації на розвиток регіону, а не в прямому стимулюванні конкретних галузей.⁵

У 1957 р. Римським договором про утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) було визначено необхідність

²⁹ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 11 (171 с.).

³⁰ Україні – політичні амбіції, чи європейський досвід? – : Режим доступу : http://karpravozahist.narod.ru/inw_18.html.

³¹ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 15 (171 с.).

зменшення суттєвих відмінностей у соціально-економічному житті різних регіонів держав Спільноти.³² З цього часу вирівнювання пропорцій регіонального розвитку стало одним з головних пріоритетів регіональної політики на європейському континенті загалом.

Починаючи із середини 60-х років XX століття регіональна політика в Європі починає поступово диверсифікуватися. Зокрема, в її руслі відбувається формування нового перспективного напрямку – транскордонного співробітництва. Так, у вересні 1966 р. Консультативна Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію № 470 про європейську співпрацю між місцевими властями, в якій мстилась рекомендація Комітету Міністрів розробити проект конвенції з цього питання. Через кілька років Комітет Міністрів звернувся до Комітету в справах Муніципальної та Регіональної Співпраці з пропозицією підготувати дослідження проблем співпраці місцевих органів влади прикордонних територій.³³

Зростання ваги транскордонного співробітництва в регіональній політиці країн Євроспільноти продовжилося в наступні роки. Так, у 1968 р., після реорганізації її керівних органів була створена Генеральна дирекція регіональної політики, яка стала головним «конструктором» європейського регіоналізму, відповідальним за розробку загальної регіональної політики всього об'єднання³⁴. А в 1975 р. було засновано Європейський фонд регіонального розвитку, основною метою функціонування якого став саме розвиток регіонів³⁵.

У 70-х роках активізувалась діяльність окремих регіонів Європи зі створення міжнародних асоціацій. У 1971 р. була створена Асоціація європейських прикордонних регіонів, до якої входять як прикордонні регіони, так і транскордонні структури (близько 40 членів). Головною метою Асоціації є організація конференцій та інших форумів, де відбувається обмін думками та напрацювання нових ідей. Асоціація також відстоює інтереси своїх членів перед державними структурами. У

³² Посібник з транскордонного співробітництва. – Ужгород : АРР Закарпаття, 2005. – С. 13.

³³ Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70-90-х років XX століття / І. Ілько. – Режим доступу : univ.uzhgorod.ua-static/ndi/idurr/ilko.doc.

³⁴ Чередниченко В. Еволюція моделі європейського євро регіонального співробітництва / В. Чередниченко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua-/portal/soc_gum/vchu/N153/N153p100-108.pdf.

³⁵ Посібник з транскордонного співробітництва. – Ужгород : АРР Закарпаття, 2005. – С. 13.

1981 р. саме вона підготувала Хартію прикордонних та транскордонних регіонів (змінену та доповнену в 1987 р.). У Хартії, зокрема, підкреслювалось, що прикордонні та транскордонні регіони виступають як рушійна сила регіонального розвитку. Асоціація європейських прикордонних регіонів є також дорадчим органом Ради Європи та ЄС. Серед інших асоціацій, що чинять позитивний вплив на розвиток транскордонних регіонів у Європі, слід відзначити: Конференцію периферійних приморських регіонів, створену в 1973 р. (організація налічує понад 100 членів), Робочу групу традиційних індустріальних регіонів, створену в 1984 р. (об'єднує близько 20-ти регіонів Європи), Асоціацію «Чотири двигуни Європи», засновану в 1988 р. (об'єднала німецьку землю Бален-Вюртенберг, іспанську Каталонію, італійську Ломбардію та французький регіон Рон-Альпи).³⁶

У цьому ряду можна також відзначити Робочу співдружність Альп-Адрія, засновану в 1978 р., як міжрегіональну асоціацію транскордонного типу, орієнтовану на зменшення політичної дистанції між Східною та Західною частинами Європи. До її складу увійшли прикордонні території Австрії, Італії, Німеччини, Швейцарії та Угорщини, а також у статусі спостерігачів приєдналися регіони нинішніх Словенії та Хорватії (на той час СФРЮ). Серед конкретних галузей співпраці в межах Альп-Адрія були визначені трансальпійські та морське сполучення, виробництво та постачання електроенергії, сільгоспвиробництво, лісове господарство, управління водними ресурсами, туризм, захист людського та культурно-рекреаційного середовища, захист природи та ландшафтів, культурні взаємини, спільні контакти між науковими інституціями та регіональне планування в межах транскордонного регіону³⁷.

Протягом 80-х років XX ст. була розроблена нова стратегія регіональної політики ЄС, головними детермінантами якої стали: пріоритет інтересів саме економічного розвитку (на відміну від колишнього переважання соціальних чинників); стимулювання приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу; відмова від реалізації великомасштабних регіональних проектів на користь регіонального планування на «нижчому» територіально-адміністративному щаблі; посилення інноваційної спроможності регіонів; вироблення нових механізмів

³⁶ Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70-90-х років XX століття / І. Ілько. – Режим доступу : univ.uzhgorod.ua/~static/ndi/idurr/ilko.doc.

³⁷ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – С. 145-146 (171 с.).

регулювання економіки відсталих територій, включаючи «позитивну дискримінацію» периферійних прикордонних територій з метою створення умов для розвитку вже існуючих підприємств.³⁸

У 1985 р. було організовано Асамблею європейських регіонів (АЕР), яка сьогодні об'єднує близько 300 регіонів з усієї Європи, включаючи країни СНД, тісно співпрацюючи з Радою Європи та інституціями ЄС і підтримуючи постійні зв'язки з іншими між регіональними асоціаціями. Асамблея має статус Ради Регіонів Європи. В її Статуті головна мета об'єднання визначається як «політичний голос регіонів Європи». Складовою діяльності Асамблеї є програми міжрегіонального співробітництва, а серед основних завдань відзначаються сприяння регіоналізації в Європі та підтримка принципів субсидиарності й комплементаризму між місцевим, регіональним і національним рівнями, включаючи наднаціональний (загальноєвропейський)³⁹.

У 1987-1988 рр. регіональна політика ЄС остаточно виокремилась як пріоритетний політичний напрям функціонування Спільноти. Зокрема, Стаття 130а Єдиного Європейського Акту, який набув чинності у 1987 р., декларувала, що ЄС визнає одним з пріоритетів поглиблення соціального та політичного єднання країн-учасниць скорочення диспропорцій між різними регіонами та ліквідацію відсталості регіонів, які знаходяться в несприятливих умовах.⁴⁰

В Єдиному Акті відбулося також втілення ідеї гармонізації національних концепцій регіональної політики ЄС. Зокрема, в розділі «Економічна та соціальна єдність» були викладені основні принципи зближення рівнів розвитку країн-членів Спільноти. Регіональна політика та її фінансове забезпечення спрямовувалися на такі основні цілі⁴¹:

- розвиток регіонів, рівень яких нижчий від комунітарного (**ціль 1**);
- реструктуризація регіонів, що мали спад промисловості (**ціль 2**);
- подолання довгострокового та молодіжного безробіття (**ціль 3**);
- адаптація робітників до змін у промисловості (**ціль 4**);
- сприяння структурним змінам у сільському господарстві та рибній промисловості (**ціль 5а**).

³⁸ Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>.

³⁹ Асамблея європейських регіонів. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Асамблея_європейських_регіонів.

⁴⁰ Посібник з транскордонного співробітництва. – Ужгород : АРР Закарпаття, 2005. – С. 13. (70 с)

⁴¹ Міжнародні аспекти державної регіональної політики. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=64>.

- структурний розвиток сільських районів (**ціль 5б**);
- структурний розвиток рідко заселених регіонів (**ціль 6**).

Паралельно з цим відбувався також розвиток інституційних засад транскордонного співробітництва як одного з ключових напрямів регіональної політики ЄС. Зокрема, у 1980 р. в Мадриді була прийнята «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», а в 90-х роках два додатки до неї: Додатковий протокол (Страсбург, листопад 1995 р.) та Протокол №2 (Страсбург, травень 1998 р.) – основні закони першої групи. Фактично в цих документах, в основному, було сформовано понятійний апарат щодо міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Крім того, Мадридська Конвенція не лише вказувала на основні «правила гри» в реалізації транскордонної співпраці, але й містила набір типових угод та інших документів для підписання територіальними органами влади прикордонних областей сусідніх держав або самими державами.⁴²

Маастрихтським договором (1992 р.) передбачалось започаткування діяльності Комітету регіонів – представницького органу регіональних та місцевих влад. Цим документом регіон із суспільно-географічної та економічної точок зору трактувався «...як територіальна спільність, населенню якої притаманні спільні цінності, спроби збереження й розвитку своєї самобутності з метою стимулювання економічного, соціального та культурного прогресу»⁴³.

1993 р. для подальшого зміцнення структурної політики Спільноти було створено Фонд гуртування. Основним завданням цього Фонду стало фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проєктів, насамперед для тих країн, де ВВП на душу населення становило менше 90% від середнього показника для всіх держав-учасниць ЄС.⁴⁴

21 березня 1995 р. в Парижі 52 країни – члени ОБСЄ підписали Пакт Стабільності в Європі. У ньому особливо наголошувалось на тому, що добросусідські відносини повинні сприяти регіональному економічному розвитку, подоланню соціально-економічних труднощів,

⁴² Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. А. Мікула ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2004. – С. 126-127. (395 с)

⁴³ Міжнародні аспекти державної регіональної політики. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=64>.

⁴⁴ Структурні фонди та Фонд гуртування. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Структурні_фонди_та_Фонд_гуртування.

ефективному використанню потенціалу транскордонного співробітництва для розвитку свободи особистості, ідей, підвищення добробуту в усіх сферах.⁴⁵

У тому ж 1995 р. було прийнято чинну редакцію «Європейської Хартії прикордонних і транскордонних регіонів», яка, з одного боку, належним чином ознайомлювала з практикою і напрямками співпраці на кордонах Західної Європи, що сформувалися там принаймні вже чверть століття тому, систематизовано інформуючи про існування, засоби і заходи, що сприяють розвитку прикордонних регіонів, а з іншого, надавала можливість рівноправного внесення доповнень, зауважень і проблем, пов'язаних з досвідом країн у міжнародній співпраці, примножуючи відомості про явище, специфіку різноманітних можливостей і форм міжнародної співпраці в Центральній-Східній Європі. У цій Хартії підкреслювалося, що готовність громадян, органів місцевої і регіональної влади прикордонних районів Європи до спільного пошуку можливостей розв'язання прикордонних проблем не таїть у собі наміру ліквідувати незалежності національних держав, маючи основними прагненнями подолання «шрамів історії» та створення можливостей для населення прикордонних регіонів кращої співпраці у всіх сферах життя. Адже ніде інде, як на прикордонних територіях сусідніх держав, не є так очевидною необхідність ламання ізоляційних, національно замикаючих упорядкувань.⁴⁶

Важливе місце в регіональній політиці ЄС та розвитку транскордонного співробітництва на європейському континенті відіграють програми регіонального розвитку ЄС (рис. 1.4).

Сьогодні функціонуванню цих програм приділяється дедалі більша увага, як в частині реалізації транскордонних ініціатив на внутрішніх кордонах Спільноти, так і в контексті політики сусідства з країнами Східної Європи.

У березні 1999 р. в Берліні Рада Європи започаткувала реформу структурних фондів і прийняла рішення про зміни у способі функціону-

⁴⁵ Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70-90-х років XX століття / І. Ілько. – Режим доступу: univ.uzhgorod.ua-static/ndi/idurt/ilko.doc.

⁴⁶ Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. А. Мікула ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2004. – С. 126-127. (395 с)

вання Фонду згуртування.⁴⁷ Згідно з нововведеннями передбачалося скорочення цільових категорій Структурних Фондів до трьох⁴⁸:

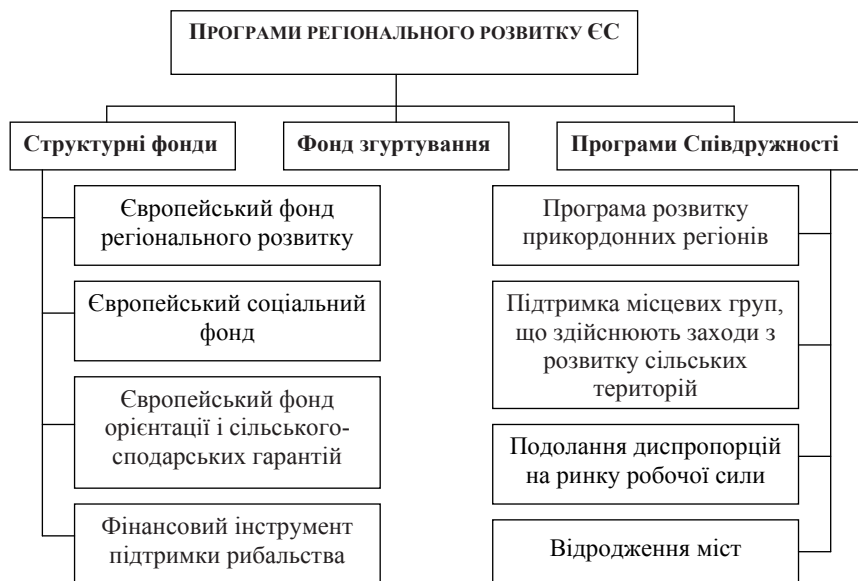

Рис. 1.4. Засоби сприяння регіональному розвитку в ЄС⁴⁹

- I категорія – найвищий ступінь сприяння тим регіонам, де ВВП на душу населення становить менше 75% ВВП у середньому в ЄС (мета – вирівнювання економічних пропорцій регіонального розвитку).
- II категорію становили регіони із високим рівнем безробіття (мета – підтримка структурно слабких регіонів).

III категорія – здійснення підтримки ініціатив в освіті та перекваліфікації кадрів (мета – розвиток людських ресурсів). У контексті подальшої активізації транскордонного співробітництва в Європі та

⁴⁷ W służbie regionom: dokumentacja europejska. – Warszawa: Komisja Europejska w Polsce, 2001. – S. 5. (31 s.).

⁴⁸ Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>.

⁴⁹ Никитюк Т. Структурні фонди Євросоюзу: механізм фінансування регіонального розвитку / Т. Никитюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/en_oif/2008_5_2/zbimuk_O_FN_5_%D0%A7_2_56.pdf

підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів на внутрішніх кордонах ЄС сьогодні значну роль відіграють також низка прийнятих у попередні роки базових документів, серед яких слід, насамперед, відзначити Європейську хартію місцевого самоврядування, прийняту в Страсбурзі в жовтні 1985 р.; Хартію Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи, ухвалену Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.; проект Європейської хартії регіонального самоврядування, ухвалений Конгресом місцевих і регіональних влад Європи Ради Європи 5 червня 1997 р., та Декларацію Асамблеї Європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі (1996 р.). Для всіх європейських прикордонних територій базовими є також положення, викладені у Європейській хартії регіонального просторового планування (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.), «Базових принципах стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Перспективах європейського просторового розвитку ЄС» (ESDP) тощо⁵⁰.

Нова європейська регіональна політика на 2007-2013 роки передбачає зосередження дій на трьох основних цілях: конвергенція, підвищення регіональної конкурентоспроможності та європейське територіальне співробітництво.⁵¹ При цьому головним завданням регіонів стає їх комплементарна (доповнююча) функція, пов'язана із процесом європейської інтеграції. Фактично європеїзація як процес призводить до зміни всієї системи взаємозв'язків – ролі, компетенції та співвідношення функцій органів виконавчої влади, – модифікується система прийняття рішення національними органами влади. Саме тут виявляється доповнююча, комплементарна функція регіонів, що залежить від «ваги» певної держави в структурі ЄС.⁵²

Усі вищевказані організаційно-інституційні передумови розвитку транскордонного співробітництва в Європі безпосереднім чином вплинули і на еволюцію його форм та напрямів розвитку. Зокрема, вони сприяли підвищенню ефективності формування та функціонування транскордонних регіонів, у тому числі шляхом впровадження нових управлінських підходів та інноваційних технологій в діяльність

⁵⁰ Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. А. Мікула ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2004. – С. 126-127. (395 с).

⁵¹ Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширення ЄС : монографія / за ред. Н. Мікули, В. Борщевського, Т. Васильців. – Львів : Ліга Прес, 2009. – С. 57-58. (436 с.)

⁵² Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>.

суб'єктів господарювання та інших складових системи транскордонного підприємництва.

Так, становлення вищеописаних нормативно-правових та організаційних елементів інституційного середовища транскордонної співпраці на європейському континенті супроводжувалося формуванням сприятливих умов для розвитку транскордонної інфраструктури, функціонування транскордонних ринків та підвищення якості людського капіталу в межах транскордонних регіонів. Як наслідок, останні, зі звичайних просторових утворень, які в повоєнні роки характеризувалися виключно географічною близькістю суміжних прикордонних територій сусідніх держав, перетворилися на цілісні функціональні об'єднання, що не лише забезпечують ефективний транскордонний обмін товарами та послугами, але й визначають пріоритети регіональної політики ЄС в цілому.

Більше того, з розвитком інституційного середовища транскордонного співробітництва, транскордонні регіони Європи проходили все нові щаблі власної організаційної еволюції, відійшовши від простих моделей несистематичного і часто неформального двостороннього діалогу та обміну товарами, послугами і людськими ресурсами, до формування складних поліфункціональних систем багатостороннього міжрегіонального співробітництва, що здійснюється на регулярній основі. У свою чергу, такий перехід відіграв суттєву роль у посиленні зворотного впливу транскордонної співпраці на еволюцію регіональної та зовнішньої політики європейських держав, а нові механізми інституційної організації транскордонних регіонів значно прискорили процеси нівелювання роз'єднуючої ролі кордонів на континенті та сприяли перетворенню європейської спільноти в монолітний союз не лише держав, але й регіонів.

Першою інституційною формою цілісного розвитку транскордонних регіонів у Європі, що ґрунтувалась на відповідних організаційних засадах і системних принципах соціально-економічної еволюції, можуть вважатися єврорегіони.

Єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми

зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування. Формування єврорегіонів передбачає також можливість створення організаційної структури та системи фінансування у формі міжнародних міжрегіональних асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо.⁵³

Єврорегіони почали активно формуватися у 60-70-х роках ХХ ст., коли інституційні основи транскордонної співпраці в Європі набули свого достатнього розвитку. Перший єврорегіон – Регіо Басілієнсіс, був створений у 1963 р. в регіоні верхнього Рейну. До його складу увійшли земля Баден (Німеччина), департамент Верхній Ельзас (Франція) та район Базель (Швейцарія). Функціонування цього єврорегіону започаткувало налагодження прямого співробітництва між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями держав, що мають різний політичний устрій, створивши тим самим позитивний прецедент інституційного оформлення діяльності транскордонного регіону, поряд із внутрішніми регіонами держав Європи.⁵⁴ Відтак, категорія регіональної політики вийшла за межі виключно національного законодавства і набула свого поширення у міжнародному (транскордонному) масштабі.

На сучасному етапі в Європі налічується понад 120 єврорегіонів і 14 великомасштабних транскордонних об'єднань, більшість з яких були сформовані протягом 90-х років минулого століття. Основними стимулами розвитку єврорегіонів на нинішньому етапі еволюції транскордонного співробітництва дослідники вважають: наявність сформованої інституційної бази та нормативно-правового забезпечення; удосконалення механізмів фінансової допомоги ЄС, пов'язаних із розвитком транскордонної співпраці та соціально-економічною еволюцією транскордонних регіонів; розширення ЄС та використання відлагоджених у попередні роки інструментів європейської інтеграції, зокрема у транскордонній площині, з внутрішніх на зовнішні кордони ЄС⁵⁵.

За словником визначень ЄС, єврорегіон – це форма співробітництва прикордонних територій сусідніх держав, метою створення якого є зміцнення добросусідських стосунків, культурних і госпо-

⁵³ Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула ; НАН України. Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2003. – С. 14-15 (222 с.)

⁵⁴ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 151 (171 с.).

⁵⁵ Украина и её регионы : монография : [в 4 т.]. – Т. 3. – Донецк : Юго-восток. 2011. – С. 145.

дарських контактів, спільне інвестування, боротьба з наслідками стихійних лих та охорона історико-культурної спадщини. Основними правовими документами, що регулюють співпрацю у межах єврорегіонів, є прийняті Радою Європи Мадридська Конвенція про транскордонне співробітництво (1980 р.), Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.) та Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонну співпрацю (2009 р.).⁵⁶

У контексті підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів на єврорегіони покладаються наступні завдання:⁵⁷

- організація та координація дій, що сприяють співробітництву між членами єврорегіону (що функціонують у межах транскордонного регіону) в галузях економіки, науки, екології, культури та освіти;
- надання допомоги в розробці конкретних проектів транскордонного співробітництва, що становлять взаємний інтерес для кількох (всіх) учасників транскордонного регіону;
- сприяння розвитку добросусідських відносин між країнами-членами єврорегіону, що забезпечує удосконалення інституційного середовища транскордонного регіону;
- визначення потенційних галузей багатостороннього співробітництва в межах транскордонного ринку і транскордонного регіону загалом;
- виконання функцій сполучної ланки та сприяння співробітництву членів єврорегіону з міжнародними організаціями, установами та агенціями.

До основних принципів формування єврорегіонів належать принципи добровільності, рівноправності, консенсусу та паритетності співфінансування.⁵⁸ Таким чином, діяльність єврорегіонів сприяє реалізації принципів функціонування транскордонних регіонів загалом, а також безпосереднім чином пов'язана з розвитком їхніх структуротворчих складових. Адже завдяки координації зусиль та спільному фінансуванню транскордонних проектів у межах єврорегіону суттєво підви-

⁵⁶ Внукова Н. М. Концептуальные основы формирования трансграничных финансовых кластеров / Н. М. Внукова. – Режим доступа : http://crossborder.ucoz.com/publ/transgranichnye_klastery/transgranichnye_klastery/konceptualnye_osnovy_for_mirovanija_transgranichnykh_finsanovykh_klastero/6-1-0-8.

⁵⁷ Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / за ред. Н. Мікули, В. Боршевського, Т. Васильців – Львів, 2009. – С. 41.

⁵⁸ Украина и её регионы : монография : [в 4 т.]. – Т. 3. – Донецк : Юго-восток. 2011. – С. 144.

щується ефективність роботи органів місцевого самоврядування, розвивається транскордонна інфраструктура, активізується транскордонний бізнес, відбувається еволюція транскордонних ринків, підвищується якість людського капіталу транскордонного регіону тощо.

В Україні основою регіональної політики у налагодженні транскордонного співробітництва є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Україна приєдналась до неї ще у 1993 р.) та Закон «Про транскордонне співробітництво» (прийнятий 24 червня 2004 р.). Окрім того, важливими нормативно-правовими актами, які регулюють різні аспекти транскордонного співробітництва є: Програма розвитку євро регіонів (29 квітня 2002 р.), Порядок здійснення зовнішніх відносин Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями (5 березня 2002 р.), Стратегія українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва (25 червня 2004 р.), Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх відносин» (1996 р., та зміни внесені у 2005 р.), Положення про порядок проведення конкурсного відбору Проектів (програм) транскордонного співробітництва, які можуть бути включені до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва (11 травня 2005 р.), Порядок підготовки проектів (програм) транскордонного співробітництва, які можуть бути включені до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва (3 червня 2005 р.), Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр. (27 червня 2006 р.), Рекомендації парламентських слухань «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом в рамках євро регіонів та перспективи транскордонного співробітництва» (27 червня 2007 р.), а також численні угоди про транскордонне співробітництво підписані між Україною та державами-сусідами.

Закон «Про транскордонне співробітництво» на думку багатьох науковців та практиків (Н. А. Мікула, В. В. Толкованов, Н. Н. Внукова, І. В. Студенніков, та ін.) має значні недоліки, серед яких: ігнорування ролі транскордонного співробітництва як одного з інструментів регіонального розвитку і не розглядає його як складову регіональної політики в Україні⁵⁹; більшість важливих сфер транскордонного співробітництва (охорона довкілля, комунальне господарство тощо)

⁵⁹ Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні / І. Студенніков // Економічний Часопис-XXI. – 2005. – №1-2.

опинились поза сферою компетенцій головного координаційного органу⁶⁰; у законі не враховується роль нових інструментів підтримки транскордонного співробітництва з боку Європейського Союзу⁶¹.

Водночас, слід відзначити, що формування єврорегіонів лише частково сприяє вирішенню тих проблем, які виникають у процесі функціонування сучасних транскордонних регіонів. Це зумовлено низкою особливостей єврорегіонів як форми транскордонної співпраці:⁶²

- єврорегіони створюються з метою вирішення спільних проблем транскордонного характеру, а тому їхня діяльність концентрується насамперед у вузькому колі проблемних питань, наявних у межах транскордонного регіону;
- створення єврорегіону не призводить до виникнення нового адміністративно-територіального утворення зі статусом юридичної особи;
- керівні органи єврорегіону виконують координаційні функції і не мають владних повноважень, а також не можуть підмінювати органи влади, що діють на території кожного з його членів;
- правове регулювання на території кожного з членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до якої він належить;
- території, що входять до складу єврорегіонів, часто є периферійними.

У зв'язку із цим, протягом останнього часу, поряд з єврорегіонами набули також поширення інші інституційно-організаційні форми транскордонної співпраці, сконцентровані в межах транскордонних регіонів. Насамперед це стосується транскордонних кластерів, європейських угруповань територіального співробітництва, транскордонних партнерств, транскордонних промислових парків тощо.

Транскордонні кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, що географічно зосереджені у транскордонному регіоні, співпрацюють та конкурують, спеціалі-

⁶⁰ Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : Монографія / за ред. Н. А. Мікули, В. В. Борщевського, Т. Васильціва. – Львів : Ліга Прес, 2009. – 436 с.

⁶¹ Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України / І. Студенніков // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий зб. наук. праць / відп. ред. С. В. Віднянський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 309-322.

⁶² Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 152-153.

зуються в різних галузях, проте пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, об'єднуючись для реалізації спільних проектів чи виготовлення спільних продуктів, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навиків тощо.⁶³

Теоретичні основи створення кластерів на європейському континенті були сформульовані в першій половині XX століття. На національному рівні вони вперше з'явилися під час Великої депресії у Великобританії.⁶⁴ З середини 80-х кластери набули поширення і на транскордонному рівні, оскільки виступили важливим елементом підвищення конкурентоспроможності транскордонних регіонів. Основною перевагою транскордонного кластеру є інтегрування в єдине ціле різних складових транскордонного регіону, на основі використання переваг міжнародного поділу праці та транскордонної спеціалізації. Наприклад, у транскордонних кластерах, що створюються на зовнішніх кордонах ЄС, прикордонні території країни-учасниці можуть спеціалізуватися на виробничо-технологічній, науково-консалтинговій та фінансовій складовій, а ті учасники кластеру, що репрезентують країну-сусіда, забезпечувати сировинно-ресурсний, навчально-освітній та кадровий компонент функціонування транскордонного кластера.

Слід зауважити, що транскордонні кластери створювалися в Європі паралельно з формуванням єврорегіонів. Багато з них працює без координуючих структур, або користується послугами агенцій регіонального розвитку, які одночасно є учасниками єврорегіонів⁶⁵.

Створення єврорегіонів і транскордонних кластерів мають спільну базу реалізації, тому що їх основою є загальний територіально-фінансово-економічний принцип. Ознаки кластера, пов'язані із географічною близькістю, наявністю сталих виробничих та

⁶³ Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів. – 2008. – Вип. 3 (71). – С. 129-141.

⁶⁴ Внукова Н. М. Концептуальные основы формирования трансграничных финансовых кластеров / Н. М. Внукова. – Режим доступа : http://crossborder.ucoz.com/publ/transgranichnye_klastery/transgranichnye_klastery/konceptualnye_osnovy_formirovaniya_transgranichnykh_finansovykh_klastеров/6-1-0-8

⁶⁵ Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. Вип. 3(71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є.І.Бойко. – Львів, 2008. – С. 129-141

комерційних зв'язків, загальною метою підвищення якості життя, надають формуванню євро регіону важливого змісту і базу для розвитку. Поява кластерів, побудованих на регіональній спеціалізації, сприяла конкурентоспроможності Європи загалом та окремих транскордонних регіонів зокрема⁶⁶.

Характерною особливістю транскордонних кластерів є те, що їх учасники розміщені у різних податкових, митних, законодавчих середовищах сусідніх країн, однак можуть мати спільні підприємства та організації, користуватися спільною інфраструктурою, і функціонують насамперед на транскордонних ринках. Водночас, інтенсивність мережевих взаємодій у кластері обмежується наявністю кордону, який створює додаткові бар'єри для вільного руху товарів, робочої сили, капіталу. Бар'єрами для налагодження співпраці можуть бути різний менталітет, традиції, мова, культура, негативні сторінки історії. Для того, щоб кластери стали успішними, потрібен час. Численні приклади свідчать про те, що на формування кластеру потрібно близько десятиріччя, щоб розробити вагому та реальну конкурентну перевагу.⁶⁷

Лідуючі позиції у здійсненні сучасної кластерної регіональної політики ЄС займають Будапешт, Варшава і Прага. Європейські транскордонні кластери, так само, як і регіональні, формуються, виходячи з пріоритетів їхньої спеціалізації: продовольчі, будівельні, транспортно-логістичні, фінансові, готельно-туристичні, промислово-індустріальні, сервісно-обслуговуючі тощо. Нинішні кластерні утворення в державах ЄС досягнули достатньо високого рівня свого розвитку (табл. 1.1)⁶⁸.

Створення кластерів, сформованих на основі регіональної спеціалізації, сприяло підвищенню конкурентоспроможності територіальних утворень у цілій Європі. За даними досліджень, як правило, найбільш ефективними кластерами виявляються ті, що мають у своєму

⁶⁶ Внукова Н. Транскордонні кластери: закордонний та вітчизняний досвід / Н. Внукова. – Режим доступу : <http://www.inno.kharkov.ua/wp-content/uploads/2009/10/transkordonnd196-klasteri1.pdf>.

⁶⁷ Мікула Н. Стан та перспективи розвитку транскордонних кластерів в Україні / Н. Мікула. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/-Geopolityka/2010_2/PDF/Mikula.pdf.

⁶⁸ Внукова Н. М. Концептуальные основы формирования трансграничных финансовых кластеров / Н. М. Внукова. – Режим доступу : http://crossborder.ucoz.com/publ/transgranichnye_klastery/transgranichnye_klastery/konceptualnye_osnovy_formirovaniya_transgranichnykh_finansovykh_klastero/6-1-0-8.

складі найбільшу кількість галузей або взаємозв'язків між різними установами⁶⁹.

Саме тому формування транскордонних кластерів у межах цілісних транскордонних регіонів, кожен з яких охоплює дві і більше держав, надає додаткові можливості для розвитку транскордонних ринків та підвищення конкурентоспроможності всіх учасників транскордонного регіону.

Таблиця 1.1

Розподіл країн за рівнем кластерного розвитку*

Ранг країни серед 75 держав Європи за рівнем конкурентоспроможності кластерів	Ранг за рівнем державного розвитку кластерів	Загальний кластерний ранг	Загальний ранг за розвитком сфери бізнесу	Загальний ранг за мікроекономічним розвитком
Фінляндія	4	7	2	2
Великобританія	5	5	3	3
Німеччина	7	3	4	4
Швеція	9	14	8	6
Нідерланди	14	10	10	7
Данія	22	21	9	8
Австрія	16	11	12	12
Бельгія	5	16	15	13
Франція	21	13	21	15
Ірландія	10	26	22	20
Італія	1	4	24	24
Іспанія	30	18	25	25
Португалія	32	38	32	36
Середній показник конкурентоспроможності ЄС	19	17	16	16
Середньозважений показник конкурентоспроможності ЄС	14	11	13	12

* Сільвестрі, А. Досвід Великої Британії з розвитку hightech кластерів / А. Сільвестрі //Інтернетжурнал «Інновації в Києві». – 2005. – №1. – Режим доступу: <http://www.innovation.com.ua>

⁶⁹ Сільвестрі А. Досвід Великої Британії з розвитку hightech кластерів / А. Сільвестрі //Інтернетжурнал «Інновації в Києві». – 2005. – №1. – Режим доступу: <http://www.innovation.com.ua>.

Узагальнюючи європейський досвід формування транскордонних кластерів, можна виділити монополярну (асиметричну) та біполярну (поліцентричну) моделі їхнього функціонування. Монополярний транскордонний кластер може сформуватися у випадку, коли суміжні регіони сусідніх країн суттєво відрізняються за рівнями економічного розвитку, алгоритмами впровадження кластерних підходів або інституційними системами. Біполярні чи поліцентричні транскордонні кластери виникають у разі існування регіональних мереж рівноправних взаємозв'язків, які виконують роль засновницьких елементів такого кластера. В межах цього встановленого статусу будується транскордонна мережа. Існуючі функції кожної з регіональних мереж гармонізуються і є відкритими для підприємств із регіонів-партнерів.⁷⁰

Виникнення та еволюцію кластерів, у тому числі транскордонних, можна описати такими основними етапами⁷¹:

1. Народження кластера, яке обумовлюється історичними традиціями транскордонної співпраці, наявністю сировинних ресурсів та спеціальних знань у науково-дослідних організаціях по різні боки кордону або ж виробників і споживачів продукції у транскордонному регіоні, розділених кордоном.
2. Становлення низки спеціалізованих постачальників та фірм з обслуговування, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній, та створення спеціалізованого ринку праці, охоплюючи ресурси та фактори виробництва транскордонного регіону.
3. Формування нових організацій, що надають послуги кільком фірмам у зростаючому кластері, наприклад, науково-дослідні інститути, спеціалізовані навчальні заклади та бізнес-асоціації, які діють у межах транскордонного регіону.
4. Зростання ефективності та престижності транскордонного кластера, що тягне за собою залучення до участі в ньому нових учасників та висококваліфікованих фахівців, створюючи тим самим «родюче місце» для виникнення нових компаній по обидва боки кордону.

⁷⁰ Демченко В. Моделі транскордонних кластерів / В. Демченко // Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів». наук. кер. Н. Мікула. № держреєстрації 0106U013076. – Львів, 2008. – 166 с.

⁷¹ Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid / 121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – С. 38 с.

5. Накопичення неринкових некомерційних активів транскордонного кластера у вигляді взаємовідносин, що сприяють безкоштовному обміну інформацією та знаннями через неформальне співробітництво, а також допомагають координувати господарську діяльність по різні боки кордону. Таким чином, зрілі транскордонні кластери можуть поєднувати спеціальні, диференційовані та локалізовані відносини між особами та організаціями, що координуються в процесі їх щоденної співпраці між собою та регулюються правилами, які виникають у рамках транскордонного регіону.
6. Вхідження транскордонного кластера в трансформаційну стадію, яка може виявлятися або в його еволюційному перетворенні у нове транскордонне утворення кластерного чи іншого типу, або ж в інволюційній трансформації, спрямованій на розшарування транскордонного кластера на окремі компоненти, що прийнято називати занепадом кластера (виникає у разі посилення внутрішньорегіональної орієнтації бізнес-поведінки учасників транскордонного кластера в технологічному, інституційному, соціальному чи культуральному аспектах).

Сучасні транскордонні регіони країн ЄС повною мірою включилися в процеси кластеризації і отримують синергетичні ефекти на транскордонних ринках. Так, найбільш відомий транскордонний біофармацевтичний кластер Біодолина було створено у 1996 р. у долині річки Верхній Рейн. Він охоплює регіон Альзасу у Франції, північно-західну Швейцарію та Південний Баден у Німеччині. У цьому транскордонному регіоні зосередилися відомі наукові установи (чотири університети, численні дослідницькі центри), штаб-квартири таких світових фармацевтичних гігантів, як Новартіс, Рош, Сіба, філії великих фармацевтичних підприємств (Джонсон і Джонсон, Файзер, Санофі-Авентис), висококваліфіковані людські ресурси та центри передачі технологій, що на час виникнення кластера перебували у стадії створення⁷².

Крім того, слід зазначити, що в країнах-членах ЄС сьогодні реалізуються спеціальні стратегії щодо підтримки формування та розвитку кластерів, які є або частиною національних стратегій підвищення їх конкурентоспроможності, або частиною регіональних програм

⁷² Пелешак І. Узагальнення світового досвіду розвитку транскордонних кластерів / Р. Горблюк, В. Демченко, І. Пелешак та ін. ; наук. кер. Н. Мікула. // Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів». № держреєстрації 0106U013076. – Львів, 2008. – С. 166 с.

для стимулювання територіального розвитку. У нових країнах-членах ЄС кластерний підхід використовується для прискорення змін та стимуляції бізнесу до інновацій⁷³.

Найбільш яскравими прикладами функціонування транскордонних кластерів у контексті розвитку транскордонних регіонів Європи є транскордонне об'єднання навколо затоки Ересунн на території Данії та Швеції, включаючи «Долину Медікон», розміщену на півночі ЄС, між датським регіоном (столиці Копенгаген) і шведським Сконе (цей кластер нараховує 26 лікарень, 12 університетів з 4 тис. дослідників та 135 тис. студентів, створивши 30 тис. робочих місць більш ніж на 160 підприємствах, що функціонують у фармацевтичній галузі)⁷⁴; транскордонний кластер біотехнологій, який об'єднує мережу численних фармацевтичних і біотехнологічних фірм, університетські лікарні та університети в регіоні Орезунд між Данією та Швецією; німецько-голландський транскордонний кластер у м. Твенте, який охоплює регіональні кластери і мережі в технологічних секторах пластмас, металообробки та біомедичному секторі; німецько-голландську мережу регіональних кластерів постачальників, технічних агентств та інноваційних установ навколо транснаціональних корпорацій Осє і Nedcar (м. Венло); «Долину Доммель» на бельгійсько-голландському кордоні, яка складається з регіональних кластерів фірм високих технологій та інноваційних організацій; автомобільний кластер між Португалією й Іспанією тощо.⁷⁵

У 2006 р. уряд Норвегії запропонував ідею створення Поморської зони для розвитку потенціалу кожного із партнерів у співпраці: порт Кіркенес та порт Ліінхамарі, аеропорт Кіркенес та аеропорт Ліінхамарі, спільні економічні зони та інші заходи. Основні цілі – розвиток транскордонного співробітництва у промисловості та бізнесі між підприємствами Печенського району та муніципалітету Сьор-Варангер у Поморській зоні, сприяння створенню нових підприємств великими дер-

⁷³ Скороход І. С. Кластерна модель транскордонної співпраці / І. С. Скороход, Я. Б. Пододворний. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/PORTAL-soc_gum/prvse/2010_3/11.pdf.

⁷⁴ Regionale Clusterin Europa. / Kapitel 3 – Statistische Erfassung regionaler Clusterin Europa. // Beobachtungsnetz der europaeischen KMU 2002 № 3.im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM Business & Policy Research, Niederlandeim Zusammenarbeit mit ENSR und intomart. 2002. P. 27.

⁷⁵ Мікула Н. Стан та перспективи розвитку транскордонних кластерів в Україні / Н. Мікула. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2010_2/PDF/Mikula.pdf.

жавними та міжнародними промисловими підприємствами, підготовча робота із встановлення діалогу та початок співробітництва. Центральну роль у цьому транскордонному кластері має відігравати «Промисловий парк Кіркенеса», а основним результатом реалізації проекту повинне стати поліпшення умов для створення нових підприємств на основі знищення перешкод, розвитку виробничого потенціалу, спільного маркетингу та координація управлінських зусиль⁷⁶.

Є також успішні приклади створення транскордонних регіональних кластерів за участю країн Центрально-Східної Європи, зокрема кластера скла: Верхня Австрія (Австрія) – Баварія (ФРН) – Богемія (Чехія), текстильного кластера: Нижня Австрія (Австрія) – Богемія (Чехія), технологічного кластера: Штирія (Австрія) – Словенія, а також інших.⁷⁷

Інша форма транскордонного співробітництва в межах транскордонних регіонів – Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), виникли в межах ЄС після прийняття у 2006 р. Європарламентом і Радою Європи Регламенту № 1082/2006, пов'язаного з основними процедурами створення ЄУТС. Відповідно до цього регламенту, ЄУТС є об'єднаннями, створеними з метою сприяння транскордонній, транснаціональній та/чи міжрегіональній співпраці між країнами ЄС для зміцнення їх економічного та соціального єднання. Членами такого угруповання можуть бути держави-члени ЄС, органи регіональної влади, органи місцевого самоврядування, громадські установи та організації, інші юридичні особи, а також об'єднання, що складаються з вищеперелічених учасників. Основною відмінністю ЄУТС від інших інституцій транскордонної співпраці, зокрема єврорегіонів і транскордонних кластерів, є їх правосуб'єктність, набуття статусу юридичної особи, володіння власним майном, достатньо широке коло потенційних учасників, яке може охоплювати всі складові транскордонного регіону, а також чітка цільова орієнтація на виконання пріоритетних завдань цього об'єднання на всіх трьох рівнях регіональної політики ЄС – транскордонному, транснаціональному і міжрегіональному.

Прикладом першого ЄУТС є створений у січні 2008 р. Єврометрополь: Ліль-Котрийк-Турнай, який охопив французький регіон Пад-Де-Кале і бельгійські Фландрію та Валлонію. Учасниками цього

⁷⁶ Внукова Н. Транскордонні кластери: закордонний та вітчизняний досвід / Н. Внукова. – Режим доступу : <http://www.inno.kharkov.ua/wp-content/uploads/-2009/10/transkordonnd196-klasteri1.pdf>.

⁷⁷ Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network/ European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.

транскордонного об'єднання стали 14 членів (з французького боку – держава, регіон, департамент та інтеркомунальний орган місцевої влади, а з бельгійського – держава, регіони, співтовариства, провінції та інтеркомунальні організації). Основними цілями функціонування Єврометрополя стали: забезпечення проведення консультацій, розвиток двостороннього діалогу, а також фінансування та реалізація проектів, спрямованих на покращення умов життя мешканців транскордонного регіону, територію якого охоплює це утворення.⁷⁸

Ще однією перспективною формою розвитку транскордонної співпраці, спрямованою на підвищення ефективності використання ресурсно-економічного потенціалу транскордонного регіону в межах ЄС, є транскордонні партнерства. Вони виступають організаційною формою транскордонного співробітництва, яке здійснюється на основі добровільної співпраці двох чи більшої кількості територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб, що розташовані по різні боки кордону та діють на основі формалізованої угоди з метою виконання спільних проектів і програм, спрямованих на вирішення соціальних, благодійних, освітніх, наукових та управлінських завдань. Європейський досвід засвідчує значний позитивний вплив транскордонних партнерств на розвиток транскордонних регіонів, насамперед, в частині створення передумов для ефективного вирішення наявних проблем, підвищення конкурентоспроможності економіки в межах усього транскордонного регіону, активізації інноваційних процесів і запровадження реальних механізмів узгодження інтересів влади, бізнесу, науки та освіти при розробці стратегічних програм розвитку транскордонних регіонів.⁷⁹

Досліджуючи сучасні організаційні форми розвитку транскордонного співробітництва в контексті диверсифікації системи зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів країн ЄС, не можна оминати увагою також діяльність транскордонних промислових зон і парків.

⁷⁸ Украина и её регионы : монография : [в 4 т.]. – Т. 3. – Донецк : Юго-восток. 2011. – С. 149. (400 с.)

⁷⁹ Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / за ред. Н. Мікули; НАН України. Ін-т регіон. дослід.– Львів, 2010. – С. 55-60. (150 с.)

Політика використання транскордонних промислових зон отримала найбільшого поширення у транскордонних регіонах західної Європи і, як показала практика, значною мірою сприяє економічному розвитку прикордонних територій, стимулюючи інноваційно-інвестиційний розвиток транскордонних регіонів, ефективне використання наявних ресурсів та сприяючи створенню робочих місць у периферійних, віддалених від центру районах. Наприклад, у 84 основних промислових зонах та бізнес-парках Австрії протягом останніх кількох років функціонувало понад 1700 компаній, більше 100 із них розміщуються в двох найбільших індустріальних парках в Нижній Австрії та Зальцбурзі, де існують транскордонні бізнес-парки вздовж національних кордонів з Угорщиною та Чехією. Так, у транскордонному промисловому парку Хайлігенкройц-Сентготтхард (Австрія, Угорщина) на площі 30 га розміщені понад 30 фірм машинобудівної, будівельної, харчової промисловості, транспорту, логістики, консалтингу тощо. Промисловий Парк Access Гмюнд-Чеське Веленіце (Австрія, Чехія) – перший європейський транскордонний бізнес-парк із комплексним інкубатором і центром обслуговування, де понад 40 високотехнологічних фірм розміщені на 83 га (з них 33 на австрійській стороні і 50 на чеській), створений до вступу Чехії до ЄС⁸⁰.

Важливою перевагою транскордонних промислових парків є сприяння розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків за рахунок вертикальної інтеграції виробництва, високого рівня логістики та прискорення процедур митного оформлення вантажів і перетину ними кордону⁸¹.

Ще однією з організаційних форм транскордонного співробітництва, можливості якої доцільно використати в Україні, можна назвати транскордонні партнерства. EURES (Європейська служба зайнятості), які є важливим засобом моніторингу зайнятості на транскордонному ринку праці, які є ключовими елементами розвитку європейського ринку праці.

Вплив різних організаційних форм транскордонної співпраці на розвиток економіки транскордонних регіонів, у контексті регіональної політики ЄС, представлено на рис. 1.5.

⁸⁰ Механізми та інструменти використання переваг інтеррегіонального та транскордонного співробітництва у підвищенні конкурентоспроможності західних регіонів України : Аналітична доповідь. – Львів, 2011. – С. 23. (51 с.)

⁸¹ Украина и её регионы : монография : [в 4 т.]. – Т. 3. – Донецк : Юго-восток. 2011. – С. 152. (400 с.)

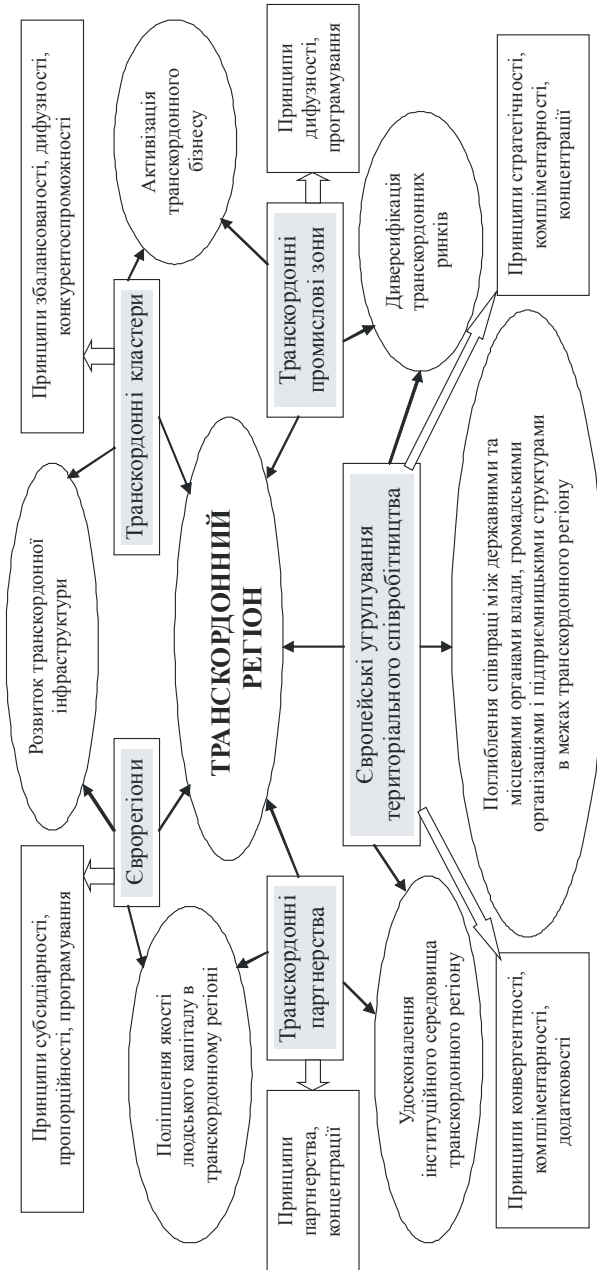

Рис. 1.5. Функціонування транскордонних регіонів у контексті розвитку форм транскордонного співробітництва (Авторська розробка)

Набутий країнами ЄС досвід функціонування та організаційно-інституційного забезпечення транскордонних регіонів може активно використовуватись на сучасному етапі європейської інтеграції України. Насамперед, це стосується адаптації на вітчизняний ґрунт нових форм і методів розвитку транскордонного співробітництва з метою прискорення соціально-економічного розвитку периферійних територій нашої держави.

Формування інституційних основ розвитку транскордонного співробітництва України та активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів нашої держави у контексті європейської інтеграції відбувається вже з самого початку здобуття Україною незалежності у 1991 р.

Так, на початку 90-х років минулого століття в західних регіонах нашої держави виникли перші ініціативи щодо формування євро регіонів. Вони були зумовлені прагненням місцевої влади та регіональних еліт перевести транскордонну співпрацю, яка до цього здійснювалася переважно в епізодичному режимі та значною мірою спорадично, у системну площину. Ключовими мотивами для активізації транскордонного співробітництва за допомогою євро регіонів слід вважати:

- усвідомлене бажання керівників регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування прикордонних територій України інституціоналізувати двостороннє співробітництво зі своїми партнерами з країн Центральної та Східної Європи для більш повного використання потенційних переваг просторового розташування відповідних територій;
- зацікавленість представників громадських організацій, наукових кіл та інших контактних аудиторій в отриманні доступу до фінансових ресурсів, що виділяються за програмами технічної допомоги ЄС на реалізацію інфраструктурних проєктів;
- намагання перевести основну частину транскордонних ініціатив з гуманітарної площини, яка домінувала в соціалістичний період, у русло економічних взаємозв'язків, пов'язаних зі зростанням обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, залученням іноземних інвестицій, розвитком транспортної інфраструктури, а також іншими напрямками активізації транскордонного бізнесу, що тягне за собою зростання економічного потенціалу прикордонних територій та збільшення обсягів фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів.
- прагнення мешканців прикордонних територій отримати кращий та більш повний доступ на прикордонні ринки сусідніх держав, у

тому числі через розвиток інфраструктури та інших системотворчих елементів транскордонних ринків, з метою вирішення власних соціальних та господарських проблем за рахунок інтенсифікації прикордонної торгівлі, посилення трудової міграції, розширення сфери діяльності транскордонного бізнесу тощо).

Крім того, єврорегіональна співпраця, яка є одним з основних елементів стратегії європейської інтеграції ЄС, забезпечує ставлення до відповідних регіонів з боку ЄС, як до певної форми їхнього залучення до складу структур об'єднаної Європи. Відтак, єврорегіональні ініціативи отримали свою підтримку і на найвищому державному рівні в Україні, оскільки виконували роль своєрідного політичного важеля в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави.⁸²

Перший єврорегіон із залученням прикордонних територій України – Карпатський – було створено при активній участі центральних органів державної влади.

Так, Міжнародна Асоціація «Карпатський Єврорегіон» була заснована 14 лютого 1993 р. на основі підписання спільної декларації у Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ Угорщини, Польщі та України, а також затвердження її програмних та статутних документів представниками регіонів. Пізніше до складу Асоціації вступили і прикордонні адміністративно-територіальні одиниці Словаччини та Румунії. Основою співпраці в межах Карпатського Єврорегіону, передусім, було і є спільне історичне минуле регіону. Перебування всієї території у складі монархії Габсбургів обумовило «розбудову спільної транспортної інфраструктури, взаємо-доповнюваність ринків, а отже, єдине просторове розташування»⁸³.

До складу Карпатського Єврорегіону входять наступні адміністративно-територіальні одиниці (табл. 1.2):

- в Угорщині – області Боршод-Абауй-Земплайн, Гайду – Бігар, Гевеш, Яс – Надькун – Солнок, Саболч – Сатмар – Берег та міста з обласним статусом Ніредьгаза, Мішкольц, Дебрецен, Егер;
- у Польщі – Підкарпатське воєводство;
- у Словаччині – Прешівський та Кошіцький краї;

⁸² Роїк Н. Інституційна транскордонна співпраця в контексті розширення ЄС: проблеми та перспективи Карпатського єврорегіону / Н. Роїк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P29_doc.pdf

⁸³ Лендъел М. Досвід Карпатського Єврорегіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва / М. Лендъел // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів / за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К., 2000. – С. 51-52.

- в Румунії – округи Сату Маре, Марамуреш, Бігор, Сучава, Зілаг, Ботошані, Бігор і Харгіта (повноцінними членами стали лише у 1997 р.);
- в Україні – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області.

Таблиця 1.2

Базова інформація про членів МА «Карпатський Єврорегіон»

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис км ²	Населення, тис. осіб (2011)	Щільність населення, осіб / км ²
Україна	56,6	6 429,9	113
Закарпатська область	12,8	1251	101
Львівська область	21,8	2539	125
Івано-Франківська область	13,9	1379	105
Чернівецька область	8,1	905,2	115
Румунія	42,3	3333,0	78
Округ Ботошань	4,98	100,8	95,6
Округ Бігор	7,5	600,2	83,7
Округ Марамуреш	6,3	513,1	84,9
Округ Сату-Маре	4,4	367,2	89,5
Округ Сучава	8,5	106,1	67,3
Округ Зілаг	3,8	248,0	
Округ Харгіта	6,6	326,6	
Польща	17,9	2 127,8	119
Підкарпатське воєводство	17,9	2 103,5	119
Угорщина	28,6	2 616,0	90
Саболч-Сатмар-Берег	5,9	583,5	96,9
Яс-Надькун-Солнок	5,6	413,2	74,8
Боршод-Абауй-Земплен	7,2	739,1	103,0
Гайду-Бігар	6,2	550,2	88,5
Гевеш	3,6	327	90,8
Словаччина	15,7	1 554,3	107
Край Прешов	8,9	809,4	89,7
Край Кошіце	6,8	780,0	67,5

Згідно ст. 3 Статуту МА «Карпатський Єврорегіон», можна виокремити основні цілі і завдання організації:

- організування і координування діяльності, що сприятиме економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву між її членами;

- надання допомоги у розробці конкретних проектів з питань транс-кордонного співробітництва між членами Асоціації у сфері взаємних інтересів;
- сприяння розвитку контактів серед населення територій, які входять в Асоціацію, зокрема серед спеціалістів в різних галузях;
- сприяння добросусідським відносинам між членами Асоціації;
- визначення потенційних сфер для багатостороннього транс-кордонного співробітництва серед членів Асоціації;
- виступання у ролі посередника та забезпечення співробітництва членів Асоціації з міжнародними організаціями та установами.

Згідно зі ст. 4 Статуту Асоціації, організаційна структура складається з таких органів як Рада Єврорегіону, Президія Ради, голова Ради, Міжнародний Секретаріат, Національні делегації, Постійні національні представники держав-членів та робочі комісії. У організаційній структурі, зокрема, виділяють сім робочих комісій:

- з питань регіонального розвитку (Угорщина);
- з питань туризму (Польща);
- з питань охорони НПС (Угорщина);
- з питань торгівлі (Румунія);
- з питань надзвичайних ситуацій (Словаччина);
- з питань соціальної інфраструктури (Україна);
- Ревізійна комісія⁸⁴.

Керівним органом Карпатського Єврорегіону є Рада, до складу якої входять представники 5 національних делегацій (по 10 осіб від країни) 19 адміністративних регіонів Карпатського Єврорегіону.

Амбітна та випереджаюча час політична ініціатива створення МА «Карпатський Єврорегіон», на жаль, не приносила жодних конкретних результатів. Найважливішими причинами цього були: політичний характер даного об'єднання, створення його «згори», відсутність юридичної особи та формально юридичних структур співпраці, що робили б можливим співпрацю публічного, приватного та неурядового секторів, а також відсутність *системної фінансової підтримки*, зокрема з боку ЄС.

Доцільно детальніше проаналізувати основні проблеми, які гальмували діяльність Карпатського Єврорегіону:

- **занадто великий територіальний масштаб асоціації**, що загалом охоплює 19 регіонів п'яти держав, відстань між центрами яких подекуди сягає 500 кілометрів. Це, зрозуміло, спричиняє труднощі у

⁸⁴ Робочі комісії з сайту <http://old.niss.gov.ua/book/Uzhgorod/16.pdf>.

багатосторонніх контактах в рамках асоціації, а співпраця переважно реалізується у двосторонньому форматі;

- стаття 2 Статуту Карпатського Єврорегіону визначала регіональний масштаб організації, але **не вказувала, хто є національної стороною**. Оскільки лише у Польщі учасником асоціації є один регіон, регіональні та місцеві органи влади Румунії, Словаччини, Угорщини та України потребували додаткової координації дій в рамках Єврорегіону, погодження пропозицій рішень на національному рівні тощо;
- політичне рішення про створення Єврорегіону, що охоплює близько 16 мільйонів населення, величезну територію та різні за рівнем розвитку та потребами регіони показувало неспроможність повноцінного функціонування структури⁸⁵, породжувало **кризу ідентифікації регіонів-учасників себе з асоціацією**, і у свою чергу, послаблювало рівень заангажованості частини з них у діяльність Карпатського Єврорегіону;
- **невідповідність компетенцій національних сторін**, що спричинена різними системами адміністративно-територіального устрою у п'яти державах. Це викликало проблему визначення аналогічних адміністративних одиниць з однаковими повноваженнями, особливо на місцевому рівні, в рамках яких могла б розвиватися співпраця;
- **нерівномірність та різні компетенції виконавчих структур кожної з національних сторін**. Для ефективної співпраці регіонів в рамках асоціації оптимальним варіантом стало б утворення професійних виконавчих структур, скажімо у формі асоціацій органів місцевого самоврядування або агенцій регіонального розвитку територій, що входять до кожної з національних частин Карпатського Єврорегіону, що були б уповноважені регіонами виступати відповідними Національними Представництвами, здійснювали б координацію співпраці, забезпечували б участь громад в діяльності Карпатського Єврорегіону, володіли б відповідними компетенціями для здійснення виконавчих функцій у кожній з національних сторін.

У квітні 2008 р. головування у Раді Карпатського Єврорегіону перейшло до української національної сторони. Водночас протягом 2008 р. відбувалося переформатування роботи української сторони у Карпатському Єврорегіоні з урахуванням європейського досвіду, яке завершилося створенням багаторівневої структури управління українською частиною Єврорегіону.

⁸⁵ Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2003. – С. 122.

Протягом 2008 р. було реорганізовано діяльність української національної сторони в Карпатському Єврорегіоні: створено Українську Національну Раду Карпатського Єврорегіону у складі голів обласних рад та державних адміністрацій Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей та АОМС «Єврорегіон Карпати – Україна», що діє на підставі положення, та Постійного Національного Представника України в Карпатському Єврорегіоні, а також створено виконавчу структуру – Національне Представництво України в Карпатському Єврорегіоні на базі Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна».

Асоціація органів місцевого самоврядування створена у 2007 р. з метою сприяння розвитку територій Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, що входять до Карпатського Єврорегіону, координації та систематизації діяльності місцевих громад Карпатського Єврорегіону у галузі транскордонної співпраці, зокрема у галузях розвитку підприємництва та туризму, екологічній сфері, в тому числі енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії, розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури та міжлюдській співпраці у рамках вказаного міжрегіонального об'єднання.

Членами Асоціації є 63 органи місцевого самоврядування та їх об'єднання Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей: 2 обласні ради (Львівська та Івано-Франківська), 21 районна рада, 5 міських рад, 2 селищні ради та 30 сільських рад, а також 3 об'єднання: Асоціація гірських районів Львівщини «Бойківські Бескиди», Асоціація органів місцевого самоврядування регіону Гуцульщини та Асоціація місцевих рад «Ради Львівщини». Усі рішення про вступ до асоціації приймалися сесіями відповідних рад. Закарпатська та Чернівецька обласні ради на своїх сесіях вирішили працювати з «Єврорегіоном Карпати – Україна» на договірній основі.

У листопаді 2008 р. Асоціація визнана Національним Представництвом України в Карпатському Єврорегіоні.

На виконання мети діяльності організація:

- проводить відбір та навчання представників органів місцевого самоврядування;
- ініціює утворення та інституціоналізацію мереж транскордонної співпраці;
- готує пропозиції місцевим та центральним органам виконавчої влади і парламенту України щодо покращення умов здійснення транскордонної співпраці;
- організовує та реалізує промоційні заходи в рамках української частини Карпатського Єврорегіону;

- здійснює проектну діяльність.

З 2009 р. АОМС «Євро регіон Карпати – Україна» є членом Координаційно-дорадчої ради з питань транскордонного співробітництва та розвитку євро регіонів при Міністерстві регіонального розвитку та будівництва України, у 2010 р. спільно з усіма українськими євро регіонами та Міністерством регіонального розвитку та будівництва України виступила співзасновником Асамблеї українських прикордонних регіонів та євро регіонів.

До внутрішніх фінансових ресурсів належать тільки членські внески органів місцевого самоврядування. У 2009 р розмір надходжень з членських внесків становив 186 000 грн. Спад надходжень членських внесків спостерігався у 2010 р.– 156, 5 тис. грн, у 2011 – 57,0 тис. грн. Проте у 2012 р. активність членів Асоціації зросла і відповідні надтодження вже становили 130,5 тис.грн⁸⁶.

Однак, загальний бюджет Асоціації додатково складають також кошти, які сплачуються на підставі угод про представництво у Карпатському Євро регіоні (таким чином укладена угода про співпрацю Асоціації із Закарпатською та Чернівецькою обласними радами), на реалізацію окремих делегованих завдань у галузі транскордонної співпраці та проектів. Таким чином, загальний бюджет асоціації у 2008 р. становив 20 000 грн., у 2009 – 326 000 грн., у 2010 – вже 655 251,37 грн., у 2011 – 642,7 тис. грн., а у 2012 – 574,0 тис. грн.

Загальні видатки Асоціації становили у 2008 р. – 20 тис. грн., у 2009 – 217,7 тис. грн, у 2010 – 671, 9 тис. грн., у 2011 – 634.8 тис. грн., у 2012 – 586,15 тис. грн. Видатки Асоціації покривають оплату праці, відрядження, канцтовари, оплату послуг зв'язку та Інтернету, закупівлю матеріальних цінностей (офісна техніка), реалізацію статутних завдань організації, а також реалізацію власних проектів⁸⁷.

Створення та активна участь українських областей у діяльності Карпатського Євро регіону зумовили накопичення та передавання досвіду для побудови євро регіональної співпраці по всьому периметру державного кордону України, що «стало суттєвим кроком вперед на шляху подолання міцного на той час стереотипу, розповсюдженому в урядових колах України, щодо доцільності розширення повноважень місцевих громад і органів влади у сфері встановлення прямих міжрегіональних та транскордонних зв'язків – адже багатьма українсь-

⁸⁶ Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати-Україна». Підсумки за 2007-2012 роки. Плани на 2013-2014 роки. – Львів : Фірма Камула, 2013. – 43 с.

⁸⁷ Там само.

кими урядовцями термін «регіоналізм» у першій половині 1990-х років ототожнювався зі словом «сепаратизм»⁸⁸.

Але недоліки функціонування МА «Карпатський Єврорегіон» зумовили формування і інших єврорегіональних структур в Карпатському регіоні.

Так, єврорегіон «Верхній Прут» був створений 22 вересня 2000 р.. Його учасниками стали: Чернівецька та Івано-Франківська області України, Ботошанський та Сучавський повіти Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони Республіки Молдова (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основна характеристика регіонів єврорегіону «Верхній Прут»

Країни-члени	Регіони	Населення, станом на 2011 р., осіб	Площа, км ²
Україна	Івано-Франківська обл.	1379992	13928
	Чернівецька обл.	905167	8097
Румунія	Ботошанський повіт	100899	4986
	Сучавський повіт	705878	8583
Республіка Молдова	Фалештський район	90320	1072
	Єдинецький район	82500	933
	Глоденський район	60975	754
	Окницький район	56706	597
	Ришканський район	69454	936
	Бриченський район	77629	814

Активна позиція у розвитку транскордонного співробітництва єврорегіону «Верхній Прут» на початку своєї діяльності (детальніше у пп. 1.3), на жаль, не була підкріплена організаційно-структурними змінами і залученням громад до діяльності єврорегіону. Це призвело до втрати ролі цим єврорегіоном функцій координатора та організаційно-фінансової платформи співпраці у транскордонному просторі.

⁸⁸ Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його роль у процесі європейської інтеграції України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наук. пр. / відп. ред. С. В. Віднянський ; НАН України. Ін-т історії України – К., 2006. – С. 309-322.

1.3. Особливості конвергенції Карпатського регіону у транскордонному просторі

Однією із основних проблем, що виникає у транскордонному просторі є різний темп соціально-економічного та екологічного розвитку різних частин транскордонного регіону, що зумовлює негативні явища відтоку факторів виробництва у більш продуктивне середовище та посилення дивергенції прикордонних територій. Вирішення цієї проблеми лежить, зокрема, у площині використання різноманітних форм та механізмів транскордонного співробітництва, узагальнення світового досвіду функціонування яких дало можливість зробити висновок щодо їх достатньо великого різноманітності та кількості, що, в свою чергу, зумовило необхідність їх певного групування та обґрунтування засад їх функціонування та розвитку.

Проте, для того, щоб виявити процеси конвергенції та дивергенції у транскордонному просторі, з'ясувати умови використання тих чи інших форм співробітництва і визначити завдання регіональної політики ТКС щодо їх функціонування та розвитку, доцільно виокремити існуючі у транскордонні регіони Карпатського регіону, охарактеризувати їх з огляду на конвергентні процеси.

Українсько-польський транскордонний регіон

Львівська, Волинська та Закарпатська області України разом з Люблінським та Підкарпатським воєводствами Польщі утворюють українсько-польський транскордонний регіон. Площа транскордонного регіону становить 84 944 км². У даному регіоні є 9 міжнародних пунктів пропуску через кордон, для автомобільного сполучення – Ягодин, Устилуг, Рава-Руська, Краківець, Шегині, Смільниця; для залізничного сполучення – Ягодин, Володимир-Волинський, Рава-Руська, Мостиська, Хирів. Очевидно, що така кількість пунктів пропуску є недостатньою, оскільки відстань між ними становить приблизно 90 км, що негативно впливає на їх пропускну здатність і створює величезні черги на кордоні. Більше того, Закарпатська область не має жодного пункту пропуску з Польщею. Крім того, на українсько-польському кордоні немає жодного міждержавного чи місцевого пункту пропуску, а лише міжнародні. Оскільки в червні 2012 р. Польща та Україна підписали угоду, відповідно до якої громадяни України можуть отримати безоплатні внутрішні польські візи, і кількість охочих поїхати в сусідню державу очевидно збільшала, наявність пунктів пропуску для громадян суміжних держав (міждержавних) та для громадян суміжних держав,

які проживають в прикордонних областях (місцевих), могла б значно розвантажити міжнародні пункти переходу та скоротити час, потрібний для перетину кордону.

Наразі українсько-польська договірна база налічує близько 160 угод, договорів та інших двосторонніх міжнародних документів, в тому числі угода про місцевий прикордонний рух, перевагами якої вже скористалося понад 800 тис. осіб. З кінця березня 2008 р. вступив в дію закон про Карту Поляка, яких станом на 6 лютого 2012 р. видали близько 75 тисяч.

Населення даного транскордонного регіону – близько дев'яти мільйонів осіб. Щільність населення в даному регіоні є високою порівняно з іншими транскордонними регіонами України, хоча в розрізі окремих країн щільність населення є меншою, ніж середня по Польщі та Україні. Чисельність зайнятого населення в середньому по регіону становить 38,5% всього наявного населення. Рівень безробіття згідно з офіційними даними станом на 2011 р. в Люблінському воєводстві становив близько 13%, в Підкарпатському – 15,9%, у Львівській області – 8,5%, у Волинській області – 4,3%, а в Закарпатській області України близько 10%.

ВРП на душу населення в обох польських воєводствах в декілька разів перевищує даний показник по Закарпатській області (станом на 2008 р. у польських воєводствах цей показник становить близько 10 млн дол., а серед українських областей цей показник найбільший у Львівській області – всього 2,6 млн дол.). Така ж ситуація спостерігається і у динаміці середнього рівня зарплати. Станом на 2009 р. цей показник по Люблінському воєводству становить 926,7 дол, Підкарпатському – 839,1 дол. Натомість у Львівській області – 214 дол, Волинській – 183,2 дол, Закарпатській – 200,5 дол.

Даний регіон єдиний з усіх регіонів має спільну стратегію розвитку. При цьому ні в стратегії регіонального розвитку України, ні в стратегії регіонального розвитку Польщі певних конкретних заходів щодо посилення транскордонних зв'язків між цими державами практично не передбачено. В українській стратегії⁸⁹ йдеться про те, що «розвиток міжрегіональних економічних зв'язків та транскордонного співробітництва забезпечить підвищення ролі регіонів у зовнішньоекономічному співробітництві, їх активну участь

⁸⁹ Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 р. / Офіційний сайт Проекту LARGIS. – Доступний з : <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component-/UkrStateStrategy2013.htm>.

у діяльності міжнародних організацій». «Нагальною потребою є органічне поєднання інтеграційного руху з вирішенням завдань щодо розширення добросусідських відносин з усіма країнами шляхом запровадження механізму взаємовигідного співробітництва прикордонних територій та розвитку транскордонної співпраці на нових засадах як фактора, що сприяє інтеграції України до Європейського Союзу». Розвиток транскордонного співробітництва названо пріоритетним напрямом, у тому числі єврорегіонального співробітництва. Щодо конкретно Польщі, то вона згадується тут лише в контексті програми Європейського інструмента сусідства та партнерства Польща – Білорусь – Україна, а також створення єврорегіону «Сян». Пріоритетами стратегії регіонального розвитку України є підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу, забезпечення розвитку людських ресурсів, розвиток міжрегіонального співробітництва, створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Польща теж основний акцент робить на підтримці конкурентоспроможності регіонів, а також на розбудові територіальної єдності, боротьбі з процесами маргіналізації на проблемних територіях. Посилення конкурентоспроможності згідно української стратегії має здійснюватись за наступними основними напрямками: розвиток виробничої та соціальної інфраструктури загальнодержавного і міжнародного значення, розвиток транспортно-дорожнього комплексу на довгострокову перспективу на основі комплексного розв'язання проблеми збалансованого розвитку залізничного, авіаційного, автомобільного, морського та річкового транспорту і дорожнього господарства, міських транспортних систем та мультимодального транспорту як основного елементу розвитку внутрішнього потенціалу держави і регіонів та підвищення рівня мобільності населення, реформування житлово-комунального господарства шляхом поглиблення демонополізації, створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг, залучення у цю сферу приватного капіталу, впровадження систем управління якістю житлово-комунальних послуг відповідно до ДСТУiSO серії 9000, формування дієвих інститутів управління житловими будинками, модернізації матеріально-технічної бази житлово-комунального комплексу, впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій під час надання житлово-комунальних послуг.

Згідно польської стратегії⁹⁰, конкурентоспроможність польських регіонів досягається за рахунок зміцнення ролі великих міст, створення умов для дифузії процесів розвитку з осередків воєводств та їх абсорбції іншими містами, розвитку людських ресурсів, інтелектуального та соціального капіталу, підтримки локалізації зовнішніх інвестицій, розширення можливостей абсорбції інновацій підприємствами та регіональними інституціями, підтримки розвитку ділового середовища, забезпечення ефективного використання енергії та реагування на зміни клімату, використання культурної спадщини.

Стратегічними цілями Львівщини до 2015 р.⁹¹ визначені наступні: створення сприятливих умов для розвитку вільної конкуренції та модернізації сучасних економічних структур в регіоні, забезпечення сприятливих умов для створення нових фірм і залучення зовнішнього капіталу та інвестицій, розвиток сучасної інфраструктури, розвиток людського та соціального потенціалу шляхом впровадження сучасних програм перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також розвитку громадянського суспільства, використання переваг прикордонного розташування з метою забезпечення відкритості і активізації міжнародних контактів Львівської області, розвиток прикордонного співробітництва з місцевими і регіональними органами влади Польщі, євро регіонами, інституціями та підприємствами.

Львівська область – лідер в міжнародних програмах підтримки обласної системи освіти в адаптації до вимог сучасної відкритої ринкової економіки, посилення наукового потенціалу і зовнішніх контактів освітніх та дослідницьких установ Львова, зміцнення взаємозв'язків між підприємництвом та науково-дослідною сферою, покращення якості навколишнього середовища регіону, забезпечення його екологічної стабільності та привабливості ландшафтів, підтримка сучасного і традиційного мистецтва на Львівщині, її культурного потенціалу та багатонаціональних традицій, розвиток та промоція рекреаційного потенціалу Львівської області. Щодо конкретно Польщі, то в стратегії Львівщини йдеться про таке: «Варто зазначити, що концепції розвитку регіону були опрацьовані з врахуванням умов, які виникають у зв'язку зі вступом Польщі у ЄС і намагались максимально

⁹⁰ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. [Internet resource] / Ministry of Regional Development Official Website. – Available from: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_regionalna/ksrr_2010_2020/Strony/Krajowa_Strategia_Rozwoju_Regionalnego_2010_2020.aspx.

⁹¹ Стратегія розвитку області / Офіційний сайт Львівської обласної адміністрації. – Доступний з : <http://www.loda.gov.ua/ua/priorities/strategy/>.

використати ті шанси, які пов'язані з безпосереднім сусідством області з Європейським Союзом». «Співпраця з польськими організаціями і компаніями може піти на користь економічному і культурному розвитку регіону. Сьогодні прикордонне співробітництво необхідно вдосконалювати та розвивати, наповнювати актуальними проектами та ініціативами». У зв'язку з цим визначено завдання розширювати економічну і культурну співпрацю з прикордонними регіонами та місцевою владою Польщі, підтримувати діяльність єврорегіонів і зміцнювати їх інституційну спроможність, сприяти розвитку прикордонної співпраці в сфері освіти, зокрема співпраці вищих навчальних закладів.

Пріоритетною сферою співпраці з Польщею названо реалізацію програми «Польща-Україна-Білорусь».

Пріоритетні цілі Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 р.⁹² зведені до наступних: розвиток людини та підвищення соціальних стандартів життя (забезпечення доступу та високоякісної освіти протягом життя, підвищення тривалості життя та доступу до високих стандартів медичного обслуговування, підвищення культури життя та збереження історико-культурної спадщини, формування нової якості суспільних послуг), формування конкурентоспроможної та життєздатної економіки (забезпечення ефективності, енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання, підвищення інноваційного рівня економіки, формування системи забезпечення стандартів якості продукції, створення умов для розвитку підприємництва), поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці (розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів, поглиблення економічної транскордонної інтеграції господарюючих суб'єктів європейських країн та регіонів, формування та розвиток транскордонної інформаційно-комунікаційної та транспортної мереж), розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери (диверсифікація та підвищення конкурентоспроможності туристичних та курортно-рекреаційних послуг, розвиток туристично-сервісної інфраструктури, промоція рекреаційно-туристичного потенціалу), просторова гармонія та охорона довкілля (вирівнювання територіальних диспропорцій, формування гармонійного просторового комплексу промислових, житлових та зеле-

⁹² Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області / Офіційний сайт Головного управління економіки Закарпатської обласної адміністрації. – Доступний з : <http://www.economy-oda.uz.ua/images/content/ecpolitic/regstrategy-strategija.pdf>.

них зон, забезпечення комфортних умов проживання, покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, запобігання техногенним аваріям, катастрофам та стихійним лихам).

Основна мета Стратегії розвитку Люблінського воєводства на 2006-2020 рр.⁹³ – це забезпечення сталого та збалансованого соціально-економічного розвитку Люблінського воєводства шляхом підвищення конкурентоспроможності регіону і оптимального використання його внутрішніх потенціалів розвитку. Пріоритетними напрямками розвитку Люблінського воєводства є: 1. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки та її здатності створювати робочі місця (перебудова традиційних галузей економіки в регіоні та її адаптація до правил спільного ринку; розробка і вдосконалення конкурентоспроможності агробізнесу в регіоні; спеціалізація в окремих секторах виробництва і сфери сектора послуг, які характеризуються високим рівнем конкуренції; розвиток малих і середніх підприємств та підвищення рівня їх інноваційної діяльності; розвиток інформаційного суспільства). 2. Розвиток сучасного суспільства і людських ресурсів з урахуванням вимог економіки знань. 3. Підвищення привабливості та територіальної згуртованості Люблінського воєводства. 4. Розвиток міжрегіонального співробітництва та підвищення ефективності реалізації регіональної політики (в тому числі багатосторонній розвиток міжнародного співробітництва в системі Схід-Захід (у тому числі розвиток ініціатив, спрямованих на підтримку демократизації та Європейської інтеграції Білорусії і України, створення інституційної бази для міжнародних відносин), вирішення спільних проблем транскордонного характеру з Україною і Білорусією (в тому числі підтримка органів місцевого самоврядування в Україні, співробітництво та координація дій у сфері розвитку прикордонних територій, захисту навколишнього середовища та підвищення привабливості туризму).

В стратегії розвитку Підкарпатського воєводства на 2007-2020 роки⁹⁴ йдеться про те, що «безпосереднє сусідство Підкарпатського воєводства з Україною дає можливість інтенсифікації розвитку співробітництва з українськими областями. Створено інституційні рамки для співпраці через низку економічних місій та ділових

⁹³ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego. [Internet resource] / Regional Operational Programme Official Website. – Available from: <http://www.-rpo.lubelskie.pl/front/page/get/281/>.

⁹⁴ Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego. [Internet resource] / Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Official Website. – Available from: www.podkarpackie.pl/strategia/strat_woj.pdf.

зустрічей. У результаті налагодиласть більш тісна співпраця з Львівською, Волинською, Івано-франківською та Одеською областями, з якими підписано угоди про співпрацю.

Результатом ефективної польсько-української співпраці стало створення Почесного консульства України в Жешуві. Підтримуються регулярні контакти українських та польських бізнес-структур. В рамках цих контактів реалізовано багато проектів, як наприклад економічні конференції, навчальні візити та семінари. Представники воєводства брали активну участь в діяльності українсько-польської міжурядової комісії з міжрегіональної співпраці». Основною метою стратегії є зростання внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності економіки регіону за рахунок збільшення її інноваційності, і, таким чином, – ефективності, яка створить умови для збільшення зайнятості і зростання доходів та тривалості життя населення. дана мета досягатиметься через підтримку економіки регіону на шляху динамічного економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності підприємств та установ, розвиток ринку праці, інтенсифікацію економічних, соціальних і культурних зв'язків на різних рівнях (глобальному, європейському, національному).

Стратегії розвитку Люблінського та Підкарпатського воєводств реалізуються через наступні програми: Програма розвитку Східної Польщі, Програма європейської територіальної співпраці, Програма інфраструктурних заходів та охорони навколишнього середовища, Програма інноваційної економіки, Програма людського капіталу, Програма технічної допомоги.

Як вже згадувалось раніше, існує також спільна Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки⁹⁵. Пріоритетними сферами такого співробітництва у ній визначені наступні: збалансоване просторове планування й раціональне використання природних ресурсів (розвиток інфраструктури охорони навколишнього середовища, раціональне водне господарство та підвищення накопичення води, запобігання небезпек та підвищення якості життя), транскордонна суспільна інтеграція та покращення умов життя мешканців прикордонного регіону (підтримка інтеграції системи освіти і ринку праці, формування підстав для транскордонного

⁹⁵ Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки. / Офіційний сайт міжнародної асоціації інституцій регіонального розвитку. – Доступний з: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/strategiayauapl_2007-2015_ukrainian.pdf.

співробітництва у галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення та активної соціальної політики, ініціатива місцевих громад, пропагування суспільної інтеграції), підтримка розвитку туризму та охорона культурної спадщини (ідентифікація і розвиток українсько-польського прикордоння як єдиного туристичного регіону, розвиток інтегрованої системи маркетингу і популяризації польсько-українського транскордонного регіону в Україні, Польщі і за кордоном).

Метою і української, і польської стратегій регіонального розвитку є зміцнення конкурентоспроможності, але заходи, завдяки яким ця мета досягається, є різними. Конкурентоспроможність є одним із пріоритетів стратегій розвитку Люблінського та Підкарпатського воєводств та Закарпатської області. У Львівській та Волинській стратегіях конкретно про конкурентоспроможність регіонів не йдеться. Розвиток ТКС є пріоритетом за українською, львівською, волинською, закарпатською та люблінською стратегіями. Співпраця з Польщею згадується українській, львівській та волинській стратегіях, Україна – в стратегіях люблінського та підкарпатського воєводств.

В Польщі також існує Стратегія соціально-економічного розвитку Східної Польщі до 2020 р.⁹⁶. У ній йдеться про те, що оскільки з 2004 р. по східному кордону Польщі проходить кордон ЄС, то стосунки зі східними сусідами, в тому числі з Україною, впливають на імідж Польщі в Європейському Союзі та в Європі в цілому. Крім цього, у Стратегії сказано, що якби Україна найближчим часом здобула звання країни-кандидати у члени ЄС, то збільшився би й обсяг коштів, які виділяє Євросоюз на розвиток співпраці з сусідами, що сприяло б подальшому розвитку взаємин між Україною та Польщею. Тому Польща стимулюватиме процес взаємного зближення Європейського Союзу та України. Сприяння регіональному розвитку вздовж кордону з Україною є одним з пріоритетних напрямів Стратегії. Основними цілями і елементами цього напрямку є: співпраця в сфері транскордонної охорони навколишнього середовища, в тому числі басейна річки Буг, природних ресурсів Розточчя та Бещад, покращення залізничного сполучення між Любліном та Жешувом і Львовом, розбудова програм, пов'язаних з використанням ширококоліїної лінії, комплексна розбудова і модернізація дорожньо-транспортних систем, які забезпе-

⁹⁶ Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego z Polska do 2020 roku. [Internet resource] / The Operational Programme Development of Eastern Poland Official Website. – Available from: http://www.polskawschodnia.gov.pl/Dokumenty/Lists/-Dokumenty%20programowe/Attachments/93/Strategia_PW_po_RM.pdf.

чують ефективність транскордонного співробітництва, відкриття близько восьми нових пунктів переходу кордону.

Істотне значення може мати розробка спільних туристичних продуктів, а також впорядкування кордону через як з польської, так і з української сторони. Перспектива членства України в Євросоюзі повинна підтримуватися шляхом проведення «європейських тренінгів» для органів влади не тільки центральних, але й регіональних та місцевих неурядових організацій. Стимулювання співпраці економічних суб'єктів, малих і середніх підприємств, повинне реалізовуватись через діяльність спільних торгово-промислових палат, а також через організацію спільних заходів та створення Єдиної системи охорони населення та навколишнього середовища в українсько-польському транскордонному регіоні. Але в Операційній програмі розвитку Східної Польщі конкретних заходів щодо розвитку співпраці з Україною не передбачено.

Відповідно до стратегії регіонального розвитку Польщі функціонує чотири операційних програми «Технічної допомоги», «Інноваційної економіки», «Розвитку східної Польщі», «Інфраструктури та навколишнього середовища». В жодній з цих програм про розвиток співпраці з Україною не йдеться. Кожне воєводство Польщі також має операційну програму свого розвитку. На жаль, через відсутність доступу до повних текстів даних документів, важко стверджувати, чи йдеться в них про співпрацю з Україною, але можна стверджувати, що ні транскордонна співпраця ні співпраця з Україною не є серед переліку пріоритетів програм Люблінського та Підкарпатського воєводств.

Прикордонні області українсько-польського транскордонного регіону беруть участь у діяльності двох єврорегіонів – Карпатського єврорегіону та єврорегіону Буг, в рамках яких реалізуються важливі проекти, як наприклад співпраця в сфері контролю якості прикордонних вод басейну ріки «Західний Буг», вдосконалення системи суспільної участі в попередженні і ліквідації екологічних катастроф в єврорегіоні «Буг», «Три Полісся» – спільна стратегія охорони і екологічного використання природного багатства польсько-білорусько-українського прикордоння, спорудження другого мостового переходу через р. Західний Буг в районі міжнародного автомобільного пункту пропуску «Ягодин – Дорогуськ», проект «Жива Тиса», який, зокрема, передбачає співпрацю з єврорегіоном «Маас – Рейн»; проект «Асоціація музеїв та картинних галерей Карпатського єврорегіону», проект «Зелені Карпати»; проект «Польсько-українське агентство комунального

розвитку», що передбачає створення постійного механізму підтримки польсько-української співпраці в комунальній сфері та з питань розвитку місцевої демократії шляхом встановлення системи обміну інформацією, розвитку контактів між підприємствами тощо та інші.

На території даного регіону функціонує декілька промислових парків та зон, як наприклад промисловий парк «Черляни» у Львівській області, індустріальний парк «Соломоново» у Закарпатській, а також індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати» у с. Дейда, Берегівського району. В планах також створення «Бізнес Парку Самбір» та промислових парків «Павлів» та «Запитів» у Радехівському та Кам'янка-Бузькому районах Львівської області відповідно.

Крім того, в регіоні знаходиться значна кількість технопарків та бізнес-інкубаторів. У Львівській області функціонує технопарк Національного Університету «Львівська політехніка» та технопарк Яворів, у Волинській – Волинський обласний бізнес-інкубатор, у Закарпатській – бізнес-інкубатор «Молодіжний капітал» та Ужгородський бізнес-інкубатор.

У Люблінському воєводстві – Люблінський бізнес-інкубатор, бізнес-інкубатор Люблінська політехніка, Академічний бізнес-інкубатор при університеті Марії Кюре Скадовської при вищій школі підприємництва та адміністрування, у Підкарпатському воєводстві є 5 бізнес-інкубаторів, а також тут знаходиться авіаційний кластер Долина Льотніча.

Україна та Польща також спільно беруть участь у програмі добросусідства Європейського інструмента сусідства та партнерства «Польща-Білорусь-Україна. Під час першого набору проектів по програмі було відібрано 21 проект. Україна спільно з Польщею бере участь у 13 з них. Зокрема: «Любачув-Яворів: два потенціали, спільний шанс»; «Відновлювані джерела енергії – рецепт поліпшення якості навколишнього середовища на території повіту Любачівського та Яворівського району»; «Партнерська побудова спільного туристичного простору на основі нових центрів туризму та рекреації молоді»; «Разом у захисті навколишнього середовища. Польсько-українська інтегрована система управління хімічно-екологічними загрозами на прикордонних територіях Польщі та України (Підкарпатське воєводство та Закарпатська область)»; «Розвиток транскордонної системи управління природними небезпеками на польсько-українському кордоні»; «Гео-Карпати – створення польсько-українського туристичного шляху»; «SOS – Безпека співіснування людей і бездомних тварин на польсько –

українському кордоні: Львів, Люблін, Луцьк, Івано-Франківськ»; «Підвищення ефективності транскордонної системи реагування на екологічні ризики: Томашув Любельський – Жовків – Сокаль»; «Поліпшення транскордонного співробітництва між Польщею та Україною за допомогою спеціалізованих тренінгів для працівників рятувальних – пожежних служб у Люблінському воєводстві та Львівській області»; «Наука і досвід для бізнесу»; «Чиста вода на Побужжі – транскордонна система водопостачання Хрубешува і Володимир-Волинського – ФАЗАі»; «Підземне місто: розвиток і промоція туризму шляхом створення транскордонного туристичного шляху підземними трасами Львова, Жешува, Любліна»; «Разом безпечніше». Але бенефіціаром Україна виступає лише у двох з них.

Українсько-словацький транскордонний регіон

Українсько-словацький транскордонний регіон утворюють Закарпатська область України та Кошицький та Пряшівський краї Словаччини. Площа регіону становить 28 500 км².

Населення – близько 3 мільйонів осіб. За обсягами прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку Закарпаття, в 2010 р. Словачка Республіка посідає 8 місце після США, Японії, Угорщини, Австрії, Німеччини, Польщі та Нідерландів. Наразі українсько-словацька договірна база налічує близько 80 угод, договорів та інших двосторонніх міжнародних документів, серед яких угода про місцевий прикордонний рух.

Чисельність зайнятого населення в середньому по регіону становить станом на 2010 р. 38,2% всього наявного населення. В краї Кошице – 38,8%, в Пряшівському краї – 31,3%, а от в Закарпатській області воно вище – 44,4%.

Рівень безробіття станом на 2010 р. в словацьких краях становить близько 17%, а в Закарпатській області України близько 9%.

ВРП на душу населення в обох словацьких краях в декілька разів перевищує даний показник по Закарпатській області (станом на 2008 р. Край Кошице – 14 561,1 млн дол., Край Пряшів – 10 384,9 млн дол., Закарпаття – 2 020,1 млн дол.). Така ж ситуація спостерігається і у динаміці середнього рівня зарплати.

В даному регіоні є 5 пунктів пропуску через кордон: для автомобільного сполучення – Малий Березний, Ужгород, для пішохідного сполучення та велосипедистів – Мали Селменці, для залізничного сполучення – Павлове, Чоп (Страж) (табл. А.4). Всі вони є

міжнародними. Відстань між пунктами пропуску – близько 50 км, що далеко не відповідає стандартам ЄС – 1 пункт пропуску на 20 км.

Транскордонне співробітництво в даному регіоні має значні перспективи розвитку, особливо в рамках розвитку сфери оточення бізнесу та нових форм транскордонного співробітництва, таких як кластери та євро регіони, в першу чергу в рамках «Карпатського Євро регіону», а також завдяки залученню коштів фінансової допомоги ЄС через Програму добросусідства «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» за умов усунення недоліків участі України в даній програмі як, наприклад, слабка поінформованість населення щодо наявної можливості участі, відсутність контролю відповідних органів державної влади за доступністю всіх зацікавлених сторін до розширеної інформації щодо участі у проектах, слабке залучення місцевих органів влади та бізнес-структур до проектної діяльності, неузгодженість пріоритетів програм із наявними стратегіями регіонального розвитку, неоднозначне трактування статусу неприбуткових організацій в Україні та Європейському Союзу тощо.

В стратегії регіонального розвитку України⁹⁷ певних конкретних заходів щодо розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною не передбачено. Воно згадується лише в контексті співпраці за програмою добросусідства «Словаччина-Угорщина-Україна» з зазначенням, що виконання такої програми сприятиме соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів, а також наголошується, що для розвитку міжнародної співпраці між регіонами у сфері планування надаватиметься державна підтримка у розробленні спільних проектів містобудівного розвитку транскордонних регіонів Україна – Білорусь, Україна – Росія, Україна – Молдова, Україна – Словаччина, Україна – Угорщина.

Пріоритетом Народної стратегії регіонального розвитку Словацької республіки на 2010-2020 рр.⁹⁸ є комплексний і орієнтований на результат підхід до регіонального розвитку та використання внутрішнього потенціалу регіонів для збільшення адаптивності, конкурентоспроможності та продуктивності регіонів при одночасному підвищенні якості життя громадян і дотриманні принципів сталого

⁹⁷ Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 р. / Офіційний сайт Проекту LARGIS. – Доступний з: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component-UkrStateStrategy2013.htm>.

⁹⁸ Národná stratégia regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. [Internet resource] / Slovak Government Official Website. – Available from: <http://www.rokovania-sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=17910>.

розвитку. Пріоритетними сферами регіонального розвитку визначено науку, дослідження та інновації, людські ресурси, зайнятість, конкурентоспроможність, економічне зростання та розвиток бізнес-середовища, а також навколишнє середовище.

Крім цього в стратегії наводяться стратегічні цілі та пріоритети розвитку кожного краю Словацької республіки. Зокрема пріоритетами Пряшівського краю визначені підвищення продуктивності і конкурентоспроможності основних і перспективних галузей промисловості і сфери послуг, зміцнення внутрішнього потенціалу туризму, всебічний розвиток та зміцнення сільського господарства регіону, підвищення якості людського потенціалу – питання циган та підтримки молодих людей, а Кошицького – підвищення продуктивності і конкурентоспроможності основних і перспективних галузей промисловості, створення сильного центру-метрополії Кошице-Пряшів, всебічний розвиток та зміцнення сільського господарства регіону, транскордонне співробітництво та розвиток наднаціональних регіональних зв'язків та використання економічного і культурного потенціалу регіону, створення умов для розвитку так званої «зеленої економіки».

В Словаччині діють також сім національних операційних програм: «Технічної допомоги», «Наукових досліджень та розробок», «Інформаційного суспільства», «Транспорту», «Конкурентоспроможності та економічного зростання», «Охорони здоров'я» та «Охорони навколишнього середовища».

Пріоритетні цілі операційної програми «Конкурентоспроможності та економічного зростання»⁹⁹: інновації та зростання конкурентоспроможності (запровадження інновацій та трансфер технологій, підтримка загальних послуг для підприємців, підтримка інноваційної діяльності на підприємствах), енергетичний сектор (підвищення енергоефективності як з боку виробництва і споживання енергії, так і з боку впровадження передових технологій в енергетичний сектор, освітлення та модернізація освітлення міст та муніципалітетів та надання консультацій в сфері енергетики), туризм (підтримка підприємницької діяльності в сфері туризму, розвиток інформаційних туристичних послуг, презентація регіонів Словаччини).

⁹⁹ Operačný program Konkurencieschopnosť a hospodársky rast. [Internet resource] / National Strategic Reference Framework Central Coordination Body Official Website. – Available from: <http://www.nsrr.sk/operacne-programy/konkurencieschopnost-hospodarsky-rast/>

Програма економічного та соціального розвитку Пряшівського самоврядного краю зосереджена на наступних пріоритетних цілях¹⁰⁰: підвищення конкурентоспроможності економіки в Пряшівському регіоні (до 2015 р. збільшити число конкурентоспроможних малих і середніх підприємств на 5%, до 2015 р. поліпшити використання інфраструктури для забезпечення розвитку бізнесу та інвестицій на 30%, до 2015 р. збільшити використання інновацій та науково-дослідних робіт на 20%, до 2015 р. збільшити частку ВВП сільських місцевостей в загальному ВВП по Словаччині на 10%, до 2011 р. створити механізм для покращення розвитку транскордонного співробітництва в сфері економіки, що передбачає налагодження транскордонної інституційної співпраці в сфері середнього та малого бізнесу, забезпечення обміну відповідною інформацією для підтримки розвитку транскордонного співробітництва на рівні підприємств, заохочення спільних транскордонних маркетингових заходів, зміцнення транскордонної практики спільного планування економічного розвитку, сприяння транскордонному та міжнародному співробітництву між університетами, науково-дослідними установами, інноваційно-технологічними центрами і підприємствами, спрямованому на реалізацію спільних проектів та здійснення наукових досліджень та інноваційної діяльності, сприяння безперешкодному обміну інформацією, сприяння організації ділового партнерства (семінари, конференції, семінарів тощо)), розвиток Пряшівського краю як туристичного центру Словаччини, покращення екологічної стабільності в регіоні та захист населення від повеней, охорона та раціональне використання вод, розширення використання поновлювальних джерел енергії, покращення управління відходами, розвиток та підвищення ефективності транспорту, поліпшення якості та ефективності управлінських процесів на рівні регіонального самоврядування, підвищення ефективності середньої професійної освіти, запобігання соціальної ізоляції осіб, які зазнали впливу довгострокового безробіття, сприяння процесу соціальної інтеграції маргінальних циганських громад, підвищення рівня медичного обслуговування в лікарнях, створення умов для розвитку культури як невід'ємного фактору регіонального розвитку, підвищення інтересу громадськості до спорту і відповідно сприяння здоровому способу життя населення.

¹⁰⁰ Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Prešovského Kraja. [Internet resource] / Presov Region Official Website. – Available from: <http://www.po-kraj.sk/sk/samo-sprava/urad/odbor-regionalneho-rozvoja-uzemneho-planu-zivotneho-prostredia/-dokumenty-regionalneho-rozvoja/phsr-psk-2008-2015.html>.

Україна в даній програмі згадується лише раз, в одній з операційних цілей другого пріоритету щодо розвитку Пряшівського краю як туристичного центру Словаччини. Йдеться про ініціювання системи обміну інформацією з суміжними регіонами (Польщі, Словаччини).

Пріоритети Програми економічного та соціального розвитку Кошицького краю¹⁰¹: охорона навколишнього середовища, збільшення галузевої та територіальної диверсифікації промисловості, зростання економічної активності малих та середніх підприємств, акцент на скорочення безробіття, розбудова інфраструктури, зміцнення соціального капіталу та інституційної співпраці, розвиток сільського господарства.

В рамках пріоритету 4 – розбудова інфраструктури – планується розбудова дороги Братислава-Кошице з продовженням до державного кордону з Україною. В рамках 5 пріоритету – зміцнення інституційної співпраці – передбачається активна співпраця в роботі технічного комітету Карпатського єврорегіону, розвиток транскордонної співпраці з Україною.

Пріоритетні цілі Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 р. зведені до наступних¹⁰²: розвиток людини та підвищення соціальних стандартів життя (забезпечення доступу та високоякісної освіти протягом життя, підвищення тривалості життя та доступу до високих стандартів медичного обслуговування, підвищення культури життя та збереження історико-культурної спадщини, формування нової якості суспільних послуг), формування конкурентоспроможної та життєздатної економіки (забезпечення ефективності, енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання, підвищення інноваційного рівня економіки, формування системи забезпечення стандартів якості продукції, створення умов для розвитку підприємництва), поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці (розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів, поглиблення економічної транскордонної інтеграції господарюючих суб'єктів європейських країн та регіонів, формування та розвиток транскордонної інформаційно-комунікаційної та транспортної мереж), розвиток

¹⁰¹ Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja. [Internet resource] / Kosice Region Official Website. – Available from: http://www.vucke.sk/APIR/sk/Pre_Podnikatelov/phsr/Stranky/default.aspx.

¹⁰² Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області / Офіційний сайт Головного управління економіки Закарпатської облдержадміністрації. – Доступний з: <http://www.economy-oda.uz.ua/images/content/ecpolitic/regstrategy/strategija.pdf>.

туризму та курортно-рекреаційної сфери (диверсифікація та підвищення конкурентоспроможності туристичних та курортно-рекреаційних послуг, розвиток туристично-сервісної інфраструктури, промоція рекреаційно-туристичного потенціалу), просторова гармонія та охорона довкілля (вирівнювання територіальних диспропорцій, формування гармонійного просторового комплексу промислових, житлових та зелених зон, забезпечення комфортних умов проживання, покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, запобігання техногенним аваріям, катастрофам та стихійним лихам). Словаччина в даній стратегії не згадується.

Загалом як в українській, так і в словацькій стратегіях акцент робиться на підвищенні конкурентоспроможності регіонів та на розвитку людських ресурсів. Але заходи щодо досягнення цих цілей співпадають лише у сфері покращення інфраструктури. Щодо стратегій розвитку суміжних областей, то конкурентоспроможність як пріоритет присутня у стратегіях розвитку Закарпаття та Пряшівського краю. При цьому, згідно пряшівської стратегії, підвищення конкурентоспроможності регіону досягається в тому числі завдяки заходам у сфері ТКС. А в Закарпатській стратегії ТКС є окремим пріоритетом. В стратегії регіонального розвитку Словаччини Україна не згадується, зате про неї йдеться у пряшівській та кошицькій стратегіях. Співпраця зі Словаччиною згадується в українській стратегії, але закарпатська стратегія такої співпраці не передбачає.

На жаль, в регіоні немає спільної стратегії розвитку транскордонного співробітництва. Але на досвіді співпраці в українсько-польському транскордонному регіоні, де існує така стратегія, але вона не реалізується належним чином, варто стверджувати, що крім розробки спільної стратегії, необхідно обов'язково визначити інструменти та методи впровадження її положень в життя.

Ще одним інструментом конвергенції механізмів конкурентоспроможності є розбудова інфраструктури підтримки бізнесу та інституційної інфраструктури в транскордонному регіоні. На словацькій території транскордонного регіону функціонує 15 промислових парків. Сім промислових парків діють у Кошицькому краї (Кошице – Переш, Хемко-Стражске, Кехнець, Міхаловце, Рожнява, Спішска Нова Весь, Требішов) та 8 – у Пряшівському (Хемес, Кежмарок-Прадіарен, Попрад-Матейовце, Пряшів-Заборске, Сніна, Спішски Хрхов, Вранов над Топлою-Ферово)¹⁰³. У Закарпатській області функціонує

¹⁰³ Lokalizácia priemyselných parkov na území KOŠICKÉHO KRAJA. [Internet resource] / Slovensky Obchod Official Website. – Available from: http://www.slovenskyobchod.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=52.

індустріальний парк «Соломоново» та індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати». Транскордонних промислових парків чи зон в українсько-словацькому регіоні немає.

У цьому транскордонному регіоні також працюють п'ять бізнес-інкубаторів. Кошицький науковий та технічний інкубатор, Рожнявський регіональний дорадчий та інформаційний центр, бізнес-інкубатор Спішська Нова Весь, Пряшівський регіональний дорадчий та інформаційний центр¹⁰⁴ та Ужгородський бізнес-інкубатор. Транскордонних бізнес-інкубаторів в даному регіоні, на жаль, також немає.

Крім цього, зближенню механізмів забезпечення конкурентоспроможності в транскордонному регіоні сприяє розвиток різноманітних форм транскордонного співробітництва на суміжній території.

Україна та Словаччина спільно беруть участь у Карпатському єврорегіоні, що відкриває можливості вирішення спільних проблем, особливо в енергетичній та екологічній сферах, наприклад будівництво електростанцій на р. Тиса, будівництво акумулюючих гідроспоруд для попередження повеней. Але ефективній діяльності єврорегіону заважають певні організаційні та правові фактори, зокрема недостатня активність місцевих органів державної влади та брак фінансування як з боку держави, так і її регіонів, в першу чергу через відсутність відповідних повноважень у органів влади на місцях, не кажучи вже про розбіжності у законодавствах країн-учасниць.

Україна та Словаччина також спільно беруть участь у програмі добросусідства Європейського інструмента сусідства та партнерства «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна». Під час першого набору проектів по програмі було відібрано 47 проектів, з них підписано 34 контракти. Україна спільно зі Словаччиною бере участь у 13 проектах. По три з них реалізується в економічній, соціальній сферах та сфері культури, два в сфері туризму, і по одному в екологічній сфері та сфері облаштування кордону. По п'яти проектах Україна є бенефіціаром. Українські території також залучені до реалізації словацько-українських проектів, підтриманих Норвезьким фінансовим механізмом. Так, в рамках цього механізму реалізовано програму «Відкриття нових напрямів кооперації», в рамках якої було реалізовано 25 українсько-словацьких проектів.

¹⁰⁴ Businessincubators. [Internet resource] / Slovak Business Directory Official Website. – Available from: <http://greenpages.spectator.sme.sk/en/c/business-incubators.html>.

Українсько-угорський транскордонний регіон

Українсько-угорський транскордонний регіон включає в себе два межуючих прикордонних регіони України та Угорщини: Закарпатську область та графство (медьє) Саболч-Сатмар-Берег.

Закарпатська область є одним із західних прикордонних регіонів України, що знаходиться на перетині державного українського кордону з 4-ма європейськими державами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Сусідня Закарпаттю – область Саболч-Сатмар-Берег (північно-східний регіон Угорщини) межує з адміністративно-територіальними одиницями 3-х держав: Словаччини, України й Румунії, що дозволяє їм формувати і ефективно здійснювати на міжрегіональному рівні багатостороннє транскордонне і євро регіональне співробітництво¹⁰⁵.

Для цих регіонів характерними є достатньо неоднорідний розвиток місцевого самоврядування по різні боки кордону (в прикордонних адміністративно-територіальних одиницях України та Угорщини). Органи місцевого самоврядування Угорщини мають розширені повноваження, що дає можливість самостійно приймати рішення незалежно від центральних органів влади, тоді як в Україні влада централізована, а органи місцевого самоврядування не мають належних повноважень для прийняття рішень чи укладання угод на міжнародному рівні.

Українсько-угорський транскордонний регіон є щільно населеним транскордонний регіоном України і складає 96,5 ос/км² (щільність населення в Саболч-Сатмар-Березькому графстві становить 94 ос/км², а Закарпатської – 99 ос/км²). Загальна площа транскордонного регіону становить 19 тис км².

По причині міграції станом на 1 січня 2010 р. населення Саболч-Сатмар-Берег медьє (588 тис. осіб) зменшується більшими темпами, ніж загалом по країні (становить 5,8% усього населення Угорщини). Однією із головних причин даного явища є високий рівень безробіття (за останні п'ять років коливається 10,3-19,1%), який в два рази перевищує середній рівень по державі. Серед населення області доля молодого населення більша за відповідні показники по країні. Населення Закарпатської області (1244,8 тис. осіб) в два рази перевищує населення графства Саболч-Сатмар-Берег, що складає 2,6% населення країни. Рівень безробіття за останні роки коливається в межах 6,3-9,9%.

¹⁰⁵ Кіш Є. За програмою сусідства. Транскордонне співробітництво України після східного розширення Європейського Союзу / Є. Кіш // Політика і час : МЗС України. – №12. – 2004. – С. 27-34.

На Закарпатті відсоток представників української національності становить 80,5%, а угорської – 12,1% (150132 особи), тоді коли в Саболч-Сатмар-Берег області 93% населення складають угорці, а українську меншину формують лише 472 особи.

В українсько-угорському транскордонному регіоні функціонує 1625 підприємств з прямими іноземними інвестиціями. Інвестування в економіку транскордонного регіону здійснюють партнери з 46 країн світу. За весь період інвестиційної діяльності найбільше прямих іноземних інвестицій надійшло з США, Німеччини, Австрії, Швейцарії та Угорщини (для Закарпатської області).

Промисловість Саболч-Сатмар-Берег медьє можна назвати не розвиненою, оскільки даний сектор формує лише 2% обсягів промислового виробництва країни. В промисловості доля ВВП на одну особу не досягає середнього показника по державі у 40%. На щастя в деяких містах області (Ніредьгаза, Матесалка) простежується зростання промислового виробництва.

Сектор сільського господарства Саболч-Сатмар-Березької області можна назвати добре розвинутим з огляду на його природні та людські ресурси. Водночас присутні проблеми реалізації продукції.

В області висока кількість підприємств (157 од. на 1 тис. населення), де високим є рівень мікропідприємств (90%), а доля колективних підприємств складає лише 10%. Рівень інвестування низький (інвестиції суб'єктів економічної діяльності – 2,5-2,8%), у порівнянні із загальнодержавним.

Кількість підприємств в Закарпатській області в 2010-му році складала 20 747 одиниць. Доля промисловості, зокрема, доля підприємств переробної галузі висока (приблизно 15%), водночас в секторі сільського господарства також діє велика кількість підприємств (13%). З огляду на зайнятість населення вимальовується наступний порядок: сільське господарство (25,0%), торгівля та ремонт (18,0%), промисловість (12,5%).

Станом на початок 2011 р. в Закарпатській області нарахувалося 296 українсько-угорських підприємств. За видами економічної діяльності угорські інвестиції спрямовані так: у промисловість – 77,26%, торгівлю – 7,58%, будівництво – 3,77%, сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 2,5%, діяльність готелів та ресторанів – 1,99%, діяльність транспорту та зв'язку – 1,12% тощо.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Статистична інформація. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області / Режим доступу: <http://www.stat.uz.ua/statinfo/-statinfo.html>.

На ділянці українсько-угорського кордону довжиною у 136,7 км, функціонує лише 3 митних пости, які включають в себе 7 пунктів пропуску та один пункт контролю. За видом сполучення – це 5 автомобільних (чотири з яких суто пасажирські) та 2 залізничних пункти пропуску, а за категорією – 7 міжнародних. А це означає, що чисельність прикордонних пунктів пропуску в межах українсько-угорського транскордонного регіону є низькою. Тобто, в межах українсько-угорського транскордонного регіону середня відстань між пунктами пропуску становить приблизно 30 км і відповідає лише нижньому рівню загальноприйнятих європейських стандартів.

Залишає бажати кращого рівень технічного оснащення цих прикордонних переходів. Тому перспективи розвитку прикордонної інфраструктури українсько-угорського транскордонного регіону вбачаються в розбудові митних постів, збільшення кількості смуг тощо.

Поряд із виробничою сферою та інфраструктурою важливе місце в економіці українсько-угорського транскордонного регіону посідає туризм і рекреація. На території Закарпатської області розташовані 227 закладів туристично-рекреаційного призначення: санаторії, лікувально-оздоровчі заклади і пансіонати, бази відпочинку та готельні установи.

Для розвитку українсько-угорського транскордонного регіону в сфері науки в м. Берегове функціонує спільний недержавної форми власності Закарпатський угорський педагогічний інститут, а в сфері культури в Закарпатській області діє угорський драматичний професійний театр.

Таким чином, українсько-угорське співробітництво має різноплановий, але цілісний і комплексний характер. Воно здійснюється на всіх рівнях міждержавних взаємин – від центрального до локального. При цьому охоплює різноманітні сфери – від захисту прав національних меншин до господарської співпраці та координації соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. Поступово поглиблюється міжрегіональна співпраця та формування основ українсько-угорського транскордонного регіону.

Ключове значення в розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Угорською Республікою має підписана в Будапешті 11 листопада 1997 р. Угода «Про транскордонне співробітництво», що набула чинності 21 квітня 1999 р.¹⁰⁷. В статті 4 даної угоди чітко

¹⁰⁷ Кіш С. Розвиток контактів між людьми та питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Угорщиною / С. Кіш // Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – К. : КІС, 2004. – С. 183-193.

визначається, що «транскордонне співробітництво – це спільна діяльність, яка направлена на поглиблення відносин між органами місцевого самоврядування та державної виконавчої влади Договірних Сторін і, в цих інтересах, на укладання необхідних угод та домовленостей. Це співробітництво здійснюється в межах компетенції органів місцевого самоврядування та державної виконавчої влади, які визначаються національним законодавством країн Договірних Сторін».

Роль Угорщини у здійсненні східної політики ЄС протягом 2005-2006 рр. посилилась в зв'язку зі зміною її статусу у 2004 р. як члена ЄС. Це вимагало від неї і зміни формату відносин з Україною у багатьох сферах міжнародної співпраці, зокрема питань прикордонного менеджменту, введення візового режиму, змін в системі торгово-економічних відносин тощо. У травні 2004 р. після розширення ЄС було ухвалено стратегічний документ нової політики ЄС – «Європейська політика сусідства» (European Neighbourhood Policy)¹⁰⁸, за яким зміна геополітичної ситуації вимагала формування відповідної до нових умов спільної зовнішньої політики та політики безпеки, розробки нових та інноваційних форм співробітництва.¹⁰⁹ Згідно цього документу, під патронатом Міністерства Закордонних Справ Угорщини, діяльність країни націлена на східноєвропейський регіон – перш за все на Україну.¹¹⁰ Це представлено в посиленні зв'язків між місцевими та регіональними органами влади, громадськими організаціями на нових східних кордонах розширеного Європейського Союзу, розвитку співробітництва та сприяння налагодженню міжрегіонального партнерства; підтримки розвитку багатостороннього співробітництва між представниками регіональних, місцевих органів влади, громадських організацій, правоохоронних органів, між суб'єктами економічної діяльності, між представниками науки, культури і освіти країн регіону, реалізації перспективних спільних інвестиційних проектів, які можуть бути в

¹⁰⁸ The Clip, that connects. EuroClip Brochures 1, 2005. Nyiregyhaza. – 80 old.

¹⁰⁹ Красівський О. Українсько-угорське транскордонне співробітництво у рамках карпатського євро регіону / О. Красівський, Ю. Гузинець // Вісник Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 25. – С. 33-39. – С. 36. – [Серія міжнародні відносини].

¹¹⁰ Кіш С. Розвиток контактів між людьми та питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Угорщиною / С. Кіш // Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна» – К. : КІС, 2004. – С. 183-193.

рамках українсько-угорського транскордонного економічного співробітництва на двосторонньому рівні, таких як¹¹¹:

- запобігання природних катастроф.

Одним із найбільш масштабних і довгострокових спільних проєктів, що уже реалізується сторонами, є «Програма комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса» (2002-2015 рр.). Успішне виконання цієї програми потребує подальшої тісної координації спільних дій сторін. Тому готуються матеріали для прийняття українсько-угорського міжурядового документу стосовно спільного проєктування, фінансування та будівництва окремих протипаводкових об'єктів, у тому числі, із залученням коштів ЄС.

У 2009 р. в Закарпатській області міністерством охорони навколишнього природного середовища України був проведений план заходів з виконання покладених на державну екологічну інспекцію у проведенні спостереження контрольних відборів проб та оцінки якості поверхневих вод на прикордонних створах України та Угорської Республіки: р. Тиса, смт. Вілок; р. Тиса, м. Чоп; р. Боржава, с. Бене.

- енергетична сфера:

Розроблені проєкти, спрямовані на розвиток гідроенергетики в Закарпатській області, зокрема підготовки спорудження каскаду ГЕС на р. Тиса. Учасниками проєкту є угорська корпорація «Систем-консалтинг» та ВАТ «Укргідропрект» (Харків). Проєкт включає також питання реконструкції Теребля-Ріцької ГЕС. Для додаткового вивчення низки питань стосовно будівництва каскаду ГЕС на українській ділянці р. Тиса була створена спільна робоча група.

- розбудова міжнародної транспортної інфраструктури:

Найбільш перспективним є проєкт розвитку сітки автомобільних шляхів у суміжних прикордонних областях України і Угорщини в рамках спорудження 5-го пан'європейського транспортного коридору.

- туристична сфера:

З українського боку учасниками «Ніредьгазької ініціативи» є Центр українсько-угорського регіонального розвитку (м.Ужгород), який

¹¹¹ План заходів з виконання покладених на Державну екологічну інспекцію в Закарпатській області завдань на IV квартал 2008 р.. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України / Режим доступу : www.menr.gov.ua/media/files/.../24_in_3kv2009_zakarpd.doc; Красівський О. Українсько-угорське транскордонне співробітництво у рамках карпатського євро-регіону / О. Красівський, Ю. Гузинець // Вісник Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 25. – С. 33-39. – С. 37. – [Серія міжнародні відносини].

з січня 2005 р. разом із Республіканською спілкою сільського та агротуризму Угорської Республіки реалізують проєкт розвитку зеленого та сільського туризму в Закарпатській області.

- розвиток молодіжного туризму;
- підготовка кадрів для туристичної індустрії;
- розвиток зеленого та сільського туризму;
- співпраця між окремими областями, містами та регіональними туроператорами.

Правові засади формування та розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Угорщиною визначаються також і низкою двохсторонніх документів, міждержавних угод (з 1991 по 2009 р. їх кількість становила 64, серед яких угод та договорів – 42), де співпраця на регіональному рівні чи транскордонне співробітництво, виокремлюється як важливий напрям¹¹².

Завершується підготовка до підписання Угоди «Про контроль прикордонного руху», Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Угорщини «Про міжнародні комбіновані перевезення» та Міжурядової Угоди «Про реконструкцію, утримання та експлуатацію автомобільних прикордонних мостів на спільному державному кордоні».

У жовтні 2010 р. в парламенті УР було розглянуто «Законопроект про внесення змін до закону Угорської Республіки «Про громадянство», згідно з яким для угорської меншини, що проживає за межами Угорщини, полегшуються правила отримання угорського громадянства. Він передбачає скасування попередньої норми, згідно якої для отримання угорського громадянства необхідно було протягом останніх восьми років проживати на території Угорщини.¹¹³

Надання громадянства Угорщини представникам нацменшини, які проживають в Україні, потягне за собою відновлення питання про створення Притисянського автономного округу. Згідно з попередніми підрахунками угорських органів, уповноважених за видачу посвідчень закордонного угорця, правом національної самоідентифікації уже скористалися близько 800 тисяч громадян Румунії, Словаччини, Сербії та України. З них майже 15% (понад 130 тисяч) складають мешканці прикордонних районів Закарпаття.

¹¹² Перелік чинних міжнародних угод між Україною та Угорщиною. Офіційний сайт Посольства України в Угорській Республіці. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/publication/content/8805.htm>.

¹¹³ Динаміка розвитку українсько-угорських відносин у другому півріччі 2009 р. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/December2009/26.htm>.

Результати соціологічного опитування, проведеного у жовтні 2010 р. угорськими соціологами, засвідчили, що близько двох мільйонів етнічних угорців Румунії, Словаччини й України виявили бажання утворити на території країн-метрополій широку автономію¹¹⁴.

Для оптимістичного прогнозу успішної співпраці Угорщини з Україною підтвердженням могла бути спільна домовленість про відкриття на своєму кордоні ще двох пропускних пунктів та перспективи вирішення питання безкоштовних довгострокових національних віз наприкінці 2009 р.. У рамках робочого візиту Міністра закордонних справ Угорщини П. Балаша в Україну 22-23 грудня, було підписано План консультацій між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Угорської Республіки на 2010-2011 рр.,¹¹⁵ де в 2010 р. передбачалася спільна позиція, яка дозволила б укласти Україні угоду про асоціацію, забезпечити дорожню карту щодо безвізового діалогу в Шенгенській зоні вже в 2010 р. і укладання поглибленої і всеохоплюючої угоди про зону вільної торгівлі між нашою країною і ЄС. В свою чергу міністр закордонних справ Угорщини Петер Балаш наголосив, що його країна і надалі прагне поглиблювати діалог з цих питань¹¹⁶.

Щодо спільної українсько-угорської стратегії, то 17-18 грудня 2010 р. з офіційним візитом Україну відвідав Президент Угорщини Пал Шмідт, де мав запропонувати нову стратегію угорсько-української співпраці – як на двосторонньому рівні, так і у форматі ЄС¹¹⁷. Але було лише обговорено багато питань двостороннього співробітництва України з Угорщиною, які дають змогу значно розширити можливості відносин двох країн¹¹⁸.

¹¹⁴ RMDSZ: a magyar autonómia nem sérti a románok érdekeit / Available from: <http://www.bumm.sk/35479/rmdsz-a-magyar-autonomia-nem-serti-a-romanok-erdekeit.html>; Az autonómiáról beszélni kell / Available from: <http://www.-erdelyi.ma/autonomia.php?id=60787>.

¹¹⁵ Стан договірно-правової бази. Договірні-правова база двостороннього співробітництва з Угорщиною. Офіційний сайт Посольства України в Угорській Республіці. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26646.htm>.

¹¹⁶ Україна і Угорщина відкриють на своєму кордоні 2 пропускні пункти. Європейський простір – портал проєвропейського громадянського суспільства України. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/238505.html>.

¹¹⁷ Президент Угорщини запропонує нову стратегію співпраці з Україною. Офіційний сайт Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.-org/content/article/2250603.html>.

¹¹⁸ Президент України провів зустріч із Президентом Угорської Республіки Палом Шміттом. Офіційний сайт Президента України Віктора Януковича. – Режим доступу : [\[http://www.president.gov.ua/news/18978.html\]](http://www.president.gov.ua/news/18978.html)

Тому, для визначення спільних стратегій розвитку обох держав, потрібно проаналізувати Новий план розвитку Угорщини на 2007–2013 рр.¹¹⁹ та Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2015 р.¹²⁰.

Характеризуючи обидві стратегії зазначимо, що спрямовані вони на підвищення конкурентоспроможності регіону, забезпечення розвитку людських ресурсів, державної реформи. А питання щодо розвитку транскордонного співробітництва двох держав згадується лише в Державній стратегії регіонального розвитку України. В Новому плані розвитку Угорщини про транскордонне співробітництво згадується лише опосередковано, та немає жодної згадки про стратегічного партнера Україну.

Активною складовою розвитку українсько-угорського транскордонного співробітництва є співпраця Закарпатської області та Саболч-Сатмар-Берег медьє, яка на даний час регулюється передусім положеннями вище згадуваної Угоди «Про транскордонне співробітництво» та низкою інших двосторонніх договірно-правових документів.

З початку 2000-х років розвиток українсько-угорського транскордонного співробітництва отримав новий імпульс, чому сприяло ухвалення в 2000 р. Угоди ІНТЕРРЕГІО про трілатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина)¹²¹. А в січні 2003 р. Закарпатською обласною радою та Загальними Зборами області Саболч-Сатмар-Берег було підписано Концепцію спільного розвитку прикордонних територій.¹²² Її мета полягає в економічному розвитку регіону, сприянні суспільному згуртуванню, покращенню якості життя населення цих територій та максимальному використанню наявних можливостей транскордонного співробітництва. Засадами такої співпраці слугують суспільно-економічні, природно-географічні та істо-

¹¹⁹ The new Hungary Development Plan. National Strategic Reference Framework of Hungary 2007 – 2013. Employment and Growth. – Available from: http://www.nfu.hu/uj_magyarorszag_fejlesztesi_terv_2.

¹²⁰ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р.. Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>.

¹²¹ Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в карпатському регіоні «Карпати – 2004-2011». – Режим доступу : <http://www.arr.com.ua/files/sitefiles/book1.pdf>, ст.4.

¹²² Красівський О. Українсько-угорське транскордонне співробітництво у рамках карпатського євро регіону / О. Красівський, Ю. Гузинець // Вісник Львів. ун–т. – 2008. – Вип. 25. – С. 33-39. – [Серія міжнародні відносини].

ричні взаємозв'язки, а також і наявність боротьби проти економічного занепаду Закарпатської та Саболч-Сатмар-Березької областей.¹²³

Враховуючи внутрішні ресурси, національні концепції територіального розвитку за умов використання основних принципів ЄС були сформульовані п'ять стратегічних цілей спільної роботи: створення конкурентоспроможної економічної системи; розвиток людських ресурсів та сфери послуг; полегшення доступу до прикордонного регіону; збереження природних та культурних цінностей; створення здорового та привабливого середовища; успішне використання досвіду Угорщини на шляху до ЄС. Для досягнення зазначених стратегічних цілей було визначено чіткі пріоритети розвитку Концепції спільного розвитку прикордонних територій¹²⁴:

- розвиток економіки – стимулювання створення спільних підприємств, спільних економічних проєктів та систем співпраці; розвиток інновацій і сприяння їх поширенню; розвиток туризму, реалізація спільних програм його розвитку; реалізація маркетингових акцій на регіональному рівні з метою залучення капіталу;
- полегшення доступу до регіону – розвиток транспортної мережі, шляхів, які перетинають кордон; розвиток залізничних шляхів та послуг залізниць; розвиток інфраструктури пунктів перетину кордонів;
- охорона природи, навколишнього середовища – спільні зусилля зі збереження природи прикордонних регіонів (охорона від паводків, утилізація сміття, очистка нечистот тощо); збереження природних цінностей прикордонних територій, захист природної екосистеми;
- розвиток людських ресурсів – реалізація програм із співробітництва в освіті та навчанні; розвиток культурного, мистецького та спортивного співробітництва; підготовку кадрів з територіального та економічного розвитку, сприяння обміну практичним досвідом;
- інституційний розвиток – сприяння інституційному співробітництву; поліпшення обміну та поширення інформації, створення спільної інформаційної мережі.

¹²³ Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини / С. Б. Кіш // Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети XXI століття. – Ужгород : Ліра, 2003. – С.17-38.

¹²⁴ Віціан Т. Угорсько-українське співробітництво та його місце в сучасному геополітичному просторі / Т. Віціан. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2010_2/PDF/Vician.pdf.

Одним з пріоритетів досягнення таких цілей є розвиток економічного співробітництва. Хоча у розвитку прикордонних територій існують деякі відмінності, їх вигідне геополітичне розташування та спільні риси створюють можливості й для більш ефективного співробітництва. Необхідність такого розвитку пояснюється тим, що по обидві сторони кордону розташовані малорозвинені регіони, які внаслідок свого периферійного розташування не в змозі приймати активну участь в економічній діяльності як на регіональному рівні, так і на міжнародному. Перш за все, діяльність спрямовується на використання сприятливих умов регіону, на розвиток економічної інфраструктури, і в результаті, на тісне співробітництво двох областей¹²⁵.

На міжнародній конференції 23 жовтня 2003 р. у м. Ужгород була спільно прийнята Стратегія розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні «Карпати 2003-2011»¹²⁶. Дана стратегія спрямована на досягнення стратегічного бачення щодо сталого розвитку транскордонного регіону на основі гарантування рівних можливостей для людей різної статті, соціального і етнічного походження.¹²⁷ Цільовими регіонами було визначено території Закарпатської області (Україна), Саболч-Сатмар-Березької області (Угорщина), Підкарпатського воєводства (Польща), Пряшівський і Кошицький краї (Словаччина), повіти Сату-Маре та Марамуреш (Румунія), що є сусідніми прикордонними регіонами з подібною економічною структурою та системою зовнішньоекономічних зв'язків, характеристиками людських ресурсів, а також спільними природними багатствами, зокрема басейнами річок. Ці фактори викликали появу спільних потреб та проблем для місцевих, регіональних органів влади та населення вищезазначених територій¹²⁸.

Наступним позитивом українсько-угорського співробітництва в умовах функціонування Шенгенського простору є вирішення проблем

¹²⁵ Кіш Є. Б. Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини / Є. Б. Кіш // Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети XXI століття. – Ужгород : Ліра, 2003. – С.17-38.

¹²⁶ Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в карпатському регіоні «Карпати – 2004-2011» – Режим доступу : <http://www.arr.com.ua/files/sitefiles/book1.pdf>.

¹²⁷ Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в карпатському регіоні «Карпати – 2004-2011». – Режим доступу <http://www.arr.com.ua/files/sitefiles/book1.pdf>. – С. 33.

¹²⁸ Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в карпатському регіоні «Карпати – 2004-2011». – Режим доступу <http://www.arr.com.ua/files/sitefiles/book1.pdf>. – С. 6.

на українсько-угорському кордоні. Відповідно до п. 5 ст. 1 Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом Угорської Республіки «Про правила місцевого прикордонного руху (від 18.09.2007 р.)» жителі прикордонних областей України мають право на багаторазовий в'їзд та безперервне перебування протягом трьох місяців у прикордонній зоні сусідньої Угорщини¹²⁹.

Для відображення спільних рис розвитку обох територій, що входять в українсько-угорський транскордонний регіон, потрібно проаналізувати регіональні стратегії розвитку кожної області.

Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 р.¹³⁰ (табл. 1.5) спрямована на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону, а також поглиблення транскордонної співпраці з Угорщиною, а саме Саболч-Сатмар-Березькою областю – шляхом забезпечення формування міжнародних транспортних логістичних центрів, зокрема на базі існуючих підприємств Чопсько-Загонсько транспортного вузла.

Регіональна стратегія розвитку Саболч-Сатмар-Березької області відсутня, так як Новий план розвитку Угорщини на 2007-2013 рр.¹³¹ включає в себе вище перераховані регіональні програми розвитку Саболч-Сатмар-Берег медьє, які є основою для формування національної стратегії та стратегій транскордонного, транснаціонального та міжрегіонального співробітництва. Їх цілями є розвиток прикордонних територій, покращення ключових умов для співпраці областей в напрямку сталого розвитку, сприяння впровадженню інновацій, захист навколишнього середовища, підтримка територіальної, економічної та соціальної інтеграції, забезпечення стабільності та конкурентоспроможності регіону, розвиток транскордонного ділового співробітництва. Але жодна з цих програм не передбачає співробітництва Угорської республіки з Україною, або між її прикордонними областями.

¹²⁹ Віціан Т. Угорсько-українське співробітництво та його місце в сучасному геополітичному просторі / Т. Віціан. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2010_2/PDF/Vician.pdf.

¹³⁰ Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 р.. Офіційний сайт Головного управління економіки Закарпатської області. – Режим доступу : <http://www.economy-oda.uz.ua/images/content/ecpolitic/regstrategy/strategija.pdf>.

¹³¹ The new Hungary Development Plan. National Strategic Reference Framework of Hungary 2007–2013. Employment and Growth. – Available from: http://www.nfu.hu/uj_magyarorszag_fejlesztesi_terv_2.

Таблиця 1.5

Стратегічні завдання та пріоритетні напрямки Регіональної стратегії розвитку
Закарпатської області до 2015 р.

Назва стратегічних завдань	Пріоритетні напрямки
1. Розвиток людини та підвищення соціальних стандартів життя	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення доступу та високоякісної освіти протягом життя; - підвищення тривалості життя та доступу до високих стандартів медичного обслуговування; - формування здорового способу життя; - підвищення культури життя та збереження історико-культурної спадщини; - забезпечення соціальної підтримки вразливих верств населення; - формування нової якості суспільних послуг.
2. Формування конкурентоспроможності та життєздатності економіки	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення ефективності, енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання; - підвищення інноваційного рівня економіки; - формування системи забезпечення стандартів якості продукції; - формування розгалуження ринкової інституційно-організаційної інфраструктури економіки; - створення умов для розвитку підприємництва.
3. Поглиблення транскордонної та євроінтегральної співпраці	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів; - поглиблення економічної транскордонної інтеграції господарюючих суб'єктів європейських країн та регіонів; - формування та розвиток транскордонної інформаційно-комунікаційної та транспортної мережі.
4. Розвиток туризму та курортно-рекреаційні сфери	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація та підвищення конкурентоспроможності туристичних та курортно-рекреаційних послуг; - розвиток туристично-сервісної інфраструктури; - промоція рекреаційно-туристичного потенціалу; - поглиблення зв'язків курортно-рекреаційного комплексу та суміжних галузей.
5. Просторова гармонія та охорона довкілля	<ul style="list-style-type: none"> - вирівнювання територіальних диспропорцій; - формування гармонійного просторового комплексу промислових, житлових та зелених зон; - розвиток просторово-збалансованої виробничої та соціальної інфраструктури; - забезпечення комфортних умов проживання; - покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки; - запобігання техногенним аваріям, катастрофам та стихійним лихам.

Регіональна стратегія розвитку Саболч-Сатмар-Березької області відсутня, так як Новий план розвитку Угорщини на 2007-2013 рр.¹³² включає в себе вище перераховані регіональні програми розвитку Саболч-Сатмар-Берег медє, які є основою для формування національної стратегії та стратегій транскордонного, транснаціонального та міжрегіонального співробітництва. Їх цілями є розвиток прикордонних територій, покращення ключових умов для співпраці областей в напрямку сталого розвитку, сприяння впровадженню інновацій, захист навколишнього середовища, підтримка територіальної, економічної та соціальної інтеграції, забезпечення стабільності та конкурентоспроможності регіону, розвиток транскордонного ділового співробітництва. Але жодна з цих програм не передбачає співробітництва Угорської республіки з Україною, або між її прикордонними областями.

Договірно-правова база між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади Закарпатської області з адміністративно-територіальними одиницями Угорщини станом на 2010 р. налічує 10 угод та зустрічей. Однією з таких угод є укладена 24 червня 2006 р. Рамкова угода між Закарпатською облдержадміністрацією та самоврядуванням області Саболч-Сатмар-Берег про співробітництво в торговельно-економічній, науково-технічній та культурній сферах, що сприяє подальшому розвитку співпраці між прикордонними областями України та Угорщини.

На рис. 1.6 представлено співпрацю на різних рівнях ієрархії органів місцевого самоврядування Угорщини та Рахівської міської ради, що відбувалася в 2010 р.. З даного рисунку видно, що органи місцевого самоврядування Угорщини мають більш чіткі повноваження для укладання угод з питань прикордонного та міжтериторіального співробітництва з територіальними громадами або органами місцевого самоврядування сусідніх країн, так як в Україні така співпраця неможлива без попереднього узгодження цих питань з центральними органами влади. Також в Україні не спостерігається співпраця місцевих органів влади одного ієрархічного рівня з іншими.

Станом на сьогоднішній день значна кількість програм підтримки регіону у всіх сферах господарського та соціально-культурного життя на кордонах розширеного ЄС відбувається за рахунок фінансової підтримки програм регіонального розвитку Євросоюзу. Тому в межах

¹³² The new Hungary Development Plan. National Strategic Reference Framework of Hungary 2007–2013. Employment and Growth. – Available from: http://www.nfu.hu/uj_magyarorszag_fejlesztesi_terv_2.

українсько-угорського транскордонного регіону проводиться робота із залучення коштів міжнародної технічної допомоги, де спостерігається співпраця (соціальні питання, економіка, охорона здоров'я, культура, екологічні та освітянські питання) громадських організацій та агенцій регіонального розвитку по обидві сторони кордону.

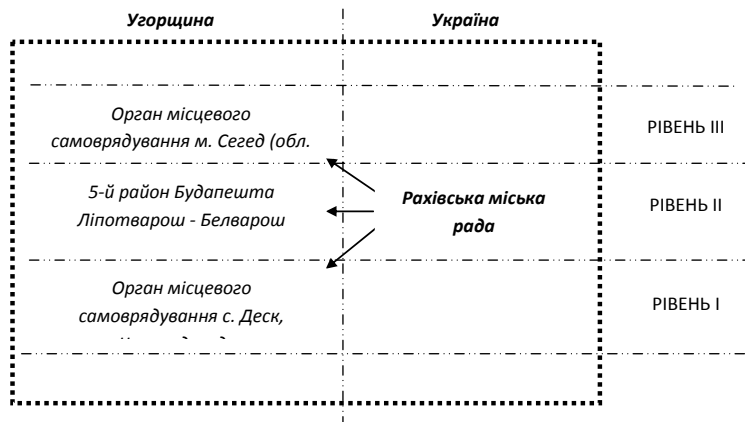

Рис. 1.6. Угоди про співпрацю між Рахівською міською радою та угорськими органами місцевого самоврядування різного ієрархічного рівня

Згідно програми сусідства «Україна – Угорщина – Словаччина» 2004–2006 рр. в українсько-угорському транскордонному регіоні, за фінансової підтримки Європейської комісії, реалізовано 6 проектів на загальну суму 1,4 млн євро, що представлені в галузях туризму (1 пр.), екології (3 пр.), економіки (1 пр.), соціальної сфери (1 пр.). Згідно програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007–2013 рр. в українсько-угорському транскордонному регіоні реалізуються 17 проектів на загальну суму 4,4 млн євро – в галузях туризму (1 пр.), культури (4 пр.), екології (2 пр.), економіки (2 пр.), соціальної сфери¹³³ (8 пр.).

Багато місцевих та регіональних влад в Україні сподіваються фінансувати заходи транскордонного співробітництва виключно за рахунок національних або європейських грантів чи субвенцій, що засвідчує другорядне значення транскордонного співробітництва для

¹³³ В соціальну сферу включаємо освіту, медицину, працевлаштування, права людини та ін.

цих влад. Багато з цих органів місцевого самоврядування навіть не мають окремого бюджету на реалізацію проектів транскордонного співробітництва. Так як Угорщина входить в склад ЄС, то більшість проектів фінансуються за кошти європейських структурних фондів під керівництвом Європейської комісії. Але частина коштів закладена для розвитку транскордонного співробітництва в місцевих та державних бюджетах, про що йдеться в Новому плані розвитку Угорщини.

Є ще дві головні проблеми, з якими зіштовхуються партнери проектів українсько-угорського транскордонного регіону, – відмінності між системами оподаткування¹³⁴ та недоліки інституційного характеру. Досвід Європейського союзу показує, що однією з серйозних проблем, яка нікуди не зникла навіть у контексті його розширення (спостерігається також в українсько-угорському регіоні), для подальшого розвитку транскордонного співробітництва досі залишається проблема інституційного характеру. Через те, що у більшості країн використання та управління коштами, наданими ЄС для фінансування програм транскордонного співробітництва, здійснюють національні органи управління, стосунки між державами та регіонами інколи є досить чутливими. Більше того, суттєвою перепорою на шляху до повноцінного транскордонного співробітництва залишається неузгодженість повноважень органів державної влади, місцевих і регіональних влад по обидва боки кордону, відсутність або недостатність децентралізації повноважень у багатьох країнах. Тому, для усунення цієї проблеми Європейський Парламент та Комітет регіонів ЄС закликають до більш децентралізованого управління коштами структурних фондів ЄС.

В українсько-угорському транскордонному регіоні, де вбачається співпраця двох регіональних влад по різні боки кордону, спостерігається утворення нових форм транскордонного співробітництва, таких як: промислові парки, єврорегіон, кластер. Також в транскордонному регіоні присутня співпраця деяких видів територіальних угруповань (агенції регіонального розвитку, громадські організації), що створенні по різні боки кордону.

¹³⁴ Деякі країни застосовують так званий «flow-tax» або єдину ставку оподаткування на усій території відповідних транскордонних регіонів. Разом з тим інші країни застосовують шкалу різних податкових ставок та допускають існування певних податкових знижок. Ці відмінності стають все більш відчутними за наявності «фіскального суверенітету», який існує у країнах з федеративним устроєм, що призводить до нових проблем у транскордонному співробітництві.

Закарпаття – транзитний міст між Європою та Азією. Особливу роль регіону в забезпеченні євразійських транспортно-торговельних зв'язків визначає наявність на території Закарпатської області кордонів з 4-ма країнами Євросоюзу та одного з найбільших транспортних комплексів у складі 6-ти міжнародних і 4-х міждержавних залізничних і автомобільних переходів, міжнародного аеропорту та можливостей розвитку річкового транспорту, а також об'єктивно визначають перспективи, пов'язані з транспортним коридором №5 «Трієст-Любляна-Будапешт-Львів».

В зв'язку з тим Закарпатськими органами влади було визначено перспективи створення транскордонного логістичного кластеру у м. Мукачево, розміщення якого підвищить конкурентоспроможність регіону, дасть можливість залучити зовнішні та внутрішні інвестиції та впроваджувати новітні технології. А взаємозв'язок між суб'єктами господарювання України та країн Євросоюзу дасть змогу розвиватися транскордонному регіону.

На сьогоднішній день на території Саболч-Сатмар-Березької області діють 12 об'єктів, які мають статус промислових парків, що розташовані в містах Ніредьгаза, Ченгер, Фегердьармат, Нірбатор, Матесалка, Тужер, Загонь та ін.

Зміцнення транскордонних зв'язків, удосконалення та поглиблення економічного партнерства, створення сприятливих умов для розміщення нових підприємств та отримання притоку іноземних інвестицій в українсько-угорському регіоні допомогла б побудова транскордонного індустриального парку, розташованого на території України та Угорщини. Функціонування такого парку, безперечно, стало б потужним чинником економічного зростання обох прикордонних територій.

З економічної точки зору в Саболч-Сатмар-Березькій та Закарпатській областях представляється можливим та необхідним, за результатами дослідження економічного, соціального, транспортного та юридичного сектору, створення спільних транскордонних транспортно-логістичних центрів з елементами індустриальних парків.

Але, насправді, Україна не готова до розробки такого проекту через недосконале законодавство, зокрема, митне та недостатній рівень впровадження механізмів державно-приватного партнерства щодо розвитку інфраструктурних об'єктів. Тому регіональними органами влади Закарпаття спочатку було зосереджено увагу на створенні двох транскордонних промислових парків «Соломонове» та «Берег-Карпати», розташованих по обидва боки кордону.

Проте створення індустріального парку «Соломонове», на даний час, призупинене, так як вважається центральними органами влади недоцільним і нерентабельним.

28 квітня 2011 р. на Закарпатті у ході міжнародного бізнес-форуму «Перспективи розвитку промислового виробництва на території транскордонного індустріального парку «Берег-Карпати» представники обох країн прийняли відповідне рішення про розташування на українсько-угорському кордоні транскордонного промислового парку «Берег-Карпати». Аналогів такому проекту нема ні в Україні, ні на теренах СНД. Свого часу такий індустріальний парк було створено на прикордонні Угорщини та Австрії. Сам задум унікальний тим, що об'єкт буде розташований на території двох держав України та Угорщини.

Створений правильним регіональним управлінням за останні роки позитивний інвестиційний клімат робить Закарпаття ідеальним місцем для компаній, що хочуть бути прибутковими та ефективними на світовому ринку. Тому важливим механізмом, що впливає на конвергенцію українсько-угорського транскордонного регіону, було створення у Закарпатській області спеціальної економічної зони «Закарпаття»¹³⁵.

На жаль, призупинення дії спеціальних режимів господарювання у 2005 р. пригальмувало прискорений розвиток української частини транскордонного регіону і зумовило необхідність пошуку нових шляхів, механізмів та інструментів для забезпечення процесів конвергенції у транскордонному просторі.

Українсько-румунський транскордонний регіон

Українсько-румунський транскордонний регіон охоплює Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Одеську області України та 5 повітів (жудеців) Румунії, а саме – Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань та Тулча. Площа регіону складає 100 872 км², населення – 8,3 млн. осіб (табл. 1.6), довжина кордону з Румунією становить (625,4 км)¹³⁶.

¹³⁵ СЕЗ «Закарпаття» діє на території Закарпатської області згідно Закону України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 22 березня 2001 р. №2223-III терміном на 30 років. Загальна площа складає 737,9 га. За територіальною ознакою вона є багатоточковою, що зумовлено розміщенням територій, які згідно Закону України ввійшли до складу СЕЗ.

¹³⁶ За даними Веб-сторінки. – Режим доступу : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/Innov-1290329942_44.pdf; www.minregionbud.gov.ua.

Таблиця 1.6

Чисельність населення українсько-румунського транскордонного регіону

Області	Чисельність населення, тис. осіб					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Закарпатська	1245,8	1245,5	1243,8	1242,6	1243,4	1244,0
Івано-Франківська	1389,4	1388,9	1385,4	1382,2	1381,1	1380,7
Чернівецька	908,6	908,2	906,3	904,1	904,1	904,4
Одеська	2403,4	2402,2	2395,5	2394,2	2392,2	2391,0
Сату-Маре	367,2	367,3	366,3	365,4	365,0	364,8
Марамуреш,	510,3	511,2	513,3	513,3	513,5	513,6
Сучава	645,1	644,1	642,2	643,2	705,3	705,4
Ботошань	452,1	453,0	453,0	453,1	454,0	453,8
Тульча	265,3	265,4	265,4	265,5	265,4	265,4
ТКР	7820,0	8185,8	8171,2	8163,6	8224,0	8223,1

* Розраховано за даними: <http://www.rrt.ro>; <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На українсько-румунському кордоні фактично функціонують 13 прикордонних переходів, включаючи міжнародні, міждержавні та місцеві (Додаток 3.3). Необхідно зазначити, що завдяки співпраці урядів двох країн за короткий термін відкрито три нових пункти пропуску за для міжнародного автомобільного сполучення. Йдеться про пункти пропуску «Дяківці – Раковець», «Красноільськ – Вікову де Сус» та «Руська – Ульма», розташованих на кордоні Чернівецької області України і румунських жудеців Сучава й Ботошань¹³⁷.

Діяльність щодо розвитку транскордонних кластерів здійснюється із використанням потенціалу єврорегіонів: «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія) та «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія).

У Чернівецькій області румуни проживають у Герцаївському – 28,2 тис. осіб (94%) та Глибоцькому – 66,2 тис. осіб (67%) районах. Значну частину населення вони складають у Сторожинецькому – 33,7 тис. осіб (37,5%), Хотинському – 5,4 тис. осіб (7,1%) районах та у

¹³⁷ За даними Веб-сторінки Державної служби України. – Режим доступу : http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article.jsessionid=9D8A68C3885A153356938FA888343405?art_id=2806618&cat_id=295923.

м. Чернівці – 13,0 тис. осіб (7,5%). У Закарпатській області румуни проживають у дев'яти населених пунктах Тячівського – 21,3 тис. осіб (12,4%) та чотирьох Рахівського – 10,5 тис. осіб (11,6%) районів. В усіх інших районах та містах області дисперсно проживає всього 340 осіб румунської національності¹³⁸.

Треба зауважити, що один з пріоритетів спільної операційної програми Румунія – Україна – Молдова: Пріоритет 6.1: Створення більш конкурентоспроможної прикордонної економіки. У рамках Програми сусідства PHARE CBC Румунія – Україна було впроваджено 147 проектів 80-ма аплікантами за підтримки 95 партнерів з України, у т. ч. 38 – з Чернівецької, 33 – з Закарпатської, 13 – з Івано-Франківської та 11 – з Одеської областей. Найбільша кількість проектів була реалізована у Сучавському повіті (50 грантів)¹³⁹.

Досліджуючи особливості процесів конвергенції прикордонних регіонів у транскордонному просторі Карпатського регіону, за основу взято існуючі механізми забезпечення та підвищення конкурентоспроможності виокремлених територій.

Транскордонне співробітництво між Україною та Румунією проходить переважно у єврорегіональній формі. Із залученням прикордонних регіонів Україна і Румунії створено та функціонує три єврорегіони. «Карпатський Єврорегіон» на момент створення (1993 р.) об'єднував прикордонні території України (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області), Польщі, Угорщини, Словаччини. З 1997 р. до складу «Карпатського єврорегіону» увійшли прикордонні повіти Румунії. Правовими підставами для оформлення діяльності Карпатського єврорегіону є Угода між органами державної влади та місцевого самоврядування «Про створення міжрегіональної асоціації Карпатський єврорегіон» та «Статут асоціації», ухвалені 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецені.

Єврорегіон «Нижній Дунай», заснований 14 серпня 1998 р. в м. Галац (Румунія) на зустрічі керівників прикордонних регіонів України (Одеська обл.), Республіки Молдова (райони Вулканешти, Кагул, Кантимир) і Румунії (повіти Бреїла, Галац, Тульча). На початковому етапі функціонування єврорегіону за участю Одеської обл. та повітів

¹³⁸ За даними Веб-сторінки. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/misnarod_vidnos/2009_4/R/Sarafinchan.pdf.

¹³⁹ Гакман С. Сучасні аспекти українсько-румунських відносин / С. Гакман. – Спосіб доступу : <http://www.slideshare.net/sergeAmes/ss-9729042>; <http://www-eeas.europa.eu/>.

Кагул (Республіка Молдова), Галац (Румунія) єврорегіон отримав фінансову допомогу від європейської співдружності у сумі понад 2 млн. єку відповідно до проекту TACIS щодо реалізації проектів відновлення, захисту та стійкого поліпшення екологічного стану озер Нижнього Дунаю.

Третім єврорегіоном, у межах якого відбувається транскордонне співробітництво між Україною та Румунією, є єврорегіон «Верхній Прут», створений 22 вересня 2000 р. в м. Ботошань (Румунія). Установчими документами єврорегіону є Угода про утворення єврорегіону «Верхній Прут» та Статут єврорегіону. Засновниками єврорегіону виступили Чернівецька область (Україна), Ботошанський повіт (Румунія), Сучавський повіт (Румунія), Белцький повіт (Республіка Молдова), Єдинецький повіт (Республіка Молдова). Починаючи з 15 жовтня 2003 р. до складу єврорегіону «Верхній Прут» входять Чернівецька та Івано-Франківська області з боку України, Ботошанський та Сучавський повіти з боку Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони з боку Республіки Молдова. Європейським асоційованим партнером єврорегіону є федеральна земля Карінтія (Австрія).

Проекти за спільно визначеними пріоритетами Програми Сусідства: «Сучава – природокористування та навколишнє середовище до європейських стандартів» (219 млн. євро); інвестиційний проект з модернізації технологічної бази деревообробної промисловості Сучавського повіту (200 млн. дол. США); розвиток інфраструктури Сучавського аеропорту (7,65 млн. євро); будівництво вантажного терміналу на КПП «Сірет» (понад 3млн.дол. США); створення Центру економіки та підприємництва «Буковина» (4 млн. євро); заснування навколо м. Сірет у районі українсько-румунського кордону режиму вільної економічної зони (близько 200 тис. євро).

Протягом останніх років на прикордонних територіях України та Румунії реалізовувалася Програма сусідства Phare CBC Румунія – Україна. В рамках програми було впроваджено 147 проектів 80-ма вигодонабувачами із підтримкою 95 партнерів з України. Велика кількість проектів була реалізована у Сучавському повіті (50 грантів), а грантовою схемою з найбільшою кількістю здійснених проектів став Phare CBC 2005, із 61-м проектом. Спільними зусиллями України та Румунії було проведено понад 1200 спільних заходів (конференцій, тренінгів), 550 документальних робіт (баз даних, досліджень, довідників, наукових розвідок), створено 40 ресурсних центрів (еко-

центрів, інфоцентрів, економічних регіональних), утворено 14 транскордонних мереж, підписано 280 протоколів між румунською та українською сторонами (інші, ніж протоколи про партнерство, підписаних для впровадження проектів), відкрито 46 пунктів туристської інформації та інструментів туристської інформації, відновлено 63 туристичних маршрути, відремонтовано 35 км доріг та 5 мостів, сформовано 12 інструментів з моніторингу довкілля (вежі для визначення параметрів довкілля, пересувні лабораторії, проведено понад 1000 заходів із просування (рекламні кампанії, статті у пресі тощо).

Після вступу Румунії до Європейського Союзу, Україна та Румунія здійснюють транскордонне співробітництво в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства – ЄІСП (ENPI CBC), що охоплює цілий ряд програм, основна мета яких є похідною від результатів масштабного розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. Коли у ЄС увійшли нові держави, виникла необхідність ініціативи, яка могла б запобігти виникненню в Європі нових ліній, що роз'єднуюватимуть її. Був введений проект ENPI CBCinterreg, розроблений за моделлю транскордонного співробітництва у середині ЄС. Він ґрунтується на концепції співпраці між регіонами по обидві сторони від кордону, яка в цьому випадку їх об'єднує, а не розділяє. Сьогодні працює 13 основних програм, які функціонують вздовж зовнішнього кордону ЄС і спрямовані на субсидіювання та допомогу розвитку прикордонних регіонів. Це завдання вирішується, зокрема, через підтримку економічного і культурного розвитку, надання країнам-партнерам допомоги у вирішенні спільних завдань у таких галузях, як охорона навколишнього середовища, освіта та охорона здоров'я, допомога у підтримці ефективності та безпеки кордонів у поєднанні зі зростанням транскордонної співпраці і, нарешті, через різке збільшення обміну інформацією між самими людьми. Проте, найбільш важливим для української сторони, є, мабуть, допомога регіональним органам державної влади та органам місцевого самоврядування в прикордонних регіонах у справі розвитку всіх необхідних для цього можливостей і навичок.

У 2008 р. до Спільного технічного секретаріату Програми сусідства «Румунія – Україна» від Чернівецької області було подано 13 проектних пропозицій для участі в конкурсному відборі проектів транскордонного співробітництва, що фінансуватимуться за бюджетом ТАСІС 2005. За результатами конкурсу відібрано 4 проекти транскордонного співробітництва загальною вартістю 2,5 млн. євро., що складає більше половини всіх коштів, виділених Україні Європейським Союзом

в рамках Програми сусідства. Чернівецька ОДА сприяла реалізації 23 проєктів у рамках зазначеної Програми (за бюджетною лінією PHARE/CBC 2004-2006) загальною вартістю 3,6 млн. євро. З метою забезпечення результативної участі Чернівецької області у першому конкурсному відборі проєктів у рамках Спільної операційної програми «Румунія – Україна – Республіка Молдова» ENPI/CBC 2007-2013, який був проголошений у липні 2009 р., у Чернівецькій ОДА була створена тимчасова робоча група із залученням волонтерів – проєктних менеджерів з питань надання методичної та консультативної допомоги у розробці проєктів в рамках Спільної операційної програми «Румунія-Україна-Республіка Молдова» ENPI/CBC 2007-2013 на період з 13 квітня по 31 серпня 2009 р. Силами цієї групи було проведено 12 семінарів та тренінгів щодо підготовки проєктних заявок, в тому числі 2 із залученням фахівців Спільного Технічного Секретаріату програми «Румунія – Україна – Молдова».

У 2010 р. в м. Сучава відбулося Четверте засідання Спільного моніторингового комітету (СМК) Спільної операційної програми Румунія-Україна-Молдова 2007–2013 рр., на якому тільки від Чернівецької області було подано понад 40 вагомих спільних проєктів. Вперше за останні роки керівництво області знайшло можливість профінансувати розробку транскордонних проєктів для кожного району. З трьох національних великомасштабних інфраструктурних проєктів, офіційно поданих Україною для фінансування Європейською Комісією, два проєкти ініційовані та розроблені Чернівецькою областю. Перший проєкт вартістю до 7,5 млн. євро спрямований на розвиток прикордонної інфраструктури краю, другий – на запобігання стихійним лихам, на що передбачено до 9,9 млн. євро.

Основними чинниками, які стримують повноцінне використання можливостей транскордонного співробітництва України та Румунії є (1) невідповідність нормативно-правового регулювання повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування завданням транскордонного співробітництва у формі євро регіональної співпраці; (2) недостатній рівень співпраці із закордонними учасниками транскордонного співробітництва щодо розвитку інфраструктури для наукових досліджень, технологічних розробок, освіти, культури, зв'язку, охорони здоров'я, використання потенціалу єврорегіонів для розвитку туристично-рекреаційної сфери; (3) низький рівень залучення до транскордонного співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ та громадських організацій; (4) відсутність цілісної

багаторівневої структури управління транскордонного співробітництва, як наслідок – її елементи працюють не узгоджено; (5) відсутність механізмів забезпечення поетапної реалізації транскордонних ініціатив на рівні національних представництв єврорегіонів; (6) відсутність кваліфікованих фахівців з проектного менеджменту в усіх рівнях органів державної влади і місцевого самоврядування.

Розв'язанню транскордонних проблем між Румунією, Молдовою, Україною, має сприяти схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2010 р. «Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки», згідно з якою транскордонне співробітництво офіційно визнано одним з інструментів прискорення процесів наближення рівня життя населення прикордонних територій до середньоєвропейського, забезпечення вільного перетину товарів, осіб і капіталів через державний кордон. Таке співробітництво сприяє об'єднанню зусиль суб'єктів транскордонного співробітництва для розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів, здійсненню євроінтеграційних заходів на регіональному рівні.

Українсько-румунське транскордонне співробітництво здійснюється у контексті співпраці в рамках Спільної операційної програми «Україна-Румунія-Республіка Молдова».

Спільна операційна програма «Україна-Румунія-Республіка Молдова» (Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Moldova 2007-2013) реалізується у рамках програми Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) 2007-2013 років (загальний бюджет близько 1,1 млрд. євро).

Україна є учасником ще трьох програм транскордонного співробітництва в рамках ЄІСП: «Україна-Польща-Білорусь» (бюджет Програми – 186,201 млн. євро), «Україна-Угорщина-Словаччина-Румунія» (бюджет Програми – 68,638 млн. євро), «Чорне море» (бюджет Програми – 17,306 млн. євро).

Особливістю цих програм є відсутність при їх впровадженні щорічних програм, дій та уніфіковані процедури для всіх країн-учасниць (фінансування, звітність тощо). Країни-учасниці кожної з програм розробили спільні операційні програми на весь термін впровадження Європейського інструменту сусідства та партнерства. До затвердження Програми «Україна-Румунія-Республіка Молдова» співпраця трьох країн, відбувалась у двосторонньому форматі: між прикордонними регіонами Румунії та України, а також Румунії та всієї території Республіки Молдова у межах Програм сусідства 2004-2006.

Як відомо, в рамках цих програм діяли різні правила для країн-учасниць, так само як і різні доступні бюджети для заявників у рамках інструменту PHARE для Румунії та TACIS для Молдови і України. Стратегічний документ ЄІСП 2007–2013 запропонував новий підхід до територіального охоплення програми. Відповідно до цього Програми сусідства 2004-2006 між Румунією та Україною, Румунією та Республікою Молдова були перегруповані у нову – «Румунія-Україна-Республіка Молдова». Крім того, фінансові інструменти PHARE та TACIS були трансформовані в єдиний Європейський інструмент сусідства та партнерства – ЄІСП, що, безумовно, полегшить управління транскордонними проектами і сприятиме більш тісному залученню партнерів з різних країн.

Територія Програми охоплює наступні регіони:

- в Румунії – повіти Сучава, Ботошань, Яси, Васлуї, Галац і Тульча;
- в Україні – Одеську та Чернівецьку області;
- в Республіці Молдова – усю територію.

Крім того, до Програми включені декілька прилеглих регіонів, що можуть позитивно впливати на співпрацю на прикордонній території та залучатися до виконання проектів у якості партнерів з можливістю отримання до 20% від загального бюджету проекту:

- в Румунії – повіт Браїла;
- в Україні – Вінницька, Івано-Франківська, Тернопільська (12 районів, що наближені до кордонів із Румунією та Молдовою: Тернопільський, Бережанський, Підгаєцький, Козівський, Підволочиський, Теребовлянський, Монастирський, Гусятинський, Чортківський, Борщівський, Заліщицький, Бучацький) та Хмельницька область (10 відповідних районів: Кам'янець-Подільський, Дунаєвецький, Новоушицький, Чеперовецький, Городецький, Ярмолинецький, Вінковецький, Деражнянський, Хмельницький, Летичівський).

Стратегія реалізації операційної програми ґрунтується на чотирьох ключових цілях Стратегічного документу ЄІСП ПКС, а саме:

- сприяння економічному та соціальному розвитку регіонів по обидва боки спільного кордону;
- вирішення спільних проблем;
- забезпечення ефективних і захищених кордонів;
- сприяння місцевим прикордонним заходам у форматі «від людини до людини».

Протягом періоду державної незалежності України в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС, відбувалося постійне становлення та розвиток окремих структуротворчих елементів. Насамперед, це стосується розвитку елементів інституційного середовища, удосконалення інфраструктури, поліпшення якості людського капіталу та формування основ транскордонного бізнесу.

Водночас, багато проблем, пов'язаних із повноцінним функціонуванням транскордонних регіонів на західному кордоні України, залишаються поки що не вирішеними. Насамперед це стосується розвитку транскордонних ринків, налагодження сучасних методів ведення транскордонного бізнесу, впливу на транскордонну діяльність місцевих громад, налагодження інформаційного супроводу транскордонної діяльності тощо. Крім того, відверто недостатнім є рівень використання в Україні нових форм транскордонної співпраці, зокрема транскордонних кластерів, транскордонних партнерств і транскордонних промислових зон.

Більшість окреслених проблем пов'язані з характером становлення та функціонування транскордонних регіонів на кордоні України з державами ЄС, а також специфікою еволюції зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах упродовж останніх двадцяти років.

Однак існують декілька проблем, які гальмують розвиток конкурентоспроможної прикордонної регіональної економіки, зокрема: низька якість транспортної інфраструктури, включаючи інфраструктуру кордону, прогалини у газовій та енергетичній мережах, недостатня взаємопов'язаність електричних систем, неузгодженість різних технічних і регуляторних стандартів. На економічний потенціал регіону також негативно впливають значні міграції, низькі стандарти життя та низькі доходи більшості населення.

Розділ 2. Вплив транскордонного співробітництва на розвиток Карпатського регіону

Вплив транскордонного співробітництва на соціально-економічний розвиток територій Карпатського регіону проявляється у всіх сферах життєдіяльності прикордонної території. Проведений аналіз виявив, що найбільшим є рівень впливу на громаду на селищному та районному рівнях. Проте і на обласному рівні відчутний вплив співробітництва, але у сфері зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності. Окрім того, можливість отримання міжнародної фінансової допомоги, яка є значно різноманітнішою за джерелами та пріоритетами для прикордоння порівняно із внутрішніми регіонами, також зумовлює активізацію населення, підприємців та органи влади до пошуку та вибору шляхів підвищення соціально-економічного розвитку території.

На жаль, відсутність доступу до статистики на районному та селищному рівнях у словацькому, угорському та румунському прикордонні не дала змогу поррахувати σ - і β -конвергенції. Проте виявлені тенденції розвитку в українсько-польському транскордонному регіоні можуть бути застосовані і на інші ділянки кордону України з ЄС.

2.1. Аналіз транскордонної конвергенції регіонів і впливу прикордонного розташування на соціально-економічний розвиток території

Статистичний аналіз транскордонної конвергенції регіонів проведено шляхом визначення σ -конвергенції та β -конвергенції валового регіонального продукту та середньої заробітної плати.

Аналіз σ -конвергенції передбачає дослідження динаміки середнього відхилення рівня розвитку регіонів від середнього рівня в межах певної групи. Враховуючи доволі значні темпи розвитку протягом спостережуваного терміну, диспропорції визначалися не лише в абсолютному вираженні через розрахунок середньоквадратичного відхилення, але й у відносному через визначення коефіцієнту варіації.

Аналіз β -конвергенції здійснювався через розрахунок параметрів рівняння регресії:

$$\frac{\ln(y_{iT}) - \ln(y_{i0})}{T} = \alpha + \beta \times \ln(y_{i0}) + \varepsilon_i$$

де y_{i0}, y_{iT} – рівень показника у первинний і кінцевий момент часу;

α, β – параметри рівняння регресії.

Ліва частина рівняння показує логарифм середньорічного темпу зростання. Негативне значення параметра β свідчить про конвергенцію, адже буде означати, що регіони з більш високим рівнем розвитку показуватимуть нижчі темпи зростання. Аналіз самого рівняння регресії проводитиметься через розрахунок коефіцієнта детермінації (r^2) та його значимість (t -критерій Стьюдента).

Міжрегіональні диспропорції економічного розвитку в транскордонному просторі характеризуються різною динамікою на різних кордонах суміжних держав¹⁴⁰.

На українсько-польському кордоні регіональні диспропорції скоротились, хоча й залишаються доволі значними, зокрема з 2005 по 2008 роки коефіцієнт варіації скоротився з 0,66 до 0,63 (табл. 2.1). Незважаючи на те, що східні прикордонні території Польщі порівняно із західними, що межують з країнами ЄС, слабше розвинуті, вони значною мірою випереджають розвиток західних прикордонних територій України. Інтеграційні процеси Польщі, вступ до ЄС зумовили прискорений розвиток територій, зокрема, підвищили активність громади. Як повноправний член Європейського Союзу, Польща перетворилася на значного бенефіціара фінансової допомоги з боку як ЄС, так і інших міжнародних фінансових структур, що створює умови для прискореної розбудови інфраструктури, розвитку малого та середнього бізнесу тощо.

Окрім σ -конвергенції таку динаміку підтверджує також і β -конвергенція. Зокрема розрахунки свідчать про наявність β -конвергенції з 2006 по 2008 рр. по відношенню до 2005 р., проте у 2007 р. по відношенню до 2006 р. конвергенція відсутня, а у 2008 р. навіть спостерігається дивергенція зі значимими показниками кореляції (табл. 2.2). Тобто, польське прикордоння, які є більш розвиненим у 2008 р. розвивалося ще динамічніше, ніж українське. Певну роль у таких показниках відіграла значна девальвація гривні, в т.ч. по відношенню до злотого.

¹⁴⁰ Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / Н. А. Мікула, Є. Е. Матвєєв, В. В. Толкованов та ін. ; відп. редактор Н. А. Мікула ; НАН України. Інститут регіональних досліджень, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів, 2012. – 368 с.

Таблиця 2.1

Диспропорції ВРП у українсько-польському прикордонні

Країна	Область \ воєводство	ВРП на ос.(дол.)			
		2005	2006	2007	2008
Республіка Польща	Люблінське	5452,72	5144,10	7559,64	9641,64
	Підкарпатське	5506,41	6135,11	7519,39	9575,49
Україна	Львівська	1305,32	1653,70	2161,42	2642,63
	Волинська	1230,00	1463,09	1921,39	2345,04
	Закарпатська	1052,22	1301,32	1672,94	2020,76
	середнє	3212,73	3444,35	4584,67	5787,19
	середнє відхилення	2124,26	2080,58	2776,02	3592,97
	коеф. варіації	0,66	0,60	0,61	0,62

Таблиця 2.2

Рівняння регресії β -конвергенції ВРП у українсько-польському прикордонні

	2006	2007	2008
2005	$\ln(x_{2006}/x_{2005}) = 1,042$ $-0,118 \cdot \ln(x_{2005})$ $r^2 = 0,7023$ значимість – 7,6%	$\ln(x_{2007}/x_{2005})/2 = 0,5812$ $-0,04888 \cdot \ln(x_{2005})$ $r^2 = 0,9073$ значимість – 1,2%	$\ln(x_{2008}/x_{2005})/3 = 0,381$ $-0,02243 \cdot \ln(x_{2005})$ $r^2 = 0,8087$ значимість – 3,8%
2006	-	$\ln(x_{2007}/x_{2006}) = 0,1521 + 0,01582 \cdot \ln(x_{2006})$ $r^2 = 0,03104$ значимість – 77,7%	$\ln(x_{2008}/x_{2006})/2 = 0,04953 + 0,02502 \cdot \ln(x_{2006})$ $r^2 = 0,227$ значимість – 41,7%
2007	-	-	$\ln(x_{2008}/x_{2007}) = -0,05881 + 0,03377 \cdot \ln(x_{2007})$ $r^2 = 0,9934$ значимість – 0,0%

Якщо порівнювати по заробітній платі, то σ -конвергенція спостерігається до 2008 р. включно (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Диспропорції оплати праці у українсько-польському прикордонні

Область\воєводство	Середня заробітна плата (дол.США)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Республіка Польща								
Люблінське	475,80	513,13	573,66	673,98	738,31	898,62	1 150,59	926,60
Підкарпатське	459,72	501,43	552,43	643,55	702,52	857,63	1 085,06	878,40
Україна								
Львівська	63,64	78,57	98,33	139,20	182,77	234,26	298,28	213,96
Волинська	47,50	59,82	77,46	115,38	153,07	200,59	262,18	183,15
Закарпатська	55,38	71,07	90,06	129,83	171,88	216,04	276,05	200,48
середнє	220,41	244,80	278,39	340,39	389,71	481,43	614,43	480,52
середнє відхилення	225,94	239,73	260,07	290,96	302,34	362,62	460,30	385,75
коеф. варіації	1,025	0,979	0,934	0,855	0,776	0,753	0,749	0,803

При аналізі β -конвергенції було помічено, що до 2007 р. наявний цілий значимий зв'язок між рівнем оплати праці та темпами росту оплати праці в напрямку конвергенції. Проте вже у 2007 р. спостерігалось уповільнення темпів зближення, а у 2008 р. зближення майже припиняється, а показники кореляції втрачають значимість (табл. 2.4). При цьому 2010 р. характеризується змінною тенденцій: порівнюючи з 2006, 2007 та 2008 роками відбувається розходження рівнів оплати праці, на що вказує позитивний β -коефіцієнт. Це може свідчити про те, що механізми, які забезпечували конвергенцію у попередні роки не створили підґрунтя для стійкого розвитку, а економіка стала нестійкою до несприятливих змін зовнішніх чинників.

Також можна зауважити, що диспропорції в рівні оплати праці перевищують диспропорції в рівні ВРП, тобто в більш багатих регіонах частка оплати праці в ВРП є більшою, що свідчить про більший внесок саме трудового капіталу у створення доданої вартості (рис. 2.1).

Таблиця 2.4

Рівняння регресії β -конвергенції середньої заробітної плати
в українсько-польському прикордонні

	2003	2004	2005
2002	$\ln(x_{2003}/x_{2002}) = 0,5097$ $-0,0697 \cdot \ln(x_{2002})$ $r^2 = 0,9778$ значимість – 0,1%	$\ln(x_{2004}/x_{2002})/2 = 0,5028$ $-0,06675 \cdot \ln(x_{2002})$ $r^2 = 0,9943$ значимість – 0,0%	$\ln(x_{2005}/x_{2002})/3 = 0,5932$ $-0,07799 \cdot \ln(x_{2002})$ $r^2 = 0,9964$ значимість – 0,0%
2003	-	$\ln(x_{2004}/x_{2003}) = 0,531$ $-0,06859 \cdot \ln(x_{2003})$ $r^2 = 0,9888$ значимість – 0,1%	$\ln(x_{2005}/x_{2003})/2 = 0,68$ $-0,08831 \cdot \ln(x_{2003})$ $r^2 = 0,9929$ значимість – 0,0%
2004	-	-	$\ln(x_{2005}/x_{2004}) = 0,8903$ $-0,1159 \cdot \ln(x_{2004})$ $r^2 = 0,9935$ значимість – 0,0%

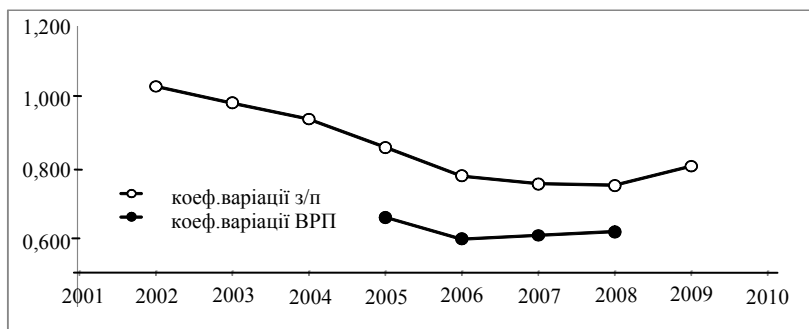

Рис. 2.1. σ -конвергенція з/п і ВРП у українсько-польському прикордонні

Аналіз впливу прикордонного розташування здійснювався шляхом кореляційно-регресійного аналізу. Об'єктами спостережень були райони Львівської області. Фактор прикордонного розташування враховувався через використання фіктивної змінної, яка набувала значення 1 для прикордонного району та 0 для неприкордонного району. Паралельно тестувався вплив близькості до міста Львова через аналогічну фіктивну змінну, а також вплив частки міського населення та середнього рівня заробітної плати в районі. Результати аналізу наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результат та характер впливу прикордонного розташування

Результат впливу	Характер впливу
Частка оптової та роздрібної торгівлі в загальному обсязі виробленої / реалізованої продукції	Виявлений вплив прикордонного розташування на обсяги оптової та роздрібної торгівлі в загальному обсязі виробленої/реалізованої продукції у відповідних районах. Аналіз показав: до 2003 включно цей обсяг був на 9-6% вищим від інших територій; з 2004 р. по 2006 р. спостерігалось три-п'ятикратне зростання впливу кордону на частку торгівлі в обсягах реалізованої продукції, що можна пояснити приєднанням Польщі до спільного ринку ЄС і відповідними інфляційними процесами в Польщі, що спонукало поляків до придбання товарів в Україні (підтверджено також збільшенням обсягів потоків перетинів кордону з Польщі до України) і обумовило збільшення частки торгівлі (у 2004 р. Жовківський – 66%, Мостиський – 87%, Сокальський – 44%, з інших районів вище середнього частка роздрібної торгівлі була лише у Пустомитівському районі, що обумовлюється близькістю до Львова); у 2006 р. – вище середнього були всі прикордонні райони і лише Пустомитівський і Самбірський – з інших. Після стабілізації процесів, пов'язаних зі вступом Польщі до ЄС з 2008 р. в прикордонних районах перевищення встановилося на рівні на 15%. Максимальний вплив кордон давав у 2006 р. при – плюс 34%. В районах, які межують зі Львовом, ця частка була вища на 10%.
Використання табельного фонду робочого часу найманих працівників в економіці (рис. 2.2)	Виявлено, що прикордонне розташування обумовлює те, що наймані працівники працюють в середньому на 50-80 годин (6-10 днів) менше при середньому рівні близько 1800 годин на рік. Це є індикатором того, що працівники використовують вивільнений час на поїздки за кордон. (Це характеристика, яка переважно не контролюється і тому нею не маніпулюють). Особливо слід звернути увагу на динаміку використання табельного фонду робочого часу (рис. 2.2): з 2003 по 2007 роки робочий час скорочувався, особливо стрімке скорочення спостерігалось у Старо-самбірському та Турківському районах, тобто поруч з ново відкритим пунктом пропуску «Смілиниця-Кросценко». Розширення Шенгенської зони у 2007 р. спричинило збільшення робочого часу. Натомість укладення 28.03.2008 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху спричинило подальше скорочення табельного фонду робочого часу.

Результат впливу	Характер впливу
Роздрібний товарооборот на одну особу, грн.	У 2005 та 2006 рр. в районах товарооборот становив 990 та 1203 грн. відповідно, а в прикордонних районах він був більший на 444 та 624 грн. У районах, які межують зі Львовом, товарооборот був більший на 595 та 691 грн.
Реалізовано послуг населенню на 1 особу, грн.	У 2005 та 2006 рр. в прикордонних районах послуг реалізовувалось відповідно на 32 та 37 грн. більше при середньому рівні 59 та 69 грн. У районах, які межують зі Львовом, послуг реалізовувалось на 45 та 55 грн. більше.
Індекс фізичного обсягу роздрібного товарообороту до попереднього року, %	В 2005 р. середній індекс становив 122%, а в прикордонних районах він був більший на 25%. Натомість у 2007 р. середній індекс становив 115%, а в прикордонних районах він був менший на 10%.
Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу, грн.	У 2005 та 2006 роках в прикордонних районах роздрібний товарооборот підприємств був на 510 та 732 грн. більше при середньому рівні 927 та 1130 грн.
Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств (попередній рік=100), %	В 2002, 2007-2009 роках в прикордонних районах індекс був нижчий приблизно на 25%, що свідчить про те, що роздрібний товарооборот саме підприємств падає, тобто скорочується частка виробництва.
Природний приріст населення Обидві статі / Міські поселення та сільська місцевість	При середньому рівні відтворення 2-5 осіб на 1 тис. населення, в прикордонних районах та районах, які межують зі Львовом, показник вищий на 2 особи.
Кількість зареєстрованих злочинів, усього	При середньому рівні 4-6 злочинів на 1 тис. осіб, в прикордонних районах показник нижчий на 2 злочини на 1 тис. осіб

* Власне трактування результатів кореляційно-регресійного аналізу впливу прикордонного розташування. Джерело даних для кореляційно-регресійного аналізу: ГУСуЛО: Periostat. – Режим доступу : <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2006p/Database/Regiostat/databasetree.asp>.

Чинник прикордонного розташування може проявляти не лише в самій наявності кордону, але й в певних процесах на окремих ділянках кордону. Наприклад, 29 серпня 2003 р. відбулося відкриття міжнародного автомобільного пункту пропуску (МАПП) «Смільниця-Кросценко» у Старосамбірському районі, що вплинуло на динаміку заробітної плати на у Старосамбірському районі та трьох сусідніх (Турківському, Самбірському та Мостиському) районах (рис. 2.3).

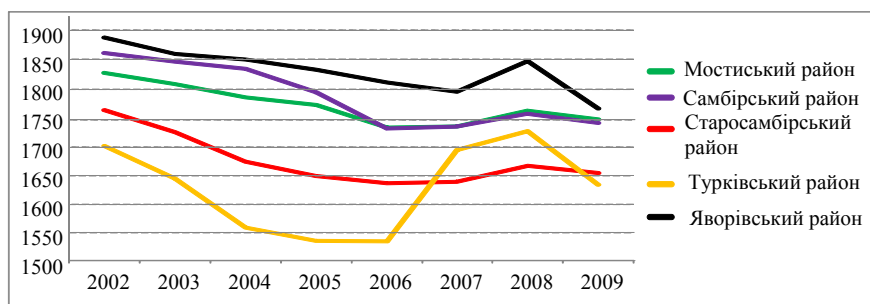

Рис. 2.2. Динаміка використання табельного фонду робочого часу найманих працівників в економіці (побудовано за даними Таблиця: 030104. Використання табельного фонду робочого часу найманих працівників в економіці. – Режим доступу : <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2006p-/dialog/varval.asp?ma=030104&path=../Database/Regiostat/03/01/&lang=1>).

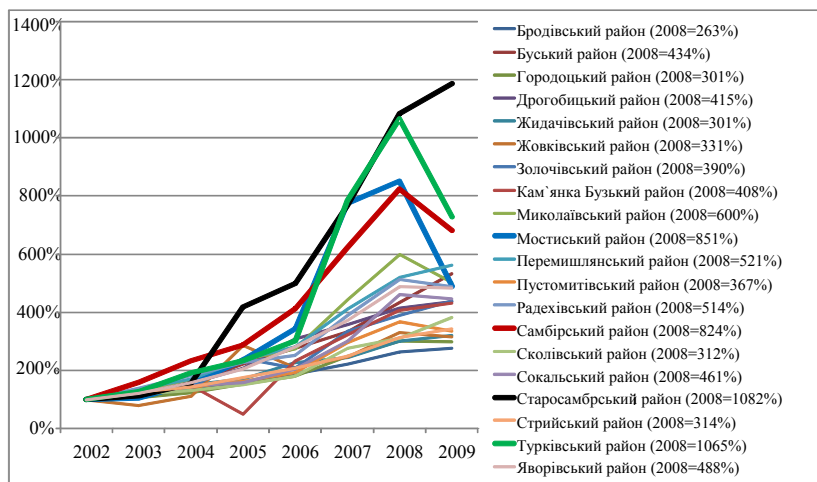

Рис. 2.3. Динаміка середнього рівня номінальної зарплатної плати у сфері транспорту по районах Львівської області (2002 р.=100%) (Побудовано за даними Таблиця: 030201. Середньомісячна номінальна зарплата найманих працівників в економіці. – Режим доступу : <http://database.ukrcensus.gov.ua-/PXWEB2006p/dialog/varval.asp?ma=030201&path=../Database/Regiostat/03/02/&lang=1>).

2.2. Особливості зовнішньої торгівлі товарами у транскордонних регіонах Карпат

Транскордонний регіон охоплює ринковий простір, в якому розгортається торговельна діяльність між суб'єктами господарювання на декількох взаємопов'язаних рівнях. З одного боку, в межах транскордонного регіону відбувається експорт та імпорт товарів, який здійснюється переважно підприємницькими структурами з використанням офіційної мережі дистрибуції, наявних об'єктів прикордонної і торговельної інфраструктури, діючої системи транспортних комунікацій та зв'язку тощо. З іншого боку, транскордонна торгівля активно розвивається шляхом здійснення у транскордонних регіонах експорту та імпорту послуг, які особливо активізувалися в умовах глобалізації і сьогодні складають значну частину торговельних операцій у зовнішньоекономічній діяльності та транскордонному співробітництві розвинених держав світу. Крім того, у транскордонному регіоні концентрується переважна частина товарообмінних операцій у сфері прикордонної торгівлі, в яку задіяні передусім мешканці прикордонних територій і яка, в окремих випадках, сягає більше третини обсягу експорту та імпорту товарів і послуг у межах транскордонного регіону.

Досліджуючи особливості зовнішньої торгівлі товарами у транскордонному регіоні, першочергового значення слід надавати тим її параметрам, які відображають рівень диверсифікації товарних потоків, а також основні характеристики товарообміну з погляду його збалансованості та впливу на економічний розвиток регіонів різних країн, що входять до складу відповідного транскордонного регіону. У цьому зв'язку, на наш погляд, особливого значення набувають:

- взаємна відповідність і збалансованість загальних обсягів експорту та імпорту товарів у межах транскордонного регіону з урахуванням їхньої динаміки та показника компліментарності;
- рівень внутрігалузевої торгівлі для різних груп товарів, особливо тих, які відображають характер міжнародної спеціалізації регіону та потенціал його інноваційного розвитку;
- відповідність обсягів торгівлі товарами в межах транскордонного регіону рівню економічної гравітації між прикордонними регіонами сусідніх країн, що його формують;
- кількість релевантних груп товарів в експорті та імпорті товарів у межах транскордонного регіону;

- компаративний аналіз кількісних показників торгівлі товарами у транскордонному регіоні на основі їхнього зіставлення з аналогічними показниками інших транскордонних регіонів.

Найбільш показовими для виявлення особливостей експортно-імпортних операцій у торгівлі товарами в транскордонних регіонах є ті з них, які сформовані на кордоні України з ЄС і в яких економічний процес протікає найбільш динамічно, поєднуючи в собі різні аспекти торговельної діяльності, включаючи врахування специфіки розвитку зовнішньоторговельного співробітництва між країнами, що є членами ЄС і державами-сусідами.

Особливо яскраво ці особливості виявляються на прикладі тих областей, які входять до складу відразу кількох транскордонних регіонів, а також у процесі порівняння їх між собою. В Україні до таких областей слід, насамперед, віднести Закарпатську, за участю якої сформовано українсько-польський, українсько-словацький, українсько-угорський та українсько-румунський транскордонні регіони. Показники експорту та імпорту товарів у їхніх межах доцільно також аналізувати на основі порівняння з аналогічними даними для українсько-польського транскордонного регіону за участю Львівської та Волинської областей.

При дослідженні особливостей зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської області в контексті виявлення характерних рис експорту та імпорту товарів у транскордонних регіонах, до складу яких вона входить, звертає на себе увагу той факт, що на чотири сусідні держави (Польщу, Словаччину, Угорщину та Румунію) припадає 60,0% експорту товарів області (на загальну суму 839 159,0 тис. дол. США) і лише 11,8% її імпорту (на загальну суму 236 118,9 тис. дол. США). При цьому сальдо зовнішньої торгівлі товарами з усіма цими країнами є позитивним і сумарно становить 603 032,1 тис. дол. США на тлі загального негативного сальдо у зовнішній торгівлі області товарами в сумі 600 471,8 тис. дол. США (табл. 2.6).

Це дає підстави для висновку про експортну спеціалізацію Закарпаття в торгівлі товарами із сусідніми державами регіону з одночасною орієнтацією на імпорт товарів із країн далекого зарубіжжя. Така спеціалізація є позитивною з погляду перспективи нарощування експортного потенціалу області у транскордонних регіонах, до складу яких вона входить (насамперед українсько-угорського та українсько-словацького, де область є єдиним представником з українського боку). Водночас, це засвідчує недостатній рівень використання експортних можливостей підприємств регіону в просуванні своєї продукції на

ринки розвинутих країн, звідки в область надходить переважна частка імпорту. Це, у свою чергу, є причиною збереження негативного сальдо зовнішньої торгівлі областю товарами, яке протягом останніх трьох років стрімко зростає (у 2010 р. майже в 11 разів по відношенню до 2009 р., а у 2011 р. ще утричі порівняно з 2010 р.)¹⁴¹.

Таблиця 2.6

Географічна структура торгівлі товарами Закарпатської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2011 р.¹⁴²

Країни	Обсяги торгівлі				
	Тис. дол. США			%	
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт
Австрія	114170,2	64156,9	50013,3	8,2	3,2
Італія	49821,9	82830,9	-33009,0	3,6	4,1
Нідерланди	17336,7	19311,7	-1975,0	1,2	1,0
Німеччина	94314,1	289781,4	-195467,3	6,7	14,5
Польща	46936,0	33546,9	13389,1	3,4	1,7
Росія	150256,9	314357,5	-164100,6	10,8	15,7
Румунія	34021,5	12949,8	21071,7	2,4	0,6
Словаччина	112548,2	32155,8	80392,4	8,1	1,6
Угорщина	645653,3	157466,4	488186,9	46,2	7,9
Чехія	31831,6	199327,0	-167495,4	2,3	10,0
Усього	1397454,2	1997926,0	-600471,8	100,0	100,0

Основними країнами-експортерами товарів у Закарпатську область є Німеччина, Росія, Чехія, Італія, Австрія та Угорщина, на частку яких припадає більше половини імпорту товарів на територію області. При цьому в торгівлі товарами з Німеччиною, Росією, Італією та Чехією спостерігається значне негативне сальдо, яке за обсягами співставне із загальною величиною негативного сальдо області в зовнішній торгівлі товарами з усіма закордонними партнерами (додаток А).

Товарна структура експорту Закарпатської області відображає наявність значного експортного потенціалу машинобудівної галузі, яка займає 63,7% в експорті товарів і 40,1% в імпорті. При цьому основна

¹⁴¹ За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index2011.html>.

¹⁴² За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/geograf_struct01-12_11.pdf.

частка експорту та імпорту машинобудівної продукції в регіоні припадає на електричні машини, складаючи 59,9% і 33,8% відповідно (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Основні показники товарної структури зовнішньої торгівлі
Закарпатської області у 2011 р. *

Товари	Експорт		Імпорт	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
Готові харчові продукти	45065,9	3,2	52689,6	2,6
Мінеральні продукти	2747,5	0,2	480676,3	24,1
в т.ч. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	706,6	0,1	478543,6	24,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	33752,7	2,4	25071,9	1,3
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	7998,2	0,6	127522,0	6,4
в т.ч. пластмаси, полімерні матеріали	7358,0	0,5	114805,2	5,7
Деревина і вироби з деревини	87059,5	6,2	5993,5	0,3
Текстильні матеріали та текстильні вироби	132304,6	9,5	126201,4	6,3
Взуття, головні убори, парасольки	44059,1	3,2	15618,9	0,8
в т.ч. взуття	43628,6	3,1	15595,9	0,8
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	889528,7	63,7	800472,0	40,1
в т.ч. реактори ядерні, котли, машини електричні машини	52254,7	3,7	124653,3	6,2
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	837273,9	59,9	675818,7	33,8
в т.ч. засоби наземного транспорту, крім залізничного	678,5	0,0	200958,2	10,1
Різні промислові товари	520,5	0,0	200916,5	10,1
в т.ч. меблі	103029,0	7,4	21432,1	1,1
іграшки	29871,2	2,1	13666,3	0,7
Разом за обраними групами товарів	72844,5	5,2	1705,4	0,1
Усього по області	1346223,2	96,3	1856635,9	92,9
	1397454,2	100,0	1997926,0	100,0

* За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_11.pdf.

Слід також відмітити, що висока питома вага машинобудівної галузі в експорті та імпорті товарів із Закарпаття, насамперед електричних машин, зберігається упродовж усіх останніх років, демонструючи при цьому тенденцію до нарощування обсягів експорту та імпорту у вартісному виразі (крім кризового 2009 р.). Зокрема, у 2010 р. частка експорту електричних машин із Закарпатської області становила 60,4 (зрісши порівняно з попереднім роком на 40,6%), а їх імпорт склав 42,8% (зростання на 53,4%); у 2009 р. відповідні показники на тлі фінансово-економічної кризи становили 53,2% (72,1% до попереднього року) і 39,5% (63,6% до попереднього року); у 2008 р. – 56,5% в експорті (річне зростання – 13,5%) та 31,7% в імпорті (річне зростання – 5,1%); у 2007 р. – відповідно 53,7% (ріст у 2,4 рази) і 36,2% (ріст у 2,3 рази).

До інших важливих статей експорту товарів із Закарпатської області слід віднести різні промислові товари (7,4% у 2011 р. і 8,3% у середньому за п'ять останніх років), включаючи меблі (2,1% і 3,9% відповідно) та іграшки й ігри (5,2% і 4,4%), а також текстильні матеріали і готові вироби з текстилю (9,5% у 2011 р. і 11,0% у середньому протягом 2007-2011 рр.) і деревину та вироби з неї (6,2% у 2011 р. і 5,9% у середньому за останні п'ять років)¹⁴³.

Основними статтями імпорту товарів у Закарпатську область, крім машинобудівної продукції, включаючи електричні машини, є мінеральні продукти, зокрема нафта і продукти її перегонки (24,0% у 2011 р. і 10,0% у середньому протягом 2007–2011 років), засоби наземного транспорту (крім залізничного), на частку яких припадає у 2011 р. 10,1% (16,0% у середньому протягом останніх п'яти років), а також пластмаси і полімерні матеріали (5,4% у 2011 р. і 5,5% у середньому за попередні п'ять років)¹⁴⁴.

При цьому цікавою є тенденція до зменшення обсягів імпорту в Закарпатську область наземних транспортних засобів, а також котлів і машин (на 49,3% і 15% за попередні п'ять років відповідно) з одночасним нарощуванням обсягів імпорту енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки (з 0,5% у 2007 р. до 24,0% у 2011 р.), що свідчить про зростання виробничих потужностей обробної промисловості Закарпаття, а відтак і про сприятливі передумови для нарощування експортного потенціалу області на інноваційній основі, в

¹⁴³ За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_11.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_10.pdf; [tp://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_09.pdf](http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_09.pdf); http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct2008r.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct2007r.pdf.

¹⁴⁴ Там само.

тому числі – в контексті посилення експортної діяльності у межах транскордонних регіонів, до складу яких входить Закарпатська область.

Порівнюючи експортні можливості та характер товарного імпорту Закарпаття з іншими областями Західної України, з погляду перспективи активізації зовнішньоторговельного співробітництва в межах транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС, слід відзначити наявність приблизно таких самих тенденцій у товарній структурі експорту та імпорту Львівської і Волинської областей (табл. 2.8 і 2.9).

Таблиця 2.8

Основні показники товарної структури зовнішньої торгівлі
Львівської області *

Товари	Експорт		Імпорт	
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%
Продукти рослинного походження	32758,0	2,7	141750,3	4,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	124901,6	10,4	8969,1	0,3
Готові харчові продукти	41820,6	3,5	112865,0	3,5
Мінеральні продукти	50260,8	4,2	1269968,9	39,7
в т.ч. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	48415,3	4,0	1265804,3	39,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	23213,5	1,9	150562,1	4,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	15847,7	1,3	248676,5	7,8
в т.ч. пластмаси, полімерні матеріали	15617,3	1,3	226754,8	7,1
Деревина і вироби з деревини	143416,3	11,9	33239,0	1,0
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	41105,8	3,4	112253,2	3,5
Текстильні матеріали та текстильні вироби	181435,2	15,1	206030,3	6,4
Недорогоцінні метали та вироби з них	54135,1	4,5	244122,9	7,6
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	324304,9	27,0	361081,9	11,3
в т.ч. реактори ядерні, котли, машини	33270,0	2,8	157174,6	4,9
електричні машини	291034,9	24,2	203907,2	6,4
Різні промислові товари	92973,4	7,7	21257,7	0,7
в т.ч. меблі	88832,9	7,4	12164,9	0,4
Разом за обраними групами товарів	1126172,9	93,7	2910776,9	90,1
Усього по області	1201953,7	100,0	3202346,9	100,0

* За даними Головного управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2011/t100111_2.pdf.

Основними статтями експорту товарів із Львівської області є електричні машини (24,2%), текстильні матеріали та вироби з текстилю (15,1%), деревина і вироби з неї (11,9%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (10,4%). На ці групи товарів припадає більше 60% товарного експорту області. Тобто перші три експортні позиції Львівщини фактично є тотожними аналогічним показникам Закарпатської області, але якщо в Закарпатті на них припадає майже 80% товарного експорту області, то на Львівщині – 54%. Це зумовлено тим, що експорт Львівської області є більш диверсифікованим, ніж експорт Закарпатської. Зокрема, до складу основних експортних груп товарів Львівщини входять продукти рослинного походження (2,7%), жири та олії тваринного або рослинного походження (10,4%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (1,9%), маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (3,4%), недорогоцінні метали та вироби з них (4,5%), які не представлені в основних позиціях товарного експорту Закарпаття.

Натомість у товарному імпорті Львівської області домінують мінеральні продукти (39,7%), насамперед палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (39,5%). Значно меншою є питома вага експорту машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання (11,3%), услід за якими за величиною питомої ваги в імпорті Львівщини йдуть полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (7,8%), недорогоцінні метали та вироби з них (7,6%), а також текстильні матеріали та вироби з текстилю (6,4%).

При порівнянні цих даних з показниками Закарпатської області звертає на себе увагу факт значно вищої питомої ваги в товарному імпорті останньої машин, обладнання та механізмів і електротехнічного обладнання (40,1%), а також фактично удвічі нижча частка імпорту мінеральних продуктів (24,1%). У той же час, питома вага таких товарних груп, як полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (6,4%), текстильні матеріали та вироби з текстилю (6,3%), є приблизно однаковою в імпорті Закарпатської та Львівської областей.¹⁴⁵

Крім того, спільним у товарній структурі зовнішньої торгівлі Львівської та Закарпатської областей є поступове зростання частки експорту товарів обробної промисловості з одночасним збільшенням

¹⁴⁵ За даними головних управлінь статистики у Львівській і Закарпатській областях. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2011/t100111_-2.pdf; <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index.html>.

питомої ваги імпорту енергоносіїв і сировини та напівфабрикатів. Так, у 2007 р. імпорт нафтопродуктів на Львівщину складав 8,65% від загального обсягу товарного експорту області, у 2009 р. цей показник зріс до 18,5%, а у 2011 р. становив 39,5% (для Закарпатської області аналогічні показники становили 0,5%, 10,8% та 24,0% відповідно). Водночас, експорт машин та обладнання і транспортних засобів із Львівської області пропорційно зростав протягом цього часу (у 2007 р. частка цих товарних груп становила 29,7%, у 2009 р. – 37,2%, а в 2011 р. – 35,3%). Приблизно такою ж була динаміка питомої ваги в експорті цих товарних груп і для Закарпаття: у 2007 р. – 64,9%, у 2009 р. – 64,2%, у 2011 р. – 71,1%.

Не має суттєвих відмінностей, порівняно з двома вищеописаними областями, і в тенденціях зміни структури зовнішньої торгівлі Волинської області, яка входить до українсько-польського транскордонного регіону. Так, упродовж останніх п'яти років частка нафти та продуктів її перегонки в структурі товарного імпорту області послідовно збільшувалася – з 0,94% у 2007 р., до 11,5% у 2009 р. і 20,5% у 2011 р. Водночас, питома вага машин, транспортних засобів і промислових товарів у товарному експорті області зростала з 40,9% у 2007 р. до 49,0% у 2009 р. і 60,5% у 2011 р.¹⁴⁶, що цілком відповідає тенденціям, зафіксованим у Закарпатській та Львівській областях.

Основними статтями товарного експорту Волинської області сьогодні є машини, обладнання та механізми й електротехнічне обладнання (50,0%), деревина і вироби з неї (10,3%), а також різні промислові товари, насамперед меблі (8,6%). В імпорті Волині переважають засоби наземного транспорту, крім залізничного (21,8%), мінеральні та нафта і продукти її перегонки (20,5%) та електричні машини (17,0%) (табл. 2.9).

Це означає, що структура зовнішньої торгівлі товарами Волинської області принципово не відрізняється від структури зовнішньої торгівлі товарами Закарпатської та Львівської областей, а отже, з огляду на це, в усіх транскордонних регіонах на кордоні між Україною та ЄС існують приблизно однакові передумови для активізації та подальшого розвитку експортно-імпортних операцій.

¹⁴⁶ За даними головного управління статистики у Волинській області. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2.9

Основні показники товарної структури зовнішньої торгівлі
Волинської області у 2011 р. *

Товари	Експорт		Імпорт	
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%
Живі тварини; продукти тваринного походження	85242,0	13,2	49461,5	4,7
Мінеральні продукти	3143,3	0,5	216814,1	20,5
в т.ч. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	2521,2	0,4	216674,0	20,5
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	14299,9	2,2	99032,2	9,4
в т.ч. пластмаси, полімерні матеріали	14284,1	2,2	78814,8	7,5
Деревина і вироби з деревини	66374,5	10,3	35574,2	3,4
Текстильні матеріали та текстильні вироби	22476,0	3,4	26112,5	2,5
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	323480,7	50,0	247162,6	23,3
в т.ч. реактори ядерні, котли, машини електричні машини	85970,9	13,3	67018,6	6,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	12182,5	1,9	230872,1	21,8
в т.ч. засоби наземного транспорту, крім залізничного	998,4	0,2	230425,2	21,8
Різні промислові товари	55378,2	8,6	10832,9	1,0
в т.ч. меблі	55230,9	8,6	6781,4	0,6
Разом за обраними групами товарів	582577,1	90,1	915862,1	86,4
Усього по області	646650,8	100,0	1059590,5	100,0

* За даними Головного управління статистики у Волинській області. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

Водночас, окреслюючи перспективи поглиблення зовнішньоторговельного співробітництва в різних транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, слід відзначити низку характерних особливостей кожного з них. Передусім, це стосується окремих відмінностей, які існують в експорті та імпорті товарів Закарпатської області (що є базовою для формування українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів, та

однією з трьох областей, що формують українсько-румунський та українсько-польський транскордонні регіони) та в специфіці зовнішньої торгівлі товарами Львівської і Волинської областей, які є базовими з погляду активізації експорту та імпорту товарів у польсько-українському транскордонному регіоні.

Насамперед, це стосується частки в експорті та імпорті товарів, яка припадає на ті країни, на кордонах з якими формуються відповідні транскордонні регіони. Так, для Львівської і Волинської областей Польща виступає доволі важливим зовнішньоторговельним партнером, питома вага якого в експорті товарів становить 19,1% та 7,0% відповідно (протягом останніх трьох років на частку Польщі в експорті товарів Львівської і Волинської областей припадало загалом у середньому 13,7%). При цьому частка Польщі в експорті Львівщини зростає, в той час, як для Волинської області характерною є зворотна тенденція (додаток А).

Така ж тенденція характерна для Волині і в імпорті товарів, де питома вага Польщі за останні три роки зменшилась із 21,3% до 12,6%, займаючи сьогодні третє місце серед країн-імпортерів. Для імпорту з Польщі у Львівську область притаманна така ж тенденція, проте за даними 2011 р. Польща з 20,2% займає друге місце серед країн-імпортерів Львівщини. Загалом у середньому за 2009-2011 роки на частку Польщі в імпорті товарів Львівської та Волинської областей припадає 23,2%.

Натомість для Закарпатської області спостерігається приблизно така ж частка у торгівлі товарами лише із Угорщиною: 46,2% в експорті (46,0% у середньому за три останні роки) та 7,9% в імпорті (10,8% у середньому за три останні роки). Однак Словаччина і Румунія відіграють значно меншу роль як зовнішньоекономічні партнери Закарпаття. Питома вага першої в експорті товарів із Закарпатської області становить 8,1% (7,1% у середньому за три останні роки), а в імпорті – 1,6% (2,2% у середньому за три останні роки). Частка ж Румунії в експорті товарів із Закарпаття складає всього 2,4% (2,1 у середньому за три останні роки), а в імпорті взагалі 0,6% (0,9% у середньому за три останні роки).

Таким чином, найкращими для активізації експорту та імпорту товарів і послуг є передумови в українсько-польському та українсько-угорському транскордонних регіонах, натомість потенціал розвитку зовнішньої торгівлі українсько-словацького транскордонного регіону є дещо нижчим, а для українсько-румунського транскордонного регіону

спостерігаються найменш зручні передумови з огляду на показники зовнішньоторговельної діяльності базової формуючої області з боку України (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Основні показники зовнішньої торгівлі базових областей транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС у 2009-2011 рр.

Транскордонний регіон	Експорт товарів		Імпорт товарів		ЗТО	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
Українсько-польський	661853,5	13,7	2124983,6	23,2	2786837,1	18,5
Українсько-угорський	1607770,4	46,0	445077,5	10,8	2052847,9	26,4
Українсько-словацький	250604,1	7,1	86584,3	1,6	337188,4	4,4
Українсько-румунський	75237,6	2,1	37745,1	0,9	112982,7	1,5

Звертає на себе факт не лише різного рівня зовнішньоекономічної активності базових для формування транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС областей, але і неоднорідності експорту та імпорту товарів у їхніх межах. Так, при майже однаковому зовнішньоторговельному обороті для базових областей українсько-польського й українсько-угорського транскордонних регіонів у першому випадку спостерігається суттєве переважання імпорту над експортом, а в другому – навпаки.

Загалом, слід відзначити, що динаміка імпорту Львівської та Волинської областей, які є базовими для українсько-польського транскордонного регіону, значно перевищує аналогічний показник Закарпатської області, особливо в торгівлі із сусідніми країнами, які виступають партнерами у формуванні відповідних транскордонних регіонів. Так, якщо для Закарпаття зростання імпорту у 2010 р. складало 41,5%, а в 2011 р. – 48,1%, то у Львівській області ці показники становили 25,0% і 57,9%, а для Волинської – 32,9% і 85,4%.

Водночас, слід відзначити, що в імпорті Закарпатської області значну частку займають поставки товарів із країн Азії, питома вага яких у загальному імпорті товарів Закарпаття була доволі стабільною і становила в середньому за три останні роки 22,2%, коливаючись у межах від 21,8% до 22,9%. Цей показник є доволі високим як на тлі Львівської та Волинської областей (7,2% і 5,0% відповідно), так і на тлі України (15,7%). При цьому висока питома вага імпорту товарів Закарпатської області із країн Азії жодним чином не компенсується

експортом до цих країн. Так, якщо на частку Львівської області в середньому за останніх три роки припадає 5,6% експорту в країни Азії, на частку Волинської – 2,4% (загалом на 2-3% менше ніж частка цих країн в імпорті відповідних областей), то для Закарпатської області питома вага експорту в країни Азії в середньому за останніх три роки становить 1,0%, що на тлі значних обсягів імпорту з цих країн виглядає надто різке. Крім того, така тенденція зменшує потенційну ємкість транскордонних ринків та імпорту в межах транскордонних регіонів, для яких Закарпатська область виступає базовою.

Приблизно така ж ситуація спостерігається і в зовнішній торгівлі товарами Чернівецької області, яка, так само як і Закарпатська, є однією з базових у формуванні українсько-румунського транскордонного регіону. Так, частка азійських товарів у імпорті цієї області за останні три роки коливається у межах від 19,8% до 42,6%, маючи при цьому тенденцію до зростання, в той час як експорт товарів із Буковини до азійських держав за цей же період не перевищує 9% усього обсягу товарного експорту з області.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі Чернівецької області протягом останніх років найбільшу питому вагу в експорті товарів займають Росія (близько 20%), Румунія (більше 15%) та Німеччина (понад 10%). В імпорті товарів, крім азійських країн, переважають Німеччина, Польща та Румунія, частка яких упродовж останніх років коливається в межах 10%. При цьому звертає на себе увагу факт зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами області (яке ще в 2009 р. було позитивним), на тлі зростання позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами з найбільшими зовнішньоторговельними партнерами (табл. А. 5).

У галузевій структурі зовнішньої торгівлі товарами Чернівецької області переважають дерева та вироби з неї, текстильні матеріали і вироби, а також машини, обладнання і механізми в експорті товарів і текстильні матеріали й вироби з текстилю та засоби наземного транспорту – в імпорті (табл. 2.11).

У контексті дослідження особливостей зовнішньої торгівлі товарами Чернівецької області, як однієї із базових для формування українсько-румунського транскордонного регіону, звертає на себе увагу факт збереження приблизно однакових галузевих пропорцій зовнішньої торгівлі товарами упродовж останніх років, що робить область особливою на тлі інших областей цього транскордонного регіону та Західної України загалом.

Таблиця 2.11

Основні показники товарної структури зовнішньої торгівлі
Чернівецької області*

Товари	Експорт				Імпорт			
	2010 р.		2012 р.**		2010 р.		2012 р.	
	тис. дол. США	%	тис.дол. США	%	тис. дол. США	%	тис.дол. США	%
Продукти рослинного походження	6862,7	6,6	1476,9	4,0	2148,4	1,9	1946,5	4,1
Готові харчові продукти	4856,2	4,7	2230,0	6,1	4180,4	3,7	1843,9	3,8
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	3537,3	3,4	1468,6	4,0	7433,2	6,6	1759,6	3,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	876,2	0,8	767,5	2,1	13978,1	12,4	3767,9	7,9
в т.ч. пластмаси, полімерні матеріали	—	—	765,3	2,1	—	—	3347,7	7,0
Деревина і вироби з деревини	22274,5	21,4	9398,1	25,5	4894,3	4,3	2850,4	5,9
Текстильні матеріали та текстильні вироби	25605,7	24,6	8437,6	22,9	36932,5	32,7	18004,9	37,6
Недорогоцінні метали та вироби з них	9371,3	9,0	1530,9	4,2	8583,4	7,6	2509,8	5,2
Машини, обладнання та механізми; електро-технічне обладнання	16022,2	15,4	7616,6	20,7	8421,1	7,4	3668,8	7,7
в т.ч. реактори ядерні, котли, машини	—	—	5468,6	14,8	—	—	3187,3	6,7
електричні машини	—	—	2148,0	5,8	—	—	481,5	1,0
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	141,2	0,1	87,2	0,2	15837,4	14,0	6087,5	12,7
в т.ч. засоби наземного транспорту, крім залізничного	—	—	4,0	0,0	—	—	6068,4	12,7
Різні промислові товари	7889,6	7,6	2815,5	7,6	1670,5	1,5	528,9	1,1
в т.ч. меблі	—	—	2605,5	7,1	—	—	275,1	0,6
Разом за обраними групами товарів	97436,9	93,7	35828,9	97,2	104079,3	92,0	42968,2	89,7
Усього по області	103951,5	100,0	36851,0	100,0	113093,3	100,0	47928,1	100,0

* За даними Головного управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/zovekdij/tvr.htm/>.

** За січень-квітень 2012 р.

Так, у 2007 р. динаміка структура зовнішньої торгівлі товарами за основними групами товарів мала приблизно такий самий вигляд, як і в 2010 р. та на початку 2012 р. В експорті домінували деревина і вироби з неї (20,6%), механічне обладнання, машини та механізми... (22,0%), текстиль і текстильні вироби (15,0%), а також недорогоцінні метали та вироби з них (14,5%). Основними групами імпортованих товарів були: текстиль і вироби з текстилю (27,5%), недорогоцінні метали та вироби з них (15,0%) і транспортні засоби та шляхове обладнання (12,2%).

Крім того, характерною особливістю Чернівецької області є низька частка мінеральних продуктів, насамперед нафти і продуктів її перегонки, в експорті та імпорті товарів, яка, на відміну від інших областей регіону, не перевищувала 1,5% в експорті та 0,8% в імпорті у 2007 р. та 0,8% в експорті та імпорті товарів у 2010 р. (0,2% за січень – квітень 2012 р.).

На цьому тлі Івано-Франківська область, як третій учасник українсько-румунського транскордонного регіону з боку України, відзначається високою часткою в імпорті мінеральних продуктів, які в 2011 р. становили 28,1% (в експорті – 18,6%), а в 2007 р. аналогічні показники становили 48,1% в імпорті та 14,2% в експорті товарів області. Крім того, важливими експортними товарами для Івано-Франківщини є хімічні товари (24,2% у 2011 р. і 38,6% у 2007 р.) та пластмаси і полімерні матеріали (20,7% у 2011 р. і 16,5% у 2007 р.) (табл. 2.12).

В імпорті товарів до Івано-Франківської області переважають уже згадані мінеральні продукти, а також продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей (27,8% у 2011 р. і 13,3% у 2007 р.). Значною є також питома вага пластмас і полімерних матеріалів (10,7% у 2011 р. і 6,5% у 2007 р.), машин, обладнання та механізмів (9,0% у 2011 р. і 8,5% у 2007 р.), а також маси з деревини і готових волокнистих матеріалів, насамперед паперу і картону (5,2% у 2011 р. і 8,3% у 2007 р.).

При цьому слід відзначити, що за більшістю товарних позицій Івано-Франківська область має достатньо збалансовані показники експорту та імпорту товарів, а відтак і високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі товарами, що свідчить про розвиненість зовнішньоторговельного співробітництва області. Це вигідно відрізняє її як від сусідніх областей, що входять до складу українсько-румунського транскордонного регіону, а також від областей Західної України загалом.

Таблиця 2.12

Основні показники товарної структури зовнішньої торгівлі Івано-Франківської області у 2011 р. *

Товари	Експорт		Імпорт	
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%
Готові харчові продукти	5 300,5	0,6	74 452,9	7,0
в т.ч. цукор і кондитерські вироби з цукру	1 813,6	0,2	68 266,3	6,4
Мінеральні продукти	174 807,2	18,6	299 670,7	28,1
в т.ч. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	164 221,7	17,4	289 344,8	27,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	228 380,7	24,2	297 183,1	27,8
в т.ч. органічні хімічні сполуки	196 294,0	20,8	263 977,8	24,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	195 718,6	20,8	114 799,4	10,7
в т.ч. пластмаси, полімерні матеріали	194 663,0	20,7	104 563,7	9,8
Деревина і вироби з деревини	72 477,3	7,7	1 440,4	0,1
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	41 444,2	4,4	55 239,6	5,2
в т.ч. папір та картон	41 283,4	4,4	54 680,1	5,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	29 107,9	3,1	41 887,9	3,9
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	91 695,9	9,7	96 080,0	9,0
в т.ч. реактори ядерні, котли, машини	49 253,9	5,2	48 645,3	4,6
електричні машини	42 442,0	4,5	47 434,7	4,4
Разом за обраними групами товарів	838 932,3	89,1	980 754,0	91,8
Усього по області	941 962,9	100,0	1 068 281,2	100,0

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області. – Режим доступу : : <http://stat.if.ukrtel.net> ./.

Зокрема, до яскраво виявлених експортних груп товарів, які не компенсуються відповідними параметрами імпорتنих надходжень, можна віднести хіба що деревину та вироби з неї (7,7% в експорті проти 0,1% в імпорті у 2011 р. і 5,8% експорту проти 0,3% імпорту в 2007 р.). До таких самих імпорتنих груп товарів Івано-Франківщини протягом останніх двох років належать готові харчові продукти, особливо цукор і кондитерські вироби з цукру (7,0% в імпорті 2011 р. проти 0,6% експорту, а також 4,6% в імпорті проти 0,9% в експорті у 2010 р.).

У географічній структурі експорту та імпорту товарів Івано-Франківщини переважають Росія (50,7% імпорту та 29,0% експорту в 2011 р.), Німеччина (8,6% і 3,1%), Італія (4,4% і 4,0%), а також Румунія (1,5% і 7,7%), Угорщина (1,7% і 4,9%), Польща (6,3% і 2,2%) і Чехія (2,3% і 3,6%). При цьому спостерігається збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами області, яке в 2011 р. зросло на 47%. Водночас, у торгівлі з основним партнером у транскордонному регіоні – Румунією, в Івано-Франківщини спостерігається стабільне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке протягом останніх років демонструє тенденцію до зростання: у 3,3 рази в 2010 р. і ще майже удвічі у 2011 р. (Додаток А. 4).

Крім того, цікавим є також той факт, що в торгівлі товарами з азійськими товарами Івано-Франківська область демонструє принципово відмінні тенденції від своїх партнерів в українсько-румунському транскордонному регіоні – Закарпатської та Чернівецької областей. Зокрема, упродовж останніх років зберігається стійке позитивне сальдо Івано-Франківщини у торгівлі товарами з країнами Азії, яке у 2011 р. зросло майже на 50%, у порівнянні з 2009 р., на тлі стабільного негативного сальдо Закарпаття та Чернівецьчини.

Узагальнюючи тенденції та особливості експорту й імпорту товарів усіх областей Західної України, які є базовими для формування транскордонних регіонів на кордоні України з ЄС, можна виявити низку закономірностей щодо розвитку зовнішньоторговельної діяльності в межах цих транскордонних регіонів, однак, для більш повного відображення специфіки експорту та імпорту товарів на транскордонному рівні необхідно оперувати даними щодо показників зовнішньої торгівлі між сусідніми адміністративно-територіальними одиницями України та сусідніх із нею країн ЄС.

Зважаючи на те, що статистичні відомства нашої держави та країн ЄС, які формують спільні з Україною транскордонні регіони, не ведуть статистичного обліку зовнішньоторговельних потоків на рівні окремих

адміністративно-територіальних одиниць, нами запропоновано методику визначення відповідних даних на основі проведення експертного опитування. За результатами відповідей на запитання більш ніж 500 експертів, опитаних у Закарпатській, Львівській, Волинській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях, встановлено приблизну частку експорту та імпорту товарів, які припадають на сусідні регіони Румунії, Угорщини, Словаччини та Польщі (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Частка експорту та імпорту товарів, яка припадає на торгівлю у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, %

Область	Транскордонний регіон			
	Українсько-польський	Українсько-угорський	Українсько-словацький	Українсько-румунський
Волинська				
Експорт	60	—	—	—
Імпорт	50	—	—	—
Львівська				
Експорт	19	—	—	—
Імпорт	31	—	—	—
Закарпатська				
Експорт	9	30	12	8
Імпорт	11	25	12	9
Івано-Франківська				
Експорт	—	—	—	17
Імпорт	—	—	—	13
Чернівецька				
Експорт	—	—	—	33
Імпорт	—	—	—	24

Обробка результатів експертного опитування засвідчила, що найбільша частка експорту та імпорту товарів, яка припадає на торгівлю в межах транскордонних регіонів, спостерігається у зовнішній торгівлі Волинської області з Польщею (більше 50%) та Закарпатської області з Угорщиною (майже 30%). Трохи нижчою є питома вага експорту та імпорту товарів у торгівлі Львівської області з Польщею (приблизно 25%). Ці дані експертного опитування підтверджують висновок, зроблений у результаті виявлення тенденцій експорту та імпорту товарів Закарпатської, Львівської та Волинської областей у

зовнішній торгівлі товарами із сусідніми країнами ЄС: найкращі передумови для активізації зовнішньоторговельного співробітництва спостерігаються в українсько-польському та українсько-угорському транскордонних регіонах.

Здійснюючи перерахунок показників експорту та імпорту товарів для кожного з описаних транскордонних регіонів на кордоні України з ЄС, отримаємо дані, наведені у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Експорт та імпорт товарів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС у 2011 р.

Транскордонний регіон	Експорт з України		Імпорт в Україну		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
Українсько-польський	75 048,4	24,5	271 367,8	84,3	-196 319,4
Українсько-угорський	193 696,0	63,2	39 366,6	12,2	154 329,4
Українсько-словацький	13 505,8	4,4	3 859,0	1,2	9 646,8
Українсько-румунський	24 135,4	7,9	7 130,0	2,3	17 005,4
Всього	306 385,6	100,0	321 723,4	100,0	-15 337,8

Аналізуючи показники експорту та імпорту товарів, а також сальдо зовнішньої торгівлі товарами у транскордонних регіонах, до складу яких входять адміністративно-територіальні одиниці України та сусідніх держав-членів ЄС, слід відмітити значне переважання інтенсивності експортно-імпортних операцій в українсько-польському та українсько-угорському транскордонних регіонах, порівняно з українсько-словацьким та українсько-румунським транскордонними регіонами. Це відповідає наявним передумовам розвитку зовнішньої торгівлі товарами відповідних областей України, які є базовими для формування вищеназваних транскордонних регіонів. Водночас, звертає на себе увагу факт значного негативного зовнішньоторговельного сальдо в українсько-польському транскордонному регіоні, яке не компенсується позитивним сальдо зовнішньої торгівлі товарами в усіх

трьох інших транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС.

Досліджуючи тенденцію зростання обсягів експорту та імпорту товарів і послуг у вказаних транскордонних регіонах протягом останніх трьох років (додаток Б), варто відзначити зниження темпів збільшення імпорту порівняно з аналогічними показниками для експорту товарів як в цілому для всіх досліджуваних транскордонних регіонів, так і для кожного з них зокрема. Це дає підстави сподіватися, що при збереженні нинішніх тенденцій у найближчому майбутньому сальдо зовнішньої торгівлі товарами може бути вирівняним. Однак для цього в українсько-польському транскордонному регіоні має відбуватися подальше зменшення темпів зростання імпорту товарів порівняно з їх експортом.

Крім того, важливим резервом вирівнювання загального сальдо зовнішньої торгівлі товарами у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є посилення зовнішньоторговельного обороту в українсько-словацькому та українсько-румунському транскордонних регіонах, де експорт більше ніж удвічі переважає імпорт. Причому слід відзначити, що динаміка зростання експорту та імпорту, а також позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами в останньому відзначається стійкою тенденцією до збільшення, демонструючи протягом останнього року фактичне подвоєння майже за усіма параметрами, насамперед щодо експорту товарів.

Оцінюючи структуру формування експорту та імпорту товарів у польсько-українському та українсько-румунському транскордонних регіонах, до складу яких входить по три адміністративно-територіальні одиниці з боку України, слід відзначити нерівномірний внесок кожної з українських областей у загальний експорт та імпорт товарів, а також їхній нерівномірний вплив на формування сальдо зовнішньої торгівлі у межах цих транскордонних регіонів.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні протягом 2009-2011 рр. основна частина товарного експорту та імпорту припадала на Львівську область, Волинська область відігравала в цьому відношенні поміркований вплив, а Закарпатська – незначний (рис. 2.4).

Як наслідок, саме через негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами Львівської та Волинської областей у цьому транскордонному регіоні спостерігається суттєве переважання імпорту товарів над їх експортом, незважаючи на позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, що припадає на частку Закарпаття. У загальній структурі негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами у межах українсько-польського

транскордонного регіону 81,2% припадає на частку Львівської, а 18,8% – Волинської областей. При цьому частка Львівської області в експорті постійно зростає, а Волинської та Закарпатської областей – зменшується (додаток В).

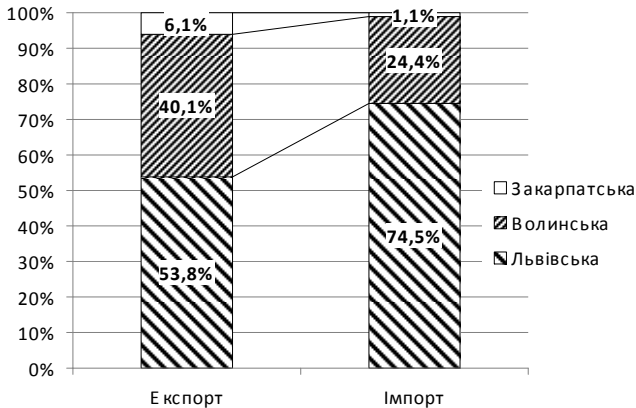

Рис. 2.4. Структура експорту та імпорту товарів у розрізі областей – українсько-польського транскордонного регіону за 2009-2011 рр.

В українсько-румунському транскордонному регіоні, тенденції зовнішньої торгівлі товарами в якому формуються під впливом зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей, протягом останніх трьох років спостерігається постійне переважання експорту над імпортом для кожної з них. Як наслідок, сальдо зовнішньої торгівлі в цілому у транскордонному регіоні протягом останніх років стабільно зростає майже вдвічі щороку (у 2009 р. воно становило 3 679,4 тис. дол. США, у 2010 р. – 8 125,8 тис. дол. США, а у 2011 р. – 17 005,4 тис. дол. США). При цьому питома вага в цьому позитивному сальдо Закарпатської області сумарно за останніх три роки становить 9,1% (11,7% у 2009 р., 7,9% у 2010 р. і 9,2% у 2011 р.), Чернівецької – 30,7% (43,0%, 26,5% і 30,0% відповідно), а Івано-Франківської – 60,2% (45,3%, 65,6%, 60,8%). Як видно з наведених даних (табл. В.2), частка кожної з областей у позитивному сальдо зовнішньої торгівлі товарами в межах українсько-румунського транскордонного регіону суттєво коливалась упродовж останніх трьох років (на відміну від українсько-польського, де питома

вага кожної з областей-учасниць залишалася відносно постійною упродовж 2009-2011 рр.). Це ж стосується і динаміки експорту та імпорту товарів. Так, у 2011 р. Івано-Франківська область імпортувала в межах транскордонного регіону 28,8% товарів, обійшовши за цим показником Закарпаття (16,3%), хоча загалом за три останніх роки вона і поступається останній своєю часткою товарного імпорту (рис. 2.5).

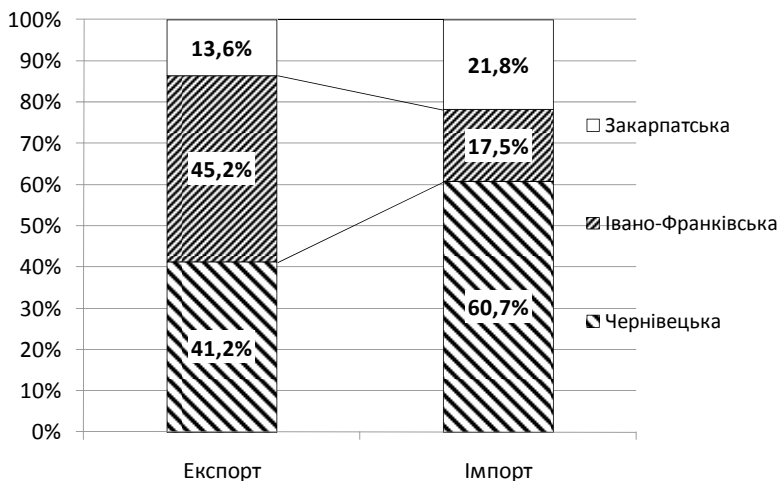

Рис. 2.5. Структура експорту та імпорту товарів у розрізі областей – українсько-румунського транскордонного регіону за 2009-2011 рр.

Не менш показовим є дослідження показників експорту та імпорту товарів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, у контексті використання гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі.

Для розрахунку відповідних даних використовується формула¹⁴⁷:

$$ID = \varphi \cdot \frac{GDP_1 \cdot GDP_2}{r^2}$$

де ID – глибина інтеграції (або інтеграційний потенціал економік відповідних регіонів чи країн);

¹⁴⁷ Макогон Ю. В. Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми / Ю. В. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 151.

- GDP_1, GDP_2 – валовий внутрішній продукт регіону (країни) 1 і регіону (країни) 2;
- ϕ – коефіцієнт виправлення (обсяг тіньових операцій, величина трансакційних витрат, рівень державного втручання, довжина спільного кордону та простота його перетину);
- r – відстань між регіонами чи країнами.

Враховуючи той факт, що коло зовнішньоторговельних партнерів при дослідженні особливостей економічної співпраці у межах транскордонних регіонів обмежується лише сусідніми державами та регіонами, доцільно застосувати підхід, коли величина інтеграційного потенціалу для зовнішньої торгівлі з ними розраховується без урахування коефіцієнту виправлення шляхом сумування всіх інтеграційних потенціалів відповідних регіонів (країн) з подальшим визначенням питомої ваги тяжіння економік до торговельного співробітництва з кожним сусіднім регіоном або державою окремо. При цьому коефіцієнт виправлення ϕ не враховується, оскільки його можна вважати стандартною величиною, позаяк у торгівлі із сусідніми регіонами та державами його вплив є приблизно однаковим. Це зумовлюється їх культурною та історичною близькістю, подібними формами організації та ведення бізнесу, аналогічними стереотипами споживчої поведінки тощо¹⁴⁸.

Відстань між регіонами при цьому визначається як відстань між їх адміністративними центрами, а для держав – як відстань між столицями. Для транскордонних регіонів, що охоплюють декілька областей з боку кожної із країн, відстані між регіонами прирівнюються до відстаней між обласними центрами, які знаходяться на такій дистанції між собою, що найбільше відображає пропорції просторового розташування відповідних регіонів (для українсько-польського транскордонного регіону відстань між Львовом і Ряшевом, для українсько-словацького – між Ужгородом та Кошице, для українсько-угорсько-між Ужгородом та Ніредьгаза, а для українсько-румунського – між Ужгородом та Бая Маре).

Отримані на основі застосування цього підходу вагові коефіцієнти гравітаційного потенціалу економік відповідних країн та регіонів свідчать про переважання інтеграційного тяжіння між Україною та

¹⁴⁸ Борщевський В. Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство / В. Борщевський. – Львів : Аверс, 2009. – С. 62 (244 с).

Польщею (як на міждержавному рівні, так і між прикордонними територіями України і Польщею загалом) та в українсько-польському транскордонному регіоні на тлі інших транскордонних регіонів і країн. Водночас, найслабше виявляється взаємний гравітаційний потенціал України та Словаччини (на міждержавному рівні), а також між прикордонними територіями України і Словаччиною (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Питома вага гравітаційних потенціалів економік транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС і відповідних країн, %

Країни	Питома вага взаємного гравітаційного потенціалу економік		
	Між державами	Для великого транскордонного регіону на кордоні між Україною та ЄС	Для кожного транскордонного регіону окремо
Україна – Польща	68,64	60,22	48,84
Україна – Словаччина	4,71	5,06	11,77
Україна – Угорщина	8,80	21,41	11,37
Україна – Румунія	17,85	13,31	28,02

Як видно з наведених даних, на українсько-польський транскордонний регіон припадає майже 50% усього гравітаційного потенціалу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. На другому місці за потенціалом взаємної гравітації економік перебуває українсько-румунський транскордонний регіон (близько 30%), а українсько-словацький та українсько-угорський транскордонні регіони мають майже однаковий гравітаційний потенціал, який трохи перевищує 10%.

Водночас, якщо порівняти ці потенціали з потенціалом взаємної гравітації для економік відповідних держав загалом, то питома вага Польщі складає майже 70%, Румунії – близько 20%, Угорщини – майже 10%, а Словаччини – менше 5%. Таким чином, можна відзначити, що на макрорівні діють чинники негативного впливу на взаємну гравітацію економік у межах українсько-словацького та українсько-румунського транскордонних регіонів, у той час, як для

українсько-польського регіону спостерігається протилежна тенденція – суттєвий сприятливий вплив.

Для українсько-угорського транскордонного регіону на макрорівні спостерігаються приблизно такі ж передумови до взаємної гравітації економік сусідніх територій, як і на регіональному рівні. Завдяки цьому українсько-угорський транскордонний регіон отримує вищий рівень гравітаційного потенціалу в контексті функціонування великого транскордонного регіону, сформованого на кордоні між Україною та ЄС (українсько-польсько-словацько-угорсько-румунського). На частку Польщі у цьому транскордонному регіоні припадає трохи більше 60%, Словаччини – понад 5%, а для Румунії спостерігається суттєве падіння частки – до 13,3%. Це зумовлює фактичну зміну місць Угорщини та Румунії, включаючи питому вагу їх гравітаційних потенціалів, у можливостях розвитку торгівлі з Україною в межах відповідних транскордонних регіонів (табл. 2.15).

Порівнюючи взаємні гравітаційні потенціали економік транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, із фактичними показниками експорту й імпорту послуг у межах цих транскордонних регіонів, можна прийти до висновку про наявність суттєвих диспропорцій за низкою параметрів.

Насамперед, це стосується імпорту товарів до України в українсько-польському (84,3% на тлі гравітаційного потенціалу в 48,9%) та українсько-румунському (2,3% при гравітаційному потенціалі 28,02%) транскордонних регіонах, а також експорту товарів з України в українсько-угорському транскордонному регіоні (63,2% проти 11,4% гравітаційного потенціалу). Те ж саме спостерігається і в загальному зовнішньоторговельному обороті в українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах: 37,1% на тлі 11,4% у першому та 4,9% на тлі 28,02% у другому (рис. 2.6).

Таким чином, є підстави для висновку про невідповідність взаємному гравітаційному потенціалу рівня торговельного співробітництва між економіками суміжних територій українсько-румунського (недовикористання в зовнішньоторговельному обігу більше 20%) та українсько-словацького (недовикористання в зовнішньоторговельному обігу 9%) транскордонних регіонів. При цьому відповідне недовикористання знаходить своє відображення як в експорті, так і в імпорті товарів.

В українсько-польському транскордонному регіоні зовнішньоторговельний оборот приблизно відповідає рівню гравітаційного

потенціалу (55,2% порівняно з 48,8%), проте значно диференціюється за експортом та імпортом (24,5% і 84,3% відповідно).

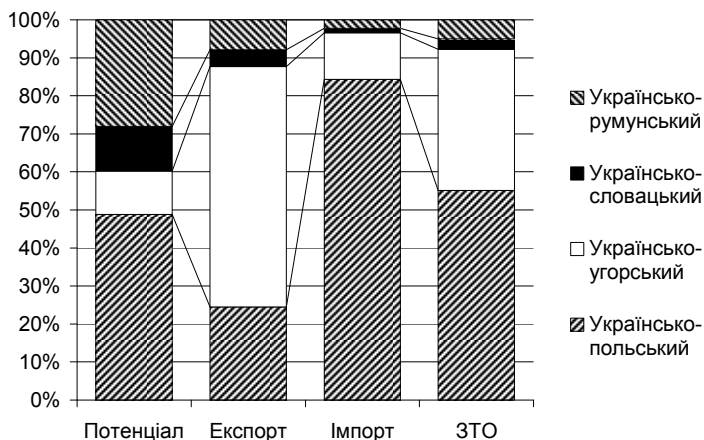

Рис. 2.6. Відповідність показників зовнішньої торгівлі товарами взаємному гравітаційному потенціалу економік транскордонних регіонів

Натомість в українсько-угорському транскордонному регіоні відзначається переважання показників зовнішньої торгівлі товарами над параметрами гравітаційного потенціалу, який становить 11,4% (в експорті – 63,2%, в імпорті – 12,2%, в зовнішньоторговельному обороті – 37,1%).

2.3. Особливості зовнішньої торгівлі послугами у транскордонних регіонах Карпат

Важливою складовою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах є зовнішня торгівля послугами, яка поруч із експортом та імпортом товарів формує цілісне уявлення про характер здійснення торговельних операцій, а також зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону. Водночас, на відміну від показників зовнішньої торгівлі товарами, експорт та імпорт послуг відображає рівень розвитку нових напрямів економічного співробітництва у транскордонних регіонах, що ґрунтуються на інноваційних засадах зовнішньоекономічної співпраці та транскордонного співробіт-

ництва господарюючих суб'єктів. Адже, як зазначають дослідники, «у розвинутих країнах світу частка сфери послуг у структурі ВВП перевищує 70%, у ній зайнято приблизно 65% працездатного населення планети (у США – до 75%). Протягом останніх трьох десятиріч обсяги світового експорту послуг збільшилися в понад 20 разів і продовжують зростати. За статистикою ЮНКТАД, частка комерційних послуг у світовій торгівлі в 1980 р. становила – 16,2%, у 2006 р. – 18,4%, а, за оцінками фахівців, до 2015 р. здатна досягти 25-30%»¹⁴⁹.

Таким чином, частка зовнішньої торгівлі послугами у зовнішньоекономічних операціях транскордонного регіону може слугувати показником розвиненості системи його зовнішньоекономічних зв'язків та перспективи їхнього подальшого удосконалення в майбутньому.

На жаль, макроекономічні передумови розвитку зовнішньої торгівлі послугами у нашій державі є не достатньо сприятливими, що відображається і на експорті й імпорті послуг у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Насамперед, це стосується низької частки послуг у зовнішньоторговельних операціях, порівняно з торгівлею товарами. Так, протягом 2009-2011 рр., за даними Держкомстату України (додаток Г), в експорті України послуги становили у середньому 18%, а в імпорті – лише 8,2%. При цьому основна частина експортованих послуг (близько 40%) припадала на трубопровідний транспорт (або транзит російських енергоносіїв до Європи). Тобто, фактично зовнішня торгівля послугами України становить менше 10% від загального обсягу зовнішньоторговельних операцій країни, відзначаючись при цьому тенденцією до зниження (у 2011 р. частка послуг в імпорті становила 7,0%, а в експорті – 16,8%, з яких 41,4% припадало на трубопровідний транспорт).

Як наслідок, упродовж 2008-2010 рр. вітчизняна торгівля послугами з країнами ЄС характеризувалася тенденцією до зниження (рис. 2.6). При цьому винятками стали відносини з Угорщиною та Кіпром, де відзначалося зростання показників експорту та імпорту послуг.

Водночас, найбільша частка імпортованих з ЄС послуг припадає на Кіпр та Великобританію. Переважання імпорту фінансових послуг із зазначених країн відображає доволі специфічний попит національного

¹⁴⁹ Олефір А. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами в умовах динамізації конкурентного середовища / А. Олефір, В. Тіпанов. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mep/2009_8_9/08-3612/8_Olefir_Tipanov.pdf.

бізнесу: по-перше, в оптимізації економічної діяльності в Україні через включення до операційних схем локальних компаній з країн, що мають ліберальніше фінансове регулювання; по-друге, потребу у фінансуванні через залучення ресурсів з міжнародних ринків капіталів.

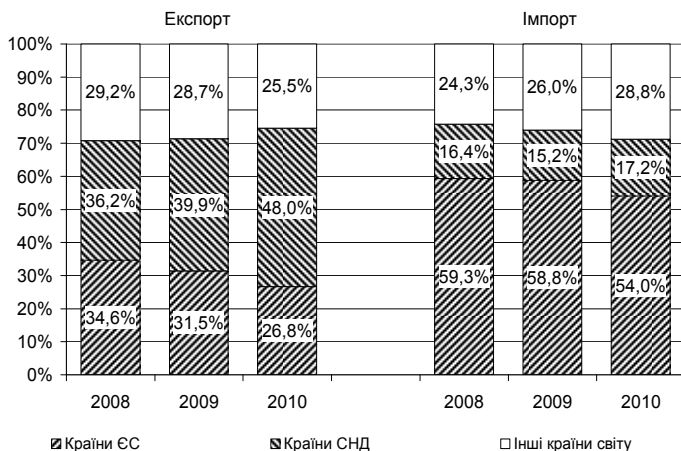

Рис. 2.6. Динаміка географічної структури експорту та імпорту послуг з України у 2008-2010 рр.,%. (За даними: Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період. – К.: НІСД, 2011. – С. 10 (72 с.).

У цьому контексті також варто наголосити, що під час світової фінансової кризи дещо активізувались відносини з іншими офшорними фінансовими центрами – Британськими Віргінськими островами та Панамою¹⁵⁰.

Приблизно такі ж недостатньо сприятливі передумови розвитку зовнішньої торгівлі послугами зберігаються й на регіональному рівні, що також відображається і на їх розвитку в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС (табл. 2.16).

У середньому протягом трьох останніх років частка областей, які беруть участь у формуванні транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС, в експорті послуг нашої держави сумарно складає 2,3% (у той час, як аналогічний показник для експорту товарів становить 6,7%), а в імпорті – 3,0% (для товарів – 8,1%).

¹⁵⁰ Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період. – К. : НІСД, 2011. – С. 10 (72 с.).

Таблиця 2.16

Частка областей, які входять до складу транскордонних регіонів на кордоні з ЄС, у зовнішній торгівлі України послугами, %*

Область	Роки					
	2009		2010		2011	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Львівська	1,0	1,2	0,9	1,3	1,2	1,3
торгівля товарами	2,0	3,6	1,9	3,3	1,8	3,9
Закарпатська	0,5	0,5	0,4	0,7	0,5	0,7
торгівля товарами	2,4	2,1	2,2	2,2	2,0	2,4
Волинська	0,2	0,4	0,3	0,5	0,2	0,4
торгівля товарами	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	1,3
Івано-Франківська	0,2	0,3	0,7	0,4	0,6	1,1
торгівля товарами	0,8	0,6	1,0	1,1	1,4	1,3
Чернівецька	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
торгівля товарами	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Разом	2,0	0,5	2,4	2,9	2,6	3,5
торгівля товарами	6,3	7,4	6,1	7,7	6,3	9,1
Україна, всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Досліджуючи особливості зовнішньої торгівлі послугами окремих областей, які входять до складу українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, слід відмітити, що ця ж тенденція знаходить своє відображення і тут, але в дещо іншому ракурсі. Так, при питомій вазі послуг у зовнішній торгівлі України упродовж останніх трьох років у середньому на рівні 13% (18% в експорті та 8% в імпорті), аналогічний показник для п'яти областей, що входять до складу транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС, становить приблизно 5% (7% в експорті і 3% в імпорті). Тобто, якщо в цілому сфера послуг нашої держави у зовнішній торгівлі «недодає» до середньосвітових 20% близько 5%, то у п'яти областях великого транскордонного регіону, що знаходиться на кордоні між Україною та ЄС цей дефіцит сягає 15%, а частка послуг у зовнішній торгівлі складає лише одну четверту від середньосвітового двадцятивідсоткового показника (додаток Е).

Низька частка послуг у зовнішній торгівлі вказаних областей супроводжується зниженням загального рівня відкритості їхніх

економік. Так, якщо в цілому для України відношення зовнішньоторговельного обороту до валового внутрішнього продукту становить більше 10% (10,9% у 2009 р. і 11,9% у 2010 р.), то для п'яти областей, що формують транскордонні регіони на кордоні з ЄС, цей показник становив у 2010 р. сумарно 8,2%, а для деяких з областей був ще нижчим (Чернівецька область – 2,3%, Івано-Франківська – 6,1%) (додаток Ж). Причому є всі підстави вважати, що зниження цих показників відбувається саме через недовикористання потенціалу зовнішньоекономічного співробітництва цих областей у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні з державами ЄС, в першу чергу – у торгівлі послугами.

Зокрема, при дослідженні особливостей географічної структури зовнішньої торгівлі послугами окремих областей, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, звертає на себе увагу те, що частка держав ЄС, які є партнерами у відповідних транскордонних регіонах, виявляється достатньо низькою (додаток Є).

Наприклад, у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області, яка бере участь у формуванні чотирьох транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС, сумарно на Польщу, Словаччину, Угорщину та Румунію у 2011 р. припадало 19,4% експорту послуг та 29,6% їх імпорту (при цьому основну частину: 18,2% в експорті та 25% в імпорті послуг займали лише дві держави – Словаччина та Угорщина). Для порівняння: в експорті товарів на ці ж чотири країни в 2011 р. припало 60,1% зовнішньоторговельного обороту Закарпаття, а в імпорті – 11,8%.

Як наслідок, сальдо зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області з чотирма сусідніми державами ЄС є негативним на тлі суттєвого позитивного сальдо області в торгівлі послугами як з усіма державами світу, так і з найбільшими зовнішньоторговельними партнерами (Додаток Є. 3).

У структурі зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області за видами послуг переважає експорт та імпорт послуг транспорту і зв'язку (табл. 2.17).

До позитивних тенденцій у структурі зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області можна віднести зростання питомої ваги фінансових послуг, частка яких у 2011 р. склала 8,3% (в той час, як у 2007-2008 рр. цей показник був близьким до нуля), що свідчить про перспективу розвитку ділового середовища та можливості покращення інвестиційного

клімату регіону. Крім того, у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Закарпаття протягом останніх років стабільно зростає частка Німеччини та Австрії в імпорті послуг (на ці країни разом з Великобританією у 2011 р. припало майже 40% імпорту послуг Закарпатської області), що також може свідчити про розвиток сучасних форм її зовнішньоекономічних зв'язків з європейськими партнерами.

Таблиця 2.17

Структура зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області у 2011 р. *

Вид послуг	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	
Послуги в обробній промисловості	5975,2	8,8	8215,6	18,0	-2240,4
Послуги готелів і ресторанів	887,8	1,3	4473,0	9,8	-3585,2
Послуги транспорту та зв'язку	54919,1	80,8	18860,6	41,2	36058,5
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	—	—	3789,7	8,3	-3789,7
Послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам	2560,1	3,8	6507,3	14,2	-3947,2
Разом за обраними видами послуг	64342,2	94,7	41847,2	91,5	22495,0
Усього по області	67936,6	100,0	45752,2	100,0	22184,7

* За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index2011.html>.

До важливих статей імпорту послуг у Закарпатську область слід також віднести послуги в обробній промисловості та послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам. У цілому слід відмітити, що структура імпорту послуг у Закарпатську область виглядає значно більш збалансованою, ніж аналогічні показники для експорту, де чітко домінує один вид послуг, причому така тенденція зберігається упродовж тривалого періоду часу.

Ще однією цікавою тенденцією у зовнішній торгівлі послугами Закарпатської області, яка поширюється на більшість областей транскордонного регіону між Україною та ЄС, є низька питома вага послуг готелів і ресторанів у експорті. Адже маючи вигідні природно-кліматичні умови та наявний багатий природно-ресурсний потенціал, ці області могли би стати важливими експортерами послуг на європейському континенті. Натомість спостерігається прямо проти-

лежна картина: у зовнішній торгівлі послугами готелів і ресторанів Закарпатська область має стійке негативне сальдо упродовж останніх чотирьох років. При цьому частка цих послуг в експорті за останні роки коливається на рівні 1,3%–1,4%, у той час, як в імпорті вони займають більше 7% (у 2011 р. – майже 10%).

На тлі Закарпаття, дві інші області, які входять до складу українсько-румунського транскордонного регіону, але за потенціалом розвитку транскордонного співробітництва дещо поступаються Закарпатській області – Івано-Франківська та Чернівецька – відзначаються дещо суперечливими тенденціями. Так, у структурі зовнішньої торгівлі послугами Івано-Франківської області переважають послуги в обробній промисловості (53,8% в експорті та 64,5% в імпорті), а також послуги транспорту та зв'язку (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Структура зовнішньої торгівлі послугами Івано-Франківської області
у 2011 р. *

Вид послуг	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	
Послуги у добувній промисловості	23,0	0,0	–	–	23,0
Послуги в обробній промисловості	46172,9	53,8	42645,8	64,5	3527,1
Послуги, пов'язані з будівництвом	37,8	0,0	3,0	0,0	34,8
Послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею транспортними засобами; послуги з ремонту	–	–	132,9	0,2	–132,9
Послуги готелів і ресторанів	569,3	0,7	3190,0	4,8	–2620,7
Послуги транспорту та зв'язку	34068,3	39,7	6458,6	9,8	27609,7
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	–	–	1555,1	2,3	–1555,1
Послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам	1608,4	1,9	11944,5	18,1	–10336,1
Послуги, пов'язані з державним управлінням	–	–	20,2	0,0	–20,2
Послуги у сфері освіти	3231,5	3,8	140,6	0,2	3090,9
Всього по області	85757,8	100,0	66131,1	100,0	19626,7

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області. – Режим доступу : <http://stat.if.ukrtel.net/>.

При цьому в зовнішній торгівлі послугами Івано-Франківської області, так само, як і в Закарпатській, переважають послуги транспорту та зв'язку в експорті та послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам – в імпорті. Крім того, «імпортними» статтями зовнішньої торгівлі послугами Івано-Франківщини є фінансові послуги, а також уже згадувані послуги готелів і ресторанів, що свідчить, так само, як і на Закарпатті, про недовикористання туристичного потенціалу регіону у транскордонному співробітництві.

При аналізі особливостей зовнішньої торгівлі послугами Івано-Франківської області звертає на себе увагу також той факт, що на тлі нижчого зовнішньоекономічного потенціалу, ніж у Закарпаття (удвічі менший зовнішньоторговельний оборот), область переважає своїх сусідів за обсягами зовнішньої торгівлі послугами (у 2011 р. майже на 30%).

У географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Івано-Франківщини найбільша питома вага за підсумками 2011 р. припадає на Швейцарію в експорті послуг (46,8%) та на Ізраїль в їх імпорті (49,1%). На сусідню Румунію, спільно з прикордонними регіонами якої Івано-Франківська область входить до українсько-румунського транскордонного регіону, припадає 5% в експорті послуг та близько нуля в їх імпорті. Причому тенденція до надзвичайно низького рівня зовнішньої торгівлі послугами з Румунією спостерігається протягом останніх трьох років, що свідчить про серйозні проблеми з використанням наявного потенціалу розвитку транскордонної співпраці у цьому транскордонному регіоні.

Важливими зовнішньоекономічними партнерами Івано-Франківської області як в експорті, так і в імпорті послуг є Німеччина, Чехія, Росія, Бельгія та Великобританія, частка яких упродовж останніх трьох років становить від 2% до 30% (Додаток Є. 4).

На тлі Закарпатської та Івано-Франківської областей дещо особливо в зовнішній торгівлі послугами виглядає третій учасник українсько-румунського транскордонного регіону – Чернівецька область. Так, у структурі її зовнішньої торгівлі послугами в експорті домінують повітряні перевезення (більше 30% у 2010 р. і близько 40% у середньому протягом 2008-2010 рр.) і подорожі (майже 30% у 2010 р. і більше 40% у середньому протягом 2007-2010 рр.). Водночас, в імпорті лівова частка припадає на ділові послуги (понад 90% у 2010 р. і майже 60% у середньому протягом 2007-2010 рр.). Крім того, звертає на себе

увагу низька частка в імпорті транспортних послуг, а також послуг в обробній промисловості і фактична відсутність останніх в експорті (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Структура зовнішньої торгівлі послугами Чернівецької області у 2010 р. *

Вид послуг	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	
Транспортні послуги	3970,2	57,0	36,5	4,5	3933,7
в т.ч. вантажного повітряного транспорту	2114,0	30,3	–	–	2083,7
Будівельні послуги	–	–	19,7	2,5	–19,5
Подорожі	2035,3	29,2	15,4	1,9	2019,9
Комп'ютерні послуги	606,0	8,7	–	–	606,0
Різні ділові, професійні та технічні послуги	246,4	3,5	2,8	0,3	243,6
Інші ділові послуги	40,8	0,6	726,1	90,1	–685,3
Разом за обраними видами послуг	6898,7	99,0	800,5	99,3	6098,2
Всього по області	6967,6	100,0	806,1	100,0	6161,5

* За даними Головного управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Чернівецької області характерною є така ж, як і для Івано-Франківщини, низька питома вага Румунії. Зокрема, протягом останніх років вона становить не більше 2% в експорті послуг та є близькою до нуля в їх імпорті, відзначаючись тенденцією до зниження (у 2005 р. вона становила 3,8% у експорті та 1,9% в імпорті послуг області). Якщо до цього додати, що для Закарпатської області Румунія також є далеко не пріоритетним партнером у зовнішній торгівлі послугами (0,1% в експорті та 2,4% в імпорті послуг у 2011 р.), доводиться констатувати, що передумови для розвитку зовнішньої торгівлі послугами в українсько-румунському транскордонному регіоні є недостатньо сприятливими.

Водночас, до пріоритетних зовнішньоторговельних партнерів Чернівецької області в експорті та імпорті послуг відносяться Ліван

(90,1% в імпорті у 2010 р.), Іран (30% в експорті у 2010 р.) та Росія (19,1% в експорті у 2010 р.), а також Індія і Туреччина (Додаток Є. 5).

Не менш цікавими є результати дослідження особливостей зовнішньої торгівлі послугами двох областей, які разом із Закарпатською беруть участь у формуванні українсько-польського транскордонного регіону, а саме – Волинської та Львівської.

Так, у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Волинської області пріоритетну роль відіграють Німеччина (17,9% в експорті та 18,2% в імпорті у 2011 р.), Росія, (8,8% в експорті та 16,5% в імпорті у 2011 р.), Естонія (майже 40% в експорті у 2011 р.), Швеція (12% в імпорті у 2011 р.), а також Польща, на частку якої упродовж останніх років стабільно припадає в середньому близько 20% в експорті послуг та понад 25% в їх імпорті (Додаток Є. 1).

У структурі зовнішньої торгівлі Волинської області послугами за видами послуг переважають послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами та послуги з ремонту (52,3% в експорті та 24,2% в імпорті у 2011 р.), послуги транспорту та зв'язку (16,2% в експорті та 16,8% в імпорті у 2011 р.), а також послуги в обробній промисловості (23,4% в експорті та 10,1% в імпорті у 2011 р.).

Упродовж останніх трьох років спостерігається тенденція до постійного збільшення експорту послуг транспорту та зв'язку (з 9,0% у 2008 р. до 16,2% у 2011р.) при одночасному стабільному зменшенні питомої ваги експорту послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю (від 5,5% у 2008 р. до 3,1% у 2010 р. та майже нульового рівня у 2011 р.), а також зростанні імпорту послуг, пов'язаних з оптовою та роздрібною торгівлею, торгівлею транспортними засобами і послуг з ремонту (від 13,6% у 2008 р. до 14,1% у 2010 р. і 24,2% у 2011 р.).

Крім того, значною є частка імпорту послуг готелів та ресторанів (17,9%) на тлі їх низького експорту (табл. 2.20).

При цьому слід звернути увагу на постійне зниження частки готелів і ресторанів у експорті послуг Волинської області, яка впала з 4,6% у 2008 р. до 3,5% у 2010 р. та 1,9% у 2011 р., зменшуючись при цьому і в абсолютному виразі (майже на 70% за останні три роки).

На цьому тлі Львівська область відзначається достатньо високою часткою готелів і ресторанів в експорті послуг як у відсотковому *відношенні* (6,0% у 2011 р. і близько 7% протягом 2007-2010 рр.), так і в абсолютному обчисленні (більше ніж у 10 разів перевищуючи за цим показником експорт Волинської області, Закарпатської та Івано-Фран-

ківської областей і вчетверо – Чернівецької). При цьому Львівщина є єдиною з вищеперелічених областей (крім Чернівецької), де зберігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами готелів і ресторанів.

Таблиця 2.20

Структура зовнішньої торгівлі послугами Волинської області у 2011 р. *

Вид послуг	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	
Послуги в обробній промисловості	7799,1	23,4	2 471,4	10,1	5 327,7
Послуги, пов'язані з будівництвом	889,0	2,7	40,4	0,2	848,6
Послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею; торгівлею транспортними засобами; послуги з ремонту	17441,4	52,3	5 953,0	24,2	11 488,4
Послуги готелів і ресторанів	633,2	1,9	4 396,9	17,9	-3 763,7
Послуги транспорту та зв'язку	5406,1	16,2	4 131,1	16,8	1 275,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	3,1	0,0	1 085,6	4,4	-1 082,5
Послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам	522,5	1,6	3 051,1	12,4	-2 528,6
Послуги, пов'язані з державним управлінням	–	–	3 356,6	13,8	-3 356,6
Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	555,4	1,7	–	–	555,4
Всього по області	33349,0	100,0	24 590,1	100,0	8 758,9

* За даними Головного управління статистики у Волинській області. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

Водночас так само, як і в більшості згаданих регіонів, важливою статтею експорту та імпорту послуг Львівської області є послуги транспорту і зв'язку (табл. 2.21).

Крім того, Львівщина активно експортує послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам (стабільно від 32,0% до 39,6% експорту послуг упродовж останніх

п'яти років), а також послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою (від 16,5% до 19,7% експорту протягом останніх п'яти років).

Таблиця 2.21

Структура зовнішньої торгівлі послугами Львівської області у 2011 р. *

Вид послуг	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	
Послуги в обробній промисловості	5137,0	3,8	7892,1	10,1	-2755,1
Послуги, пов'язані з будівництвом	549,9	0,4	10421,2	13,3	-9871,3
Послуги готелів і ресторанів	8087,0	6,0	6064,4	7,7	2022,6
Послуги транспорту та зв'язку	47522,2	35,0	26818,2	34,2	20704,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	209,2	0,2	9988,9	12,8	-9779,7
Послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам	43457,4	32,0	11573,4	14,8	31884,0
Послуги, пов'язані з державним управлінням	3290,4	2,4	5146,1	3,3	-1855,7
Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	22323,0	16,5	4,7	0,0	22318,3
Всього по області	135609,8	100,0	78312,5	100,0	57297,3

* За даними Головного управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/thematics.php?cod=10..>

Важливими статтями імпорту послуг на Львівщину, крім уже загаданих послуг транспорту та зв'язку, є послуги в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам (у середньому 25% протягом останніх п'яти років), послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю (у середньому 16% протягом останніх п'яти років) та послуги в обробній промисловості (у середньому 8% протягом останніх п'яти років).

У географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами Львівської області найбільша питома вага припадає на Росію та США в експорті (21,8% та 19,3% загального експорту послуг області у 2011 р.), а також Польщу в імпорті (27,0% у 2011 р.). Важливими зовнішньо торговельними партнерами в експорті послуг є також Німеччина (9,2% у 2011 р.)

та Польща (11,5% у 2011 р.). В імпорті послуг, крім Польщі, значну питому вагу займають Австрія, Німеччина, Швейцарія та Великобританія, які упродовж 2009-2011 р. імпортували на Львівщину в середньому близько 10% послуг кожна (Додаток Є. 2).

Аналізуючи відповідність показників експорту та імпорту послуг у межах вищезгаданих транскордонних регіонів наявним передумовам, слід звернути першочергову увагу на частку зовнішньої торгівлі послугами відповідних областей, яка припадає на кожну із сусідніх країн, а відтак і на кожен транскордонний регіон (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Частка експорту та імпорту товарів і послуг, яка припадає на торгівлю у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, %

Область	Транскордонний регіон							
	Українсько-польський		Українсько-угорський		Українсько-словацький		Українсько-румунський	
	Товари	Послуги	Товари	Послуги	Товари	Послуги	Товари	Послуги
Волинська								
Експорт	60	30	—	—	—	—	—	—
Імпорт	50	40	—	—	—	—	—	—
Львівська								
Експорт	19	17	—	—	—	—	—	—
Імпорт	31	19	—	—	—	—	—	—
Закарпатська								
Експорт	9	4	30	16	12	8	8	4
Імпорт	11	2	25	12	12	6	9	5
Івано-Франківська								
Експорт	—	—	—	—	—	—	17	12
Імпорт	—	—	—	—	—	—	13	9
Чернівецька								
Експорт	—	—	—	—	—	—	33	20
Імпорт	—	—	—	—	—	—	24	15

Як видно з табличних даних, частка послуг, яка припадає на транскордонні регіони в загальному товарообороті відповідних областей із сусідніми країнами ЄС, є нижчою від частки товарів фактично для всіх цих областей і для кожного з транскордонних регіонів зокрема. Це ще раз підтверджує висновок про нижчу розвиненість торгівлі послугами, а

відтак і про недовикористання потенціалу розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у вказаних транскордонних регіонах.

Досліджуючи обсяги експорту та імпорту послуг у межах окреслених транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, слід акцентувати увагу на відповідності реальних даних, які відображають активність зовнішньої торгівлі послугами у цих транскордонних регіонах, наявним передумовам, виявленим у процесі аналізу параметрів зовнішньої торгівлі послугами, характерних для п'яти прикордонних областей Західної України.

Насамперед, це стосується суттєвого переважання українсько-польського транскордонного регіону в загальному обсязі експорту та імпорту послуг, що здійснюються в межах усіх транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Експорт та імпорт послуг у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС у 2011 р.

Транскордонний регіон	Експорт з України		Частка в експорті товарів, %	Імпорт в Україну		Частка в імпорті товарів, %
	Тис. дол. США	%		Тис. дол. США	%	
Українсько-польський	4401,519	66,8	24,5	6624,765	86,8	84,3
Українсько-угорський	1308,896	19,9	63,2	538,764	7,1	12,2
Українсько-словацький	338,856	5,1	4,4	416,808	5,5	1,2
Українсько-румунський	543,672	8,2	7,9	55,737	0,7	2,3
Усього	6592,943	100,0	100,0	7636,074	100,0	100,0

Крім того, звертає на себе увагу переважання імпорту послуг над їх експортом у загальному обсязі зовнішньої торгівлі послугами всіх транскордонних регіонів, яке спостерігається на тлі позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами для кожної з українських областей, що входять до складу цих транскордонних регіонів. При цьому, основний внесок у переважання імпорту над експортом у торгівлі послугами в межах згаданих транскордонних регіонів робить саме українсько-польський транскордонний регіон (негативне сальдо зовнішньої

торгівлі послугами у ньому в 2011 р. майже вдвічі перевищило сумарне позитивне сальдо українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, а в середньому за три роки це переважання становить майже чотири рази).

На тлі зовнішньої торгівлі товарами в окреслених транскордонних регіонах, спостерігається фактична тотожність питомої ваги українсько-словацького та українсько-румунського транскордонних регіонів у загальному експорті послуг усіх транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, а також українсько-польського транскордонного регіону в загальному імпорті їхніх послуг. Водночас, в експорті послуг частка українсько-польського та українсько-угорського транскордонних регіонів мають фактично обернені відсоткові показники, що свідчить про більш інтенсивний експорт товарів в українсько-угорському транскордонному регіоні та відповідно експорт послуг в українсько-польському. Натомість в імпорті послуг звертає на себе увагу українсько-словацький транскордонний регіон, який за часткою імпортованих товарів майже уп'ятеро переважає питому вагу імпортованих у його межах послуг в Україну (табл. 2.23).

При цьому слід відзначити, що показники експорту та імпорту послуг, з огляду на їх питому вагу в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, у 2011 р. в цілому відповідають аналогічним показникам, які спостерігаються в середньому за останні три роки. Це свідчить про їх відносну сталість, а відтак і коректність зроблених нами узагальнень. Виняток може становити лише частка експорту послуг з України в українсько-румунському транскордонному регіоні, яка в 2011 р. є майже удвічі вищою, ніж у середньому за три останні роки (додаток 3).

Аналізуючи вплив окремих областей на формування показників експорту та імпорту послуг в українсько-румунському та українсько-польському транскордонних регіонах, до складу яких з боку України входить по три області, слід відзначити наявність так званих експорто- та імпорто-формуючих областей для кожного з цих транскордонних регіонів. Причому, якщо в українсько-румунському транскордонному регіоні ці області є різними, то в українсько-польському – одна і та ж.

Так, за даними 2009-2011 рр., в українсько-румунському транскордонному регіоні на частку Івано-Франківської області припадає 78,5% експорту послуг, у той час, як в їх імпорті область займає лише 3%. Натомість, лівова частка імпорту тут припадає на Закарпатську область (96,8%). При цьому слід відзначити, що Чернівецька область в імпорті

послуг відіграє дуже незначну роль у цьому транскордонному регіоні, займаючи всього 0,2%, в той час, як в експорті її питома вага становить 7,6% (рис. 2.7).

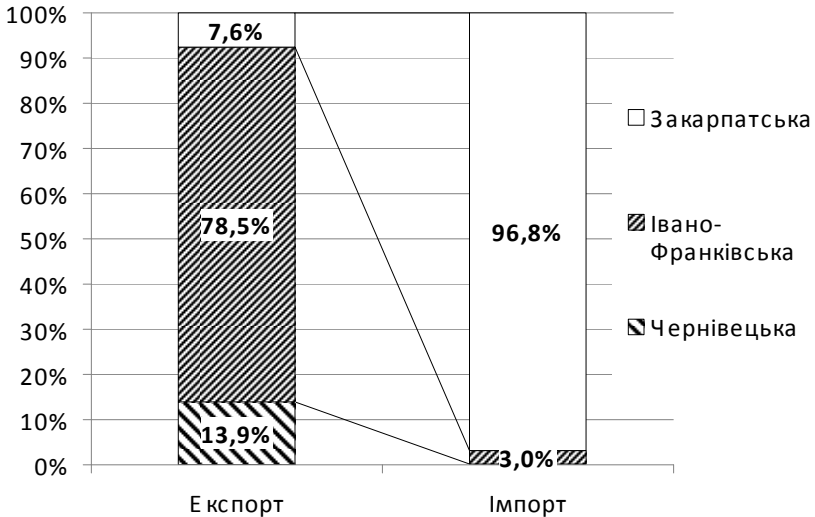

Рис. 2.7. Структура експорту та імпорту послуг у розрізі областей – українсько-румунського транскордонного регіону за 2009-2011 рр.

На тлі відповідних показників зовнішньої торгівлі товарами спостерігаються суттєві відмінності щодо внеску кожної з названих областей в експорт та імпорт послуг (див. рис. 2.5). Зокрема, питома вага Чернівецької області виявляється найбільшою в обох випадках, особливо в імпорті товарів – де її частка складає 60,7%. Натомість, частка Івано-Франківської області в експорті товарів становить 40,2%, що майже удвічі менше, ніж в експорті послуг. Єдиною спільною рисою при порівнянні внеску кожної з областей у величину експорту та імпорту товарів і послуг в українсько-румунському транскордонному регіоні є питома вага Закарпатської області в експорті, яка складає 7,6% для послуг і 13,65% для товарів, поступаючись при цьому частці як Чернівецької, так і Івано-Франківської областей в обох випадках.

В українсько-польському транскордонному регіоні, як уже зазначалось, відмічається значно більша подібність показників питомої ваги окремих областей в експорті та імпорті послуг. Так, Львівщина тут

виступає лідером, займаючи 59,2% в експорті послуг та 54,1% в їх імпорті. Водночас відвертим аутсайдером в обох випадках є Закарпаття, на частку якого припадає відповідно 1,3% експорту послуг та 0,8% їх імпорту (рис. 2.8).

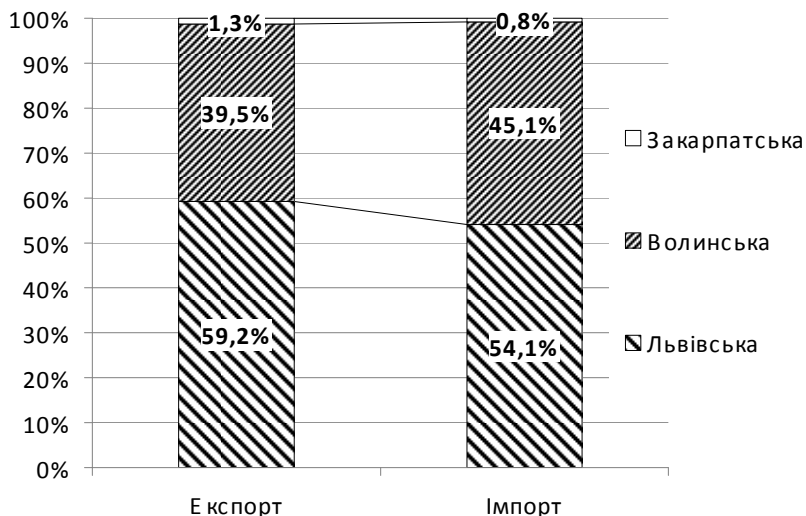

Рис. 2.8. Структура експорту та імпорту послуг у розрізі областей – українсько-польського транскордонного регіону за 2009-2011 рр.

Порівнюючи внесок кожної з названих областей в експорт та імпорт послуг з аналогічними показниками зовнішньотороварного обороту в межах українсько-польського транскордонного регіону (див. рис. 2.4), слід відзначити значний рівень наближеності питомої ваги кожної з областей в обох випадках. Це свідчить про значно вищий рівень усталеності зовнішньоекономічних зв'язків в українсько-польському транскордонному регіоні, порівняно з українсько-румунським.

Досліджуючи відповідність показників експорту та імпорту послуг у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, рівню гравітаційного потенціалу економік сусідніх областей нашої держави та відповідних країн ЄС у межах цих транскордонних регіонів, варто відзначити декілька характерних моментів. По-перше, найбільш наближеними до відповідності рівню гравітаційного потенціалу є параметри експорту послуг в українсько-

польському транскордонному регіоні та імпорту товарів (і частково послуг) в українсько-угорському. Водночас, недовикористання гравітаційного потенціалу економік регіонів, що формують транскордонні регіони на кордоні між Україною та ЄС, спостерігається насамперед у частині імпорту послуг (крім українсько-польського транскордонного регіону), а також імпорту товарів в українсько-румунському та українсько-словацькому транскордонних регіонах, у той час як імпорт товарів і послуг в українсько-польському транскордонному регіоні майже удвічі вищий за показник гравітаційного потенціалу (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Відповідність питомої ваги експорту та імпорту послуг і товарів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, показнику їх гравітаційного потенціалу, %

Транскордонний регіон	Гравітаційний потенціал	Експорт послуг	Імпорт послуг	Експорт товарів	Імпорт товарів
Українсько-польський	48,84	66,8	86,8	24,5	84,3
Українсько-угорський	11,37	19,9	7,1	63,2	12,2
Українсько-словацький	11,77	5,1	5,5	4,4	1,2
Українсько-румунський	28,02	8,2	0,7	7,9	2,3

Загалом, слід відмітити, що за показниками експорту та імпорту товарів для всіх транскордонних регіонів спостерігається більша відірваність від розрахункового рівня гравітаційного потенціалу, ніж для аналогічних показників експорту та імпорту послуг у межах цих же транскордонних регіонів. Крім того, за експортом та імпортом послуг має місце більша стабільність показників для кожного з транскордонних регіонів: в українсько-польському – переважання реальних показників експорту та імпорту послуг над розрахунковим рівнем гравітаційного потенціалу, в українсько-угорському – переважання експорту послуг, а в українсько-словацькому та українсько-румунському – недовикористання гравітаційного потенціалу, як в експорті, так і в імпорті послуг. Натомість у зовнішній торгівлі товарами для українсько-польського транскордонного регіону характерним є одночасне (майже двократне) недовикористання гравітаційного потенціалу за експортом та його таке ж значне перевищення за імпортом, а в українсько-словацькому – двократне недовикористання за експортом і майже десятикратне недовикористання за їх імпортом.

Таким чином, пріоритетними напрямами розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, в частині експорту та імпорту послуг є нарощування обсягів імпорту товарів і, особливо, послуг в українсько-румунському транскордонному регіоні (насамперед за рахунок Чернівецької області), а також збільшення імпорту товарів в українсько-словацькому та зменшення імпорту товарів і послуг в українсько-польському транскордонних регіонах (в останньому в основному шляхом скорочення імпортованих послуг із Польщі у Львівську та Волинську області).

2.4. Фінансові механізми активізації транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

Важливою складовою формування зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах виступає інвестиційно-економічне співробітництво між прикордонними регіонами України та сусідніх із нею держав Європи. Особливої значимості це співробітництво набуває у транскордонних регіонах, сформованих на західному кордоні нашої держави, оскільки тут існують кращі можливості для залучення інвестиційних ресурсів з боку відомих європейських фірм. Потужні компанії з провідних країн ЄС володіють значно більшим інвестиційним потенціалом, ніж їхні східноєвропейські чи українські партнери. Водночас, ці компанії готові інвестувати достатні фінансові ресурси на сході континенту, включаючи реалізацію інвестиційних проектів у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних територій України і тих держав, які стали учасниками останніх двох хвиль розширення ЄС.

Додатковим важелем підвищення ефективності інвестиційного компонента у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є багатий досвід і глибокі традиції успішної інвестиційної політики ЄС, яка пройшла випробування історією та еволюціонувала впродовж тривалого періоду часу. Більше того, сучасна інвестиційна політика ЄС значною мірою адаптована як до проблематики регіонального розвитку на сході континенту, так і до викликів транскордонної співпраці, зокрема в контексті активізації та диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків між прикордонними регіонами країн ЄС і сусідніми державами Східної Європи, що не входять до цього об'єднання.

Загалом, ЄС проводить активну політику, спрямовану на розвиток іноземного інвестування у своїх межах та на континенті загалом. Фун-

даментальними принципами цієї політики є орієнтація на реалізацію довготермінових інвестиційних проектів, які сприяють економічному зростанню, зниженню безробіття та підвищенню якості людського капіталу; забезпечення прозорості інвестування через удосконалення регуляторної бази, стимулювання конкуренції та відкритості доступу до ринку інвестицій; гарантування однакових умов ведення інвестиційної діяльності для підприємств, незалежно від країни походження капіталу; недопущення дискримінації закордонних інвесторів тощо.

Наріжними каменями сучасної інвестиційної політики ЄС в контексті її впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, створених за участю прикордонних територій України, є формування сприятливого інвестиційного клімату на основі¹⁵¹:

- економічної лібералізації;
- забезпечення конкурентоспроможності підприємств різних галузей;
- уніфікації стандартів конкурентної політики країн ЄС і сусідніх держав східної Європи;
- надання пріоритетності інноваційному розвитку прикордонних регіонів;
- розвитку співпраці у сфері наукових досліджень;
- забезпечення прав інтелектуальної власності;
- ефективного управління у податковій сфері;
- удосконалення законодавства щодо акціонерних товариств, захисту інвестицій, державних закупівель та фінансових послуг;
- підвищення мобільності та цивілізованої міграції трудових ресурсів;
- досягнення інших інвестиційно-економічних пріоритетів, які реалізуються в рамках європейської політики сусідства.

Реалізація завдань, спрямованих на досягнення вищезгаданих пріоритетів, забезпечує поліпшення інвестиційного клімату в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, завдяки створенню сприятливого інституційного середовища, підвищення рівня конкуренції, розвитку підприємництва, удосконаленню регуляторної політики, підвищенню якості людського капіталу, забезпеченню ефективного трансферу технологій тощо. Насамперед це

¹⁵¹ Повідомлення Європейської Комісії для Ради ЄС та Європейського парламенту про посилення Європейської політики сусідства. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/file/link/99716/file/Communication_Ukr.doc.

відбувається завдяки уніфікації інститутів, що діють у межах вказаних транскордонних регіонів, зокрема на принципах і засадах, що толеруються ЄС. Тим самим забезпечується розвиток фінансових ринків і активізація інвестиційних процесів у цих транскордонних регіонах, що розширює їхні можливості із залучення іноземних інвестицій, у тому числі – з провідних країн ЄС.

Починаючи з 2007 р. одним із пріоритетних засобів поширення інвестиційної політики ЄС на сході континенту виступає Європейський інструмент сусідства і партнерства (ENPI), який використовується поряд з новим мандатом Європейського інвестиційного банку. У повідомленні Європейської Комісії для Ради ЄС та Європарламенту зазначається, що нові інструменти значно ефективніші за попередні і мають у своєму розпорядженні більш потужні фінансові ресурси. Зокрема, на 2007-2013 рр. Європейська Комісія передбачала виділити 300 млн євро на удосконалення системи управління та 700 млн євро для інвестиційного фонду сусідства. Крім того, Європейська комісія підготувала Стратегії з транскордонного співробітництва на 2007-2013 рр., Регламент і правила впровадження для ENPI, спільні програми сусідства, включаючи «Україна-Польща-Білорусь», «Україна-Угорщина-Словаччина» та «Україна-Румунія-Молдова». Окрім цього, Європейська Комісія визначила чотири головні цілі транскордонного співробітництва на 2007-2013 рр.: сприяння економічному та соціальному розвитку, вирішення спільних проблем, забезпечення ефективності та безпеки кордонів, а також сприяння співробітництву між людьми¹⁵².

Іншим важливим каналом впливу інвестиційної політики ЄС на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих за участю України, в тому числі і в частині поліпшення інвестиційного клімату на прикордонних територіях України і сусідніх з нею держав ЄС, є ініціатива Східного партнерства, яка діє з 2009 р. і функціонує як у дво-, так і в багатосторонньому вимірі.

Невід'ємними складовими Східного партнерства є Угода про асоціацію – документ, який визначає політичну та економічну інтеграцію на найближчі роки, щодо якої зараз ведуться переговори з кожною країною Східного партнерства, включаючи Україну, а також Програма Всеосяжного інституційного будівництва. Угода про асо-

¹⁵² Буглай Н. М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства / Н. М. Буглай. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_42/.../115_doc.pdf.

ціацію супроводжується Угодами про глибоку та всеохоплюючу Зону вільної торгівлі, виступаючи ключовим елементом Угоди про асоціацію, за якого позитивний ефект від лібералізації торгівлі та інвестицій має підкріплюватися нормативним наближенням законодавства і стандартів ЄС. Натомість програма Всеосяжного інституційного будівництва має на меті сприяння інвестиційним та інтеграційним процесам шляхом зміцнення основних урядових органів. Перші кроки у її запровадженні завершують Рамкові документи та Меморандум про взаєморозуміння щодо Всеосяжного інституційного будівництва між Європейською Комісією та шістьма країнами-учасниками Східного партнерства. Наступним кроком для країни-партнера є визначення пріоритетів Всеосяжного інституційного будівництва. Зокрема, Україна вибрала три пріоритетні галузі, а саме – міграція, державна допомога та безпека харчових продуктів. Наступним кроком до реалізації Всеосяжного інституційного будівництва стає підготовка Планів інституційних реформ¹⁵³.

Таким чином, ініціатива Східного партнерства орієнтована насамперед на формування інституційних передумов для поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків між країнами-учасниками, у тому числі – в межах транскордонних регіонів. Наприклад, реформування владних інституцій і розширення повноважень органів місцевого самоврядування за європейським зразком суттєво підвищує зацікавленість представницьких органів на місцях у розробці реалістичних інвестиційних проектів, активізації роботи з потенційними іноземними інвесторами, створенні сучасних маркетингових програм для окремих прикордонних територій і транскордонних регіонів у цілому. Крім того, Всеосяжне інституційне будівництво у пріоритетних для України галузях спроможне забезпечити вищу мобільність трудових ресурсів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, сприяючи тим самим підвищенню якості наявного тут людського капіталу як важливої складової сприятливого інвестиційного клімату, а також створити надійний ґрунт для підвищення підприємницької активності та максимальної реалізації наявного природно-ресурсного потенціалу прикордонних територій України та сусідніх із нею держав ЄС, зокрема в агропродовольчій сфері, яка є традиційно інвестиційно-привабливою для провідних європейських агрокорпорацій (рис. 2.9).

¹⁵³ Східному партнерству два роки: успіх чи невдача для диверсифікованої Європейської політики сусідства? – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/-library/248575.html>.

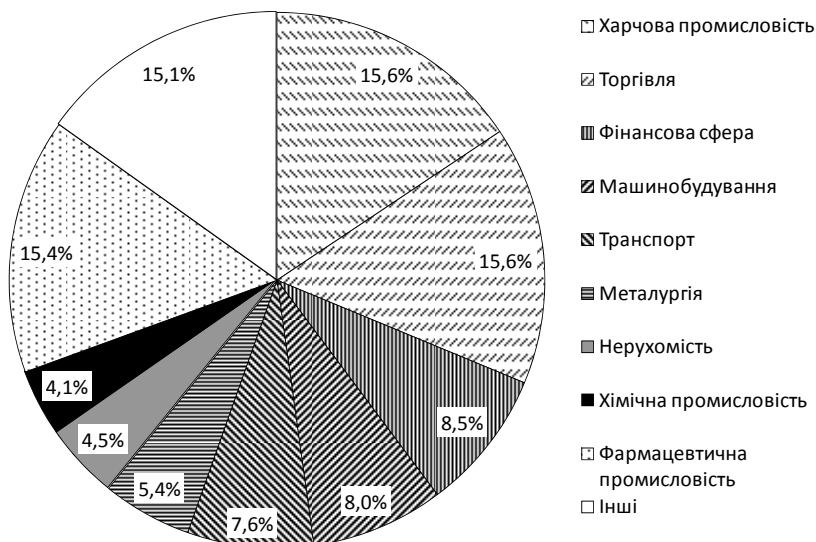

Рис. 2.9. Рейтинг інвестиційної привабливості галузей економіки України (За даними: Новак В.О. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій та процесу глобалізації на стан економіки України / В.О. Новак, І.М. Андрійчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Andriychuk_410.htm)

Важливим аспектом Спільної декларації Східного партнерства, з погляду розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та інвестиційного співробітництва у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є заклик до Європейського інвестиційного банку і Європейського банку реконструкції та розвитку, а також інших міжнародних фінансових установ, докладати більше зусиль у наданні допомоги всім країнам-партнерам у проведенні реформ і модернізації, а також визначити пріоритетні інвестиційні проекти, орієнтовані на досягнення поставлених цілей. Відповідно до цього, у грудні 2010 р. Європейський інвестиційний банк заснував Цільовий Фонд Технічної Підтримки Східного Партнерства, який пропонуватиме універсальні, багатосекторні механізми фінансування для надання технічної допомоги. Цільовий Фонд розроблятиме попереднє техніко-економічне обґрунтування, інституційні та правові оцінки, оцінки екологічного та соціального впливу, управління проектами, підтримку позичальника шляхом реалізації проекту, а також фінансування досліджень підйомів та горизонтальної інституційної діяльності. Європейський інвес-

тиційний банк створив Фонд східних партнерів (ФСП) на свій власний ризик у розмірі 1,5 млрд. євро¹⁵⁴.

Дослідники відзначають, що Східне партнерство є логічним продовженням Європейської політики сусідства і саме ця програма визначає майбутнє відносин ЄС у східноєвропейському регіоні. Однак його недоліком є те, що воно спрямоване на шість країн, які мають різний рівень відносин з ЄС¹⁵⁵.

Крім політики сусідства ЄС та ініціативи Східного партнерства, важливу роль в активізації інвестиційної діяльності на сході континенту має також інституційна діяльність ЄС. Насамперед це стосується розвитку та діяльності окремих інститутів, які забезпечують захист інвестицій, зниження рівня тіньової економіки та корупції, підвищення якості людського капіталу тощо.

У цьому контексті слід насамперед відзначити діяльність уже згаданого Європейського інвестиційного банку, до Ради керуючих якого входять міністри фінансів країн ЄС. Поряд із функціями, пов'язаними з кредитуванням, інституційним супроводом, наданням технічної допомоги та фінансуванням інвестиційних проектів на сході континенту, цей банк також бере активну участь у сприянні поліпшенню інвестиційного клімату в цьому регіоні, у тому числі – в державах, які стали учасниками останніх двох хвиль розширення ЄС та сусідніх із ними країнах Європи. Насамперед, це стосується сформульованих в останньому мандаті цілей Європейського інвестиційного банку щодо сприяння регіональній інтеграції та стимулювання розвитку приватного сектору¹⁵⁶.

Крім того, будучи одним з основних міжнародних позичальників, який завжди отримував вищий рейтинг кредитоспроможності (AAA), Європейський інвестиційний банк у змозі мобілізувати великі кошти на оптимальних умовах. Ці кошти банк надає на неприбутковій основі, при цьому визначає незначну надбавку до позикового відсотку на покриття адміністративних витрат. Характерними рисами, які відзначають цей банк як особливий інститут з реалізації інвестиційної політики ЄС, є здійснення ним «громадських послуг» з одночасним прямим виходом

¹⁵⁴ Східному партнерству два роки: успіх чи невдача для диверсифікованої Європейської політики сусідства? – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/248575.html>.

¹⁵⁵ Семенюк М. Важелі впливу ЄС на держави Східної Європи / М. Семенюк. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/vazheli-vplyvu-es-na-derzhavy-shidnoji-evropu/>.

¹⁵⁶ Основні факти про Європейський інвестиційний банк. – Режим доступу : www.nescu.org.ua/wp-content/plugins/wp.../download.php?id=11.

на фінансові ринки. Крім того, ступінь незалежності цього банку, яка визначається його Статутом, є також свідченням унікального становища цього інституту в інвестиційній політиці ЄС. Водночас, незважаючи на свою фінансово-економічну незалежність, Європейський інвестиційний банк у процесі прийняття рішень та у фінансових аспектах своєї діяльності як інститут ЄС тісно координує власну політику з економічною політикою всього об'єднання, підтримуючи тісні зв'язки з іншими європейськими інститутами, в тому числі і в напрямі активного співробітництва з підтримки більш відсталих регіонів ЄС.¹⁵⁷

Таким чином, діяльність Європейського інвестиційного банку безпосередньо пов'язана з реалізацією інвестиційної політики ЄС у межах транскордонних регіонів, що знаходяться на східних кордонах цього об'єднання, оскільки, з одного боку, до їхнього складу входять адміністративно-територіальні одиниці нових країн-членів ЄС, які є важливими об'єктами політики вирівнювання регіонального розвитку в межах ЄС, а з іншого – інфраструктурний та інституційний розвиток у межах цих транскордонних регіонів знижує економічні та соціальні ризики на зовнішніх кордонах ЄС, сприяючи тим самим поліпшенню умов для інвестування європейських компаній на сході континенту.

З погляду на необхідність подальшої активізації інвестиційно-економічного співробітництва у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, окрему увагу слід також приділити положенням про територіальне співробітництво та Європейське територіальне співробітництво і розподіл європейських регіонів у рамках територіального співробітництва, які, поряд з іншим, стосуються питань регіонального розвитку в Україні. Зокрема, Європейська Комісія та Європейський Парламент планують прийняти до кінця 2012 р. низку відповідних змін, щоб у 2014 р. розпочати реалізацію нових програм у рамках політики зближення. Паралельно з цим, у рамках загального бюджету ЄС буде обговорюватися багаторічна програма фінансового розвитку. Єврокомісія вже запропонувала виділити 336 млрд. євро для реалізації політики зближення у 2014-2020 рр. Остаточні рішення щодо розміру внесків країн-членів та переліку категорій регіонів, що відповідають вимогам, будуть прийматися після остаточного затвердження пакету нормативних документів.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Європейський Інвестиційний банк. – Режим доступу : http://ua-referat.com/Європейський_Інвестиційний_банк.

¹⁵⁸ Європейська Комісія закладає основи для посилення впливу інвестицій в рамках політики зближення. – Режим доступу : http://www.rgd.org.ua/latest_project_news/eu_cohesion_policy_2014_2020/.

Це означає, що в рамках цієї політики реалізовуватимуться проекти, спрямовані на розвиток ринкової та інституційної інфраструктури в межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України та держав ЄС. Як наслідок поліпшуватиметься інвестиційний клімат у кожному з них та в державі загалом, а також розвиватимуться ділові взаємозв'язки на рівні органів місцевого самоврядування, громадських інституцій, підприємницьких структур та особистих контактів. У перспективі це означатиме формування сприятливого ґрунту для розробки спільних інвестиційних проектів, реалізації обопільних ініціатив, спрямованих на залучення іноземних інвестицій, посилення інвестиційно-економічного співробітництва та зовнішньоекономічних зв'язків у межах кожного з транскордонних регіонів, що функціонують на кордоні між Україною та ЄС.

Крім того, підвищенню ефективності реалізації інвестиційних проектів у межах цих транскордонних регіонів сприятиме членство сусідніх з Україною держав Європи в ЄС, оскільки їх економічна, регіональна та інвестиційна політика узгоджуються з відповідною політикою ЄС, що обмежує простір для дискримінаційних заходів з боку влади і гарантує надання рівних прав для вітчизняних та іноземних підприємств, що інвестують свої кошти у ці транскордонні регіони, а відтак слугує позитивним сигналом для провідних європейських і світових інвесторів. Саме в межах транскордонних регіонів, до складу яких, поряд з прикордонними областями України, входять адміністративно-територіальні одиниці держав ЄС, є найкращі шанси для впровадження режимів прогресивного регулювання специфічної діяльності (фінансових операцій, страхування, діяльності фондових бірж, інституту права інтелектуальної власності, промислових і технологічних парків, транскордонних кластерів тощо). Це сприяє подальшому наближенню регуляторного середовища в економіках різних країн, що взаємодіють у межах цих транскордонних регіонів, відповідно до ринкових стандартів ЄС. Адже розширення ЄС на схід континенту значно підвищує привабливість Східної Європи для іноземних інвесторів. Прийняття *acquis communautaire* ЄС адаптує правове та регуляторне середовище сусідніх з Україною держав, на кордоні з якими формуються відповідні транскордонні регіони, до інвестиційної політики ЄС, що зменшує ризики для інвесторів і надає важливу перевагу перед іншими ринками, де інвестиційний клімат залишає бажати кращого, інституційне середовище є все ще недостатньо розвинутим, а інтелектуальні права

власності слабо забезпечені. Крім того, з погляду іноземних інвесторів транскордонні регіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, володіють низкою специфічних активів, серед яких – якісний людський капітал, розвинена інфраструктура, сприятливе бізнес-середовище, і зручне розташування в центрі величезного пан'європейського ринку, яке передбачає високу здатність конкурувати з великими ринками, що розвиваються, за залучення технологічно містких прямих іноземних інвестицій протягом наступних років.¹⁵⁹

Таким чином, інвестиційна політика ЄС виступає важливим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України. Ключовими виявами її впливу на поліпшення інвестиційного клімату в цих регіонах є розвиток інституційного середовища, удосконалення інфраструктури, підвищення якості людського капіталу, розвиток підприємництва, покращення регуляторної політики та поглиблення економічної інтеграції (рис. 2.10).

Вплив інвестиційної політики ЄС на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах здійснюється також через активізацію транскордонних ринків і формування нових форм транскордонного співробітництва, що відбувається завдяки залученню інвестиційних ресурсів, управлінського досвіду, інноваційних технологій та ділової культури з розвинених країн ЄС. На основі цього, через дію мультиплікатора інвестицій, у межах транскордонних регіонів здійснюється розвиток ринкових взаємовідносин, набувають поширення нові види транскордонного співробітництва, виникають сучасні підприємницькі структури, орієнтовані на ефективне використання, диверсифікацію та поширення інновацій, знаходять своє застосування сучасні бізнес-технології, проводиться навчання та перекваліфікація місцевих кадрів, їх адаптація до умов роботи в умовах високої ринкової конкуренції та економічних стандартів ЄС.

З великих іноземних інвестиційних компаній, що діють на транскордонних ринках країн східної Європи, на думку експертів, найбільш активними є такі відомі транснаціональні корпорації, як «Opel», «Volkswagen», «Audi», «Toyota», «Daewoo», «General Motors», «Nokia», «Philips», «Bosh», IBM, «Hewlett Packard», «General Electric», «Electro-

¹⁵⁹ Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/June2009/01.htm>.

nics», «Ford», «Suzuki», «Sony», «Sanyo», «Electrolux» тощо¹⁶⁰. Багато з них працює і в транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх із нею держав ЄС.

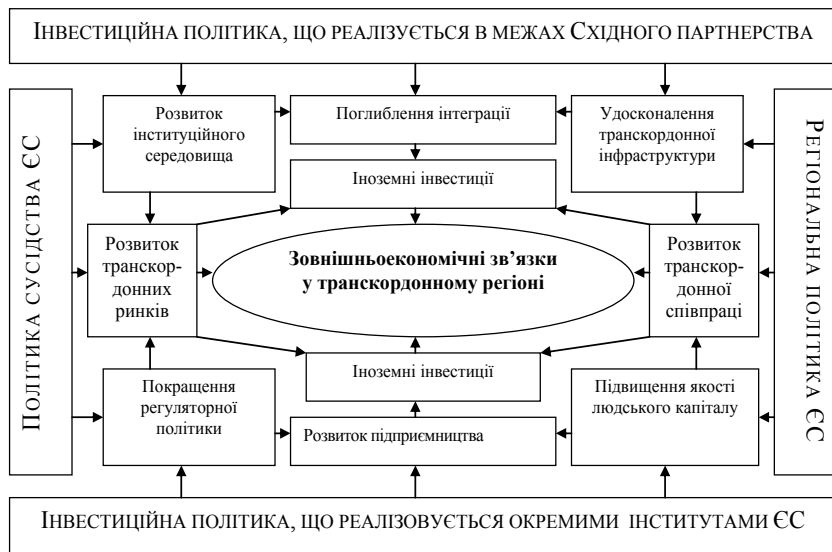

Рис. 2.10. Інструменти впливу інвестиційної політики ЄС на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах
(За даними: Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : монографія / В. В. Гоблик ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с.)

Водночас, слід відзначити, що активність іноземних інвесторів у різних країнах ЄС, а також у різних транскордонних регіонах відрізняється через дію цілої низки економічних і соціальних чинників. Насамперед це стосується особливостей національних законодавств та інституційних бар'єрів на шляху іноземних інвестицій як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Так, незважаючи на те, що всі країни, які вступили до ЄС у 2005 р. і 2007 р., в угодах про асоціацію, поряд з іншим, зобов'язалися надавати

¹⁶⁰ Захарін С. В. Міжнародний досвід регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності й можливості його використання в Україні / С. В. Захарін. – Режим доступу : <http://vlp.com.ua/node/800>.

національний режим та режим найбільшого сприяння інвесторам відносно створення підприємств і діяльності юридичних осіб з інших країн ЄС, а також протягом перехідного періоду погодилися не вводити жодних нових дискримінаційних заходів, все ж існують окремі відмінності в характері розвитку ринкових інститутів, регіональній якості трудових ресурсів і людського та соціального капіталу, специфіці взаємовідносин між владою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства. Регіональна диверсифікація зберігається навіть попри те, що в усіх сусідніх з Україною державах ЄС діють майже аналогічні дозволи компаніям наймати як ключовий персонал громадян інших країн, здійснювати будь-які платежі або перекази за поточним рахунком платіжного балансу та вільне переміщення капіталу відносно прямих інвестицій і портфельних угод, а також передбачається уникнення обмежувальних ділових практик, надання будь-якої державної допомоги, що спотворює конкуренцію, забезпечується співпраця для підтримки і поліпшення інвестиційного клімату, головним чином, шляхом створення сприятливої юридичної системи, обміну інформацією про інвестиційні можливості тощо¹⁶¹.

Більше того, особливості інвестиційного клімату кожного із транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України, визначаються не лише характером інституційних рамок окремих країн-партнерів, адміністративно-територіальні одиниці яких входять до складу цих транскордонних регіонів. Вони також формуються під впливом соціально-економічних та суспільно-психологічних особливостей регіональних економічних комплексів різних областей України, які є учасниками відповідних транскордонних регіонів. Адже кожна з них має власні глибокі традиції та багату історію господарського та культурного розвитку, які зумовлюють їх унікальність, а подекуди і значну відмінність від найближчих сусідів. Це стосується і Волині, і Галичини, і Закарпаття, і Буковини, й Івано-Франківщини.

Таким чином, інвестиційна політика ЄС, незважаючи на свою універсальність та інституційну довершеність, впливає на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у кожному із транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, неоднаково. Її дія трансформується через низку суспільно-економічних та інституційних «фільтрів», кожен з яких формується під впливом місцевих традицій,

¹⁶¹ Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/June2009/01.htm>.

господарської культури та економічної еволюції кожного з регіонів-учасників (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Трансформація інвестиційної політики ЄС в контексті впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах (За даними: Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : монографія / В. В. Гоблик ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с.)

Наприклад, із часу вступу до ЄС кількість процедур реєстрації бізнесу в Словаччині скоротилася майже вдвічі (було скасовано 4 процедури реєстрації), в Угорщині – з 6 до 4. Це дозволило скоротити час реєстрації в Угорщині в 10 разів (процедури тепер займають не 52, а 5 днів), у Словаччині було зменшено кількість часу, необхідного для реєстрації нової компанії, з 103 до 16 днів, у Румунії в три рази (до 19 днів). В Угорщині запроваджено електронну процедуру реєстрації компаній, що дозволило скоротити час оформлення нового підприємства з 38 до 16 днів, а також зменшити витрати. У Польщі у 2004 р. було скасовано більше 600 обов'язкових ліцензій та дозволів на національному та муніципальному рівнях.¹⁶² Як видно, певні відмінності між цими державами щодо розвитку інвестиційного клімату існували як до підготовки ними до членства в ЄС, так і мають місце після входження до цього об'єднання.

¹⁶² Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/June2009/01.htm>.

До того ж у кожного з прикордонних регіонів цих держав є своя специфіка роботи як з іноземними інвесторами, так і з українськими партнерами, пов'язана з особливостями використання та наروшування природно-ресурсного й економічного потенціалу, історичними традиціями співпраці, розвитком двосторонніх господарських та суспільних зв'язків тощо.

З українського боку також існують суттєві відмінності у регіональних передумовах розвитку інвестиційно-економічного співробітництва у межах кожного з транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС. Так, якщо Львівська область є переважно промисловою і має спільні кордони лише з Польщею, східні воєводства якої не надто промислово розвинені на тлі інших регіонів цієї країни, то Волинська область володіє значним аграрним потенціалом, що створює добрі умови для реалізації в межах українсько-польського транскордонного регіону низки інвестиційних проектів у сфері сільськогосподарського виробництва та переробки сільгосппродукції. Водночас, Волинь входить до складу транскордонного регіону також із Білоруссю, що дозволяє їй диверсифікувати власну транскордонну діяльність, у тому числі і щодо розвитку інвестиційно-економічного співробітництва, на відміну від Львівщини. Натомість Львівська область може розвивати в межах українсько-польського транскордонного регіону спільні науково-освітні кластери разом із Підкарпатським і Люблінським воєводствами, реалізуючи на цій основі відповідні інвестиційні проекти.

На відміну від Львівщини і Волині, Закарпатська область входить до складу відразу всіх чотирьох транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Це, з одного боку, дозволяє їй використовувати синергетичні ефекти від поліпшення інвестиційного клімату під впливом економічної та регіональної політики ЄС, а з іншого, ставить проблему вибору інвестиційних пріоритетів при роботі в межах кожного з транскордонних регіонів, до складу яких вона входить. До того ж, історичні традиції та налагоджені господарські зв'язки закарпатських підприємців у словацько-українському та угорсько-українському транскордонних регіонах дещо послаблюють розвиток інвестиційно-економічної співпраці області в українсько-польському та українсько-румунському транскордонних регіонах. Відтак основні акценти в посиленні інвестиційної активності в останньому зміщуються в бік Івано-Франківської та Чернівецької областей.

Важливим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних областей України, в контексті використання переваг, що їх надає реалізація інвестиційної політики ЄС, є діяльність єврорегіонів, які виступають дієвим важелем поліпшення інвестиційного клімату та налагодження ділових стосунків у транскордонному співробітництві. В цьому контексті українсько-румунський транскордонний регіон має додаткові переваги, оскільки транскордонна співпраця в ньому розгортається одразу в межах двох єврорегіонів: «Карпати» і «Верхній Прут».

Досліджуючи інвестиційні передумови активізації економічних взаємозв'язків у межах кожного з транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, слід першочергову увагу звернути на перспективу залучення інвестиційних ресурсів у сектори економіки знань, вивчити можливості посилення впливу іноземних інвестицій на інноваційний розвиток транскордонних регіонів, а відтак і на можливості нарощування власного інвестиційного потенціалу цих регіонів.

Вітчизняні науковці відзначають, що нині в царині інвестиційної політики перед країнами ЄС, прикордонні території яких формують із сусідніми областями України відповідні транскордонні регіони, постає складний комплекс проблем, зв'язаних із подальшим ходом структурно-технологічних перетворень. Стає зрозуміло, що на зміну стихійному характеру цього процесу поступово повинна прийти чітко вивірена стратегія національного промислового й інвестиційно-інноваційного розвитку, пов'язана з проголошеним ЄС курсом на перетворення Європи в найбільш конкурентоздатний регіон на основі переходу до економіки, що базується на знаннях. Розробка такої стратегії особливо важлива з огляду на посилення конкуренції за інвестиційні ресурси в сучасних умовах. І якщо не буде здійснено серйозних кроків у цьому напрямі, а також не буде створене середовище для асиміляції технологій, що забезпечують модернізацію виробництва і випуск конкурентоздатної продукції, в тому числі на рівні транскордонних регіонів, то східноєвропейські країни приречуть себе на перманентне відставання і технологічну залежність від економічно розвинутих країн¹⁶³.

Так, з погляду подальшої активізації інвестиційно-економічного співробітництва у межах українсько-польського транскордонного

¹⁶³ Захарін С.В. Міжнародний досвід регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності й можливості його використання в Україні / С.В. Захарін. – Режим доступу : <http://vlp.com.ua/node/800/>

регіону на засадах інноваційного розвитку, першочергового значення набуває адаптація регуляторної політики та інституційного середовища, сформованого у прикордонних областях України до тих стандартів інвестиційного клімату, яких свого часу досягнула Польща.

Сьогодні у цій країні іноземним інвесторам пропонується значна кількість стимулів для виходу на польський ринок. Насамперед, це стосується звільнення від податку на дохід та нерухомість у спеціальних економічних зонах, надання інвестиційних грантів у сумі до 50% від обсягів інвестування (для малих і середніх підприємств – до 70%), грантів на дослідницькі роботи, захист навколишнього середовища та створення відновлювальних джерел енергії, розвиток персоналу, включаючи організацію та проведення тренінгів, формування сучасних логістичних систем, на створення нових робочих місць (до 5000€ на одного працівника), продаж інвесторам за пільговими цінами об'єктів незавершеного будівництва та земель, що перебувають у державній власності і не використовуються, часткове погашення комерційних боргів банківським установам, якщо кредитні ресурси використовувалися для закупівлі технологій тощо¹⁶⁴.

Важливою складовою інвестиційної політики польської влади, як у центрі, так і на місцях, є заходи з підвищення якості людського капіталу. Адже після вступу країни до ЄС значно зріс рівень міграції кваліфікованих польських працівників за кордон, що створило ризик нестачі якісних трудових ресурсів, необхідних для реалізації серйозних інвестиційних проєктів, насамперед тих, що мають інноваційний характер.

Водночас зарплати тих, хто залишається, помітно зросли, причому вплив «еміграційного чинника» оцінюють у 5-10%. Нестача робочої сили переконала уряд, що потрібно спростити доступ на польських ринок праці трудових мігрантів із сусідніх країн Східної Європи, включаючи Україну.¹⁶⁵ Це створює додаткові можливості для підвищення мобільності трудових ресурсів у межах українсько-польського транскордонного ринку.

Програма сусідства «Україна-Польща-Білорусь» на 2007-2013 роки, яка визначає пріоритети економічної та інвестиційної політики

¹⁶⁴ Investment climate in Poland. [Internet resource] / Polish information and Foreign investment Agency invest in Poland Official Website. – Available from: www.paiz.gov.pl/files/?id_plik=15298.

¹⁶⁵ Фінансово-економічні результати входження Польщі до Європейського Союзу. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/14980727/finansyi/finansovo-ekonomichni_rezultati_vhodzhennya_polschi_yevropeyskogo_soyuzu#932.

ЄС щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у польсько-українському транскордонному регіоні, виділяє чотири основні пріоритети: зростання конкурентоспроможності прикордонних регіонів, покращення якості життя, секторальне співробітництво щодо ініціатив місцевих громад, а також технічну допомогу. При цьому інвестиційно-економічні аспекти співробітництва між прикордонними областями України та сусідніми польськими воєводствами найбільш цілісно охоплені у першому пріоритеті, який включає три основні напрями: покращення умов для розвитку підприємництва, розвиток туризму та покращення інфраструктурного доступу до прикордонних територій.¹⁶⁶

Крім того, перспективними напрямками розвитку інвестиційного співробітництва між українськими та польськими підприємцями у межах українсько-польського транскордонного регіону є сільське господарство та переробна промисловість, сфера інформаційних технологій, наука й освіта, медичні послуги тощо.

Адже після вступу Польщі до ЄС, місцевий бізнес відчув помітні зрушення на краще, особливо в інвестиційній площині. Особливо задоволеними були фермери, оскільки вони, як виявилось на певному етапі, отримали найбільше дивідендів. Так, для них відкрилася можливість отримувати щорічно неоподатковуваних 500 євро за кожен гектар оброблюваної землі. 75% сільських жителів цим скористалися. При купівлі трактора чи комбайна встановлена державою дотація становить 50% вартості техніки. Тепер набувають чинності гранти, які дозволяють відшкодувати до 75% вартості машин. Значна увага приділяється екологічним проблемам, лісопосадкам, санітарним і ветеринарним умовам. За виконання відповідних умов передбачається виплата дотаційних коштів. Крім того, можна отримати на розвиток господарства кредити під дуже малі відсотки – 1-2% річних. Причому багато хто працює за такою схемою: 50% від суми, закладеної до кошторису, отримують як дотацію на розвиток за якоюсь із програм, а 50% беруть у банку як кредит.¹⁶⁷

Значний вплив на поліпшення інвестиційного клімату в Польщі та її регіонах мало проведення адміністративно-територіальної реформи, здійсненої на основі засадничих принципів регіональної політики ЄС і

¹⁶⁶ Буглай Н. М. Польша та Україна в Європейській політиці сусідства / Н. М. Буглай. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum-/Gileya/2010_42/.../I15_doc.pdf.

¹⁶⁷ Фінансово-економічні результати входження Польщі до Європейського Союзу. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/14980727/finansii/finansovo-ekonomichni_rezultati_vhodzhennya_polschi_yevropeyskogo_soyuzu#932.

спрямованої на підвищення ролі місцевого самоврядування в економічній політиці регіонів. Як наслідок, на рівні воєводств, повітів та гмін відбулася суттєва активізація роботи з іноземними інвесторами, більшість із яких вкладали кошти в польську економіку саме за ініціативи та при значній інформаційній підтримці місцевих самоврядних інституцій.

Цей польський досвід може бути ефективно використаним в українсько-польському транскордонному регіоні з метою формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій із розвинутих країн ЄС, а також для поширення інвестиційно-економічного співробітництва між українськими та польськими підприємцями в межах цього транскордонного регіону.

Таким же чином можна адаптувати на вітчизняний ґрунт і досвід формування сприятливого інвестиційного клімату у Словаччині. Зокрема, в межах українсько-словацького транскордонного регіону на Закарпатську область варто поширювати ті механізми роботи з іноземними інвесторами, які свого часу пройшли успішну апробацію у Словацькій республіці, особливо в умовах підготовки до вступу та на першому етапі членства в ЄС.

У цей період Словаччина зробила ставку на водолікувальний туризм – у районі Татрів розташовані аж три сучасні аквапарки, а недалеко знаходиться Бешенова – відомий словацький геотермальний курорт. Ринковий успіх словацьких геотермальних аквапарків підказує, в якому напрямі має розвиватися туристичний бізнес Закарпаття та інших туристичних центрів України. Достатньо прогресивною та вартою наслідування виявилася Словацька податкова реформа: було введено єдину податкову ставку в розмірі 19% на прибутки фізичних та юридичних осіб, окрім того, ставку ПДВ також зафіксували на рівні 19%. Усі ці кроки разом з довірою іноземних інвесторів до словацького уряду привели до того, що іноземний капітал прийшов у країну, зокрема в автомобільну промисловість. Це сприяло активному розвитку економіки. Як наслідок Словаччина зайняла одне з перших місць серед автовиробників за кількістю автомобілів, що виробляються на тисячу жителів. У конкуренції за іноземного інвестора з іншими країнами регіону – вона перемогла завдяки відносно невеликій бюрократії, наявності непоганої інфраструктури та кваліфікованої, але відносно дешевої робочої сили. Чималу роль відіграло також державне сприяння з боку словацького уряду (звільнення інвесторів від частини податків, прискорення реєстраційних процедур, розвиток інфраструктури та

державні гарантії). Водночас слід відзначити, що східні Пряшівський та Кошицький краї, що входять до українсько-словацького транскордонного регіону, залишаються недоінвестованими, з великою кількістю соціальних проблем та 20-30% безробітних. Рівень життя там не набагато кращий (а іноді гірший), ніж у Закарпатті, що створює додаткові стимули для залучення в цей регіон передового досвіду роботи з іноземними інвесторами, свого часу успішно апробованого в інших регіонах Словаччини¹⁶⁸.

До пріоритетних напрямів удосконалення інвестиційного клімату в українсько-угорському транскордонному регіоні на основі використання механізмів залучення іноземних інвестицій в економіку Угорщини, які використовувалися цією країною під час її підготовки до вступу та членства в ЄС, слід насамперед відзначити розвиток інфраструктури та специфіку роботи з іноземними інвесторами, особливо у сфері послуг.

Угорщина – одна з небагатьох країн Східної Європи, в якій створений максимально сприятливий клімат для залучення іноземних інвестицій як у виробничу, так і в невиробничу сферу. Ця країна викликає посилений інтерес з боку транснаціональних корпорацій, які утворюють внутрішньофірмові структури, що використовуються в міжнародному податковому плануванні. Популярність цієї країни серед представників міжнародного бізнесу залишається доволі стійкою, і їх не відлякує навіть відносно висока стандартна в Угорщині ставка у 23% податку з розподіленого прибутку. У багатьох випадках вона знижується до 0%. Податкове законодавство цієї країни стимулює діяльність офшорних холдингових, фінансових і ліцензійних компаній, що відкриває широкі перспективи використання угорських юрисдикцій для корпоративного міжнародного планування¹⁶⁹.

Цікавим є також досвід роботи з іноземними інвесторами Румунії, яка вступила до ЄС найпізніше з-поміж усіх сусідніх з Україною держав, які формують транскордонні регіони на західному кордоні нашої країни. В цій країні іноземні інвестори на тривалий час звільняються від сплати податків і мита на товари, що є капітальними внесками в натуральній формі, а також від мита на імпортовану

¹⁶⁸ Результати реформування фінансової системи Словаччини. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12191010/finansi/rezultati_reformuvannya_finansovoyi_sistemi_slovachchini#406.

¹⁶⁹ Інвестиційна привабливість фінансової системи Угорщини. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15010922/finansi/nedoliki_zavdannya_reformuvannya_pensiynoyi_sistemi_ugorschini#420.

сировину. Залежно від виду діяльності інвестори також звільняються від сплати податків на прибуток на строк від двох до п'яти років, а на інвестиції, які стимулюють зростання експорту, створюють нові робочі місця або розвивають нові технології, можливі подальші значні податкові знижки. До основних іноземних компаній, які на початку 90-х років ХХ ст. інвестували значний капітал у румунську економіку, входили «Phoceene de Metallurgie and Bouygues», «Asea Brown-Boveri», «Coca-Cola», «Colgate-Palmolive», «Shell», «Alcatel», «Ciments Francais». За даними опитувань, Румунія продовжує займати одне з чільних місць серед країн Центральної та Східної Європи за привабливістю для іноземних інвесторів, однак, внаслідок стрімкого зростання інвестиційної активності та посилення міграції трудових ресурсів після вступу до ЄС румунська економіка стикається з дефіцитом кваліфікованої робочої сили. Разом з тим, економічна політика уряду сьогодні орієнтована на підвищення якості людського капіталу в розрахунку на запровадження протилежної тенденції: зростання інвестиційної активності провідних європейських компаній на румунському ринку, супроводжуване цим збільшення заробітної платні в країні, і, як наслідок, повернення значної частини трудових мігрантів та подальша активізація підприємницької діяльності в країні. Проте існує також ризик того, що зростання заробітної плати може призвести до ігнорування іноземними інвесторами Румунії. Наприклад, у текстильній промисловості кілька років тому спостерігався відтік інвестицій, супроводжуваний втратою 60 тис. робочих місць. Натомість західні компанії почали активніше посуватися все далі на схід континенту¹⁷⁰.

Це створює додаткові можливості для розвитку інвестиційного співробітництва у межах українсько-румунського транскордонного регіону, оскільки дозволяє використовувати досвід та потенціал північно-східних регіонів Румунії в реалізації спільних інвестиційних проектів у Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях України, включаючи переорієнтацію на ці території інвестиційної активності потужних європейських компаній, які просувають свою діяльність з Румунії у східному керунку.

Особливо це стосується реалізації інвестиційних проектів у сфері сільського господарства й агропродовольчого виробництва. Адже в Румунії існує розвинена система державної підтримки сільського господарства, яка стимулює залучення іноземних інвестицій в аграрний

¹⁷⁰ Специфіка інвестиційної діяльності в Румунії]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18991009/finansii/spetsifika_investitsiynoyi_diyalnosti_rumuniyi#688.

сектор, а в Україні наявний значний потенціал розвитку цієї сфери економіки. Зокрема, в Румунії середньорічна сума іноземних інвестицій у сільське господарство на початку XXI ст. становила 48,5 млн дол. США, в тому числі на 1 га – 3,3 дол. США. При цьому державна підтримка на 1 га сільськогосподарських угідь становила 12,2 євро, а державна підтримка на 1 працівника галузі – 50 євро.¹⁷¹

Узагальнення досвіду країн ЄС, прикордонні території яких входять до складу спільних з українськими західними областями транскордонних регіонів, дозволяє також визначити низку спеціальних інститутів розвитку територій, які суттєво сприяють поліпшенню інвестиційного клімату та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах цих транскордонних регіонів. Насамперед це стосується діяльності асоціацій муніципалітетів, агенцій регіонального розвитку та європейської інтеграції, торгово-комерційних, торгово-промислових і промислових палат, технополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційно-інвестиційних центрів, регіональних фінансових компаній, консалтинг-ових фірм, асоціацій експертів, профспілкових об'єднань, організацій зі працевлаштування населення, центрів поширення нових технологій, венчурних, гарантійних і благодійних фондів, комунальних фондаций, навчально-освітніх закладів та їхніх дослідницьких підрозділів, регіональних наукових центрів тощо.¹⁷²

Крім того, слід відмітити важливість використання у транскордонних регіонах досвіду нових форм транскордонного співробітництва, які є важливим елементом реалізації принципів інвестиційної політики ЄС у відповідних регіонах. Зокрема, у цьому контексті слід акцентувати увагу на функціонуванні транскордонних промислових зон і технологічних парків, транскордонних партнерств, транскордонних кластерів, євро регіонів тощо. Кожен із зазначених інститутів дозволяє вирішувати низку проблем, пов'язаних із залученням іноземних інвестицій та формуванням сприятливого інвестиційного клімату в межах транскордонного регіону. Це стосується як підвищення ефективності міжсекторної співпраці (включаючи співпрацю між органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємницькими структурами різних галузей регіональних економічних комплексів, представниками громадських організацій регіону), так і

¹⁷¹ Специфіка інвестиційної діяльності в Румунії. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18991009/finansi/spetsifika_investitsiynoyi_diyalnosti_rumuniyi#688

¹⁷² Лендшел М.. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі / М. Лендшел // Регіональні студії. – Випуск 1. «Державне управління». – С.18-28.

гармонізації стосунків між суміжними регіонами сусідніх держав (а також різними адміністративно-територіальними одиницями однієї держави, представленими в межах єдиного транскордонного регіону).

Водночас, слід зауважити, що інвестиційна політика ЄС, виступаючи важливим стимулом поліпшення інвестиційного клімату та активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, все ж не вирішує всіх проблем, які супроводжують розвиток інтеграційних процесів між прикордонними територіями України та сусідніх із нею держав ЄС. У цьому контексті слід звернути увагу на позицію тих дослідників, котрі слушно зауважують: «Інтеграція в ЄС не є запорукою швидкого та відчутного зближення рівнів розвитку європейських держав індустріального та постіндустріального типу через їх різношвидкісне економічне зростання та необхідність збереження національної ідентичності в глобалізованому світі»¹⁷³.

Таким чином, поглиблення інвестиційно-економічного співробітництва у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, будучи орієнтованим на довготермінову, стратегічну перспективу, має опиратися не лише на інвестиційну політику ЄС, але й на розробку окремих програм економічного розвитку для кожного із транскордонних регіонів. Ці програми повинні, поряд з іншим, передбачати заходи з поліпшення інвестиційного клімату в межах відповідного транскордонного регіону, в тому числі – на основі розробки спільних інвестиційних пропозицій та реалізації спільних інвестиційних проектів за участю представників підприємницького середовища прикордонних територій кожної із сусідніх держав.

Завдяки виявленню основних чинників формування сприятливого інвестиційного клімату, узагальненню позитивного досвіду залучення іноземних інвесторів, а також ідентифікації ключових бар'єрів на шляху інвестиційних ресурсів із країн ЄС на території кожного з досліджуваних транскордонних регіонів, можна сформулювати дієві пропозиції, спрямовані на підвищення ролі інвестиційного компонента у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах цих транскордонних регіонів.

У цьому контексті на першочергову увагу заслуговує оцінка загального обсягу залучених із-за кордону інвестиційних ресурсів у прикордонні області України в межах українсько-польського,

¹⁷³ Зварич Р. Інтеграція та конвергенція економік розширеного ЄС / Р. Зварич. – Наука молода : зб. наук. праць Ради молодих вчених. – 2006. – № 6. – Тернопіль, 2006. – С. 83 (С. 78-83).

українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів.

Аналізуючи відповідні статистичні дані, слід констатувати, що основна частина прямих іноземних інвестицій (понад 90%) надійшла в прикордонні області України з Польщі – в межах українсько-польського транскордонного регіону. При цьому, станом на 1 січня 2012 р. 85,8% цих інвестицій було скеровано у Львівську область, 7,2% – у Закарпатську і 7,0% – у Волинську області. Разом з тим слід відзначити, що у Львівській області питома вага іноземних інвестицій з Польщі в загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій становить 28,3%, у Закарпатській – 9,2%, а у Волинській – 12,9% (табл. 2.25).

Досліджуючи особливості акумулювання інвестиційних ресурсів, які надійшли з Польщі в прикордонні області українсько-польського транскордонного регіону, слід акцентувати увагу на поступовому зниженні ролі Волинської області у процесі залучення прямих іноземних інвестицій із Польщі протягом останніх років, особливо в 2011 р.

Так, упродовж цього року з області було деінвестовано 127,6 млн дол. США прямих польських інвестицій, унаслідок чого частка цих інвестицій в економіці області знизилась із 46,1% на початку 2011 р. до 12,9% в кінці цього ж року, а в межах українсько-польського транскордонного регіону питома вага Волині за показником залучених прямих інвестицій скоротилась із 30,2% на початку 2011 р. до 7,0% у його кінці. Показово, що впродовж 2009-2011 рр. частка Волинської області в обсягу залучених прямих іноземних інвестицій у межах українсько-польського транскордонного регіону постійно зменшується. Так, станом на 1.01.2009 р. вона складала 44,1%, через рік (1.01.2010 р.) – 33,2%, ще за рік (1.01.2011 р.) – 30,2%, а на початку 2012 р. впала до 7,0%.

Негативна тенденція щодо питомої ваги залучених прямих іноземних інвестицій із Польщі в межах українсько-польського транскордонного регіону спостерігається і в Закарпатській області. Так, на початку 2009 р. її частка становила майже 10%, на початку 2010 р. вона зменшилась до 6,8%, а на початку 2011 р. – до 6,2%. І лише станом на 1.01.2012 р., завдяки значним обсягам деінвестування з Волинської області та стрімкому падінню її частки в обсягу залучених прямих іноземних інвестицій із Польщі, питома вага Закарпатської області дещо зросла – до 7,2%.

Таблиця 2.25

Обсяг залучених іноземних інвестицій у прикордонні області Західної України в межах транскордонних регіонів, млн дол. США

Регіони	Роки						
	2009		2010		2011		2012
	станом на 1.01	протягом року	станом на 1.01	протягом року	станом на 1.01	протягом року	станом на 1.01
Волинська	388,7	−59,9	328,8	15,3	344,1	−102,9	241,2
в т.ч. з Польщі	151,0 (38,8%)	9,8	160,8 (48,9%)	−2,1	158,7 (46,1%)	−127,6 (−124,0%)	31,1 (12,9%)
Львівська	930,7	181,2	1 111,9	161,9	1 273,8	84,4	1 358,2
в т.ч. з Польщі	158,3 (17,0%)	132,4 (73,1%)	290,7 (26,1%)	43,2 (26,7%)	333,9 (26,2%)	50,1 (59,4%)	384,0 (28,3%)
Закарпатська	359,6	−4,6	355,0	7,2	362,2	−13,0	349,2
в т.ч. з Польщі	33,1 (9,2%)	−0,2 (−4,3%)	32,9 (9,3%)	−0,3	32,6 (9,0%)	−0,4 (−3,1%)	32,2 (9,2%)
в т.ч. зі Словаччини	10,5 (2,9%)	0,0 (0,0%)	10,5 (3,0%)	− 10,5	—	—	—
в т.ч. з Угорщини	33,3 (9,3%)	−0,4 (−8,7%)	32,9 (9,3%)	−1,2	31,7 (8,7%)	− 2,8 (−21,5%)	28,9 (8,3%)
в т.ч. з Румунії	—	—	—	—	—	—	—
Івано- Франківська	480,8	135,1	615,9	−73,3	542,6	76,2	618,8
в т.ч. з Румунії	0,2 (0,1%)	−0,2	—	—	—	—	—
Чернівецька	60,1	1,7	61,8	0,5	62,3	0,1	62,4*
в т.ч. з Румунії	2,9 (4,9%)	−0,1	2,8 (4,5%)	−0,1	2,7 (4,3%)	0,4	3,1* (5,0%)
Українсько- польський ТКР	342,4 (87,9%)	142,0 (100,5%)	484,4 (91,3%)	40,8 (140,6%)	525,2 (93,8%)	−77,9 (%)	447,3 (93,4%)
Українсько- словацький ТКР	10,5 (2,7%)	0,0 (0,0%)	10,5 (2,0%)	− 10,5 (−6,2%)	0,0 (0,0%)	—	—
Українсько- угорський ТКР	33,3 (8,6%)	−0,4 (−0,3%)	32,9 (6,2%)	−1,2 (−4,1%)	31,7 (5,7%)	− 2,8 (%)	28,9 (6,0%)
Українсько- румунський ТКР	3,1 (0,8%)	−0,3 (−0,2%)	2,8 (0,5%)	−0,1 (−0,3%)	2,7 (0,5%)	0,4	3,1 (0,6%)

*Дані, станом на 1.04. 2012 р.

На цьому тлі відзначається постійне зростання питомої ваги в обсягу залучених прямих іноземних інвестицій у межах українсько-польського транскордонного регіону в економіку Львівської області. Якщо станом на 1.01.2009 р. Львівщина займала приблизно однакові позиції за цим показником із Волинню (46,2%), то вже через рік (на 1.01.2010 р.) її питома вага зросла до 60%, ще за рік (1.01.2011 р.) – до 63,6%, а на початку 2012 р. – вона становила 85,8% (рис. 2.11).

Другим, за обсягом залучених в Україну прямих іноземних інвестицій, серед сформованих на кордоні нашої держави з ЄС транскордонних регіонів є українсько-угорський. І хоча на його частку припадає значно менше інвестиційних ресурсів, ніж для українсько-польського (6,0% проти 93,4%), все ж з урахуванням того, що в цьому регіоні Україна представлена лише однією областю – Закарпатською, цей показник є відносно вагомим (особливо на тлі українсько-румунського та українсько-словацького транскордонних регіонів).

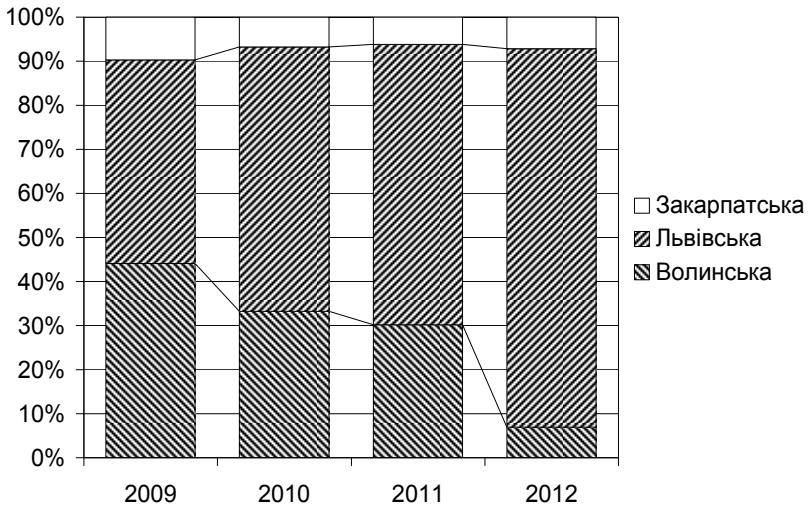

Рис. 2.11. Частка залучених прямих іноземних інвестицій у прикордонні області України в межах українсько-польського транскордонного регіону

Якщо порівнювати обсяги і питому вагу залучених прямих іноземних інвестицій у Закарпатську область із Польщі та Угорщини, то слід констатувати, що упродовж 2009-2011 років спостерігається певне зміщення акцентів у бік українсько-польського транскордонного

регіону порівняно з українсько-угорським. Так, за цей час частка першого в загальному обсягу залучених прямих іноземних інвестицій у Закарпатську область зросла із 43,0% до 53,8%, в той час як другого з 43,3% до 47,3%, що знайшло своє відображення у пріоритетах розвитку інвестиційно-економічних зв'язків місцевих підприємств. Водночас, активність інвестиційного співробітництва Закарпатської області в межах українсько-словацького транскордонного регіону знизилася фактично до нульового рівня (рис. 2.12).

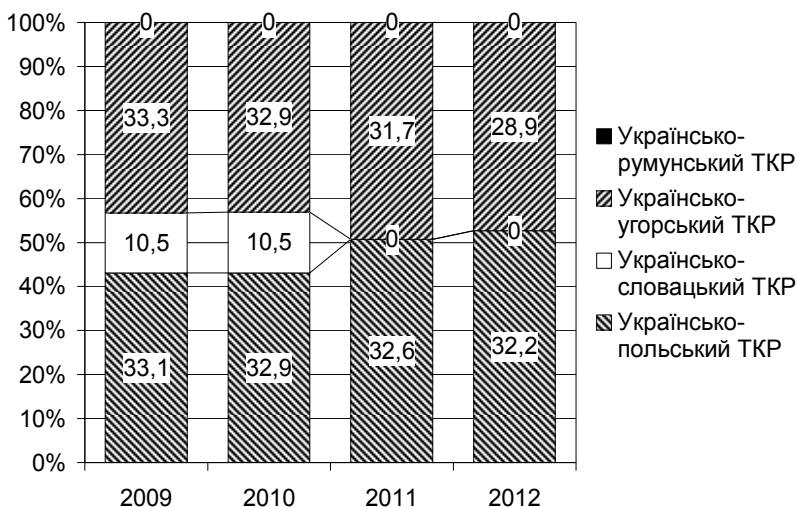

Рис. 2.12. Частка окремих транскордонних регіонів в обсязі залучених прямих іноземних інвестицій у Закарпатську область

Як наслідок, фактичне нівелювання протягом останніх двох років інвестиційної активності іноземних підприємств у межах українсько-словацького транскордонного регіону виступає одним з основних негативних чинників розвитку інвестиційно-економічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Це ж стосується і відсутності видимої діяльності інвесторів на території Закарпатської області в українсько-румунському транскордонному регіоні. Це підтверджує висновки, зроблені у попередніх розділах цієї роботи щодо недостатньої розвиненості зовнішньоекономічних зв'язків у межах цих транскордонних регіонів.

Більше того, інвестиційні прогалини Закарпатської області в українсько-румунському транскордонному регіоні фактично не компенсуються іншими областями України, що беруть участь у його діяльності. Так, обсяг залучених прямих іноземних інвестицій з Румунії в Івано-Франківську область також близький до нуля, а в Чернівецьку область станом на 1.04.2012 р. з Румунії залучено лише 3,1 млн дол. США прямих іноземних інвестицій. Як наслідок, на цей час за показником залучених в Україну іноземних інвестицій на українсько-румунський транскордонний регіон припадає лише 0,6% (див. табл. 2.25), що більше, ніж в українсько-словацькому, але з огляду на те, що з українського боку до цього транскордонного регіону входять аж три області – явно недостатньо.

Порівнюючи загальні обсяги залучених прямих іноземних інвестицій у західні області України, які входять до транскордонних регіонів, сформованих на кордоні нашої держави з ЄС, з обсягами прямого іноземного інвестування із сусідніх держав Європи в межах кожного з цих транскордонних регіонів, доводиться констатувати недостатнє використання потенціалу інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів (рис. 2.13).

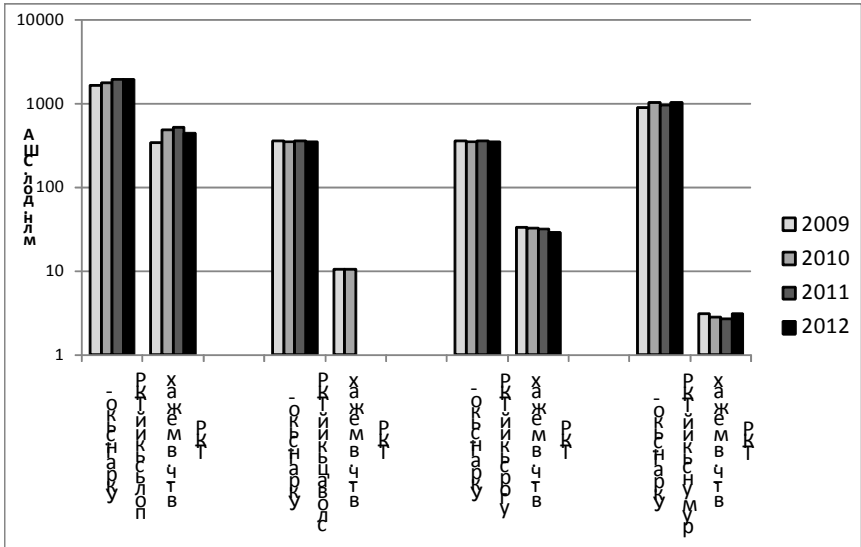

Рис. 2.13. Обсяг залучених іноземних інвестицій у західні області України, які входять до складу транскордонних регіонів на кордоні з ЄС

Крім того, звертають на себе увагу низькі показники інвестиційної активності, а відтак і проблеми розвитку інвестиційно-економічних зв'язків у межах українсько-угорського, українсько-словацького та українсько-румунського транскордонних регіонів. Так, у середньому протягом 2008-2011 рр. частка іноземних інвестицій, вкладених в економіку областей, які входять до складу цих транскордонних регіонів, була вищою, ніж питома вага залучених ними іноземних інвестицій із країн, прикордонні території яких входять до складу відповідних транскордонних регіонів.

Зокрема, всього в області українсько-польського транскордонного регіону станом на початок 2009 р. було залучено 1 679,0 млн дол. США (50,9% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій залучених у 5 західних областей України, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС), в Закарпатську область, яка входить до українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів, – 359,6 млн дол. США (відповідно по 10,9% на кожен із них), а в області українсько-румунського транскордонного регіону – 900,5 млн дол. США (27,3%).

На початку 2010 р. відповідні показники становили: для областей українсько-польського транскордонного регіону – 1 795,7 млн дол. США (50,7%), українсько-словацького та українсько-угорського ТКР – 355,0 млн дол. США (по 10,0%), а українсько-румунського – 1 032,7 млн дол. США (29,2%).

Протягом 2010 р. не відбулося суттєвих змін у питомій вазі залучених іноземних інвестицій у кожен з вище перелічених областей і станом на 1 січня 2011 р. відповідні показники становили: для областей українсько-польського транскордонного регіону – 1 980,1 млн дол. США (53,9%), українсько-словацького та українсько-угорського ТКР – 362,2 млн дол. США (по 9,9%), а українсько-румунського – 967,1 млн дол. США (26,3%).

Приблизно такою ж залишилась ситуація і на початку 2012 р. Відповідні показники становили: для областей українсько-польського транскордонного регіону – 1 948,6 млн дол. США (53,0%), українсько-словацького та українсько-угорського ТКР – 349,2 млн дол. США (по 9,5%), а українсько-румунського – 1 030,4 млн дол. США (28,0%).

Таким чином, за чотири останні роки частка західних областей України за обсягами залучених прямих іноземних інвестицій із країн, з прикордонними територіями яких вони формують транскордонні регіони, суттєво відрізняється від їх питомої ваги в обсягах залучених

прямих іноземних інвестицій у власну економіку загалом. Насамперед це стосується українсько-румунського транскордонного регіону, на частку якого припадає лише 0,6% на тлі 28%, що припадають на української області цього транскордонного регіону в загальному обсягу залучених прямих іноземних інвестицій з усіх країн світу (рис. 2.14).

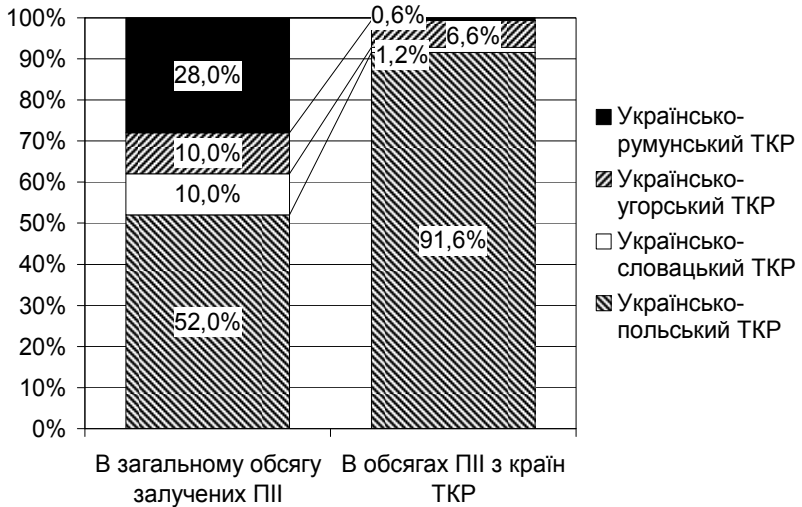

Рис. 2.14. Частка західних областей України, що входять до складу транскордонних регіонів, в обсягах залучених прямих іноземних інвестицій

Крім того, значно «недоінвестованим» виглядає і українсько-словацький транскордонний регіон (1,2% на тлі 10% інвестицій із усіх країн світу). Дещо кращою є ситуація в українсько-угорському транскордонному регіоні: на частку Закарпатської області тут припадає 6,6% прямих іноземних інвестицій, залучених з Угорщини (на тлі 10% вкладених у цю область прямих інвестицій, які надійшли з усіх держав світу до п'яти областей Західної України, які входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС).

Натомість частка прямих іноземних інвестицій, залучених з Польщі у Волинську, Львівську та Закарпатську області, які входять до складу українсько-польського транскордонного регіону, складає майже 92% від загального обсягу всіх іноземних інвестицій, залучених із тих

країн ЄС, прикордонні території яких формують спільні транскордонні регіони з Україною. Як наслідок, можна вважати інвестиційну активність польських інвесторів у цьому транскордонному регіоні надто високою, оскільки питома вага вказаних областей у загальному обсязі залучених іноземних інвестицій з усіх країн світу складає ледь більше 50% з-поміж усіх п'яти українських областей, що входять до складу чотирьох транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС.

Проте, з іншого боку, тут радше варто вести мову не стільки про «надмірну» інвестиційну активність в українсько-польському транскордонному регіоні, скільки про відверте недоінвестування в інших транскордонних регіонах (особливо – українсько-румунському та українсько-словацькому), на тлі якого показники залучених прямих іноземних інвестицій із Польщі у Волинську, Львівську та Закарпатську області видаються аж надто вагомими.

Це підтверджується й даними аналізу інвестиційної активності в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, на основі застосування гравітаційної моделі інтеграційного тяжіння економік (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Відповідність частки залучених прямих іноземних інвестицій у прикордонні області України в межах транскордонних регіонів показнику економічного гравітаційного потенціалу, станом на 1.01.2012 р.,%

Транскордонний регіон	Гравітаційний потенціал	Частка залучених прямих іноземних інвестицій	Відхилення	
			Абсолютне	Відносне
Українсько–польський	60,2	93,4	+33,2	+55,1
Українсько–словацький	5,1	0,0	–5,1	–100,0
Українсько–угорський	21,4	6,0	–15,4	–72,0
Українсько–румунський	13,3	0,6	–12,7	–95,5

Результати дослідження показують, що найбільше відносне відхилення показника реального обсягу залучених прямих іноземних інвестицій від розрахункового рівня гравітаційного потенціалу спостерігається в межах українсько-словацького транскордонного регіону (100%). Такий стан справ виглядає закономірним з огляду на те, що станом на початок 2012 р. в Закарпатській області фактично відсутні

прямі іноземні інвестиції зі Словаччини. Близьким до 100% є рівень негативного відносного відхилення і для українсько-румунського транскордонного регіону (95,5%). Дещо краще на цьому тлі виглядає інвестиційна активність іноземних інвесторів в українсько-угорському транскордонному регіоні (негативне відносне відхилення – 72%). Натомість в українсько-польському транскордонному регіоні відхилення частки реально залучених прямих іноземних інвестицій від показника розрахункового гравітаційного потенціалу є позитивним і становить 55,1% (табл. 2.26).

Разом з тим, слід відзначити, що місце кожної з п'яти українських областей, які входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, за реальним обсягом залучених прямих іноземних інвестицій відповідає їхнім місцям за показником гравітаційного потенціалу їхніх економік з економіками відповідних країн ЄС. Так, на першому місці перебувають області, що входять до українсько-польського транскордонного регіону (гравітаційний потенціал – 60,2%; частка залучених прямих іноземних інвестицій – 93,4%), на другому – області (область) українсько-угорського транскордонного регіону (гравітаційний потенціал – 21,4%; частка залучених прямих іноземних інвестицій – 6,0%), на третьому місці – області українсько-румунського транскордонного регіону (гравітаційний потенціал – 13,3%; частка залучених прямих іноземних інвестицій – 0,6%) і замикають цей перелік області (область) українсько-словацького транскордонного регіону (гравітаційний потенціал – 5,1%; частка залучених прямих іноземних інвестицій – 0,0%).

Здійснений аналіз дозволяє констатувати необхідність суттєвого поліпшення інвестиційного клімату в українсько-словацькому та українсько-румунському транскордонних регіонах, а також посилення роботи з активізації інвестиційно-економічного співробітництва в українсько-угорському транскордонному регіоні.

Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що результати вищепи-саного дослідження були отримані нами насамперед на основі аналізу загальних обсягів вкладених прямих іноземних у відповідні прикордонні області України із сусідніх держав ЄС (в цілому за країнами, а не за окремими адміністративно-територіальними одиницями, які входять до складу спільних з Україною транскордонних регіонів). Це дає певні підстави для висновку про можливість виникнення незначної розрахункової похибки при оцінці реального стану інвестиційно-економічного співробітництва в межах цих транскордонних регіонів.

Крім того, в розрахунок не бралися прямі іноземні інвестиції, вкладені в межах відповідних транскордонних регіонів українськими підприємцями в сусідні регіони країн ЄС, а також показники портфельного інвестування в розрізі кожного транскордонного регіону.

Однак, на підтвердження достовірності отриманих у процесі дослідження даних, слід навести аргументи про те, що пряме іноземне інвестування з України, так само як і портфельне інвестування в межах транскордонних регіонів, перебуває на достатньо низькому рівні, що дозволяє абстрагуватися від його врахування при проведенні відповідних розрахунків. З іншого боку, офіційна вітчизняна статистика не оперує даними щодо обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну з держав ЄС у розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць, з яких надходили ці інвестиції. Відтак, виявлення цих показників на основі експертного опитування чи інших опосередкованих методів містить у собі ризик отримання значно більшої похибки, ніж та, яка може міститися в результатах вищеописаного дослідження, здійсненого на основі даних офіційної статистики.

Водночас, з метою недопущення можливих прогалин у здійсненому дослідженні, нами проведено вивчення характерних особливостей і специфіки реалізації найбільш значимих інвестиційних проєктів, що втілювалися у життя на території кожного з вищезгаданих транскордонних регіонів. У цьому контексті першочергову увагу приділено виявленню наріжних принципів формування, механізмів поглиблення та пріоритетних напрямів активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах цих транскордонних регіонів, з урахуванням динаміки інвестиційно-економічного співробітництва між підприємцями прикордонних областей України та суміжних регіонів сусідніх країн – членів ЄС.

У процесі здійснення цього дослідження було виявлено, що найбільш значимі інвестиційні проєкти, які реалізуються в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, здійснюються шляхом інвестування коштів з-поза меж цих транскордонних регіонів. Такими інвесторами виступають або відомі європейські чи американські фірми, або їхні дочірні компанії, розташовані на території країн – нових членів ЄС, що межують з Україною. Це пояснюється тим, що інвестиційний потенціал, акумульований в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних

регіонах, є недостатньо вагомим для здійснення відповідних інвестицій у межах цих транскордонних регіонів.

На думку деяких експертів і підприємців, добре знайомих з проблемами транскордонного бізнесу, прикордонні області України та сусідніх із нею держав – членів ЄС вважаються найбіднішими у своїх країнах, що породжує цілу низку проблем, пов'язаних із можливостями активізації інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів. Бідність стає також причиною існування низки міфів про умови реалізації інвестиційних проектів, насамперед на території України. Ці міфи пов'язані з наявністю адміністративних бар'єрів, низької якості трудових ресурсів, недостатньої сумлінності виконання взятих на себе зобов'язань, неможливості відстоювати свої права в судах тощо.¹⁷⁴

Як наслідок, інвестувати в прикордонні регіони України зважуються насамперед ті компанії, що володіють достатнім економічним потенціалом та значною вагою у світі, а відтак спроможні, в разі потреби, захищати свої господарські права й інтереси через відповідні інститути ЄС або міжнародні організації. Разом з тим, слід відзначити, що в окремих транскордонних регіонах частка інвестиційних проектів, які фінансуються виключно за рахунок фінансових ресурсів компаній, розташованих в одній із країн, пов'язаних з формуванням цього транскордонного регіону, зростає.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні, найбільш успішними такими інвестиційними проектами, реалізованими на території України, стали фінансово-банківські. Основними польськими інвесторами, які забезпечили реалізацію цих проектів, були Kredyt Bank S.A., PKO Bank Polski SA та Bank Pekao SA. У контексті впливу цих проектів на розвиток економічного співробітництва у межах українсько-польського транскордонного регіону слід відзначити, що незважаючи на те, що всі вищезазначені банки мають центральні офіси у Варшаві, все ж їхня діяльність у Львівській та Волинській областях значною мірою спрямована на активізацію контактів між українськими та польськими підприємцями на регіональному рівні. До того ж, присутність на українському ринку відомих у Польщі банківських установ, які, поряд з іншим, активно займаються кредитуванням інвестиційних проектів польських підприємців у межах українсько-польського транскордонного регіону, має важливе значення для

¹⁷⁴ Головна перешкода – кордон. – Режим доступу : <http://www.polradio.pl/5/-119/Artykul/97541/>.

розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в цьому транскордонному регіоні.

Зокрема, PKO Bank Polski SA (повна назва: Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski Spółka Akcyjna), який володіє 99% акцій Кредобанку, є найбільшим й одним із найстаріших банків у Польщі (заснований 8 лютого 1919 р. згідно з Указом глави держави Ю. Пілсудського).¹⁷⁵ З моменту входження на український ринок ним послідовно проводилась політика щодо побудови на базі Кредобанку ефективного фінансового інституту, особливо націленого на якісне та комплексне обслуговування польсько-української економічної співпраці. Клієнти, що здійснюють експортно-імпортні операції в українсько-польському транскордонному регіоні, а також спільні польсько-українські підприємства завжди були в центрі уваги цього банку.

Таким чином, окрім безпосереднього залучення прямих іноземних інвестицій, так необхідних Україні, присутність найбільшого банку Республіки Польща на українському ринку як акціонера Кредобанку спростила зовнішньоекономічні відносини торгівельних партнерів з України та Польщі, забезпечила додаткові передумови для створення та розвитку спільних польсько-українських підприємств і реалізацій інвестиційних проектів у різних галузях економіки, сприяла запровадженню у вітчизняну банківську справу новітніх європейських технологій та процедур, що забезпечують як високу якість обслуговування клієнтів, так і належний рівень надійності та безпеки.¹⁷⁶

Банк Pekao SA функціонує понад 80 років і також належить до числа найбільших банків Польщі, будучи другим у країні за кількістю наявних відділень. У 2010 р. він отримав титул «Найціннішої польської фірми 2009 р.» від тижневика «Newsweek» і чотири рази ставав найкращим банком Польщі (у 2005, 2008, 2009 і 2010 роках). Крім того, у 2004, 2006, 2008, 2009 і 2010 роках цей банк здобував звання найкращого та відповідні нагороди від журналів «Euromoney», «Global Finance» та «The Banker». Сьогодні банк Pekao SA входить до Групи UniCredit й активно розвиває свою діяльність як у Польщі, так і в сусідніх з нею державах, у тому числі фінансуючи інвестиційні проекти в межах українсько-польського транскордонного регіону.¹⁷⁷ Банк Пекао

¹⁷⁵ PKO Bank Polski. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/-PKO_Bank_Polski.

¹⁷⁶ Інтерв'ю в.о. Голови Правління КРЕДОБАНКу Дмитра Крепака журналу «Податкова правда». – Режим доступу : <http://www.kredobank.com.ua/news-/9759.html>.

¹⁷⁷ O banku. – Режим доступу : http://www.pekao.com.pl/o_banku/.

Україна був заснований у м. Луцьку 28 лютого 1997 р., як єдиний в Україні банк із 100% польським капіталом. Учасниками цього Банку стали також товариства: Пекао Факторинг ТзОВ (м. Люблін) та ТзОВ Поліграфічний Заклад Друкбанк (м. Замосць), що спричинило до більш тісного залучення банку до вирішення проблем українсько-польського транскордонного регіону.¹⁷⁸

На думку вітчизняних експертів, польський капітал в українській банківській системі та в розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в українсько-польському транскордонному регіоні відіграв особливо важливу роль у 2000-2005 роках. Тоді були залучені значні інвестиційні ресурси, відкриті численні кредитні лінії, що сприяло розвитку української економіки та її адаптації до стандартів ведення бізнесу в країнах ЄС та Польщі, яка в той час активно готувалась до членства в цьому об'єднанні. Українські банкіри та підприємці завдяки польським колегам отримали змогу долучитися до досвіду роботи на європейському ринку, розширюючи свої контакти з польськими та міжнародними банками й компаніями.¹⁷⁹

Іншою важливою сферою реалізації інвестиційних проектів польських компаній у прикордонних областях України є деревообробка та виробництво меблів. Найбільш відомими у цьому контексті виступають дочірні підприємства швейцарської компанії «Swiss Krono Group» у Польщі: «Кроно-інвест» та «Кронопол», які інвестували кошти у виробництво плит ДВП та ДСП у Львівській (ТзОВ «КроноЛьвів») і Волинській (Kronospan UA) областях.

Зокрема, «Kronospan UA» є одним з найбільших в Україні виробників плитних матеріалів на основі деревини – ламінованої та шліфованої плити ДСП, плит та постформінгу. Початковий етап інвестування в будівництво заводу з виробництва ДСП склав 100 млн. євро при виробничій потужності 300 000 м³ плити на рік. Крім того, в залежності від економічних умов та розвитку ринку, Kronospan UA планує збільшити виробництво ДСП і постформінгу, а також почати виробництво плит MDF та OSB. На даний момент у проект Kronospan UA вже інвестовано 150 млн євро за підтримки Європейського Банку Реконструкції та Розвитку. На першому етапі інвестування планується створення 400 робочих місць. Крім того, передбачається позитивний

¹⁷⁸ Банк Пекао Украина. – Режим доступу : http://erynok.com/bank_ua/view/169/

¹⁷⁹ Олейнюк Р. Польський капітал на банківському ринку України – успіхи та невдачі / Р. Олейнюк // Журнал європейської економіки. – 2010. – Том 9 (№ 4). – С. 548 (С. 538-549)

вплив на розвиток інфраструктури м. Нововолинськ у сфері надання послуг (наприклад, логістична та інженерна підтримка).¹⁸⁰

Ще одним напрямом залучення прямих іноземних інвестицій з Польщі в межах українсько-польського транскордонного регіону є створення підприємств із виробництва пакувальних виробів. Так, компанія «Can-Pack S.A.» (м. Краків), яка спеціалізується на виготовленні металевої тари і входить у трійку світових лідерів цієї галузі, інвестувала близько 10 млн дол. США в Яворівському районі Львівської області в підприємства з виробництва пакувань із легких металів і жерсті.

Основними видами продукції ТОВ «Кен-Пак Яворів» є виробництво кроненкорків (корків для пляшок) для пивобезалкогольної продукції та виготовлення поліетиленової плівки. Розташування в межах українсько-польського транскордонного регіону є лінією з важливих конкурентних переваг ТОВ «Кен-Пак Яворів», оскільки основна сировина, що використовується у виробництві, надходить через Польщу з Німеччини та Чехії. Інвестором було внесено в статутний капітал підприємства сучасне обладнання, на якому зараз виготовляються кроненкорки, аналогів яким немає в Україні. Споживачами продукції ТОВ «Кен-Пак Яворів» є всі найбільші компанії пивобезалкогольної галузі України. Кроненкорки, які виготовляє ТОВ «Кен-Пак Яворів», користуються неабияким попитом на закордонних ринках: 60% продукції експортується в Росію, Білорусь, Молдову, Азербайджан та інші країни.¹⁸¹

У Закарпатській області українсько-польського транскордонного регіону варто відзначити інвестиційний проект познанської компанії Inter Groclin Auto SA, який реалізується з 2001 р. У результаті його здійснення з 2004 р. в Ужгороді запрацювало підприємство цієї компанії з пошиття чохлів для автомобільних сидінь.¹⁸² У реалізацію цього проекту було вкладено близько 25 млн дол. США і створено 1200 робочих місць з перспективою здійснення другої черги та будівництва ще одного такого ж підприємства і подвоєнням чисельності працюючих.¹⁸³

¹⁸⁰ Kronospan UA. – Режим доступу : <http://www.kronospan.com.ua/ukr/production>.

¹⁸¹ Кен Пак – Яворів. – Режим доступу : <http://plenka-pack.ub.ua/about-company/>.

¹⁸² Inter Groclin Auto S.A. – ponad 60 lat doświadczeń rozwoju. – Режим доступу : http://www.groclin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=196&Itemid=60&lang=pl.

¹⁸³ Groclin ucieka na Ukrainę. – Режим доступу: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,3914246.html>

Водночас, значно більш активними на Закарпатті є підприємці з Угорщини, інвестиційні проекти за участю яких доцільно, насамперед, розглядати з огляду на перспективу розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в українсько-угорському транскордонному регіоні.

З найбільших успішних українсько-угорських підприємств слід відмітити: ВАТ «Виноградівський райагротехсервіс» (м. Виноградів, обслуговування та ремонт сільськогосподарської техніки), СП «Дарліс – Ратовці» (Ужгородський р-н, лісозаготівлі та лісгосподарство), ДП «Центуріон – Україна» (Ужгородський р-н, виробництво фруктових та овочевих соків), ТОВ «Хусттранзит КРКТ» (м. Хуст, автоперевезення), ТОВ «Сімо і Ганц» (м. Ужгород, виробництво контрольно-вимірювальних приладів для промисловості), ТОВ «Авантекс – Україна» (м. Тячів, виробництво верхнього одягу), ТОВ «Дельта ЛТД» (Тячівський р-н, виробництво морозива), ВАТ «Мукачівський завод «Точприлад» (радіоелектроніка для автомобільної промисловості, зокрема для автомобілів марки «Форд»), ЗАТ «Берегівський радіозавод» (виробництво кабельних електроджутів для автомобілів марки «Форд»), ТОВ «Інтер – Індустрія» (м. Тячів, виробництво радіаторів та котлів центрального опалення, неелектричних побутових приладів, зокрема камінів), ТОВ «Євротойс» (м. Іршава, виробництво іграшок).¹⁸⁴

Окремо слід виділити інноваційний інвестиційний проект ДП «Голланд Планта Україна» (плодородсадник, який з 2004-го року успішно працює на Закарпатті, вирощуючи саджанці сортів яблунь, вишні, сливи, черешні та абрикосу). Компанія виявила, що у сфері вирощування яблук, використовуючи імунні сорти, можна створити довгострокове, безпечне та рентабельне виробництво яблук. Доказом цього стали успішні тренди та тенденції країн Західної Європи. В цьому контексті Україну, зокрема Закарпатську область, було визначено найбільш перспективною країною в Європі щодо вирощування яблук з огляду на природно-кліматичні умови, географічне розташування щодо основних ринків збуту та наявну культуру господарювання.

Метою компанії є надання можливості споживачам вживати безпечний, здоровий продукт, з використанням нових сортів, які, завдяки стійкості до хвороб, потребують менше обприскувань засобами захисту. Це, в свою чергу, є запорукою накопичення меншої кількості

¹⁸⁴ Дані з Веб-сторінки. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet-ungvar/ua/ua_Bilateralis/info_gazd_karpatalja.htm

шкідливих речовин у плодах. Використовуючи нові сорти, виробники отримують змогу знизити витрати, що робить їхню справу успішнішою та підвищує рентабельність. Також це дозволяє скорочувати забруднення сільськогосподарських земель засобами захисту. У таких умовах можливе сприятливе для навколишнього середовища, екологічно чисте виробництво. В даний час плодорозсадник володіє виключними ліцензійними правами на 13 нових, стійких до хвороб сортів яблук, з яких вісім – абсолютно нових десертних сортів, 5 сортів подвійного призначення та один сорт вишні. Компанія впроваджує новий сортовий тренд на ринку, створює основу для органічного садівництва й надає виробникам можливості для економічно вигідного вирощування яблук, почавши успішно розвивати 2 інноваційні проекти на території України¹⁸⁵.

На відміну від українсько-польського та українсько-угорського транскордонних регіонів, інвестиційні проекти, що втілюються в життя в українсько-румунському транскордонному регіоні, є не такими значними, часто залишаючись на початковій стадії своєї реалізації.

У цьому зв'язку експерти відзначають, що, виходячи з перспектив економічної євроінтеграції та зважаючи на те, що цей транскордонний регіон має високий невикористовуваний потенціал власного економічного розвитку, необхідно першочергову увагу приділяти проблемам активізації інвестиційної співпраці в рамках здійснення міждержавної Програми сусідства «Румунія – Україна». В цьому контексті заслуговує відзначення реалізація низки навчально-освітніх проектів. Насамперед це стосується проекту «VISEC» (віртуальний транскордонний студентський бізнес– інкубатор), партнерами якого були Буковинська державна фінансова академія, Університет «Штефан чел Маре» та Сучавська Торгово-Промислова палата. У 2008–2009 роках діяв проект «Молоді підприємці Буковини», учасниками якого були десятки молодих викладачів і студентів БДФА та Університету «Штефан чел Маре», і який фінансувався через Програму сусідства «Румунія–Україна». Головною метою проекту було стимулювання транскордонного співробітництва у сфері бізнесу, а також розвиток підприємницьких можливостей молодих людей України та Румунії, організація консультацій з розробки бізнес-планів, проведення тренінгів¹⁸⁶.

¹⁸⁵ ДП «Голланд плант» / <http://www.uzhgorodrozsadnik.uz.ua/index.php/pro-nas>.

¹⁸⁶ Буковинський державний фінансово-економічний університет http://www.bsfa.edu.ua/nauka/mizhnarodna_diyalnist_akademi/.

Спільно з Чернівецькою обласною державною адміністрацією та Сучавською повітовою радою (Румунія) Чернівецькою торгово-промисловою палатою було організовано низку заходів щодо реалізації проекту «Навчальний транскордонний бізнес-центр», у рамках якого в травні навчалися 60 слухачів за чотирма різними напрямками. З метою входження румунської фірми Radio-tel Radanti на ринок України у січні в Чернівецькій торгово-промисловій палаті відбулася презентація новітніх технологій систем опалювання (на щепі, палетах, соломі тощо) фірми Hertz (Австрія), з якими ознайомились 34 керівники буковинських підприємств, організацій, фірм та підприємців. А вже у березні більшість з них, у складі буковинської делегації підприємців, побувала в гостях цієї фірми у м. Радауць (Сучавський повіт) та набула практичного досвіду щодо встановлення та функціонування відповідних систем опалювання¹⁸⁷.

На жаль, в Івано-Франківській та Закарпатській областях українсько-румунського транскордонного регіону інвестиційні пропозиції румунських підприємств здебільшого не знаходять достатньої підтримки місцевих громад прикордонних територій України, не відповідаючи їхнім інвестиційним запитам. Відтак іноземні інвестиції тут носять головним чином короткостроковий характер і розраховані на швидку окупність у сфері торгівлі та послуг. Серед іноземних інвесторів і співзасновників спільних підприємств переважають дрібні фірми і фізичні особи, що не дозволяє виділити та описати позитивний досвід реалізації достатньо потужних інвестиційних проектів.¹⁸⁸

Таким чином, на думку фахівців, пріоритетом розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в українсько-румунському транскордонному регіоні сьогодні стають великі інвестиційні проекти, які були визначені Положенням щодо впровадження програм транскордонної кооперації Європейської Комісії № 951/2007, ст. 2 (7), як «проекти, які охоплюють ансамбль робіт, дій та послуг, призначених виконати неподільну функцію чіткого характеру, яка стосується чітко визначених цілей, які представляють взаємний інтерес, з метою здійснення транскордонних інвестицій». Країни-учасниці програми мають можливість спільно ідентифікувати великі

¹⁸⁷ Зовнішньоекономічна діяльність Чернівецької ТПП / <http://www.chcci.org.ua/osnow.htm>.

¹⁸⁸ Федорак В. Стан та перспективи залучення іноземних інвестицій в економіку Івано-Франківської області / В. Федорак // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 56. (С. 52-56).

транскордонні інвестиційні проекти, які не будуть відібрані шляхом звичайного конкурсу проектів. У цьому випадку проекти мають бути чітко зазначеними в програмі або стати об'єктом рішення Спільного моніторингового комітету, керуючись їх відповідністю пріоритетам та заходам програми та існуванням специфічного бюджету для цього. Великий інвестиційний проект має бути відповідним до програми та її пріоритетів; мати магістральне значення для розвитку певної частини регіону програми; мати чіткий транскордонний вплив; мати інвестиційний характер (інфраструктура); бути відповідним до національних/регіональних стратегій розвитку та мати підтримку органів влади національного/регіонального рівнів з обох боків кордону; очікувати довготривалі результати; відповідати критеріям визначених програмою (Спільним моніторинговим комітетом), існуючим правилам та процедурам (транскордонне партнерство, обсяг гранту, прийнятність претендента, прийнятність заходу, прийнятність витрат тощо); обґрунтування спроможності впровадити відповідний великий інвестиційний проект.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Ротар Н. Тенденції розвитку транскордонної співпраці України та Румунії в контексті євроінтеграційних процесів / Н. Ротар. – Режим доступу : <http://dc-summit.info/proekty/ukraina-rumunija-moldova/1336-tendencii-rozvitku-transkordonnoi-spivpraci-ukraini-ta-rumunii-2.html>.

Розділ 3. Класичні форми транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

3.1. Єврорегіони як організаційно-фінансова платформа співробітництва

Перший єврорегіон, створений за участю прикордонних територій України, не був типовим єврорегіональним утворенням як за характером свого заснування, так і за та специфікою подальшого становлення і розвитку. Це дає підстави стверджувати, що рівень впливу єврорегіонів на транскордонну співпрацю між адміністративно-територіальними одиницями України та суміжними територіями сусідніх держав Європи, що входять до їхнього складу, є дещо відмінним від загальноєвропейської практики, особливо у порівнянні з єврорегіонами, що функціонують на внутрішніх кордонах ЄС.

Насамперед, це стосується основних напрямів і форм транскордонної активності у межах єврорегіонів, значна частина якої спрямовується на подолання різниці в рівнях життя мешканців прикордонних регіонів України та сусідніх з нею держав Європи.

Після входження Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії до ЄС, єврорегіони «Карпатський» і «Буг» взяли на себе також роль своєрідного регіонального політичного буфера, орієнтованого на нівелювання низки негативних наслідків, пов'язаних з ускладненням режиму перетину західного кордону нашої держави.

Організаційно-управлінська специфіка функціонування єврорегіонів, створених за участю прикордонних територій України, певною мірою відрізняється від загальноприйнятої європейської практики. Зокрема, вітчизняні науковці відзначають, що у засіданнях керівних органів єврорегіонів бере участь як правило вище обласне керівництво, а на рівень місцевих громад діяльність майже не опускається, спостерігається недостатня фахова підготовка управлінських кадрів, часта зміна керівництва, значний суб'єктивний фактор у прийнятті рішень тощо.¹⁹⁰ Як наслідок, єврорегіони, що діють на кордоні між Україною та сучасними державами ЄС, є організаційно значно більш розконцентрованими та функціонально складнішими, ніж їхні західноєвропейські аналоги.

¹⁹⁰ Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції : монографія / В. Борщевський. – Львів: Аверс, 2007. – С. 266-267. (328 с)

Ефективність та масштабність реалізовуваних на території нашої держави єврорегіональних програм поступається за більшістю показників аналогічним параметрам функціонування тих єврорегіонів, що діють на внутрішніх кордонах ЄС, а також тих, які утворювалися свого часу на зовнішніх кордонах ЄС із включенням прикордонних територій країн – кандидатів на членство (Австрії, Польщі, Чехії, Угорщини тощо).

Роль єврорегіонів у системі структуротворчих елементів українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів є значно вагомішою від тієї ролі, що зазвичай виконують єврорегіони на внутрішніх кордонах ЄС. Насамперед, це стосується їхнього впливу на транскордонний бізнес та активізацію співпраці в соціально-економічній та політичній площинах.

Єврорегіони, створені за участю прикордонних областей на західному кордоні України, в силу специфіки свого функціонування та особливостей розвитку геополітичної та гео економічної ситуації у відповідних транскордонних регіонах, значно сприяють активізації зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах. Насамперед це стосується стимулювання зовнішньоторговельного обміну між українськими та закордонними підприємцями, що ведуть свою діяльність у межах тих транскордонних регіонів, на території яких діють зазначені єврорегіональні об'єднання. Адже завдяки більш активному спілкуванню керівників місцевих органів влади в умовах функціонування єврорегіонів відбувається диверсифікація ділових контактів та зростання взаємного рівня довіри між господарськими елітами суміжних прикордонних регіонів України та сусідніх із нею держав. Крім того, на різноманітних регіональних заходах (форумах, конференціях, виставках), що проводяться під егідою єврорегіонів, упродовж усього періоду їхнього існування відбувався постійний обмін ідеями та пропозиціями щодо можливих напрямів і пріоритетів реалізації спільних інвестиційних проєктів. Завдяки цьому, функціонування єврорегіонів активно сприяло розвитку інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів.

Виходячи з вищесказаного, можна констатувати, що Карпатський єврорегіон, так само, як і єврорегіон «Буг», який був створений у вересні 1995 р. і включає прикордонні території України, Польщі та Білорусі, не слід розглядати як прості транскордонні об'єднання євро регіонального типу. Роль цих єврорегіонів є значно ширшою, ніж зазвичай прийнято вважати. Зокрема, вони виконують також функції адміністративно-управлінської координації, інституційно-просторової інтеграції та організаційної ідентифікації окремих елементів відповідних

транскордонних регіонів на тлі наявної значної диференціації в економічному устрої України та сусідніх держав, території яких входять до складу цих єврорегіонів. До того ж кожен із них, на різних етапах свого існування, забезпечував послідовне проходження транскордонними регіонами відповідних стадій моделі свого формування¹⁹¹: 1) просторово-матеріальну структуризацію регіону; 2) розвиток регіональної свідомості; 3) інституціональний розвиток регіону 4) стабілізацію регіону.

Варто також звернути увагу і на те, що в методологічному аспекті єврорегіони «Карпати» та «Буг» взяли на себе виконання низки тих функцій, які не є типовими для класичних єврорегіонів. Зокрема, вітчизняні дослідники вважають, що необхідною умовою ефективного функціонування єврорегіонів є наявність чітко визначених спільних інтересів їх членів, зокрема, у розв'язанні таких проблем, як зміцнення взаємної довіри та безпеки; вироблення спільної стратегії охорони довкілля, використання спільних водних ресурсів; вироблення спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону; спільного використання енергетичних ресурсів; узгодження розвитку прикордонної інфраструктури; розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфраструктури; ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного ринку праці тощо.¹⁹²

Водночас, єврорегіони, створені за участю прикордонних територій на західному кордоні України, у силу специфіки свого формування та функціонування, значної кількості учасників та кола їхніх інтересів, а також через низку політичних чинників впливу, далеко не завжди відповідали вищезазначеним критеріям.

По-перше, їхня діяльність лише зрідка спрямовувалась на досягнення чітких та однозначних цілей для задоволення узгоджених інтересів регіонів-учасників. Натомість, доволі часто між ними спостерігалася конкуренція, яка виявлялася у боротьбі за фінансові та інші ресурси не лише на міждержавному рівні, але й серед прикордонних регіонів однієї держави.

По-друге, в межах зазначених єврорегіонів так і не вдалося досягнути формування спільних стратегій просторового розвитку для відповідних транскордонних регіонів.

¹⁹¹ Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : Монографія / Н. А. Мікула НАН України. Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2004. – С. 185-186. (395 с)

¹⁹² Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула ; Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2003. – С. 16 (222 с.)

По-третє, до цього часу на українсько-польському, українсько-угорському, українсько-словацькому та українсько-румунському кордонах спостерігаються різні відмінності в рівні розвитку прикордонної інфраструктури, які, за логікою функціонування єврорегіонів, вже давно б мали стертися. Це ж саме стосується підприємницької та інформаційної інфраструктури.

По-четверте, ефективне використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації в межах діючих єврорегіонів унеможливується через цілу низку об'єктивних і суб'єктивних причин, а створення єдиного ринку праці виявляється відверто непосильним завданням з огляду на однозначну недостатність наявних у єврорегіонів організаційних та інституційних важелів впливу.

Таким чином, єврорегіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, відіграють особливу роль у становленні та розвитку відповідних транскордонних регіонів. З одного боку, характер їхнього функціонування не дозволяє забезпечувати виконання всіх тих завдань, що покладуються на єврорегіони в державах ЄС. Проте з іншого, єврорегіони, до складу яких входять прикордонні території України, беруть на себе частину функцій з поглиблення зовнішньоекономічної діяльності в межах відповідних транскордонних регіонів, що дозволяє розглядати їх як важливий елемент інституціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України.

Наприклад, пріоритетними напрямками розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні до 2011 р., зумовленими діяльністю єврорегіону «Карпати», були визначені: економіка, інфраструктура, природа та розвиток сільської місцевості, туризм, а також соціальна та культурна інтеграція.¹⁹³ З цього переліку лише останній пункт безпосередньо не пов'язаний з прямим впливом на активізацію зовнішньоекономічної діяльності у транскордонному регіоні Карпат, хоча опосередковано, через підвищення якості життя населення та зростання споживчого попиту на товари і послуги, соціальна та культурна інтеграція також стимулює зовнішньоекономічний обмін товарами і послугами.

Все вищесказане дозволяє стверджувати про наявність єврорегіонального механізму становлення зовнішньоекономічних зв'язків у

¹⁹³ Шолох Ю. М. Методологія, організаційно-економічний механізм стратегічного планування в Карпатському регіоні / Ю. М. Шолох // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів (Зб. наук. праць). – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – С. 348 (344-354)

транскордонних регіонах України, а також окреслити сферу дії цього механізму в умовах європейської інтеграції нашої держави (рис. 3.1).

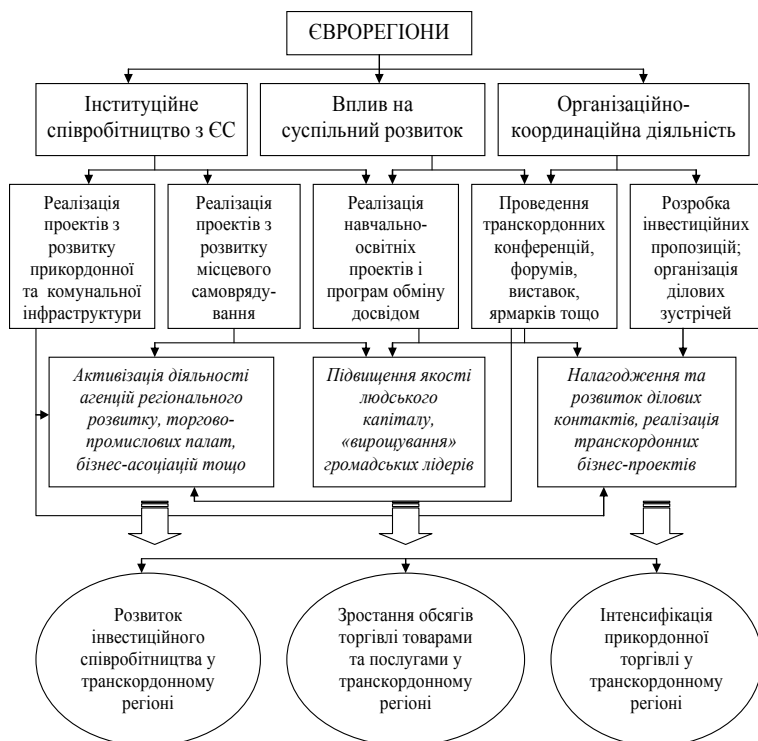

Рис. 3.1. Механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, обумовлений функціонуванням єврорегіонів (Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : Монографія / В. В. Гоблик ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с.

На особливу увагу заслуговує інституційна роль єврорегіонів у контексті розвитку соціально-економічного співробітництва прикордонних регіонів нашої держави із сусідніми територіями країн ЄС. Зокрема, дослідники відзначають: «Необхідно підкреслити, що можливості, які надаються в рамках програм та ініціатив ЄС, спрямовані безпосередньо на розвиток прямої співпраці між територіальними громадами або владами по обидва боки державного кордону, незалежно від того, чи входять ці території до складу єврорегіонів, чи ні.

Але мусимо додати одне застереження: хоча формально членство прикордонних регіонів у євро регіонах не надає переваг при селекції проектів транскордонного співробітництва для подальшого фінансування з коштів цих програм та ініціатив, однак існуючий досвід демонструє, що спільні проекти, які мають здійснюватися в рамках євро-регіонів, мають кращі шанси на отримання грантів від Європейської Комісії»¹⁹⁴. В цьому сенсі, євро регіональний механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, до яких входять прикордонні території України, відзначається певними особливими рисами, не притаманними іншим аналогічним механізмам.

Крім того, євро регіони виступають дієвим важелем зміцнення сусідських відносин та реалізації спільних зусиль у напрямі інвестиційного розвитку транскордонних регіонів.

Більше того, вагоме значення, яке відводиться маркетинговим важелям стимулювання регіонального розвитку в умовах зовнішньоекономічної діяльності прикордонних територій нашої держави, дозволяє виокремлювати маркетинговий механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Роль цього механізму дедалі більше зростає в умовах поглиблення європейської інтеграції України, а його ключовими ланками є рекламно-промоційна діяльність, просування спільних інвестиційних продуктів і бізнес-ідей, а також підготовка і проведення спільних спортивних і культурних мега-заходів (рис. 1.9).

Як правило, найкращих результатів у соціально-економічному розвитку досягають ті прикордонні території, маркетингові зусилля яких спрямовані на комплексне вирішення нагальних проблем – ефективну реалізацію основних функцій території як місця проживання, відпочинку і господарювання; покращення методів управління та інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності розміщених на території підприємств.

Усе це досягається в контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Відтак, на сучасному етапі економічних реформ в Україні транскордонний маркетинг як складова інструментарію здійснення державної регіональної політики покликаний забезпечувати розвиток та стійке економічне зростання регіонів, їх інтеграцію в загальнодержавний та міжнародний економічний простір, стимулювати зовнішньоекономічну та інноваційну діяльність у транскордонних регіонах.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 159-160 (171 с.).

¹⁹⁵ Жуков С. Вдосконалення механізму транскордонного економічного співробітництва на маркетингових засадах / С. Жуков, І. Чучка : Режим доступу :

Рис. 3.2. Маркетинговий інструментарій механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні (Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : Монографія / В. В. Гоблик ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с)

Особливо важливого значення у цьому зв'язку набуває спільне проведення Україною та сусідніми державами ЄС мега-заходів континентального рівня, що сприяє поглибленню європейської інтеграції нашої держави та чинить суттєвий позитивний вплив на

розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Яскравим підтвердженням цьому є підготовка України та Польщі до Євро-2012, у процесі якої відбулося не лише збільшення обсягів взаємної торгівлі товарами та послугами у прикордонних регіонах обох держав, але й набула подальшого розвитку прикордонна інфраструктура та інституційна співпраця між самоврядними органами прикордонних міст та інших населених пунктів. У перспективі це дає всі підстави очікувати на збільшення обсягів залучення в українсько-польський транскордонний регіон нових інвестиційних ресурсів, у тому числі й на основі реалізації спільних інвестиційних проектів.

Важливим інструментом у системі маркетингу транскордонного регіону є брендинг території. Наукові дослідження показують, що територія може бути брендowana як товар чи послуга, а власне метою брендингу території є покращення її привабливості. Брендинг не лише впливає на маркетингову діяльність, але й на цілісний розвиток транскордонного регіону, що зумовлює розвиток різних параметрів його функціонування, включаючи активізацію зовнішньоекономічних зв'язків між окремими підприємствами, інституціями та місцевими громадами загалом. Брендкування території приносить їй додаткову привабливість. Саме тому для кожного транскордонного регіону необхідно та цілком можливо віднайти унікальні відмінності, які відрізняють його від інших таких регіонів.¹⁹⁶

Досліджуючи маркетинговий механізм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні, не слід проте ігнорувати суспільно-психологічні аспекти життєдіяльності транскордонного регіону. Адже часто брендинг території та рекламування окремих її переваг на міжнародному ринку праці може заохочувати ті види транскордонної активності, які здатні руйнувати традиційний уклад життя окремих громад. Саме тому маркетинговий інструментарій розвитку транскордонних регіонів обов'язково повинен враховувати основні принципи управління регіональними суспільними системами, зокрема:¹⁹⁷

- об'єктивні тренди розвитку економіки транскордонного регіону (екологізацію, соціалізацію та гуманізацію, інноваційну спрямованість тощо);
- соціально-історичні й геополітичні особливості економіки транскордонного регіону та її основні принципи (необхідність

¹⁹⁶ Кобиляцький О. Актуальність використання інструментів маркетингу території / О. Кобиляцький // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=861>.

¹⁹⁷ Регіональні суспільні системи : [монографія] / НАН України; Інститут регіональних досліджень / Л. К. Семів (відп.ред.). – Львів, 2007. – С. 443 (496 с.)

поєднання ринкових механізмів та заходів державного регулювання соціально-економічних процесів);

- забезпечення економічної ефективності, соціальної справедливості, захисту інтересів власників і мешканців прикордонних територій;
- появу нових інститутів та інтеграційних і асоційованих форм підприємництва, пов'язаних із різноманітним форм власності та організації бізнесу;
- особливості регіоналізації економіки, яка обумовлює виникнення специфічних форм управлінсько-господарської діяльності на засадах конкуренції та партнерства;
- необхідність постійного підвищення рівня кваліфікації кадрового потенціалу та якості людського капіталу транскордонного регіону.

Врахуванню цих та інших особливостей соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів на сучасному етапі глобалізації значною мірою сприяє застосування інноваційного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону. Його суть полягає у використанні інноваційних форм транскордонної співпраці з метою посилення інтегрованості транскордонних ринків та підвищення ефективності транскордонного бізнесу.

3.2. Специфіка прикордонної торгівлі у транскордонних регіонах Карпат

Так само, як і діяльність єврорегіонів, прикордонна торгівля має низку специфічних, притаманних лише їй, важелів впливу на активізацію та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Насамперед, це стосується налагодження безпосередніх ділових контактів на рівні індивідів – мешканців прикордонних територій сусідніх держав та формування на цій основі стабільного інституційного базису здійснення ними підприємницької діяльності в межах транскордонного регіону. Саме завдяки цій особливості прикордонна торгівля відзначається особливою стійкістю щодо змін зовнішнього середовища і може відносно безболісно пристосовуватися як до кризових ситуацій, так і до інноваційного розвитку транскордонного бізнесу.

Наприклад, після набуття низкою сусідніх з Україною держав членства в ЄС, що потягнуло за собою суттєві зміни в режимі перетину кордону, а відтак і в умовах ведення прикордонної торгівлі, її учасники зуміли відносно швидко адаптуватися до нових правил. З цього приводу експерти, зокрема, зауважують: «Наступило те, що економісти

називають диверсифікацією. Невидимі зв'язки та контакти дозволяють підібрати такі набори товарів, які роблять обмін вигідним. Домашні умільці – діти, що виростили на цих заробітках, вже допомагають через Інтернет та мобільний зв'язок. Тому відверті комунікації між собою і оточуючими людьми дозволяють їм швидше охоплювати більший масив інформації. Далі розвинутий психологічний підхід та інтуїція дозволяють на основі цього шукати все нові способи заробітку.¹⁹⁸

Таким чином, прикордонна торгівля, яка в більшості випадків розглядається фахівцями з макроекономіки та державними функціонерами виключно як примітивний спосіб організації зовнішньоекономічної діяльності на місцевому рівні, сьогодні набуває дедалі нових рис, в тому числі і шляхом адаптації на вітчизняний ґрунт інноваційних технологій і методів ведення бізнесу.

Крім того, вітчизняні науковці, що спеціалізуються на проблематиці прикордонної торгівлі, наголошують: «Прикордонна торгівля, яка визначається як потік товарів та послуг через міжнародні сухопутні кордони у зоні до тридцяти кілометрів від таких кордонів, відіграє вагомую роль у забезпеченні засобів існування людей у прикордонних населених пунктах. Вона збільшує доходи осіб, що беруть участь у такій торгівлі, водночас зміцнюючи місцеве виробництво та стимулюючи надання послуг (наприклад, складських, транспортних, допоміжних послуг на місцевих ринках); забезпечує доходи людям, які працюють на базарах, а також тим, хто займається діяльністю, пов'язаною з базарами та торгівлею; знижує імпорتنі ціни на товари, які доступні споживачам у прикордонних зонах і дозволяє експортерам отримувати вигоди від більшої доданої вартості.»¹⁹⁹

Ключовими ланками прикордонно-торговельного механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону є: формування торговельно-посередницьких мереж у межах транскордонного регіону, розвиток логістичних систем, орієнтованих на обслуговування прикордонної торговельної діяльності, а також спонтанний вплив на розвиток неформальних інститутів розвитку транскордонного підприємництва та еволюції транскордонних ринків, включаючи розвиток виробничої, транспортної та комунальної інфраструктури (рис. 3.3).

¹⁹⁸ Губені Ю. Агенти прикордонної торгівлі: про особливості бізнесу західно-українських «човників» / Ю. Губені // День. – 2010. – №207-208 (п'ятниця, 12 листопада) : Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/316269>.

¹⁹⁹ Мікула Н. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС / Н. Мікула, І. Тимечко. – Режим доступу : <http://niss.lviv.ua/analytics/-68.htm>.

Рис. 3.3. Прикордонна торгівля в механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону (Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : Монографія / В. В. Гоблик ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с.)

Важливою перевагою прикордонної торгівлі як засобу стимулювання зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонного регіону, є її «дешевизна», а саме – відносно низькі витрати на розгортання цього виду підприємницької діяльності та формування елементів інфраструктури бізнесу. З цього приводу дослідники зазначають: «Головним спонукаючим мотивом до участі у прикордонній торгівлі виступає невисокий рівень матеріальної забезпеченості громадян... Переважна більшість міграційних переміщень мотивується отриманням доходу шляхом ввозу недорогих товарів споживання з сусідніх країн. Оскільки на товари, які ввозились в державу фізичними особами, довгий час не накладались мита, водночас аналогічні товари, які ввозили в Україну

фірми-імпортери, обкладались досить високими ставками мита. Таким чином, більшість осіб, задіяних в прикордонній торгівлі з 1990-х років, можна віднести до категорії «підприємці мимоволі».²⁰⁰

Попри це, учасники прикордонної торгівлі володіють значним потенціалом для розвитку підприємництва. По-перше, вони отримують європейський досвід підприємницької діяльності. По-друге, більшість із них є освіченими людьми, які вимушено залишили свою професійну кар'єру, а високий рівень загальної освіти дозволяє їм швидше опанувати нові види діяльності. До того ж, культурна інтеграція у межах транскордонного регіону впливає на якість співробітництва, зокрема в контексті інформаційного розвитку учасників прикордонної торгівлі.²⁰¹

Все вищенаведене зумовлює доцільність і необхідність дослідження тенденцій розвитку прикордонної торгівлі і її впливу на життєдіяльність прикордоння.

Тобто, **прикордонну торгівлю** визначають, як зовнішню торгівлю, яка здійснюється юридичними чи фізичними особами, що проживають (zareєстровані) на прикордонній території країни з метою задоволення власних потреб чи потреб населення прикордонних територій через транскордонні ринки на основі міждержавних угод чи відповідних документів.²⁰² Економічний ефект цієї моделі пов'язаний із розширенням ринку збуту для одних та отриманням дешевших товарів і послуг – для інших, і те, й інше лежить в основі отримуваних по обидва боки кордону доходів та здійснюваних заощаджень²⁰³.

Прикордонна торгівля охоплює будь-які закупівлі здійснені на підприємствах, ринках або у постачальників на суміжній прикордонній території сусідньої країни, безпосередньо на місці чи дистанційно, у тому числі²⁰⁴:

²⁰⁰ Тимечко І. Мотиваційний аналіз суб'єктів прикордонної торгівлі / І. Тимечко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_etel/2009_6_2/25.pdf.

²⁰¹ Тимечко І. Мотиваційний аналіз суб'єктів прикордонної торгівлі / І. Тимечко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_etel/2009_6_2/25.pdf.

²⁰² Мікула Н. А. Прикордонна торгівля як явище соціально-економічного розвитку / Н. А. Мікула, І. Р. Тимечко // Соціально економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. – 2007. – № 4

²⁰³ Тимечкої. Р. Вплив прикордонної торгівлі на розвиток малого підприємництва/ І. Р. Тимечко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів – 2008. – Вип. 3(71) – 344 с.

²⁰⁴ Qualitative study on cross border shopping in 28 european countries / Qualitative Study – 2003. – Режим доступу до документа: <http://ec.europa.eu/>

- подорож до сусідньої країни з конкретною метою придбання товарів чи послуг;
- закупівля, яка може бути зроблена на суміжній території під час відрядження чи туристичної подорожі, за винятком продуктів та послуг, що є частиною самої подорожі, наприклад, проживання, харчування, транспорт тощо;
- дистанційна закупівля поштою чи через Інтернет у постачальників, що розміщені на суміжній території ;
- закупівля товарів за кордоном у межах дозволеного законодавством на професійній основі.

Прикордонна торгівля має чимале значення для прикордонних регіонів, а саме для розвитку місцевої економіки та покращення якості життя їх мешканців. Так, Т. М. Циганкова підкреслює, що прикордонна торгівля є різновидом преференційної торгівлі, видом міжнародного товарообміну між підприємствами та організаціями, що розташовані в прикордонних районах сусідніх держав²⁰⁵. Умови такої торгівлі регулюються відповідними домовленостями та угодами між державами, але спільною її рисою є спрямованість на задоволення місцевих потреб щодо виробництва товарів у межах прикордонної території, а також товарів, призначених для споживання у межах цієї ж території.

Розвиток прикордонної торгівлі, зазначає Т. М. Циганкова, стимулює взаємовигідний товарообмін, кооперацію виробництва, інтенсифікацію прямих зв'язків, обмін виробничим досвідом, а також служить зміцненню дружніх зв'язків, добросусідства та взаєморозуміння²⁰⁶.

Аналіз специфіки прикордонної торгівлі в українсько-польському транскордонному просторі, довжина ділянки кордону якого становить 535 км виявив наступне.

Розвиток прикордонної інфраструктури є на недостатньому рівні: на цій ділянці розміщено 14 пунктів перетину кордону, з яких 6 автомобільних і 8 залізничних (додаток 3 табл. 3.2), що значно нижче європейських норм (близько 20 км між пунктами перепуску).

У 2009 р. польсько-український кордон перетнули 11,6 млн осіб, з яких 55,2% українців та іноземців, і 44,8% поляків²⁰⁷. У порівнянні з

²⁰⁵ Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2001. 488 с. – С. 99

²⁰⁶ Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2001. 488 с. – С. 99.

²⁰⁷ Ruch graniczny oraz przepływ towarów usług na granicy polsko-ukraińskiej w 2009 r. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/gus>.

2008 роком, кількість осіб, що перетнули кордон, зменшилась на 28%, українців та іноземців – збільшилась майже на 25%, поляків – скоротилась більш ніж наполовину. Зменшення транскордонного руху серед поляків було викликано, певною мірою, введенням з 1 грудня 2008 р. низки обмежень та правил, що регулюють тривалість перебування на території України, приміром, перебування польських громадян не може перевищувати 90 днів, а для тих, які часто перетинали польсько-український кордон, заборонено в'їзд на територію України²⁰⁸.

У 2011 р., в порівнянні з 2009 р., українців та іноземців перетнуло кордон на 19,7% більше осіб, а поляків на 21,7% менше²⁰⁹. При цьому, українці перетнули кордон 10,6 млн. разів, що на 20% більше, ніж у 2010 р. і вдвічі більше ніж у 2008 р., який став першим роком членства Польщі в Шенгенській зоні.

Пасажиropотік у наземних пунктах пропуску на кордоні України з Польщею за перші шість місяців 2012 р. зріс до 6,970 млн. перетинів, що на майже 500 тис., або на 7,6% більше, ніж за першу половину минулого року²¹⁰. За даними Польської прикордонної служби зростання пасажиропотоку досягнуто за рахунок частішого перетину кордону українцями, в той час як поляки стали ще рідше їздити в Україну.

Приєднання Польщі до Шенгенської зони надало свободу пересування особам на кордоні Польщі з Європейським Союзом, але і привело до деяких труднощів при перетині українсько-польського кордону українцями. Динамічна тенденція зростання українсько-польського транскордонного потоку осіб з 2009 р. і до сьогодні відбулася у зв'язку полегшенням перетину польсько-українського кордону, а саме з підписанням та ратифікацією Угоди про малий прикордонний рух між Польською Республікою та Україною. Угода була підписана в Києві 28 березня 2008 р., і протокол був підписаний у Варшаві 22 грудня 2008 р. Ця Угода набула чинності 19 травня 2009 р.. Дозвіл на перетин кордону відповідно до Угоди дає право на перетин кордону без візи і паспорта та перебування до 60 днів кожного разу, але не більше 90 днів протягом шести місяців із дати в'їзду.

Основною метою Угоди між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України на основі місцевого прикордонного руху є

²⁰⁸ Rozporządzenie Ministra Finansow z dnia 27 listopada 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie zwolnień od podatku akcyzowego (DzU nr 210, poz. 1323, z dnia 28 listopada 2008 r.).

²⁰⁹ Ruch graniczny oraz przepływ towarów usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

²¹⁰ Пасажиropотік на кордоні України з Польщею. – Режим доступу : <http://lviv.unian.net/ukr/detail/194053>.

сприяння перетину польсько-українського кордону мешканцям прикордонних територій, а також для полегшення контактів між ними і розвитку різних сфер співпраці в українсько-польському транскордонному регіоні.

У 2011 р. українсько-польський кордон перетнули 5,0 млн осіб у рамках місцевого прикордонного руху, що на 40,2% більше, ніж у 2010 р. і становить 36,3% від загального руху. Для більшості осіб МПР (74,5%) частота перетину кордону склала один раз на тиждень; більше, ніж кілька разів на місяць – 16,4%, добова частота перетину кордону – 8,2%, а кілька разів на рік або рідше – на 0,9%²¹¹.

Обсяг витрат українців іноземців у Польщі, що перетнули польсько-український кордон у рамках місцевого прикордонного руху в 2011 р. склав 1,2 млрд. злотих, що на 69,3% більше, ніж у 2010 р.

Результати дослідження, проведеного в 2011 р. на транскордонному просторі Польщі та країн СНД показують, що 2,5% українців, які перетинали українсько-польський кордон, мали Карту поляка, що є документом, який підтверджує приналежність до польського народу. Власник Карти поляка має права, що випливають із закону про Карту поляка, прийнятого парламентом Республіки Польща 7 вересня 2007 р. і набув чинності 29 березня 2008 р.. Власник Карти поляка має право²¹²:

- безкоштовно отримати візу на перебування, що дає право на багаторазовий перетин кордону Республіки Польща;
- легально працювати на території Республіки Польща без необхідності отримувати дозвіл на роботу;
- займатися в Польщі підприємницькою діяльністю на таких же підставах, що і польські громадяни;
- користуватися у Польщі безкоштовною системою освіти на початковому, середньому і вищому рівнях на таких самих засадах, як польські громадяни, й одночасно звертатися за фінансовою допомогою і стипендіями, призначеними для іноземців, які навчаються у Польщі;
- у нещасних випадках користуватися в Польщі безплатною медичною допомогою на таких самих засадах, як польські громадяни;
- користуватися 37-відсотковою знижкою на залізничний проїзд на території Польщі;
- безкоштовно відвідувати державні музеї у Польщі;

²¹¹ Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/>

²¹² Карта поляка. – Режим доступу : <http://ostarbeiter.vn.ua/karta-polyaka.html>

- у першочерговому порядку намагатися отримати фінансові кошти, призначені на підтримку поляків за кордоном, з бюджету польської держави або з бюджету місцевого самоврядування на рівні гміни.

У 2009 та 2011 рр. як українці, так і поляки перетнули польсько-український кордон головним чином для того, щоб здійснити закупівлю товарів та отримати послуги. Ця мета була оголошена більш ніж $\frac{3}{4}$ українців та 90% поляків при перетині кордону²¹³. Відмінності у рівнях та співвідношенні цін на товари та послуги на суміжних прикордонних територіях ЄС та України є чинником для розвитку прикордонної торгівлі.

Прикордонна торгівля відіграє важливу роль у життєдіяльності жителів прикордонних територій, а також зміцнює комерційні зв'язки, просуваючи культурне порозуміння та поглиблює взаємовідносини, щоб виховувати дружні відносини між сусідніми територіями²¹⁴. Унікальна особливість прикордонної торгівлі полягає в географічній близькості, що робить транспортні витрати майже недоречними, таким чином дає змогу торговцям користати з відмінностей у постачанні, попиту та цінах на різні товари і послуги, що доступні з обох боків кордону або лише на одній з прикордонних територій²¹⁵.

На нашу думку, помітні результати дослідження щодо особливості прикордонної торгівлі на українсько-польському транскордонному просторі здійснено Н. А. Мікулою та І. Р. Тимечко, а саме:

- контактність жителів прикордоння залежить від близькості до кордону місця проживання та наявності поблизу пункту перетину кордону;
- прикордонну торгівлю здійснюють індивідуальні/ малі торговці та їх сім'ї, які часто є виробниками товарів, які продають;
- прикордонна торгівля здебільшого залежить від цінових диференціалів. Нижча ціна є важливим стимулом до закупівлі товарів за кордоном;

²¹³ Ruch graniczny oraz przepływ towarów usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

²¹⁴ Мікула Н.А. Прикордонна торгівля як явище соціально-економічного розвитку / Н. А. Мікула, І. Р. Тимечко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. – 2007. – № 4

²¹⁵ Тимечко І. Р. Зміст та роль прикордонної торгівлі. Стратегія формування відкритої господарської системи в Україні / І. Р. Тимечко // Матеріали Міжнародної

- обсяг товару незначний: зазвичай – це менше 50 кілограмів вартістю до 200 доларів. Займаючись офіційною легальною прикордонною торгівлею в межах дозволених сум на транскордонному ринку, жителі користуються можливостями неофіційної торгівлі на місцевому ринку, оскільки обсяг товару на суму у 200 дол. США є недостатнім для початку підприємницької діяльності на вітчизняному регіональному ринку;
- сільськогосподарська продукція та товари широкого вжитку – головні види товарів, якими торгують;
- дрібні торговці перетинають кордон пішки чи автомобілями, не використовують вантажні машини через незначну кількість товарів;
- 50% людей, що займаються прикордонною торгівлею, є жінки різного віку. Нерегламентована робота, ті вантажі, які їм приходится переносити, холод і дощі не додають їм здоров'я, а відтак, створюють несприятливі ситуації у сім'ї, у сфері виховання дітей тощо²¹⁶.

На жаль, в Україні відсутня офіційна статистика обсягів прикордонної торгівлі, хоча сусідні країни розробляють методики для оцінки обсягів прикордонної торгівлі. Наприклад, спеціальна методика оцінки обсягів прикордонної торгівлі розроблена Держкомстатом Росії та Центральним банком Російської Федерації. Вона ґрунтується на припущенні, що суб'єкти прикордонної торгівлі є основними постачальниками тих товарів, які продаються на численних оптових та дрібногуртових речових ринках.²¹⁷

Обсяг прикордонної торгівлі систематично досліджується Центральним статистичним управлінням Польщі. Результати дослідження: у 1-3 кварталі 2012 р., українці та іноземці, що відвідали Польщу, залишили в магазинах більше 5 мільярдів злотих, це майже на 45 відсотків більше, ніж у цей ж період в 2011 р.. Центральне статистичне управління Польщі розраховує на те, що до 7,7 млрд. злотих офіційної торгівлі з Україною може бути додано 1,6 млрд. злотих прикордонної торгівлі.²¹⁸

студентсько-аспірантської наукової конференції, 16-17 травня 2008 р. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008.

²¹⁶ *Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r.* Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/>

²¹⁷ Яковлев А. А. «Челночная» торговля в новых условиях: возможные подходы к оценке масштабов / А. А. Яковлев // Вопросы статистики – 2001. – № 4.

²¹⁸ *Karawana mrowek: handel przygraniczny zwiększa nasz eksport na Wschód o jedną czwartą* Режим доступу : http://wyborcza.pl/1,75478,12367609,Karawana_mrowek_-_handel_przygraniczny_zwieksza_nasz.html%3BW_SID%3dgvhqnfhjsmtwts4jd-

Величина витрат українців та поляків, що здійснюють прикордонну торгівлю, пов'язана з інтенсивністю транскордонного руху. Зміни в правилах перетину кордону, що мають характер обмежень або спрощення, введені в Польщі чи/та Україні, майже відразу ж відображаються в зміні рівня транскордонного руху і прикордонної торгівлі. І ось, після змінення у Польщі в грудні 2008 р. положення про кількісні стандарти, був зменшений рух поляків²¹⁹. У другій половині 2009 р. поляки витратили за кордоном менше половини у відповідному періоді 2008 р., в 2010 р. витрати склали на 10,8% менше, ніж у 2009 р., а в 2011 р. – на 2,8% менше, ніж у 2010 р., зворотна тенденція спостерігалася щодо перетину кордону українцями після набрання чинності Угоди про малий прикордонний рух через польсько-український кордон – обсяг перетину українців у 2010 р. був майже на третину вищий в порівнянні з 2009 р. і збільшення витрат у цей період більш, ніж на 15%. Тенденція продовжувалася і в 2011 р., в якому обсяг перетину українцями кордону був майже на одну п'яту більшим, а їх витрати були вищими більш, ніж на 38% у порівнянні з 2010 р.

3 березня 2008 р. Головне статистичне управління Польщі проводить моніторинг соціально-економічних явищ, виявлених в українсько-польському транскордонному просторі. Результати дослідження дозволили здійснити порівняння ситуації щодо розвитку прикордонної торгівлі до і після введення в дію угоди про малий прикордонний рух між Україною та Республікою Польща і зробити висновок про те, що найбільша інтенсивність прикордонної торгівлі – на прикордонній території до 50 км уздовж кордону, що забезпечує високий потік людей, які перетинають кордон, які несуть витрати за кордоном. Прикордонна торгівля, що пов'язана з рухом через кордон, має велике значення для соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів. А також факт, що мешканці села, розташованого на прикордонній території, складають переважну більшість осіб, які перетинають кордон та здійснюють прикордонну торгівлю.

Важливо, що обсяги прикордонної торгівлі значні у порівнянні з зовнішньоторговельним оборотом Польщі та України, зокрема у 2011 р.

grqjhnrv3v5d4j8fks1smgijqn9nngrhwp!-588148468&usg=alkjrhitte9tifaaf0_-k6uwomvr97c3osa#ixzz263l6hmqb

²¹⁹ Dyrektywa Rady 2007/74/WE z dnia 20 grudnia 2007 roku w sprawie zwolnienia towarów przywożonych przez osoby podróżujące z państw trzecich z podatku od wartości dodanej akcyzy (Dz.Urz.UE nr L 346, s. 6); Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 27 listopada 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie zwolnień od podatku akcyzowego (Dz.U nr 210, poz. 1323, z dnia 28 listopada 2008 r.). Przepisy te ograniczyły ilość wwożonych do Polski (w transporcie lądowym lub lotniczym lub morskim), zwolnionych z akcyzy, wyrobów tytoniowych.

вони склали 3,215 млрд. злотих, з яких витрати українців – 2,9 млрд. злотих, витрати поляків – 315 млн. злотих. Для порівняння зазначимо, що офіційні дані щодо зовнішньої торгівлі Польщі з Україною за 2011 р. складають: експорт товарів в Україну складає 13,9 млрд. злотих, а імпорт з України – 8,3 млрд. злотих,²²⁰ сальдо – 22, 2 млрд. злотих.

Значний обсяг прикордонної торгівлі в польсько-українському просторі підштовхував обидві сторони до організації прикордонної торгівлі. І коли українська сторона не надала вагомого значення цим результатам, то польська сторона проявила ініціативу, зокрема, розробила і реалізує проект «Корчова Долина дистрибуційний центр», мета якого є сталий розвиток прикордонної торгівлі на основі визнаних потреб місцевого співтовариства. А також сприяє збільшенню числа місцевих жителів, які є активними на ринку праці шляхом створення умов для підвищення ділової активності й підтримки різних культурних ініціатив.

Торговий Центр Корчова Долина – це найбільший комерційний об'єкт, розташований у місті Млини на Підкарпатті, на відстані 2 км від кордону з Україною, біля східного кордону Європейського союзу, у зоні безвізового руху²²¹.

Торговий Центр Корчова Долина вирізняється ідеальною локалізацією. Об'єкт постав у зоні безвізового руху – за 2 км від найбільшого прикордонного пункту пропуску з Україною у Корчовій – при найдовшій транс'європейській магістралі Е40 та автостраді А4, головній транспортній артерії, що сполучає Західну Європу з Україною. Зона безвізового руху дозволяє вільно перетинати кордон громадянам України. Це також зона Tax Free, завдяки якій мешканці України можуть безпосередньо в Центрі отримати повернений податок ПДВ від придбаних товарів у спеціально створеному пункті, що обслуговується спеціалістом найвищого рівня Global Blue.

Доцільно вказати, що Угоди про малий прикордонний рух підписані Україною не тільки з Польщею, а й з іншими суміжними країнами ЄС – Угорщиною та Словаччиною. У 2010 р. запроваджено моніторинг практики видачі дозволів на місцевий прикордонний рух у Закарпатській області, який здійснює Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень та Центр стратегічного партнерства.

²²⁰ Ruch graniczny oraz przepływ towarów usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/>

²²¹ За даними. – Режим доступу : <http://www.korczowadolina.pl/>

Серед ключових результатів проведеного моніторингу наступні²²²:

- Даний інструмент лібералізації візового режиму наразі затребуваний, головним чином, тими жителями прикордонних територій Закарпатської області, з яких відповідно до положень Угоди про МПР між Україною та Словаччиною, *не стягується плата за його оформлення*. Так, вартість консульського збору за оформлення дозволу на МПР у розмірі 20 євро сплатило тільки 25% респондентів, решта – отримали його безкоштовно.
- Мета оформлення дозволу на МПР респондентів для в'їзду та перебування у визначеній прикордонній зоні загалом відповідає положенням Угоди про МПР між Україною та Словаччиною. Структура опитаних щодо мети, з якою вони планують використовувати дозвіл МПР: закупівля товарів та отримання послуг – 3,1%, професійна – 18,8%, працевлаштування – 6,2%, паломництво – 3,1%, культура – 18,8%, волонтерство – 3,1%, відвідування родичів – 43,8%, інше – 3,1%.
- Механізм оформлення дозволів на МПР є доволі складним. Більшість респондентів (81,2%), які оформляли дозвіл на місцевий прикордонний рух у Генеральному консульстві Словацької Республіки в м. Ужгороді, вважає, що процедуру його отримання необхідно спростити, в той час як у Генеральному консульстві Угорської Республіки в м. Ужгороді цей показник складає всього 20%. При цьому, більше половини із зазначених респондентів у словацькому консульстві зазначили про необхідність спрощення цієї процедури шляхом зменшення вимог до необхідних документів та терміну очікування на дозвіл. Так, на рішення про отримання дозволу на місцевий прикордонний рух у Генеральному консульстві Словацької Республіки респонденти очікували до 60 днів (при цьому, тільки половина респондентів – близько 1 місяця), а в Генеральному консульстві Угорської Республіки – від 5 до 15 днів, (при цьому 65% – не більше 7 днів).

²²² Візова політика Угорщини та Словаччини у консульських установах на території Закарпатської області (III етап) // Національний інститут стратегічних досліджень: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/-Uzh2092009/index.htm>.

Чотири етапи зазначених моніторингів є регіональними складовими чотирьох етапів Всеукраїнських моніторингів візової політики і практики консульських установ країн ЄС в Україні, які здійснюються Міжнародною громадською ініціативою «Європа без бар'єрів».

Враховуючи результати моніторингу зроблено висновок, що спрощений режим перетину українсько-словацького кордону не використано повною мірою, при зіставленні з відповідним режимом на українсько-польському кордоні. Тому в 2011 р. до Угоди про місцевий прикордонний рух між Україною та Словаччиною внесли зміни, що в практиці вперше, щоб двостороннім міжнародним документом вносилися зміни до існуючих двосторонніх угод про місцевий прикордонний рух, укладених Україною з державами Європейського Союзу.

Виходячи з вищезазначеного, доцільно розглянути особливості прикордонної торгівлі в українсько-словацько-польському транскордонному регіоні, більш детально виокремити прикордонну торгівлю між країнами ЄС – Польщею та Словаччиною, що межують з Україною. Польсько-словацькі відносини мають особливий характер. Його формують передусім мільйони польських туристів, котрі щороку прибувають на короткі екскурсії в прикордонні райони Словаччини. Туризм і прикордонна торгівля з поляками – основне джерело заробітку для жителів цілих прикордонних повітів Словаччини. Інколи польськомовних туристів більше на прикордонній території Словаччини, ніж словацького населення та гостей з інших держав, разом узятих.

Інша ситуація прослідковується на прикордонні Польщі, де словацьких туристів не знайдеш. Щодо розвитку регіонів Словаччини, то слід вказати, що Братислава та західні регіони розвиваються дуже динамічно завдяки масовому припливу іноземних інвестицій та доброму стану інфраструктури. Однак у селах Північної Орави та віддалених від Татр прикордонних районів Пряшівщини через складні природні умови не розвинулося сільське господарство, а також не спостерігаються надходження іноземних інвестицій.

Відтак, багато районів Східної Словаччини переживають не менші соціальні та економічні проблеми, ніж сусіднє Закарпаття. Досить сказати, що безробіття в Михайлівському окресі (повіті) становить близько 30%. Часто єдиним шляхом до покращення життєвого становища східнословацьких родин є життєдіяльність біля кордону. Чимало мешканців раз на два тижні – на місяць їздять у Закарпаття за покупками. Таким чином можна зекономити еквівалент 200–400 грн. щомісяця, а це неабияка сума для небагатих людей²²³. Однак іще більші можливості дає життя неподалік польського кордону, особливо, якщо це гірська місцевість. Багато селян живуть тільки з того, що продадуть полякам.

²²³ Логінов Я. Кордон, який не ділить / Я. Логінов // Дзеркало тижня. – 2008. – №2. – 19 січня

Тривалий час Словаччина була для поляків своєрідним «ціновим раєм». Упродовж 90-х ціни тут були нижчі від польських навіть на 10-30%²²⁴. Крім дешевого вдвічі (десять років тому – навіть утричі) алкоголю, дуже популярними є високоякісний словацький мед, гірчиця, солодоші.

Ліберальний підхід до розвитку прикордонної торгівлі у словацько-польському транскордонному просторі мав два важливі наслідки, через які польсько-словацьке прикордоння уникнуло сумної долі українсько-польського. По-перше, невтручання митників у цей вияв торгового лібералізму, тобто прикордонну торгівлю, що дало змогу працевлаштувати майже всіх жителів словацьких сіл, де, крім прикордонної торгівлі, немає жодної іншої перспективи. Маючи надійну роботу в себе, словаки могли не виїжджати на заробітки і не вдаватися до контрабанди.

По-друге, на словацько-польському кордоні ніколи не утворювалися черги. Можна припустити, що якби на його перетин доводилося чекати по кілька чи кільканадцять годин (а це стандарт в українсько-польському прикордонні), то місцева економіка зреагувала б дуже болісно. Можливо, тоді звичною справою був би наплив нелегальних мігрантів-заробітчан із позбавленої перспектив розвитку Орави у досить заможне Закопане, а звідти – лише крок до витворення недобрих стереотипів і польсько-словацької недоброзичливості. Таких, які існують у Перемишлі до українців.

Відмінності країн щодо торгового, валютного, візового та інших режимів зумовлюють неоднакові для окремих партнерів співвідношення бар'єрних та контактних функцій кордону даної держави. В залежності від характеру та інтенсивності зв'язків між суміжними прикордонними регіонами двох країн формуються системи взаємодіючих регіонів.

Специфіка прикордонної торгівлі значно відрізняється від однієї країни до іншої, в залежності від статусу країни в Європі, її географічного положення, її культури, її політичної історії, та її економічного рівня, і в рамках однієї й тієї ж країни, в залежності від осіб, від їх психології, їх особистого досвіду, рівня їх доходів, і т.д.

Важливий вплив на прикордонну торгівлю мають макрочинники, серед яких – характеристика ринку товарів у країні проживання.

Дослідники відзначають, що особливий інтерес до прикордонної торгівлі виникнув у колишніх соціалістичних країнах – у Центральній і

²²⁴ Логінов Я. Кордон, який не ділить / Я. Логінов // Дзеркало тижня. – 2008. – №2. – 19 січня

Східній Європі та в Радянському Союзі²²⁵. Дж.Урі підкреслює, що потоки людей у пошуках різних матеріальних об'єктів з інших культур характеризували суспільства, де бар'єри в сфері споживання були офіційною державною політикою²²⁶. Ці об'єкти могли сприйматися досить малоцінними на Заході, але навіть їх туристи з пострадянських країн прагнули придбати.

Радянські люди відчували «крайню потребу» в товарах, на відміну від жителів країн Заходу, чие ставлення до звичайних повсякденних предметів, таких як одяг, не було проблемним, тому що вони існували в надлишковій кількості. У соціалістичному світі ізоляція й обмежена пропозиція в магазині створювали «крайню потребу» в товарах²²⁷. Дійсно, споживання в соціалістичному суспільстві часто відповідало задоволенню потреби, а не бажанню, і такий підхід продовжує накладати відбиток на сьогоденні споживчі практики.

Вчені, що досліджують зростання або зниження інтенсивності прикордонної торгівлі, відзначають, що кордон може як сприяти, так і перешкоджати їй. Був встановлений наступний «парадокс кордону», що має відношення до споживчих практик: інтеграція між прикордонними областями може як сприяти прикордонній торгівлі, так і стримувати її.

Транскордонна інтеграція, яка на перший погляд полегшує мобільність, знижує ефект «новизни» від території за кордоном і може служити підставою для зниження мобільності. Наприклад, інтеграції може сприяти полегшення процедури отримання віз, а розвиток ринку торгівлі одягом у прикордонні України, де за останні роки були відкриті магазини багатьох транснаціональних мережових рітейлерів, таких же, які є в Польщі, Словаччині та Угорщині, може сприяти гомогенізації ринків і зниженню інтересу.

У той же час, якщо між територіями існують відмінності, які зацікавлюють покупців (по-різному виглядають торгові центри, відрізняються товари й обслуговування), мобільність, навпаки, зростатиме. При цьому несхожість не повинна бути занадто сильною, щоб не відштовхувати покупців. Серед інших причин, які сприяють прикордонній торгівлі, дослідники називають різницю в цінах; невисокі витрати на покупку; різноманітність товарів; кращий асортимент;

²²⁵ Timothy D. J. 2005. *Shopping Tourism, Retailing and Leisure*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Channel View Publications.

²²⁶ Urry J. 2000. *Sociology Beyond Societies. Mobilities for the Twenty-first Century*. London; New York: Routledge.

²²⁷ Bartlett D. 2010. *FashionEast: The Spectre That Haunted Socialism*. Cambridge: The MIT Press.

сприятливий режим роботи торгових точок; інфраструктурні особливості торгівлі; відрізняються мова і звички²²⁸.

Спірінгс і Ван дер Велде²²⁹ пропонують концепцію діапазону звичності (пропускної спроможності або знання) для вимірювання звичності, яка або сприяє, або навпаки, стримує прикордонну торгівлю. Дослідники виділяють ряд відмінностей у сфері споживання різних країн, які чинять вплив на прикордонну торгівлю, умовно поділивши їх на емоційні та раціональні. Ці відмінності виступають як стимулюючі або стримуючі мобільність чинники (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Концепція діапазону звичності

	Чинники, що прискорюють	Чинники, що притягають	Чинники, що стримують	Чинники, що перешкоджають
Раціональні відмінності	Мізерність асортименту товарів у країні проживання	Великий асортимент, низькі ціни в країні прибуття	Різноманітність товарів, багатий вибір у країні проживання	Великі трансакційні витрати
Емоційні відмінності	Втома від звичності середовища в країні проживання	Задоволення від покупки і поїздки в країну прибуття	Довіра системі гарантійного обслуговування в країні проживання	Зклопотаність проблемами

Слід нагадати, що суб'єктами прикордонної торгівлі є мешканці прикордонних регіонів, що проживають чи здійснюють підприємницьку діяльність на прикордонні. На нашу думку, можна виокремити:

²²⁸ Spierings B., Van der Velde M. 2007. Cross-border Shopping and the «Bandwith of Familiarity». Exploring the Positive impact of National Borders on Consumer Mobility in the Euregion Rhine-Waal. Working paper series 2007/04. URL: <http://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/69012>

Мікула Н. А. Прикордонна торгівля як явище соціально-економічного розвитку / Н. А. Мікула, І. Р. Тимечко // Соціально економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. – Львів, 2007. – № 4

²²⁹ Spierings B., Van der Velde M. 2008. Shopping, Borders and Unfamiliarity: Consumer Mobility in Europe. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 99 (4): 497–505. URL: http://econpapers.repec.org/article/blatvecsg/v_3a99_3ay_3a-2008_3ai_3a4_3ap_3a497-505.htm

- «Середнього споживача» без особливого досвіду здійснення прикордонної торгівлі, також більш низький соціально-економічний статус та культурний рівень таких споживачів, що менше здійснюють закупівлю за кордоном, тому менш досвідчені, а також, імовірно, не розмовляють іноземною мовою.
- «Транскордонний покупець», що більш схильний до закупівель за кордоном і має більше досвіду подорожування по різноманітних країнах, і, як правило, більш високий соціально-економічний статус. Такі особи також часто є користувачами Інтернету.
- «Мешканці прикордонних регіонів», що здійснюють закупівлю товарів та отримують послуги по суміжну сторону кордону досить регулярно. Мають великий досвід здійснення прикордонної торгівлі.
- «Підприємці прикордонних регіонів», що здійснюють підприємницьку діяльність на території, де проживають, закуповуючи товари на суміжних прикордонних територіях по іншу сторону кордону, з метою подальшої реалізації за місцем реєстрації діяльності.

Останні дійсно здійснюють регулярні організовані транскордонні торгові візити в конкретні пункти незалежно від їх особистих уподобань. На нашу думку, доцільно б створити транскордонну систему надання інформації про права споживачів на прикордонних територіях суміжних країн у транскордонному просторі, а також гармонізації цих прав.

Хоч, незважаючи на роки інтеграції, бар'єри на шляху торгівлі на єдиному ринку ЄС, як і раніше, існують. У зв'язку з різними положеннями, чинними в 27 країнах ЄС, продаж за кордон є складним і дорогим, особливо для малого бізнесу. Це велика відмінність від ринку в США, де підприємець з одного штату легко продаватиме свою продукцію споживачам іншого штату.

Кожна країна ЄС має власну правову систему, що і є проблемою для організації прикордонної торгівлі. Європейські підприємці не зацікавлені у здійсненні транскордонної торгівлі всередині ЄС, що зумовлює втрати порядку 26 мільярдів доларів США. Адаптація до різних національних законів при укладанні контракту, переклад, і робота адвоката коштуватимуть компанії в середньому по 10 тис. євро на кожний додатковий експортний ринок. В результаті, тільки 9,3% компаній в ЄС продають свою продукцію в інші країни ЄС.

Водночас 500 мільйонів європейських споживачів втрачають можливість більш широкого вибору товарів за нижчими цінами. Нині

зустрічаються відмова фірм щодо продажі або поставки за кордон: щороку це щонайменше 3 мільйони осіб, у тому числі 130 000 споживачів у Польщі. У результаті, тільки 9 відсотків польських споживачів купують товари через Інтернет з іншої країни ЄС, у той час як всередині Польщі цей показник сягає 35 відсотків²³⁰.

Європейська комісія, нівелюючи цей бар'єр, прийняла проект закону про створення спільного європейського права продажу²³¹. Згідно з цим законом національні системи можуть продовжувати існувати, і це допоможе і споживачам, які забезпечать більш широкий вибір товарів і поліпшенню правового захисту, а також підприємцям, які зможуть розраховувати на більше число клієнтів.

Зняття бар'єрів у торгівлі є одним з пріоритетів розвитку. Додаткові загальноєвропейські правила допоможуть поживити продажі єдиного ринку, який є двигуном економічного зростання в Європі, він надає компаніям простий і дешевий спосіб розширити свій бізнес на нові європейські ринки, дозволяючи споживачам отримати вигоду від вигідних угод і високий рівень захисту. Передбачено, що Європейська комісія не має наміру ухилитися від національних правил, тому що нові закони засновано на принципі свободи вибору.

В основному закони стосуються внутрішнього ринку ЄС і гармонізації законодавства, прийняття законів щодо усунення відмінностей між національними законами, але тут мова йде про додаток до національного законодавства з регулювання транскордонної діяльності²³².

Отже, в ЄС ухвалено новий пакет ініціатив, який допоможе усунути бар'єри для транскордонної торгівлі всередині ЄС. Лібералізуючи транскордонну торгівлю, держави та інституції ЄС водночас посилюють рівень споживчої безпеки на внутрішньому ринку Союзу.

Країни ЄС, що межують з Україною, зацікавлені у подальшому удосконаленні концепції прикордонної торгівлі, а також у максимізації вигод від неї, тому погоджуються на участь у дослідженні

²³⁰ UE. Projekt zniesienia barier w unijnym handlu, prezydencja zadowolona http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,10450215,UE_Projekt_zniesienia_barier_w_unijnym_handlu_prezydencja.html

²³¹ KE: unijne rozporządzenie ma znieść bariery w handlu transgranicznym http://wyborcza.biz/biznes/1,100969,11942653,KE_unijne_rozporzadzenie_ma_znieśc_bariery_w_handlu.html#ixzz22U7X5DJe

²³² Jesienią projekt nowego europejskiego prawa ws. e-handlu http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9973673,Jesienia_projekt_nowego_europejskiego_o_prawa_ws_e_handlu.html

прикордонної торгівлі (наприклад, Республіка Польща) й готові подати пропозиції щодо загальних підходів сприяння її розвитку в транскордонному просторі України з країнами ЄС. Успішна прикордонна торгівля потребує прозорих відносин між Україною та країнами ЄС, відкритого потоку інформації, а також ефективних систем платежів для її організації.

3.3. Розвиток транскордонних ринків товарів, послуг та праці у Карпатському регіоні

Наявність близько розташованого державного кордону формує особливу економічну систему прикордонного регіону, орієнтовану як на внутрішній, такі на зовнішній ринки. Транснаціональні концепції акцентують увагу на те, що економічна діяльність в прикордонній державі часто орієнтована на «закордонних сусідів» і більш того може мати взаємодоповнюючий характер²³³. Транскордонні взаємодії залежать від топографії, відстані від центру країни, демографічних характеристик, етнічних та культурних моделей, рівнів економічного розвитку суміжних територій та рівня бар'єрної функції державного кордону. Думка класиків транснаціоналізму р. Кеохейнаі Дж. Найя про те, що все більший спектр взаємодій між суспільствами не піддається державному регулюванню²³⁴, насамперед, відноситься до транскордонного простору.

Налагодження транскордонних господарських зв'язків зумовлює появу транскордонного ринку. Основною особливістю транскордонного ринку є те, що продавець та покупець завжди знаходяться (проживають/зареєстровані) по різні боки кордону²³⁵.

Проте при здійсненні своєї безпосередньої діяльності в просторовій взаємодії суб'єкти транскордонних ринків, окрім загально розповсюджених перешкод, стикаються зі специфічними, такими як, наприклад, митні та інші платежі, обмеження, що застосовуються при переміщенні товарів через кордон; відмінні нормативно-правова, податкові та митні системи та різні можливості використання суб'єктами у своїй діяльності пільг та привілеїв, передбачених

²³³ Martinez O. J. Border people. Life and society in the U.S.-Mexico border lands. The University of Arizona Press, 1998.

²³⁴ Keohane R.O. Transnational Relations and World Politics/ Keohane R.O., Nye J.S. (Jr.) – Cambridge, 1972

²³⁵ Звіт про науково-дослідну роботу «Розвиток нових форм транскордонного співробітництва України» № держреєстр. 0108U010369 / вик. під кер. Н. Мікули; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 208 с.

регіональними і національними законодавствами сусідніх країн; різний ступінь розвитку регіональних інфраструктурних об'єктів тощо.

Формування та функціонування транскордонного ринку забезпечується наступними елементами:

- сторонами ринкових взаємовідносин (покупці та продавці) – фізичні та юридичні особи, що проживають/зареєстровані на території локалізації ринку;
- предметами ринкових відносин – товарами, послугами, працею, нерухомістю тощо;
- технічною, інформаційною, організаційною, інституційною та фінансовою інфраструктурами.

Окрім того, обсяги товаробороту на транскордонних ринках залежать, певною мірою, від транзитних потоків та можливостей подальших внутрішніх міжрегіональних обмінів, які здійснюються суб'єктами інших регіональних ринків, але не безпосередніми суб'єктами транскордонних ринків. В цьому випадку можна визначити, так званих, учасників транскордонних ринків – суб'єктів інших внутрішніх міжрегіональних ринків, або іншими словами – суб'єктів транскордонних ринків II-го порядку.

Транскордонний ринок визначають, як взаємодію суб'єктів міжнародних економічних відносин на регіональному рівні в рамках транскордонного регіону²³⁶. На розвиток спільних ресурсів формальна наявність кордону не впливає, оскільки транскордонна взаємодія здійснюється для вирішення спільних питань. Потенціал у єдиного транскордонного регіону вищий, ніж у окремих прикордонних територій, оскільки виникає необхідність більш ефективно і активно використати фактори виробництва. Особливістю транскордонного ринку є єдність цілей, задач і проблем, які потребують вирішення, а також однорідність економічних факторів, які на відміну від міжнародного ринку, аналогічні один одному.

Таким чином, транскордонний ринок – це взаємопов'язані регіональні ринки товарів, послуг, капіталів, праці тощо в межах транскордонного регіону, яким користуються його населення та суб'єкти господарювання для задоволення власних потреб і потреб місцевих ринків²³⁷.

²³⁶ Беленький П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, С. Е. Матвеев ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2005. – 214 с.

²³⁷ Звіт про науково-дослідну роботу «Розвиток нових форм транскордонного співробітництва України» № держреєстр. 0108U010369. / вик. під кер. Н. Мікули ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. 2010. – Львів, 2008 с.

Для зручності дослідження транскордонних ринків України була здійснена їх класифікація за наступними ознаками (табл. 3.2): за територіальною ознакою, за суб'єктами, за предметом взаємодії суб'єктів ринку, за інтегрованістю території локалізації, за транскордонним рухом, за етапами життєвого циклу транскордонного ринку, за формами конкуренції, за ступенем організованості, за ступенем формалізації, за мірою дотримання законності, на основі позиції продавця, за роллю суб'єктів транскордонного ринку, на основі позиції продавця, за метою покупця, за збалансованістю, за рівнем державного регулювання, за способом торгівлі, за формою оплати²³⁸.

Таблиця 3.2

Класифікація транскордонних ринків

Ознака	Група
За територіальною ознакою	<ul style="list-style-type: none"> – міждержавний; – міжрегіональний; – місцевий
За суб'єктами	<ul style="list-style-type: none"> – бізнес -бізнес – бізнес – мешканці – між мешканцями – влада – влада – влада – бізнес – влада – мешканці
За предметом взаємодії учасників ринку	<ul style="list-style-type: none"> – ринок товарів – ринок послуг – ринок праці – ринок нерухомості
За інтегрованістю території локалізації	<ul style="list-style-type: none"> – взаємоінтегрований – асиметричний – не інтегрований.
За транскордонним рухом	<ul style="list-style-type: none"> – інтенсивний транскордонний ринок (значення показника транскордонного руху постійно зростає); – неінтенсивний (відсутність пунктів перепуску або закриті кордони).
За етапами життєвого циклу транскордонного ринку	<ul style="list-style-type: none"> – формування транскордонного ринку; – зростання транскордонного ринку; – зрілість/насичення транскордонного ринку; – занепад та трансформація транскордонного ринку.

²³⁸ Звіт про науково-дослідну роботу «Розвиток транскордонних ринків та оцінка їх кон'юнктури» № держреєстр. 0111U000708. / Вик. під кер. Н. Мікули ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень.– Львів, 2013.. – 136 с.

Ознака	Група
За формами конкуренції:	<ul style="list-style-type: none"> – конкурентний транскордонний ринок; – олігопольний транскордонний ринок; – ринок монополістичної конкуренції; – монополістичний; – змішаний.
За ступенем організованості	<ul style="list-style-type: none"> – організований – неорганізований – змішаний
За ступенем формалізації	<ul style="list-style-type: none"> – формальний – неформальний
За мірою дотримання законності:	<ul style="list-style-type: none"> – легальний; – нелегальний: – «чорний» ринок; – «тіньовий» ринок; – змішаний
За роллю суб'єктів транскордонного ринку:	<ul style="list-style-type: none"> – ринок продавця (попит перевищує пропозицію); – ринок покупця (пропозиція перевищує попит).
На основі позиції продавця:	<ul style="list-style-type: none"> – первинний (виробник продає продукцію оптовикам, агентам тощо); – вторинний (покупець купує в оптовиків, агентів) – термінал (де товари купують для кінцевого споживання)
За метою покупця:	<ul style="list-style-type: none"> – з метою подальшої перепродажі; – з метою подальшої переробки; – для власного споживання.
За збалансованістю:	<ul style="list-style-type: none"> – збалансований; – дефіцитний (попит перевищує пропозицію); – надлишковий (пропозиція перевищує попит)
За рівнем державного регулювання:	<ul style="list-style-type: none"> – регульований (держави встановлюють правила гри (зокрема, митне законодавство); – відсутнє державне втручання в ринковий процес (стихійний, вільний транскордонний ринок).
За способом торгівлі	<ul style="list-style-type: none"> – прямий (безпосередньо споживачу); – непрямий (опосередкований продаж)
За формою оплати:	<ul style="list-style-type: none"> – продаж за готівку; – продаж за безготівковий розрахунок.
За формою торгівлі:	<ul style="list-style-type: none"> – продаж за готівку; – продаж товару в обмін на інше благо (бартер); – продаж в кредит

Транскордонний ринок товарів

Транскордонний ринок товарів – це територіально організована сфера обертання товарів у межах транскордонного регіону, на якій здійснюються акти їх купівлі продажу, і яка характеризується високою чутливістю до змін кон'юнктури та наявності бар'єрної функції державних кордонів.

Транскордонний ринок товару – сфера обороту товару, на який протягом певного часу і в межах певної транскордонної території є попит і пропозиція.

Через транскордонний ринок товарів відбувається взаємодія зовнішніх (або місцевих) продавців із місцевими (або зовнішніми) покупцями (споживачами), спрямована на вчинення актів купівлі-продажу товарів.

Функціонування транскордонного ринку товарів впливає на соціально-економічні показники за допомогою задоволення потреб населення у товарах різного призначення, поповнення податкових надходжень у бюджети різних рівнів від підприємств, створення робочих місць на підприємствах торговельного сектора.

Головною ознакою існування транскордонного ринку товарів є рух **товарів** через кордон в межах транскордонного регіону, тобто наявність прикордонної торгівлі.

Зовнішню торгівлю товарами в межах транскордонного ринку можна поділити на:

1. Формальну – це експортно-імпортні операції суб'єктів ЗЕД транскордонного регіону, які здійснюються на умовах оплати товарів та наданих послуг у грошовій формі (товар – гроші, гроші – товар) (табл. 3.3).

2. Неформальну – прикордонна торгівля як закупівля мешканцями прикордонних регіонів товарів на транскордонному ринку для власних потреб, або потреб місцевих ринків без митних платежів в межах дозволених законодавством квот.

Прикордонна торгівля охоплює будь-які закупівлі здійснені на підприємствах, ринках або у постачальників на суміжній прикордонній території сусідньої країни, безпосередньо на місці чи дистанційно, у тому числі, шляхом: подорожі до сусідньої країни з конкретною метою придбання товарів чи послуг; закупівлі, яка може бути зроблена на суміжній території під час відрядження чи туристичної подорожі, за винятком продуктів та послуг, що є частиною самої подорожі, наприклад проживання, харчування, транспорт тощо; дистанційна

закупівля через пошту чи Інтернет у постачальників, що розміщені на суміжній території; закупівля товарів за кордоном на професійній основі в межах дозволеного законодавством.

Таблиця 3.3

Специфіка формального та неформального сектору
транскордонного ринку товарів

Критерії порівняння	Формальний сектор Зовнішня торгівля (переважно)	Неформальний сектор Прикордонна торгівля (переважно)
Бар'єри входу	Високі	Низькі
Технології	Капіталомісткі	Трудомісткі
Управління	Системне	Ситуаційне
Капітал	Достатньо значний	Недостатній
Робочий час	Урегульований	Неврегульований
Заробіток	Нормальний	Низький
Ринок	Протекціоністський (ліцензії, квоти, тарифи)	Нерегульований, конкурентний
Стосунки із споживачами	Деперсоніфіковані	Персоніфіковані
Ринки збуту	Часто на експорт	В межах транскордонного регіону
Ресурси	Вітчизняні і імпорتنі	В межах транскордонного регіону
Масштаб діяльності	Великий	Малий або середній
Кваліфікація	Підтверджена формально	Не підтверджена формально

1. Нелегальну – контрабанда, яка має місце в прикордонні і стосується спроб незаконних та не задекларованих перевезень товарів через кордон.

2. Електронну торгівлю – дії і операції при оформленні та здійсненні правочинів із транскордонного продажу/постачання товарів у дистанційний спосіб із застосуванням електронних засобів і технологій у інформаційно-телекомунікаційних системах й мережах загального користування.

Приналежність споживачів та продавців до регіонів із різними правовими та економічними умовами часом спричиняють певні труднощі, пов'язані із самостійним пошуком інформації про ринки збуту, підготовки та здійснення операцій.

Та все ж закупівля товарів на транскордонному ринку залишається популярною практикою споживання серед мешканців прикордоння. Незважаючи на зростання і поступове насичення вітчизняного ринку, люди продовжують їздити за покупками через кордон: «парадокс кордону» поки не спрацьовує і відтоку покупців не відбувається. Частково це обумовлено тим, що, наприклад, польський ринок є досить знайомим для українців західного прикордоння і тому залишається для них привабливим. У цей же час є відмінності, які сприяють тому, що інтерес покупців до закупівлі на транскордонних ринках не згасає, зокрема ціна (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Чинники, що сприяють чи стримують закупівлі на транскордонних неформальних ринках товарів

Виштовхуючі чинники покупця з регіонального на транскордонний ринок	Притягуючі чинники для покупця з регіонального на транскордонний ринок	Стримуючі чинники для покупця на регіональному ринку	Перешкоджаючі чинники для покупця на транскордонному ринку
<ul style="list-style-type: none"> – обмежена пропозиція – «несправжні розпродажі» – процедура повернення товарів 	<ul style="list-style-type: none"> – різноманіття товарів – «справжні розпродажі» – процедура повернення товарів – доступне середовище, зокрема мовне – безпечне середовище 	<ul style="list-style-type: none"> – великий вибір – асортимент товару – розвиток спеціальних пропозицій, – акцій, – розпродажів – можливість закупівлі через Інтернет 	<ul style="list-style-type: none"> – незначні відмінності з регіональним ринком – незначні відмінності в цінах або відносно високі ціни – трансакційні витрати пов'язані з закупівлею товарів через транскордонні ринки – віза, квиток на автобус тощо
<ul style="list-style-type: none"> – висока ціна товару – низька якість товару – підrobка товару 	<ul style="list-style-type: none"> – вигідна ціна – висока якість – автентичність товару 	<ul style="list-style-type: none"> – влаштовує ціна та якість товару 	<ul style="list-style-type: none"> – зниження якості товару – підвищення ціни товару
<ul style="list-style-type: none"> – зміна місця закупівлі (втома від рутини) – бажання з'їздити за кордон 	<ul style="list-style-type: none"> – поєднати туризм та закупівлю – стильно здійснювати закупівлю через транскордонні ринки – повторення поведінки іншого покупця транскордонного ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – небажання тратити час на закупівлі через транскордонний ринок – сприйняття як важкої дії 	<ul style="list-style-type: none"> – невдалий досвід – особливості перетину кордону

Так, технології торгівлі в Україні не встигають за товарним насиченням, ціни суб'єктивно сприймаються високими, розпродажі – не завжди «справжніми», виникають сумніви в якості товарів, а обслуговування і раніше інколи сприймалося як недружнє щодо покупця.

Розвиток транскордонного ринку товарів залежить від цінової різниці за окремими товарами по обидва боки кордону. Оскільки цінове розходження заохочує прикордонну торгівлю. Маленький обсяг прикордонної торгівлі недостатній для зближення цін і повного інтегрування транскордонного ринку.

Для розуміння сучасного транскордонного ринку та економічної ситуації у прикордонному регіоні важливо зрозуміти і те, що правила можуть бути як формальними, так і неформальними, легальними або нелегальними, а також слід брати до уваги те, що транснаціональні концепції акцентують увагу на економічній діяльності, яка проходить в прикордонні держав і часто орієнтована на «іноземних сусідів» і, більш того, може мати взаємодоповнюючий характер.

В процесі дослідження неформальних транскордонних ринків виявлено наступні *етапи розвитку*:

1. Середина 80-х років. З лібералізацією зовнішньої торгівлі із середини 80-х років прикордонні «ринки» почали створюватися майже по всьому периметру державного кордону. Після падіння «залізної завіси» найшвидший їх розвиток відбувався у транскордонному просторі на заході України. Прикордонні потоки були скеровані в обох напрямках – виїзд українців за кордон і приїзд іноземців в Україну.

2. Середина 90-х років. Основну частку прикордонної торгівлі складав бартер. Водночас, важелем, який зміг забезпечити швидкий розвиток прикордонної торгівлі, стала так звана «народна торгівля» (потім отримала назву «човникова торгівля») – постачання дрібних партій товарів каналами поза митним оформленням.

Різні ділянки українсько-польського, – угорського, – словацького кордону володіли і володіють різним ступенем «толерантності прикордонних служб» та «прозорості» суспільних зв'язків: одні товари перетинають держкордон лише через митниці, а інші поза митним контролем. До того ж, кожна ділянка кордону мала певні ступені свободи, які також змінювалися протягом часу.

3. Середина-кінець 90-х років. У середині 90-х були зроблені перші спроби визначення, що ж саме відносити до прикордонної торгівлі: або «торгівля великими партіями, у малих масштабах, в містах і селах, прикордонних смугах, або ж торгівля між громадянами двох країн

безпосередньо на прикордонних ринках». Однак це майже не дало можливості вітчизняним статистичним службам досліджувати прикордонну торгівлю та розмішувати інформацію про неї в статистичних збірниках. Найбільш близька щодо порівняння інформація про прикордонну торгівлю з'являється вже в кінці 90-х років

4. Початок 2000-х років до розширення ЄС до кордонів України. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності дала поштовх початку активного розвитку «човникового» бізнесу²³⁹, який будувався на переплетенні соціально-економічних мереж. Мережевий підхід²⁴⁰ часто використовується економістами і соціологами для вивчення соціально-економічних практик, особливо в суспільствах з транзитивною (перехідною) економікою.

Міграційні потоки (з різними часовими періодами постійного проживання) стали засобом отримання доходу, а також фактором соціальної мобільності задіяних в них громадян обох держав²⁴¹. В свою чергу, засобом для початку цього міграційного підприємництва, або – більш коректно – «транскордонного підприємництва», стають різні соціальні зв'язки.

Швидкий старт і, у подальшому, «розкрутка» такого своєрідного транскордонного підприємництва багато в чому залежала від рівня та характеру задоволення адаптаційних потреб.

В суспільстві по той бік кордону «наш вітчизняний» мігрант гостро потребує наступних статусів: громадянство, виду на проживання, прописки або реєстрація, дозвіл на роботу тощо; особистої безпеки (в основному, від свого ж транскордонного рекету); у зв'язках (входження

²³⁹ «Човникова торгівля» – дрібнооптова маятникова торгівля. В українському науковому дискурсі склався відповідний термін «човниковий бізнес».

²⁴⁰ Ділові мережі [business networks] – «сукупність стійких множинних зв'язків між формально незалежними учасниками ринку» (Радаєв В. В. Соціологія ринків: до формування нового напрямку / В. В. Радаєв. – М. : ГУ-ВШЕ, 2003. – С. 70). Рона-Тасс А. Устойчивость социальных сетей в посткоммунистической трансформации Восточной Европы / А. Тасс // Неформальная экономика. С. 396–411.

²⁴¹ Harbison, S. Family structure and family strategy in migration decision making, in: De Jong, G.F., and R.W. Gardner (eds.) *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. N.Y.: Pergamon Press, 1981. Light, i. Ethnicity and Business Enterprise, in: Stolarik, Mark and Murray Friedman (eds.) *Making it in America*. L. and Toronto: Associated University Press, 1985.; Стабильность и конфликт в российском приграничье. Этнополитические процессы в Сибири и на Кавказе / отв. ред. В. И. Дятлов, С. В. Рязанцев. – М. : Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 344 с.

в складне павутиння зв'язків, мереж та відносин в приймаючому суспільстві – безперечна запорука ділового успіху, завоювання соціального статусу); інформації, яку отримують зі свого кола, або з більш офіційних джерел: відритих рекламних агентств, які здійснюють свою діяльність одночасно, наприклад, у Польщі та Україні.

Задоволення даних потреб необхідно, щоб забезпечити міграційний трафік такими можливостями: від прийняття рішення їхати – до облаштування на новому місці; створення умов для ефективної економічної діяльності; підтримання відносин з батьківщиною (грошові перекази та підтримки родини – до можливості бути похованим у своїй землі); забезпечення соціокультурних та побутових проблем (від необхідності вивчити мову, звичаї, норми, манери поведінки, стиль одягу тощо приймаючого суспільства до збереження і власної ідентичності, звичаїв, норм, манер).

У більшості випадків досвід показав, що домогтися вирішення цих складних завдань індивідуальними зусиллями «човника-мігранта» неможливо. Формальні і неформальні мігрантські мережі та спільноти допомагають їм адаптуватися до соціально-економічного транс кордонного простору, а також до прикордоння іншої держави, задовольняють попит мігрантів щодо їх базових потреб: безпеки, інформації, зв'язку, інфраструктури забезпечення проживання та діяльності.

5. Після 2004-ого року – етап розширення ЄС до кордонів України. Укладання угод про малий прикордонний рух, визначення меж прикордонної торгівлі від 30 до 50 км на заході України і до 100 км на інших ділянках кордону.

Версій, модифікацій, варіантів дій учасників транскордонних ринків – безліч, які здебільшого неформальні та частково нелегальні. Нами представлено декілька варіантів дій учасників транскордонних ринків, що мали місце в процесі їх розвитку.

Варіант «самодіяльний». На даний час малопоширений, але часто використовувався раніше, коли підприємцеві необхідно було самому знайти та узгодити (зав'язати) контакти, організувати трансакції. Для цього «човник» повинен був познайомитися з посередниками (наприклад, у нашому випадку польськими, білоруськими, російськими) представниками бізнесу, вибудувати і знову ж узгодити найбільш зручний, відносно безпечний транспортний шлях²⁴².

²⁴² За матеріалами газети «Сегодня». – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/ukraine/ukrainsy-trebujut-uproctit-vizovyj-rezhim-i-shturmujut-polckuju-hranitsu.html>.

Нарешті, намагаючись збути партії товару швидше та мінімізувати податкові витрати, вони вибудовують мережу підставних підприємців-торговців. Звичайно, цей варіант більш тривалий і ризикований. Підприємницькі ризики значно нижчі в наступному варіанті мережевої організації.

У тому випадку, якщо підприємець орієнтований на більш високий рівень доходу і більш цивілізований варіант бізнесу, він може звернутися до посередника (відповідно, за додаткову плату).

Варіант «через посередника», коли пошуком мережевих контактів займається стороння особа, яка має потрібні ресурси. Після того, як посередник зводить майбутніх акторів мережі і отримає будь-яку винагороду, він, як правило, з цих взаємодій вибуває. На західному транскордонному ринку діє велика кількість різноманітних посередників. Це і фірми які займаються вантажними перевезеннями, бізнес яких побудований на тому, що вони допомагають зібрати та організувати групу туристів так званих перевізників («кемел» або «цеглин»), які зможуть перевезти товар через кордон без комерційних митних зборів²⁴³.

Також, це можуть бути різні актори, що підшукують партнерів, товари, послуги, що мають різні властивості. Цей варіант дозволяє економити час, дає деякі гарантії, надає більш широкі можливості у пошуку потрібних людей, які звичайно, значною мірою, залежать від посередника та його зв'язків.

Варіант «службове становище». Як і попередній, він допомагає створювати бізнес більш цивілізованого характеру, що зумовлено специфікою соціальних зв'язків, соціального капіталу, накопиченого акторами офіційної зовнішньоекономічної діяльності. Капітал досить різноманітний: бізнес-контакти, особисте знайомство із чиновниками, керівниками в тому числі й колишніми, державних та приватних підприємств, певне знання культури, норм, етикету, правил поведінки.

Класичним прикладом є керівник, освіта і фах якого дозволили йому досконало опанувати мови, наприклад, англійську та польську і який вперше виїхав за кордон у службове відрядження. Вже тоді почали закладатися майбутні ділові зв'язки, широкі корисні неформальні контакти. На теперішній час, у кращому випадку, у нього кілька видів

²⁴³ «Цегла» – підставна особа у «човниковому бізнесі», яка здійснює переправлення вантажів через кордон (в деяких регіонах використовується інший термін – «Кемел»). Є своєрідним керівником підставних осібного роду – «ліхтарів».

бізнесу, в тому числі експорт техніки (можливо б/у), імпорт продуктів харчування. Варто особливо підкреслити, що важливим напрямком його діяльності стає допомога підприємцям з обох боків кордону в знаходженні партнерів, в оформленні документів, іншими словами консалтингова діяльність, завдяки якій в нього стабільний дохід.

Зв'язки з керівниками підприємств, чиновниками дозволяють одержувати конкурентні переваги, великі замовлення. Знання звичайв дозволяє одночасно знижувати недовіру, властиву підприємницькій діяльності. Також варто підкреслити, що цей варіант часто пов'язаний з наявністю найважливішого комунікаційного ресурсу, необхідного для створення соціальних зв'язків: знання декількох мов.

Можна виокремити і *варіант «коло посвячених»*, характерний як для «човникарства», так і для відносно великого бізнесу, як для польських, так і для українських учасників. Цей варіант особливо важливий, тому що він показує, як в процесі соціалізації відбувається створення «новачків» ринку, які беруть вже усталені створені правила, норми і практики і, таким чином, останні вкорінюються. Цей тип діє в тому випадку, якщо майбутній підприємець спочатку попрацював у якості підставної особи, помічника, тобто виконавця діючої мережі, але потім сам вписався у неї в якості повноправного учасника, створивши свою подібну структуру.

Досить часто фірми, які займаються переправленням вантажу через кордон, створюють колишні наймані працівники цього бізнесу. Аналогічно, підставний підприємець на ринку, як правило, пробує себе як комерсант, відправляючись за товаром через кордон. Чи залишиться він «підставним», чи стане діяти на свій страх і ризик – залежить від безлічі обставин, але входження в мережу полегшується його знаннями *неписаних законів, практик і норм поведінки*, а також зв'язками, які він отримує під час «човникових» поїздок.

Водночас, поширюється нелегальна та кримінальна транскордонна торгівлю, яка призводить до високого рівня корупції. Вона також має безліч варіантів, в основному – це пошук контрабандистами нових форм та методів переправки товару через кордон, оригінальність яких, не перестає дивувати правоохоронні органи. Наприклад, літальні апарати, канатні дороги через прикордонні річки (наприклад, Тиса), підземні тунелі, – все це «транспортні артерії для переміщення сигарет, інших піддакцизних товарів, а також людей.

За останні 20 років транскордонне «човникарство» постійно розширюється, стає все більш організованим, а товар, ввезений цими каналами, стає більш якісним. Як вже було підкреслено вище, після кількох років, багато «човників» (з обох боків) накопичили капітал і взялися за більш

ресурсо-місткий та дохідний бізнес. Були відкриті стаціонарні торгові точки (з продажу меблів, сантехніки, будматеріалів, продуктів харчування, одягу та взуття). Вїжджаючи, наприклад, до Польщі за товаром, все частіше вдавалися до послуг банків; вїжджаючи в Україну, не везли самі, а зверталися до фірм перевізників. Могли диверсифікуватися, зайнялися дрібним виробництвом (наприклад, металопластикових вікон, меблів), переробкою сільсько-господарської продукції тощо. Але також залишилися і колишні дрібні «човники», які реалізують свій товар (як правило, самої низької якості) на відкритих ринках. Аналіз дій підприємців на транскордонному ринку, як і на будь-якому іншому дозволяє виділити низку старих, вживаних ними ділових стратегій. У великому бізнесі найбільш поширені стратегія диверсифікації та змішаної ділової стратегії, середній бізнес частіше застосовує стратегію модернізації, дрібний – змушений вдаватися до стратегії виживання.

Ділові контакти на транскордонному ринку не залишаються незмінними, але інтерпретація знань учасників про ці зміни та дослідження процесів функціонування ринків дозволяють зробити висновок, що відбувається постійне вдосконалення бізнесу (пропонованих послуг, номенклатури товарів, методів їх просування), в процесі якого транскордонні бізнес-практики поступово стають все більш комфортнішими.

Таким чином, ділові мережі, вибудовуються спочатку для вирішення основної проблеми – проблеми комунікацій – з часом переростають в інститути, які, в свою чергу, вирішують вже іншу основну проблему – проблему легітимації (а з часом, ймовірно, й легалізації) порядків, створення спільних для транскордонного ринку принципів і механізмів, соціалізації його «новачків».

На транскордонному ринку створюються особливі, притаманні лише йому, постійно діючі норми і правила гри і контролю, які для інших регіонів можуть здатися неприйнятними.

Аналіз транскордонного ринку товарів України. Обсяг потоків на транскордонних ринках товарів України можна оцінити шляхом порівняння офіційних експортно/імпортних даних України (табл. 3.5) із сусідніми державами (табл. 3.6).

Так, у 2003 р. різниця обсягів імпорту України і експорту Польщі склала 740,2 млн. дол. США; у 2006 р. ця різниця становила 1845,3 млн. дол. США²⁴⁴, у 2009 р. – 1262,8 млн. дол. США (58% імпорту в

²⁴⁴ Мікула Н. А. Транскордонні аспекти формування конкурентоспроможності прикордонних територій / Н. А. Мікула, І. Тимечко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект (Сб. науч.х трудов) – Донецк : ДонНУ, 2009. – 1528 с.

Україну з Польщі), у 2011 р. – 1504,6 млн. дол США (47% імпорту в Україну з Польщі).

Таблиця 3.5

Зовнішня торгівля товарами України з сусідніми державами
(млн. дол. США)

Країна	ЗТО	2009	2010	2011
Польща	експорт	1208,0	1787,2	2794,1
	імпорт	2170,3	2788,8	3183,4
Словаччина	експорт	433,7	568,2	843,0
	імпорт	306,0	442,6	603,9
Угорщина	експорт	730,2	860,1	1340,7
	імпорт	678,3	1214,6	1326,7
Румунія	експорт	319,5	705,8	950,7
	імпорт	488,1	682,2	1125,7
Молдова	експорт	693,5	713,5	874,4
	імпорт	52,1	73,6	130,4

Таблиця 3.6

Міждержавна торгівля товарами Україна-Польща (млн. дол. США)

	2009	2010	2011
Республіка Польща			
<i>експорт</i>	3433,1	3917,3	4688,0
<i>імпорт</i>	1153,1	1818,5	2791,0
<i>сальдо</i>	+2280,0	+2099,8	+1897,0
Україна			
<i>експорт</i>	1208,0	1787,2	2794,1
<i>імпорт</i>	2170,3	2788,8	3183,4
<i>сальдо</i>	-962,3	-1001,6	-389,3

Українсько-польський транскордонний ринок товарів

Різниця в даних про польсько-український товарооборот пов'язана з часткою прикордонної торгівлі у зовнішній торгівлі Польщі, різними стандартами його обліку, махінаціями, що застосовуються деякими українськими імпортерами польських товарів.

Порівняння даних про торгівлю українських і польських статистичних відомств свідчить про збереження різниці зафіксованих даних

товарообороту, яка мала місце протягом останнього десятиліття, головним чином, у частині імпорту польської продукції в Україну

Товарооборот між Україною та Польщею у 2011 р. становив, за українськими даними, майже 6 млрд. доларів, а, за польськими – 7,1 млрд. доларів. Імпорт польських товарів в Україну становив близько 3,2 і 4,5 млрд. доларів, відповідно.

За даними дослідження польського Держкомстату, громадяни України в 2011 р. купили в приватному порядку в Польщі товарів на майже 1 млрд. доларів, порівняно з покупками на близько 700 млн. доларів у 2010 р. (за поточним курсом 1USD=3,1PLN)²⁴⁵.

У 2010 р. частка приватних покупок українців (прикордонна торгівля збільшилася до попереднього року на 10%, склавши понад 17% офіційного товарообороту країн.

За підрахунками: кожний, хто завітав до Польщі із-за кордону в першому півріччі, в тому числі і кордону з ЄС, залишив там в середньому 573 злотих. Найбільше витрачають на будівельні матеріали – 145 злотих, автозапчастини – 79 злотих, одяг і взуття – 48 злотих, товари для дому – 47 злотих, побутову техніку – 46 злотих²⁴⁶ (табл. 3.7).

З візитами ж поляків до нас картина кардинально інша. По-перше, поляків на «схід» їздить вдесятеро менше (рис. 3.5). Теж на закупи, але в більшості тільки за пальним. За підрахунками ГСС виходять, що в першому півріччі поляки залишали в наших краях в середньому 241 злотий за поїздку.

На пальне з цієї суми йшло – 181 злотий, 19 злотих – на алкоголь, 15 злотих – різні послуги, 8 злотих – на кондитерські вироби і тільки 6 злотих на сигарети²⁴⁷.

Цінові розриви на транскордонному ринку досить великі від 17% до 100%. Ці відмінності як у цінах, так і в цінових розривах важливі, оскільки цінове розходження заохочує торгівлю і показує, що Польща сприяє прикордонній торгівлі краще, ніж Україна.

²⁴⁵ За даними Веб сторінки. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/490581-posolstvo-ukrajini-v-polschi-poslalosya-na-murashinu-torgivlyu.html>.

²⁴⁶ За даними Веб сторінки. – Режим доступу : <http://auto-kordon.com/2012/08/30-murashina-stezhka-chvert-vsogo-eksportu-polshhi-na-sxid-vivozitsya-v-privatnix-avtomobilyax/>.

²⁴⁷ За даними Веб сторінки. – Режим доступу : <http://auto-kordon.com/2012/08/30-murashina-stezhka-chvert-vsogo-eksportu-polshhi-na-sxid-vivozitsya-v-privatnix-avtomobilyax/>.

Таблиця 3.7

Структура витрат, понесених у Польщі іноземцями, що перетнули польсько-український кордон в рамках місцевого прикордонного руху

	Будма- теріали	Електроні- ка і побу- това тех- ніка	Запчастини та аксесуари до транспортних засобів	М'ясо та м'ясні вироби	Побутова хімія
2012 р., %					
I квартал	42,8	21,5	12,6	7,1	3,9
II квартал	40,2	12,7	15,6	8,9	5,1
III квартал	41,7	16,8	11,0	6,1	6,5
2011р., %					
I квартал	39,9	19,5	13,6	8,3	4,7
II квартал	35,7	13,8	12,1	9,5	6,5
III квартал	44,7	21,5	10,4	5,6	5,2
IV квартал	47,0	19,3	14,5	5,7	4,7

Польща та Україна з 1 липня 2009 р. запровадили систему малого прикордонного руху, в рамках якого українці, які живуть не далі тридцяти кілометрів від кордону, можуть приїжджати до Польщі без віз.

Дозвіл МПР, що коштує 20 євро й видається на 2-5 років та дозволяє перетинати польсько-український кордон необмежену кількість разів, мають право отримати близько 1,5 мільйона українців, котрі проживають у тридцятикілометровій зоні малого прикордонного руху.

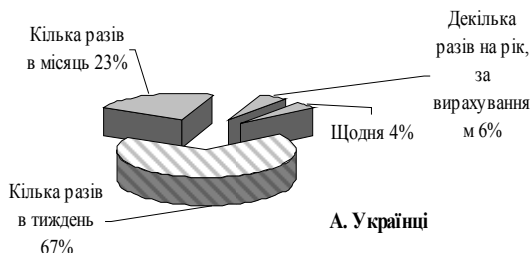

Рис. 3.5. Структура частоти перетину українсько-польського кордону

Польська віза, яка коштує в залежності від типу від 20 до 35 євро, дозволяє перебувати на території Польщі та інших 26 держав шенгенської зони, до якої поляки приєдналися наприкінці 2007 р.

Польща за 2009-2011 рр. дії угоди про малий прикордонний рух (МПР) видала українцям 131,5 тисяч дозволів, з якими вони можуть перетинати спільний кордон без віз. За даними Міністерства закордонних справ Польщі, які має УНІАН, майже 100 тисяч таких дозволів українці отримали у консульстві Польщі у Львові та понад 30 тисяч – у консульстві в Луцьку²⁴⁸.

Транскордонний ринок праці

Трудова міграція як феномен, що поширився в умовах трансформаційної кризи при переході України до ринкової економіки, оцінюється вітчизняними та зарубіжними науковцями далеко не однозначно. На нашу думку, як і будь-яке соціально-економічне явище, трудова міграція містить в собі різномірний потенціал впливу на господарський комплекс регіону. Особливо це стосується такої динамічної сфери, як транскордонне співробітництво.

З одного боку, виїзд за кордон на тимчасові заробітки мешканців прикордонних регіонів нашої держави загрожує вимиванням частини вітчизняних трудових ресурсів, погіршенням демографічної ситуації всередині держави, дефіцитом кваліфікованого персоналу на українських підприємствах тощо. Однак, з іншого погляду, саме трудова міграція забезпечує найвищий рівень суспільної адаптації наших співвітчизників до стандартів життя розвинутих держав Європи, дозволяє набувати їм досвід роботи у ринковому та підприємницькому середовищі держав ЄС, неспівставний за своєю вагомістю з тим, який набувається під час участі у прикордонній торгівлі та інших формах зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонних регіонів, а також забезпечує акумулювання достатніх фінансових ресурсів, що можуть ефективно використовуватись для інвестування в Україні (рис. 3.6).

Експерти відзначають, що зовнішня трудова міграція є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу.²⁴⁹ Все це позитивно відображається на активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах

²⁴⁸ За даними Веб сторінки. – Режим доступу : <http://eunews.unian.net/ukr/detail/197581>.

²⁴⁹ Лех Г. А. Трудова міграція за кордон як спосіб додаткового отримання доходів / Г. А. Лех, І. В. Ангелко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/18_4/127_Lech_18_4.pdf.

транскордонних регіонів, стимулюючи процеси європейської інтеграції нашої держави.

Рис. 3.6. Трудова міграція в механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону (Гоблик В.В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : Монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 305 с.)

На думку вітчизняних дослідників: «Заробітчани, збагачені іноземним досвідом та ознайомленні з їхніми технологіями, такожкладають зароблене у розвиток власної справи. Поки що таких людей є небагато і завдання держави та місцевої влади врешті-решт створити такі умови, щоб їх частка зростала, і щоб гроші було вигідніше вкладати у виробництво, аніж у торгівлю і сферу послуг, які зараз домінують у малому бізнесі»²⁵⁰. Крім того, науковці наголошують: «Інвестиції в людський капітал, зокрема освіту та медицину, поліпшення якості життя не можна не оцінювати позитивно... Забезпечене заробітками трудових

²⁵⁰ Трудова міграція: плюс – для економіки, мінус – для суспільства : Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2005/01/21/7450>.

мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях України, охоплених масовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів і випускників відбувалося швидшими, ніж у цілому по Україні»²⁵¹.

Таким чином, трудова міграція мешканців прикордонних територій західних областей нашої держави може розглядатися в контексті функціонування окремого механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Причому цей механізм, поряд з іншими, які були окреслені вище, не є локальним чи обмеженим у часі своєї дії, як може здатися на перший погляд. Він має значний ресурс збереження власного впливу та стратегічний горизонт подальшої еволюції.

У цьому контексті вітчизняні фахівці звертають увагу на те, що досі ми розглядали трудову міграцію як своєрідну «хворобу Європи», яка не в змозі справитися зі стрімким старінням населення, але вже в найближчому майбутньому Україна має «перехворіти» на цю недугу та навчитися використовувати це на благо своєї економіки. У нас є всі можливості скористатися історичним шансом і не повторити чужих помилок. Адже вже сьогодні є чимала кількість прикладів, коли тисячі вчорашніх трудових мігрантів повертаються в Західну Україну. За накопичені гроші вони відкривають свій малий бізнес: швейні виробництва, готелі, перевезення, «зелений» туризм тощо, розвиваючи тим самим потенціал зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного бізнесу.²⁵²

Водночас, слід наголосити на тому, що повноцінне використання ресурсу, яким володіє міграційно-трудова механізм активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, безпосередньо пов'язане із ефективним застосуванням відповідних маркетингових інструментів. Адже без належної популяризації тих можливостей, які з'являються у процесі участі мешканців прикордонних територій України у трудовій міграції, особливо в межах транскордонних регіонів, складно розраховувати на залучення набутого ними досвіду та акумульованих фінансових ресурсів у сферу конкурентоспроможного транскордонного бізнесу. Все це потребує досліджень розвитку ринку праці саме на транскордонному ринку.

²⁵¹ Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування : Аналітична доповідь / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – С. 12. (40 с)

²⁵² Надрага В. Трудова міграція: виклики для України / В. Надрага // Дзеркало тижня. – 2011. – №5 (11 лютого) – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/-trudova_migratsiya_vikliki_dlya_ukrayini-75323.html.

Наймання персоналу чи пошук роботи через транскордонні ринки праці зумовлено диференціацією заробітної плати та проблемами соціально-економічного розвитку регіонів в транскордонному просторі. Іншою важливою причиною необхідності високого рівня мобільності робочої сили у транскордонних регіонах є можливість подолання кризових ситуацій з нестачею працівників певного фаху чи кваліфікації через залучення працівників з прикордонних областей сусідніх держав. Для роботодавців та працівників через транскордонний ринок праці відкриваються нові можливості у сфері обміну досвідом, новими технологіями та знаннями між сусідніми регіонами. Крім того, в умовах негативних демографічних змін та їх очікуваного впливу на регіональні ринки праці, транскордонне співробітництво у цій сфері може допомогти в розробці нових, більш широких регіональних стратегій.

У той же час, інтенсивна міграційна політика сусідніх країн, спрямована на залучення потенціалу трудових мігрантів, вимагає адекватної відповіді з боку уряду України. Оскільки міграція у межах транскордонного регіону є явищем об'єктивним та пов'язаним з бажанням трудового мігранта самоствердитися і поліпшити своє матеріальне становище, будь-які заборони і перешкоди тільки активізують нелегальні потоки, що, у свою чергу, буде викликати зловживання з боку роботодавців.

Виникнення транскордонного ринку праці та інтенсивні міграційні процеси у прикордонні поруч із очевидними негативними наслідками має суттєві позитивні аспекти.

Позитивні аспекти трудової міграції

- надходження іноземної валюти у формі переказів заробітної плати;
- інвестування в економіку через створення спільних підприємств;
- зменшення рівня безробіття, соціальної напруженості;
- можливість самоствердитись, реалізувати здібності, підвищити кваліфікацію, покращити матеріальне становище;
- у регіоні зростання продуктивності праці внаслідок зростання конкуренції з закордонними працівниками (у випадку імміграції).

Негативні наслідки трудової міграції

- вплив працездатного населення;
- недонаповнення пенсійного і соціального фондів;
- втрачання державних коштів, вкладених у навчання працівників для економіки іншої держави;
- низький рівень вкладення коштів у започаткування власної справи з-поміж заробітчани (лише 3,6%);
- погіршення сімейних стосунків, знецінення родинних цінностей.

Так, наявність транскордонного ринку праці необхідно сприймати як факт і намагатись посилити позитивний ефект.

Транскордонний ринок праці – це система суспільних відносин, пов'язана з узгодженням попиту та пропозиції трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту в рамках транскордонного регіону. Транскордонний ринок робочої сили являє собою не просто суму регіональних ринків, а систему, що базується на їх взаємозв'язках і взаємодоповненнях.

Покупцем на транскордонному ринку праці є роботодавець з одного боку кордону в особі підприємства різної форми власності, індивідуального наймача, громадської організації тощо. Продавцем – громадянин працездатного віку з іншого боку кордону. Товаром на цьому ринку є праця, а угода з її купівлі-продажу має певні особливості. В той час коли на товарному ринку покупець набуває право власності на товар, на ринку праці покупець отримує право власності тільки на кінцевий результат праці людини. На ринку праці працівник не позбавляється права власності на свою робочу силу, а лише передає роботодавцю на деякий період часу право використовувати необхідні йому професійні здібності працівника.

При цьому трудова угода є зазвичай довготривалою, ризиковою і суттєво залежить від часу, що зумовлює необхідність більш ґрунтовного регламентування всіх її аспектів. На ринку праці особливо цінною є не грошова сторона угоди і для працівника часто визначальним є місцезнаходження роботодавця, соціальні гарантії, можливість кар'єрного росту, саморозвитку, умови праці, мікроклімат в колективі тощо.

Українські прикордонні області утворюють транскордонні ринки праці з державами СНД (49,2% трудових мігрантів), з безперешкодного можливістю виїзду і виїзду, та країнами ЄС (47,1%), з якими є візовий режим. У свою чергу з більшістю країн ЄС підписано угоди про малий прикордонний рух, що суттєво стимулює маятникові трудові міграції. В цілому 13,2% працездатного населення зі Заходу країни працюють за кордоном, з центральних регіонів – 3,8%, східних – 3,2%, південних – 2,6, а північних – 1,4%. Зростає чисельність населення яке розглядають трудову міграцію як основне джерело доходу, а не додаткове. Дуже неоднозначним є вплив трудової міграції на ринок праці. З одного боку спостерігається гостра нестача педагогічних, медичних працівників, будівельників та суттєвий відплив підприємливих і активних осіб, однак, водночас, згідно з дослідженнями науковців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, рівень безробіття за відсутності міграції був би у 1,6 разів вищим за фактичний²⁵³.

²⁵³ Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / О. А. Малиновська. – К. : НІС, 2011. – 40 с.

Можливість оцінки потоків транскордонних маятникових мігрантів ускладнюється додатково значними нелегальними міграціями. Так, згідно з проведеним у 2008 р. дослідженням Державного комітету статистики лише третина всіх працівників за наймом за кордоном мали трудовий контракт, решта працювали за домовленістю. Тільки 51,5% мали при цьому договір соціального страхування. Найменш захищеними є робітники в Російській Федерації²⁵⁴. Головними напрямками нелегальної міграції є Брянсько-Чернігівський і Сумський регіони на кордоні з Росією, Гомельсько-Чернігівський на кордоні з Білоруссю, та Берегівський, Великоберезнянський і Виноградівський райони на кордоні з Словаччиною та Угорщиною²⁵⁵.

Особливістю транскордонних ринків праці України і суміжних країн є постійне зростання, насамперед, вторинних ринків маятникових мігрантів та сезонних працівників з невисокою оплатою праці, високою плінністю кадрів, нестабільною зайнятістю. У той час коли у Європі спостерігається тяжіння до використання висококваліфікованих спеціалістів (наукових працівників, інженерів, фахівців у галузі інформатики, менеджерів і т. д.), що безпосередньо пов'язано з стрімким зростанням торгівлі послуг.

Процедури працевлаштування у країнах-сусідах по периметру кордону України мають певні особливості. Так, з країнами, де діє безвізовий режим (крім Молдови) необхідним є отримання дозволу на працевлаштування та посвідчення про тимчасову реєстрацію. Для решти країн потрібне також отримання необхідних документів від іноземного роботодавця та візи.

З Молдовою в Україні діє безвізовий режим за умови перебування на території сусідньої держави терміном до 90 днів. Клопотання про видання дозволу на працевлаштування іноземного громадянина подає не пошукувач роботи за кордоном, а працедавець. Після одержання дозволу іноземець повинен отримати тимчасове (терміном до одного року з можливістю продовження, видається також засновникам підприємств з іноземними інвестиціями не менше 100 тис. дол. США та посадовим особам даного підприємства на заявлений ними термін, але не більше п'яти років, з можливістю продовження) або постійне (видається трудовому мігранту, який є фахівцем з необхідних в країні спеціальностей)

²⁵⁴ Зовнішня трудова міграція населення України. – С.46

²⁵⁵ Десять міфів про міжнародну трудову міграцію//газета «Дзеркало тижня» www.dt.ua/SOCIETY/...

імміграційне свідоцтво трудового мігранта. На основі імміграційного свідоцтва видається посвідчення про дозвіл на проживання²⁵⁶.

В сусідніх країнах-членах ЄС процес працевлаштування ускладнюється необхідністю отримання візи. Зокрема, Польща видає два типи робочих віз – на термін до 90 днів перебування (Шенгенська та національна короткострокова) або на більше 90 днів протягом 180 днів з дати першого в'їзду в державу. Після отримання візи та приїзду до Польщі працедавець отримує в Воєводському бюро праці остаточний дозвіл на працю для громадянина України (попередній громадянин України отримує ще до отримання візи після звернення працедавця до Бюро праці воєводства). Далі іноземець повинен зареєструватися в місцевих органах влади.

Подібною є процедура працевлаштування в Словаччині. Однак дозвіл на працю тут видається терміном до двох років з можливістю продовження. У випадку працевлаштування для виконання сезонних робіт дозвіл на працю видається до шести місяців, при чому між періодами сезонних робіт має бути не менше шести місяців. Обов'язковою умовою отримання дозволу є неможливість заповнити вакансію громадянином Словаччини. У випадку якщо працедавець може довести специфічні здібності іноземця чи інші причини, завдяки яким він може бути прийнятий на роботу він буде працевлаштований незалежно від ринкової ситуації²⁵⁷.

В Румунії також встановлені щорічні квоти дозволів на працевлаштування іноземних громадян (крім країн ЄС та ЄЕП), які затверджуються Урядом Румунії за поданням Міністерства праці, сім'ї та соціального захисту. Дозвіл видається терміном до одного року (як і в Угорщині²⁵⁸) з можливістю продовження його дії²⁵⁹.

Для працевлаштування в Україні громадянам сусідніх держав візи не потрібні. Оформляє документи роботодавець, який запрошує іноземця на

²⁵⁶ Довідка про порядок працевлаштування іноземних громадян в Молдові. / Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. – Доступний з: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/50870.htm>

²⁵⁷ Довідка про порядок працевлаштування іноземних громадян в Словаччині. / Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. – Доступний з: www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/print/50858.htm.

²⁵⁸ Довідка про порядок працевлаштування іноземних громадян в Угорщині. / Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. – Доступний з: www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/50853.htm.

²⁵⁹ Довідка про порядок працевлаштування іноземних громадян в Румунії. / Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. – Доступний з: www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/50862.htm.

роботу. Головною умовою для отримання дозволу є відсутність у регіоні працівників, спроможних виконувати цей вид роботи. Дозвіл на працевлаштування надають, як правило, на термін до одного року²⁶⁰. Основи міграційної політики закладались ще за часи Радянського Союзу, коли був інститут «прописки». Зараз він замінений на реєстрацію. А в основі міграційної політики лежить свобода пересування і забезпечення прав людини. Регулювання міграційних процесів знайшло своє відображення у Стратегії демографічного розвитку України до 2015 р., розробленій у 2006 р.. Дії держави з метою подолання негативних наслідків трудової міграції повинні спрямовуватись на:

- скорочення масштабів нелегальної трудової міграції громадян України за кордон;
- створення умов для подолання тенденції виїзду висококваліфікованих спеціалістів за кордон на низькокваліфіковані роботи;
- посилення боротьби з нелегальною міграцією (насамперед транзиту через територію України нелегальних мігрантів з країн третього світу);
- збільшення штатної чисельності працівників МВС, які займаються виявленням та припиненням незаконної діяльності, пов'язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном;
- сприяння репатріації етнічних українців, представників раніше депортованих народів, які повертаються в Україну;
- збільшення можливостей легального працевлаштування громадян України за кордоном та забезпечення їх соціальної захищеності;
- поширення практики укладення міжурядових угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист, зокрема укладення з країнами Азії та Африки угод про працевлаштування за кордоном українських спеціалістів, практики укладення міжурядових угод про взаємне визнання документів про освіту;
- збільшення квот для тимчасового працевлаштування громадян України за кордоном²⁶¹.

Для захисту прав та інтересів громадян України, які бажають працевлаштуватись в сусідніх країнах, і навпаки – іноземних громадян,

²⁶⁰ Про особливості працевлаштування іноземців в Україні. / Офіційний вебсайт Державної служби зайнятості України. – Доступний з : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=b40756b4ac94ac841daba1c8475ea5c0?art_id=40681&cat_id=8975889.

²⁶¹ Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 р. // Офіційний вісник України від 12.07.2006. – 2006 р. – №26. – С. 161, ст. 1898, код акту 36716/2006.

що працевлаштовуються в нашій державі – Міністерство закордонних справ бере активну участь в розробці двосторонніх угод у цій сфері. Серед країн-сусідів такі угоди підписані Україною з Росією («Про трудову діяльність і соціальний захист громадян Росії та України, які працюють за межами кордонів своїх держав» від 14.01.1993), Білоруссю («Про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Білорусь, які працюють за межами своїх держав» від 17.06.1995), Молдовою («Про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держав» від 11.12.1993) та Польщею («Про взаємне працевлаштування працівників» від 16.02.1994).

В офіційних документах України одним з ключових напрямів міграційної політики є захист працевлаштованих за кордоном громадян за рахунок укладання двосторонніх угод щодо працевлаштування та соціального захисту. Ці угоди відіграють важливу роль регуляторів трудових міграцій та гарантують права працівників. Зокрема, такі угоди підписані між країнами СНД і в них узгоджено визнання легалізації документів про освіту, зарахування трудового стажу та можливість внесення записів у трудову книжку. Окрім того, підписано угоди про працевлаштування між Україною і Польщею, Чехією, Словаччиною, Литвою і Латвією, які визначають порядок відшкодування збитків працівникам, відповідальності держав у разі настання страхових випадків.

Ще важливішими і актуальними є міждержавні угоди про пенсійне і соціальне забезпечення. Вони поділяються на угоди, укладені за принципом пропорційності і територіальності. Двосторонні угоди у сфері соціального та пенсійного забезпечення підписані Україною з п'ятьма державами-сусідами. Більшість з них (з Молдовою – «Про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення» від 29.08.1995, Польщею – «Про взаємне переведення пенсій особам, які мають право на пенсійне забезпечення і проживають на території України і Республіки Польща» від 19.05.1993) укладені за принципом територіальності, тобто соціальне забезпечення здійснюється відповідно до законодавства держави, де проживає особа. Угода зі Словаччиною «Про соціальне забезпечення» від 05.12.2000 укладена за принципом пропорційності, коли кожна країна несе відповідальність лише за свою частину зобов'язань. Однак всі ці угоди гарантують соціальне забезпечення трудовим мігрантам, які емігрують на постійне місце проживання²⁶².

²⁶² Працевлаштування за кордоном – основна інформація. / Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. – Доступний з : www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/print/1350.htm

На необхідності стимулювання маятникової і сезонної міграції наголошується у звіті за результатами тристороннього проекту під назвою «Управління міграцією в Чорноморському регіоні: поліпшення реалізації національних політик в Україні, Молдові та Румунії через регіональне співробітництво НУО» (2008), що здійснювався за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» і Чорноморського довірчого фонду регіональної співпраці. Він був підготовлений експертами з Інституту публічної політики (Бухарест), Інституту розвитку та соціальних ініціатив «Вііторул» (Кишинів), Міжнародного центру перспективних досліджень (Київ)²⁶³. Для цього важливо активізувати укладання двосторонніх угод про трудову міграцію. Провідна роль у цьому питанні відводиться Румунії, як країні члену ЄС. Всі три уряди держав-учасниць проекту виявили зацікавленість у взаємоузгоджених міграційних політиках та поєднанні зусиль для реалізації спільних проектів для обміну досвідом імплементації міграційної політики та політики зайнятості.

Таким чином, можна зробити висновок, що бачення проблем та викликів трудової маятникової міграції сформоване в Україні лише на рівні ЗМІ, вчених та соціологів, у той час коли з боку держави не здійснюється практичних кроків щодо їх врегулювання. Більшість двохсторонніх угод стосується окремих аспектів регулювання ринку праці, не враховують наявності та особливості виникнення процесу маятникової міграції і лише частково вирішують проблеми маятникових мігрантів. І в результаті – розпорошеність управлінських функцій, відсутність закону про правовий статус працівників-мігрантів, про інструменти їх повернення, міграційної статистики та наукових досліджень щодо масштабів, складу та спрямованості міграції не лише постійних мігрантів, але і маятникових – все це лише підсилює негативні ефекти міграції.

Водночас, інтенсивна міграційна політика суміжних країн, спрямована на залучення потенціалу українських трудових мігрантів, потребує адекватної відповіді з боку українського уряду. Оскільки міграції в межах транскордонного регіону є явищем об'єктивним і пов'язаним з бажанням трудового мігранта самоствердитись і покращити своє матеріальне становище, будь-які заборони, перепони лише активізують нелегальні потоки, що у свою чергу зумовлюватиме зловживання з боку працедавців.

²⁶³ Звіт по проекту «Управління міграцією в Чорноморському регіоні: Україна, Молдова та Румунія – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/50/33/Migration_UKR.pdf

Нівелювати наявність значних потоків прикордонних мігрантів та невпорядковану державну політику щодо них можливо шляхом налагодження ефективної транскордонної співпраці з метою розвитку активного транскордонного ринку праці та полегшення доступу до інформації про цей ринок населення з обох боків кордону. Таким чином, варто не перешкоджати, а створювати всі умови для формування взаємодоповнювального, конкурентоспроможного та вільного транскордонного ринку праці, підвищення свободи руху учасників ринку, надання якісної та надійної інформації, зменшення бар'єрів на ринку праці для працівників периферійних регіонів. Такими інструментами можуть бути як двосторонні угоди, укладені як на державному рівні, так і між окремими регіональними органами влади чи навіть центрами зайнятості, створення інформаційних центрів, баз даних, тощо. Це дозволить оперативно регулювати кон'юнктуру транскордонного ринку праці, підготовку і перепідготовку фахівців певного профілю, тощо.

Транскордонний ринок послуг

Транскордонний ринок послуг – це система економічних відносин між виробником та одержувачем послуг в рамках двох чи більше суміжних держав, де основним товарним об'єктом виступають різноманітні види послуг. Транскордонний ринок послуг локалізується в межах двох чи більше суміжних держав, хоча найчастіше він концентрується в межах 30-кілометрової зони, де діє угода про малий прикордонний рух, або транскордонного регіону на рівні областей. Основною особливістю транскордонного ринку послуг, на відміну від транскордонного ринку товарів, в більшості випадків є факт обов'язкового перетину одержувачем послуги кордону, оскільки товар, вироблений на транскордонному ринку, може бути куплений на місці, а для одержання послуги переважно необхідна зустріч покупця з постачальником. Винятком може бути, наприклад, отримання послуги мешканцем України на території нашої держави через філію компанії, яка зареєстрована у сусідній державі, або отримання консультаційних чи інформаційних послуг через Інтернет. Часто отримання послуг на транскордонному ринку відбувається в ході перетину кордону мешканцями з метою туризму чи закупівлі товарів.

Варто зазначити, що торгівля послугами як в межах держави чи на міжнародному ринку, так і в транскордонному регіоні тісно пов'язана з торгівлею товарами. Ці сектори спонукально впливають один на одного (транспортування, реклама).

Постачальником послуг на транскордонному ринку є будь-яка фізична чи юридична особа, зареєстрована по одну сторону кордону,

яка пропонує чи надає послуги будь-якій фізичній чи юридичній особі по іншу сторону кордону сусідніх держав.

Одержувачем є будь-яка фізична чи юридична особа, зареєстрована по один бік кордону, яка користується або бажає користуватися послугами будь-якої фізичної чи юридичної особи, зареєстрованої по інший бік кордону сусідніх держав.

Види послуг на транскордонному ринку не відрізняються від тих, які прийняті міжнародною практикою. Зокрема, існує низка статистичних систем та класифікацій послуг, таких як Керівництво з платіжного балансу (п'яте видання МВФ), Класифікація основних продуктів ООН, Міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів економічної діяльності, Класифікація торгівлі послугами ОЕСР та Євростату тощо.

Основні компоненти послуг статистичної системи МВФ включають: транспортні послуги, поїздки, послуги зв'язку, будівельні послуги, страхові послуги, фінансові послуги, комп'ютерні та інформаційні послуги, рояліті та ліцензійні платежі, інші ділові послуги, послуги приватним особам і послуги у сфері культури та відпочинку, державні послуги, не віднесені до інших категорій²⁶⁴. Цікавим видом послуг на транскордонному ринку є інтернет-послуги як елемент інформаційних. Хоч вони за своєю природою є глобальними, оскільки доступ до них є однаковим для жителів будь-яких країн, але є важливим елементом реклами та одержання інформації в тому числі про умови на транскордонних ринках товарів, послуг та праці та полегшують процедуру отримання візи (реєстрація).

Світовий банк класифікує послуги за укрупненими угрупованнями, при цьому до числа послуг включається рух доходу. Послуги поділяються на дві групи²⁶⁵:

І група – *факторні послуги*, до яких відносяться платежі, що виникають у зв'язку з міжнародним рухом факторів виробництва – капіталу, робочої сили (доходи на інвестиції, ліцензійні платежі, заробітна плата, виплачувана нерезидентом тощо).

II група – *нефакторні послуги*, до яких відносяться інші види послуг (транспорт, подорожі, інші нефінансові послуги), не пов'язані з факторами виробництва.

²⁶⁴ Revision of the Balance of Payments Manual, Fifth Edition. [Internet resource] /IMF Official Website. – Available from: <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/pdf/ao.pdf>

²⁶⁵ Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг / Офіційний сайт електронного наукового фахового видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=892>.

Відповідно до Генеральної угоди про торгівлю послугами на транскордонному ринку можна виділити 4 способи постачання послуг²⁶⁶:

- транскордонне постачання. Постачальник і споживач послуги не переміщуються через кордон, його перетинає тільки послуга. Це послуги, що передаються через засоби телекомунікації (консультації по телефону або по факсу, постачання послуг поштою, переказ грошей через банки) чи послуги, вкладені в товари (технічний звіт консультанта, програмне забезпечення на дискеті), транспортні послуги;
- споживання за кордоном, тобто переміщення споживачів до країни експорту. Постачальник не переміщується (туризм, освіта, медичні послуги в лікарні іншої країни, послуги з ремонту суден, якщо судно однієї країни відправляється до іншого для ремонту);
- комерційна присутність, тобто створення комерційної присутності в країні, у якій повинні надаватися послуги (відкриття філії чи дочірньої компанії). Постачальник послуг переміщується, а споживач не переміщується (наприклад, прямі іноземні інвестиції, тимчасова трудова міграція, банківська послуга, що надається через філію чи відділення іноземного банку);
- присутність фізичних осіб, тобто тимчасовий переїзд фізичних осіб до іншої країни заради надання там послуг (наприклад, гастролі театрів, артистів, лекції професорів університетів, послуги архітекторів, юристів, подорожування іноземного консультанта до країни для надання консультаційних послуг).

Можна виділити 3 типи послуг на транскордонному ринку:

До першого типу відносимо *послуги, які є обов'язковими при перетині кордону* (наприклад, страхування, видача віз).

До другого типу належать *цільові послуги*, коли особа перетинає кордон з чіткою метою одержання послуги в сусідній державі.

Третій тип, який є найбільш поширеним, – це *супутні послуги*, тобто ті, які споживаються особою, що перетинає кордон з іншою метою, наприклад відрядження, закупівля товарів, вкладення коштів на рахунок за кордоном чи отримання цільової послуги. Особа, що перетинає кордон з метою туризму, може при цьому відвідати стоматолога, оскільки вартість таких послуг в Україні є дешевшою, отримати консультацію в лікарні, зробити зачіску в перукарні чи відвідати заклад харчування.

²⁶⁶ General Agreement on Trade in Services. [Internet resource] / WTO Official Website. – Available from: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm.

Вартість цільової послуги включає вартість самої послуги та вартість обов'язкової послуги.

Вартість супутньої послуги для покупця включає вартість саме супутньої послуги, а цільові і обов'язкові послуги оплачуються з інших джерел.

При цьому, вартість обов'язкових послуг різниться по периметру кордону. Для України вартість послуг в транскордонному регіоні з Росією, Білорусією та Молдовою, а також в рамках малого прикордонного руху з Польщею, Словаччиною та Угорщиною буде нижчою, ніж в решти випадків, оскільки у вартість обов'язкових послуг не входить вартість одержання візи.

На розвиток транскордонного ринку послуг впливає низка чинників:

- Ціна послуг. Транскордонний ринок є активним у тому випадку, якщо ціна на певний товар на сусідній території є нижчою, і закупівля даного товару за кордоном враховуючи усі транзакційні витрати є економічно вигідною. Наприклад, мешканці сусідніх країн часто перетинають кордон України з метою отримання консультацій чи допомоги стоматологів, оскільки ціна на такі послуги в нашій державі значно нижча.
- Якість послуг. Часто українці прагнуть знаходити можливості виїжджати на лікування в сусідні країни, де, хоч і за вищу ціну, можна отримати якісніші медичні послуги.
- Законодавство суміжних держав. В першу чергу це, звичайно, митне законодавство та тривалість і складність процедури отримання віз. Для громадян, які мають на меті заснування філії своєї компанії з надання послуг на сусідній території іншої держави важливим фактором буде також трудове, податкове, адміністративне та інші види законодавства.
- Міждержавні угоди, в тому числі про малий прикордонний рух. На даний час Україна має підписані угоди 30-кілометрову зону малого прикордонного руху з Польщею та Словаччиною, які діють з 2009 р., та 50-кілометрову зону з включенням міста Ніредьгаза з Угорщиною з 2007 р..
- Кількість та якість роботи пунктів пропуску між державами. На жаль, кількість пунктів пропуску на всіх ділянках кордону України з сусідніми державами, за винятком хіба що Російської федерації, є занадто низькою. Наприклад, відстань між пунктами пропуску на українсько-польському кордоні становить 90 км, на українсько-

словацькому – 50 км, що далеко не відповідає стандартам ЄС – 1 пункт пропуску на 20 км²⁶⁷. Очевидно, що така кількість пунктів пропуску є недостатньою, що негативно впливає на їх пропускну здатність і створює величезні черги на кордоні.

- Транспортне сполучення між сусідніми державами, а також якість транспортної інфраструктури.
- Інша прикордонна інфраструктура. В тому числі туристична та сервісна, а також наявність транскордонних логістичних центрів, кластерів, промислових парків та зон, бізнес-інкубаторів та інших форм транскордонної співпраці.
- Довіра до влади, менталітет населення, імідж держави. Часта зміна влади в Україні, нечітка політична ситуація та зміна законодавства відповідно до цілей щораз іншої провладної партії впливають на імідж нашої держави на транскордонному ринку послуг та часто є стримуючим індикатором, особливо для компаній, які бажають відкривати свої філії на нашій прикордонній території.
- Рівень науково-технічного прогресу та швидкість поглинання і продукування інновацій. Зокрема, часто українські пацієнти шукають можливості лікування в сусідніх державах, наприклад лікування діток у всесвітньо відомих дитячих клініках Варшави, оскільки в Україні відсутня необхідна технічна та технологічна бази. Жителі прикордонних регіонів також часто звертаються до провайдерів будівельних послуг сусідніх держав, які за незначно вищу ціну, надають якісніші послуги за новими технологіями.
- Природно-кліматичні умови, архітектура та народні традиції. Цей чинник, звичайно, в першу чергу прямо впливає на туристичні послуги, при цьому опосередковано розвиваючи інші послуги в транскордонному регіоні, як наприклад транспортні чи послуги громадського харчування.

Крім вище перерахованих чинників на транскордонний ринок послуг впливає також рівень інфляції, рівень поінформованості населення, реклама, рівень освіти, рівень зарплат, зайнятість населення, кількість провайдерів послуг та ін.

Основною проблемою дослідження транскордонного ринку послуг, зокрема в Україні, є відсутність необхідної статистичної інформації. Ми

²⁶⁷ Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев, В. В. Толкованов та ін. ; відп. ред. Н. А. Мікула ; НАН України. Ін-т регіон. дослід. Львівс. регіон. ін-т держ. управління Нац. академії держ. управління при Президентіві України – Львів, 2012. – 368 с.

можемо досліджувати даний ринок лише на рівні сусідніх держав, оскільки дані по експорту та імпорту послуг між регіонами суміжних держав відсутні як в українських інформаційних базах, так і закордонних. Що стосується дослідження транскордонних ринків послуг України на рівні держав, то можемо стверджувати, що вони активно діють, оскільки спостерігається тенденція до зростання обсягів торгівлі послугами за останні три роки, за деякими окремими виключеннями, зі всіма суміжними державами (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Обсяги торгівлі послугами України з сусідніми державами (тис. дол. США)

Країна	Зовнішньо-торговельна операція	2009	2010	2011
Російська федерація	експорт	3468143	5157056	5634625
	імпорт	658804,4	793484	955556,4
Білорусь	експорт	85525,4	131837,7	155434,9
	імпорт	43810,3	63268,5	80772,4
Польща	експорт	83539,4	92987,2	134581,1
	імпорт	126412,2	141156,6	142938,1
Словаччина	експорт	47617,6	50606,6	49385,2
	імпорт	16037,4	18202,6	33578,5
Угорщина	експорт	67942,9	223874,1	84158,2
	імпорт	44616	52314	100962,3
Румунія	експорт	14253	21636,4	28183,7
	імпорт	21913	11187,4	13043,2
Молдова	експорт	54668,8	67099,4	66317
	імпорт	22784,1	29144	33964,6

* За даними Держкомстату України.

При цьому, як стверджує М. Янків у своїх дослідженнях використання потенціалу співпраці між країнами на основі показника гравітаційного тяжіння, Україна недовикористовує можливості співпраці у сфері торгівлі послугами зі всіма країнами-сусідами (табл. 3.9). Найбільше недовикористаним є потенціал торгівлі послугами з Румунією та Польщею, особливо в сфері експорту послуг (різниця у 12,5 разів стосовно наявного рівня з Польщею та у 16 разів з Румунією).

Таблиця 3.9

Відповідність обсягів торгівлі послугами України з державами - сусідами
 силі гравітаційного потенціалу їхніх економік, 2010 р.

Країна	Разом	Експорт	Імпорт
Польща (гравітаційний потенціал – 21,65)			
Фактично	228	92	136
Розрахунково	1 475	1 238	237
Різниця	– 1 247 (546,93%)	– 1 146 (12,5 рази)	– 101 (74,26%)
Росія (гравітаційний потенціал – 55,90)			
Фактично	5 935	5 146	789
Розрахунково	3 811	3 198	613
Різниця	2 124 (35,79%)	1 948 (37,85%)	176 (22,31)
Білорусь (гравітаційний потенціал – 9,93)			
Фактично	195	132	63
Розрахунково	677	568	109
Різниця	482 (247,18%)	436 (330,30%)	46 (73,16%)
Угорщина (гравітаційний потенціал – 3,34)			
Фактично	276	224	52
Розрахунково	228	191	37
Різниця	48 (17,39%)	33 (14,73%)	15 (28,85%)
Румунія (гравітаційний потенціал – 6,52)			
Фактично	33	22	11
Розрахунково	445	374	71
Різниця	412 (12,5 рази)	352 (16 разів)	60 (545,45%)
Словаччина (гравітаційний потенціал – 1,71)			
Фактично	68	51	17
Розрахунково	117	98	19
Різниця	49 (72,06%)	47 (92,16%)	2 (11,77%)
Молдова (гравітаційний потенціал – 0,95)			
Фактично	83	54	29
Розрахунково	65	54	11
Різниця	18 (21,69%)	0 (0,00%)	18 (62,07%)

* За даними: Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз) : Монографія. – Львів : Світ, 2011. – 384 с. (С. 125-126).

Без проведення спеціального анкетування на кордоні неможливо оцінити обсяги торгівлі послугами в рамках суміжних прикордонних областей чи малого прикордонного руху, де якраз і локалізується найбільше транскордонний ринок послуг з тими державами, з якими діють відповідні угоди (Польща, Росія, Словаччина, Угорщина). Польща проводить такі дослідження на українсько-польському, білорусько-польському та російсько-польському кордоні, але в них основна увага зосереджується на торгівлі товарами. Послуги згадуються лише в зазначенні мети перетину кордону, без уточнення конкретного місця отримання послуги та видів послуг. Україна таких досліджень не проводить по жодному з видів транскордонних ринків (товарів, послуг, праці, капіталів).

Тому, для аналізу транскордонного ринку послуг зосередимось на українсько-польському ринку, який ми можемо дослідити не тільки на міждержавному рівні, але і в рамках зони малого прикордонного руху, і який, як доведено вище, має найбільш недовикористаний потенціал торгівлі послугами.

За офіційною статистикою основними партнерами Польщі серед українських областей у торгівлі послугами є Львівська, Волинська та Тернопільська області (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами з Польщею за областями України у 2010 р.

Область	Зовнішня торгівля послугами, млн. дол. США	Торгівля з Польщею, млн. дол. США	Частка області в торгівлі України з Польщею, %	Частка Польщі в зовнішній торгівлі області, %
Львівська	177,3	26,6	11,4	15,0
Київська	539,7	12,8	5,5	2,4
Волинська	56,6	12,5	5,3	22,1
Вінницька	102,8	9,0	3,8	8,8
Донецька	965,1	5,4	2,3	0,6
Тернопільська	14,0	3,7	1,6	26,4
Закарпатська	88,1	3,7	1,6	4,2
Івано-Франківська	97,1	1,8	0,8	1,9
Україна	17207,1	234,2	73,6	1,4

* За даними: Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз): Монографія. – Львів: Світ, 2011. – 384 с. (с. 119).

З таблиці видно, що за офіційною статистикою частка Польщі в зовнішній торгівлі послугами Тернопільської області є більшою, ніж відповідний показник з Львівською областю, що, мабуть, свідчить про невідповідність офіційних даних реальній ситуації, особливо враховуючи дію угоди про малий прикордонний рух з Польщею, яка поширюється на 30-кілометрову прикордонну зону в Львівській області.

Польща є вагомим партнером українських областей, які прилягають до її кордону і у порівнянні з іншими країнами, які займають значну частку їх експорту та імпорту (табл. 3.11)

Як бачимо, показники Закарпатської області у торгівлі послугами з Польщею є дещо нижчими, порівняно з Волинською та Львівською областями, що може частково пояснюватись відсутністю пунктів переходу на кордоні області з Польщею, що очевидно значно утруднює можливість жителів сусідніх країн отримувати чи постачати послуги на території суміжної держави.

Таблиця 3.11

Географічна структура торгівлі послугами з окремими країнами світу в розрізі областей України, 2010 млн. дол. США

Області	Разом	Польща	Німеччина	Росія	Велика Британія	США
<i>Львівська,</i>						
Разом	177,3	26,6	14,6	21,9	9,0	34,3
Експорт	109,3	12,0	6,6	21,0	1,6	33,4
Імпорт	68,0	13,6	8,0	0,9	7,4	0,9
<i>Волинська</i>						
Разом	56,6	12,5	7,6	3,9	7,3	0,2
Експорт	29,1	4,5	4,9	1,9	0,1	0,1
Імпорт	27,5	7,9	2,7	2,0	7,2	0,1
<i>Закарпатська,</i>						
Разом	88,1	3,7	5,0	4,7	6,9	0,1
Експорт	48,4	1,6	1,8	3,0	2,3	1,4
Імпорт	39,7	2,1	3,2	1,7	4,6	8,7

* За даними: Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз): Монографія. – Львів: Світ, 2011. – 384 с. (С. 347).

У структурі експорту та імпорту послуг між Україною та Польщею переважають транспортні, а також ділові та професійні послуги. Велика частка також страхових послуг в імпорті з Польщі (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Галузева структура торгівлі послугами між Україною та Польщею, %

Показники	Роки					
	2006		2008		2010	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Транспортні послуги	37,3	39,5	39,1	34,2	51,7	32,9
Ділові, професійні та технічні послуги	31,7	21,1	23,4	21,3	25,7	27,8
Подорожі	7,4	6,4	7,7	5,3	9,7	4,8
Послуги зв'язку	15,4	8,5	8,7	6,3	5,8	4,3
Будівельні послуги	0,4	5,6	1,7	4,2	0,6	1,6
Фінансові послуги	0,7	2,3	0,1	0,7	0,4	2,7
Страхові послуги	0,9	5,1	3,4	18,4	1,2	13,4
Комп'ютерні послуги	1,2	1,5	1,2	0,7	3,3	1,3
Разом	95,0	90,0	85,3	91,1	98,4	88,8

* За даними: Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз): Монографія. – Львів: Світ, 2011. – 384 с. (С. 120).

Починаючи з 3 кварталу 2008 р. Польща проводить дослідження обороту товарів та послуг в рамках малого прикордонного руху на кордоні з Україною на основі анкетувань. Проаналізувавши матеріали цих досліджень можна стверджувати, що як українці, так і поляки основному перетинають кордон з метою здійснення закупівель і в ході цього відбувається одержання послуг на сусідній території. В табл. 3.13 зображено частку видатків українців в Польщі на послуги.

Як бачимо, частка видатків тримається переважно на рівні 0,2 відсотків від загального обсягу видатків, основну частину яких займають покупки (близько 80%). Більша частина видатків на послуги стосується розміщення на нічліг, харчування та туристичних послуг.

Таблиця 3.13

Частка видатків українців на отримання послуг в Польщі в рамках малого прикордонного руху, %

Рік	2010				2011				2012			
Квартал	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Частка видатків на послуги	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,3	

* Statystyka publiczna na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski. [Zasóbinetowy] / Oficjalna strona Urzędu Statystycznego w Rzeszowie. – Dostępny od: http://www.stat.gov.pl/rzesz/69_644_PLK_HTML.htm.

Починаючи з 2010 р. поляки почали проводити такі ж дослідження і на польсько-білоруському та польсько-російському кордоні. У зв'язку цим, показник видатків поляків в Україні був об'єднаний з показником видатків поляків в Білорусії та Росії і окремо він більше не аналізується. У 2009 р. видатки поляків в Україні на послуги становили приблизно 5% від всіх видатків і припадали на нічліг, харчування та туристичні послуги, як і у випадку з видатками українців в Польщі.

Частка українців, що перетинають кордон з Польщею з метою туризму коливається лише на рівні 1% (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Частка українців, що перетинають кордон з Польщею з метою туризму в рамках малого прикордонного руху, %

Рік	2010				2011				2012			
Квартал	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Частка видатків на послуги		1,9	3,0	0,5	0,4	0,7	0,5	0,2	1,1	0,9	1,7	

* Statystyka publiczna na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski. [Zasóbinetowy] / Oficjalna strona Urzędu Statystycznego w Rzeszowie. – Dostępny od: http://www.stat.gov.pl/rzesz/69_644_PLK_HTML.htm.

Основна частина візитів припадає на закупівлю товару (86,5% в 3 кварталі 2011 р.), порівняно більшу частку також займає транзит (4,9% в 3 кварталі 2011 р.).

Така ж ситуація і з візитами поляків в Україну, хоча частка перетину кордону поляками з метою туризму в Україні є трохи більшою (табл. 3.15). Основна частина візитів також припадає на закупи (88,6% в 3 кварталі 2011 р.), але значну частку тут займають відвідини родичів чи пам'ятних для родин місць (5,2% в 3 кварталі 2011 р.).

Отже, можемо підсумувати, що дослідження транскордонного ринку послуг на даний момент є важким завданням, оскільки воно повинне опиратись на статистичну базу, яка, на жаль, є відсутньою.

Таблиця 3.15

Частка поляків, що перетинають кордон з Україною з метою туризму в рамках малого прикордонного руху, %

Рік	Квартал	Частка осіб, які перетинають кордон
2009	I	2,0
	II	2,9
	III	5,1
	IV	1,8
2010	I	-
	II	3,3
	III	5,0
	IV	0,7
2011	I	1,4
	II	1,0
	III	4,5
	IV	1,8
2012	I	1,4
	II	7,2
	III	7,0

* Statystyka publiczna na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski. [Zasóbinternetowy] / Oficjalna strona Urzędu Statystycznego w Rzeszowie. – Dostępny od: http://www.stat.gov.pl/rzesz/69_644_PLK_HTML.htm.

Ми можемо досліджувати його лише на рівні сусідніх держав, оскільки дані по торгівлі послугами між регіонами сусідніх держав відсутні. Крім того, дослідити транскордонний ринок послуг в рамках малого прикордонного руху, де він якраз найбільше локалізується, ми можемо лише на основі аналізу анкетувань польського статистичного офісу. Ні Україна, ні жодна інша сусідня держава таких досліджень на кордоні не проводить.

Розділ 4. Нові форми транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

4.1. Інфраструктурні компоненти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах

Враховуючи особливості розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах спільних транскордонних регіонів України з ЄС, першочергову увагу звертає на себе необхідність формування сучасної регіональної інфраструктури, покликаної забезпечити ефективне функціонування відповідних транскордонних ринків на основі поліпшення інвестиційного клімату, зростання мобільності трудових ресурсів, покращення якості транскордонних комунікацій, активізації експорту та імпорту товарів і послуг, розвитку прикордонної торгівлі, посилення функціональної спроможності євро регіонів тощо.

Першочергового значення у цьому зв'язку набуває модернізація прикордонної інфраструктури та приведення її у відповідність до європейських стандартів розвитку. Адже, як уже зазначалося, кількість і технічна оснащеність прикордонних переходів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС суттєво поступається аналогічним показникам внутрішніх транскордонних регіонів ЄС.

Найбільш актуальною ця проблема залишається для українсько-польського транскордонного регіону. Так, для максимального розкриття потенціалу зовнішньоекономічного співробітництва в його межах необхідно вже найближчим часом забезпечити відкриття принаймні трьох нових прикордонних переходів на території Львівської області.

Насамперед це стосується автомобільного пункту пропуску «Нижанковичі-Мальховіце» на території Старосамбірського району Львівської області та Перемишльського повіту Підкарпатського воєводства Польщі, доцільність відкриття якого підтверджено на найвищому державному рівні.²⁶⁸

Про необхідність прискорення будівництва цього пункту пропуску наголошувалося і під час спільного засідання комісії з питань євроінтеграції, транскордонного співробітництва та зв'язків з українцями за кордоном Львівської облради і комісії міжнародної співпраці, промоції та туризму сеймику Підкарпатського воєводства Республіки Польща, яке відбулось 14 вересня 2012 р. З метою підвищення транзитного

²⁶⁸ На украинско-польской границе откроют новый автомобильный пункт пропуска. – Режим доступу : <http://for-ua.com/ukraine/2012/09/20/152158.html>.

потенціалу регіонів та подальшого економічного розвитку прикордонних територій, ефективного використання їх туристично-рекреаційного потенціалу та покращення якості життя мешканців прикордоння, комісії прийняли спільну декларацію. У декларації відображено звернення до Кабінету міністрів України з проханням якнайшвидше надіслати польській стороні Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом Республіки Польща про створення на українсько-польському кордоні міжнародного пункту пропуску для автомобільного сполучення «Нижанковичі-Мальховіце». Окрім того, комісії погодили звернутися до урядів України та Республіки Польща з проханням під час затвердження державних бюджетів на 2013 р. передбачити кошти для будівництва пункту пропуску через українсько-польський кордон «Нижанковичі-Мальховіце» та під'їзних шляхів до нього.²⁶⁹

Відкриття цього пункту пропуску дозволить активізувати рух через державний кордон у передгірній зоні українсько-польського транскордонного регіону, де на цей час діє лише один перехід – «Смільниця-Кросценко», а відтак створить передумови для активізації прикордонної торгівлі та посилення руху туристів у цьому регіоні. Крім того, функціонування цього пункту пропуску дасть змогу розвантажити сусідні прикордонні переходи, а відтак сприятиме зменшенню черг на кордонах, полегшенню їхнього перетину представниками ділових делегацій, реалізації нових транскордонних ініціатив у Карпатській частині українсько-польського транскордонного регіону. Це дозволить нівелювати цілу низку ризиків соціально-економічного розвитку, пов'язаних із природно-географічним розташуванням передгірних і гірських територій України, прилеглих до кордону з ЄС. Зокрема, це стосується обмеження їх транзитного потенціалу, зумовленого блокуванням, з одного боку, гірськими хребтами, а з іншого – щільним зовнішнім кордоном ЄС, що обумовлює зниження рівня мобільності товарів і послуг, трудових ресурсів, погіршення якості людського капіталу, посилення депресивних тенденцій.

Іншим автомобільним пунктом пропуску, відкриття якого суттєво сприятиме активізації зовнішньоекономічного співробітництва в межах українсько-польського транскордонного регіону та прискоренню соціально-економічного розвитку прикордонних територій України, є «Угринів – Долгобичув» (Сокальський район Львівської області України та Грубешівський повіт Люблінського воєводства Польщі). Цей

²⁶⁹ Будівництво ПП «Нижанковичі-Мальховіце» вимагає пришвидшення. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2012/09/14/368608>.

перехід дозволить напряму з'єднати потужний промисловий прикордонний центр України «Сокаль-Червоноград-Соснівка» з основними прикордонними містами Польщі: Замовцем і Хелмом, а також значно скоротить відстань до Любліна та Варшави.

Функціонування цього переходу сприятиме подоланню низки проблем, які виникли у зв'язку з кризовими тенденціями у промисловому розвитку регіону, зокрема функціонуванням шахт і промислових підприємств Червонограда, Сокаля, Соснівки, а також зумовленого цим посиленням безробіття. Адже активізація транскордонної співпраці та поліпшення міжнародного транспортного сполучення в цьому регіоні дозволить розвиватися альтернативним видам підприємницької діяльності, посилить його транзитний потенціал, створить передумови для більш активної участі мешканців та підприємців Сокальщини у міжнародному поділі праці та проектах, що реалізуються в межах євро регіону «Буг».

Згідно попередніх домовленостей відкриття цього прикордонного пункту пропуску очікується в 2013 р., а пілотний алгоритм його функціонування був апробований під час проведення Євро-2012, коли цей перехід з 5 червня до 5 липня 2012 р. працював у режимі спільного догляду українськими та польськими митниками на польській стороні.²⁷⁰

Загалом, практика спільного догляду в тих пунктах пропуску, які діють у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, виступає одним із важливих чинників активізації зовнішньоекономічних зв'язків між прикордонними регіонами України та сусідніх держав ЄС. Адже вона дозволяє скоротити час перебування подорожуючих у черзі, сприяє спрощенню низки процедур, пов'язаних із перетином кордону, а відтак дає змогу активізувати транскордонну співпрацю, підвищити мобільність трудових ресурсів, поліпшити інвестиційний клімат транскордонного регіону тощо.

Це дає змогу розглядати спільне функціонування прикордонних і митних служб у ролі дієвого важеля розвитку зовнішньоекономічного співробітництва у транскордонних регіонах, а також як один з пріоритетів розвитку прикордонної інфраструктури України на найближчу та більш віддалену перспективу.

Насамперед це стосується запровадження спільного догляду в тих прикордонних переходах, які плануються до відкриття на кордоні між Україною та ЄС протягом наступних років. Крім уже згаданих: «Нижанковичі-Мальховіце» та «Угринів-Долгобичув», до них слід від-

²⁷⁰ Пункт перетину «Угринів-Долгобичув» офіційно відкриють 2013 р.. – Режим доступу : <http://portal.lviv.ua/news/2012/05/31/141927.html>.

нести також: «Будомеж-Грушів» (Яворівський район Львівської області та Любачівський повіт Підкарпаського воєводства Польщі), «Хижа – Тарна-Маре» (Виноградівський район Закарпатської області – повіт Сату-Маре Румунії), і «Тячів – Малий Тячів» (Тячівський район закарпатської області – повіт Бая-Маре Румунії).

Перший із них знаходиться в українсько-польському транс кордонному регіоні і значною мірою готовий до відкриття. Для забезпечення нормального функціонування цього пункту пропуску необхідно прокласти автомобільну дорогу довжиною 3,07 км, – від МАПП «Будомеж-Грушів» до автодороги Яворів-Дрогомишль, – яка теж потребує відповідного ремонту. Уся необхідна технічна документація на будівництво цієї дороги є в наявності. Службою автомобільних доріг у Львівській області в 2008 р. було розпочато її будівництво, проте на цей час усі роботи зупинені у зв'язку з відсутністю фінансування.²⁷¹ У той же час, з польського боку кордону готова вся необхідна інфраструктура для започаткування роботи цього пункту пропуску, включаючи приміщення для розміщення прикордонних і митних служб з метою спільного догляду вантажів і подорожуючих українськими та польськими колегами.

Функціонування цього пункту пропуску має важливе значення для активізації зовнішньоекономічних зв'язків у польсько-українському транскордонному регіоні, оскільки знаходиться неподалік курортного містечка Немирів, що дозволяє сподіватися на збільшення кількості відпочиваючих із Польщі після введення у дію МПП «Будомеж-Грушів» та посилення інвестиційного співробітництва, спрямованого на розвиток курортно-рекреаційної сфери прикордонних територій обох держав. Крім того, функціонування цього пункту пропуску розвантажить сусідні насамперед «Рава Руська – Гребенне» і «Краковець-Корчова», особливо якщо буде реалізовано ідею його спеціалізації на обслуговуванні туристів та підприємців, які перетинають кордон у режимі «зеленого коридору».

Не менш важливе значення мають нові прикордонні переходи для українсько-румунського транскордонного регіону. Передусім це стосується тих із них, які суттєво скорочують шлях із прикордонних міст України до важливих населених пунктів на території Румунії. У цьому сенсі важливо відзначити відкриття (а фактично відновлення роботи на основі проведення відповідної реконструкції та модернізації) двох автомобільних пунктів пропуску: «Хижа – Тарна-Маре» (Закарпатська область України та повіт Сату-Маре Румунії) і «Тячів-Малий Тячів»

²⁷¹ Яворівські депутати нагадали уряду про недобудовану дорогу до МАПП «Будомеж-Грушів». – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2012/03/29/341449>.

(Закарпатська область України та повіт Мармуреш Румунії). Перший із них поліпшить сполучення Хустського та Виноградівського районів Закарпаття з румунськими прикордонними територіями, а за умови розбудови транспортних комунікацій, зокрема будівництва автомобільної дороги з Хуста до місця перетину кордону в Хижі, значно спростить добирання з Долини, Стрия та Львова до румунських прикордонних гірських населених пунктів (Тарна-Маре, Бочикуе, Валя-Саке, Вегаш), а також повітового центру – Сату-Маре.

Історія цього переходу має давні корені. Ще з 1991 р. жителі с. Хижа могли перетинати кордон із Румунією через пункт спрощеного переходу «Хижа – Тарна-Маре» (відповідно до міжнародних умов, укладених урядами України та Румунії, цей пункт визначили як місцевий). Перетин кордону тут здійснювався лише в пішохідному порядку, однак це дозволяло багатьом закарпатцям без проблем перетинати кордон та бачитися з рідними, яких на румунській стороні чимало, а також розвивати контакти в площині транскордонної співпраці. Однак, останній раз пункт спрощеного переходу «Хижа – Тарна-Маре» закарпатці та румуни перетнули в 2004 р.. З того часу він припинив своє функціонування. Знову про можливість відновлення пункту пропуску «Хижа – Тарна-Маре» заговорили в 2007 р., коли митні органи Румунії повідомили нашої стороні ряд причин, через які це було неможливо: Європейський Союз та й умови Шенгенської зони передбачають функціонування пунктів спрощеного перетину кордону лише міжнародного значення, але не місцевого. Відтак виникли нові умови, за яких діяльність цього пункту можна було б відновити.²⁷²

Ще більш стратегічного значення, з погляду активізації зовнішньоекономічних зв'язків в українсько-румунському транскордонному регіоні, має відкриття мостового автомобільного пункту пропуску «Тячів-Малий Тячів», який має з'єднати з автомобільною трасою DN19 (Сігету-Мармацієй – Кимпулунг-ла-Тиса – Негрешті-Оаш – Сату-Маре – Карей – Орадя). Функціонування цього пункту пропуску фактично утричі скоротить відстань між Тячевом та найближчим прикордонним румунським містом Негрешті-Оаш (з майже 100 км до 30 км), а також на 40 км зменшить шлях із Тячева до румунського повітового центру Сату-Маре.

Водночас, слід відзначити, що для відкриття цього пункту пропуску потрібно докласти значних зусиль, оскільки востаннє він функ-

²⁷² На Закарпатті планують ще одне «вікно у Європу». – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/UA/News/view/55156-На-Закарпатті-планують-ще-одне-вікно-у-Європу>.

ціонував ще під час Другої світової війни. Тоді було підірвано залізний міст через Тису, який сполучав Тячів з румунськими населеними пунктами. У такому вигляді цей міст перебуває досі (на окраїні Тячева можна побачити його залишки). Міст виконував важливу господарську функцію, об'єднував людей, сприяв розвитку їхніх господарських зв'язків. Більше того, населений пункт на боці сусідньої Румунії має назву Малий Тячів. На сьогодні є надія на відновлення цього мостового переходу. Проект його відбудови вже розглядається на рівні вищого керівництва нашої держави та був предметом розмови під час візиту в 2010 р. делегації Представництва Європейського Союзу. Прийнято спільне рішення про відбудову мосту, який з'єднає дві держави, зусиллями програми, що фінансуватиметься Європейським Союзом.²⁷³

Поряд із будівництвом нових прикордонних переходів, дедалі більшого значення для активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України та сусідніх із нею держав ЄС, набуває розвиток та модернізація мережі транзитних шляхів, що проходять через ці транскордонні регіони. Адже їх геополітичне розташування дозволяє розраховувати на значний транзитний потік автомобільного та залізничного транспорту, що актуалізує проблематику розбудови автомобільних доріг і залізничних колій, включаючи підвищення якості їх технічного забезпечення, а також сервісного та інформаційного супроводу.

Водночас, вітчизняні дослідники відзначають, що розширення ЄС до кордону України та членство нових країн у Шенгенській зоні зумовили підвищення значимості наступних чинників:²⁷⁴

а) підвищення бар'єрної функції кордону ЄС – Україна, що ускладнило перетин кордону;

б) регіональна політика ЄС, що охопила західні області України, створила передумови для поширення на них нових інструментів Програми сусідства ЄС, шляхом реалізації грантової допомоги;

в) транспортна політика ЄС зумовлює інтенсифікацію розбудови комунікаційної інфраструктури і сприяє впровадженню нових технологій і методів у сфері транспорту.

Крім того, механізм дії регіональної політики ЄС, ґрунтований на реалізації фінансової підтримки транскордонних проектів із відповідних

²⁷³ Тячів сучасний. – Режим доступу : http://tyachiv.in.ua/pro_misto/128-tyachiv-suchasnijdo-20-richchya-nezalezhnosti-ukrayini.html.

²⁷⁴ Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) : Аналітичний звіт. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 26 (120 с).

Структурних фондів, чинить безпосередній вплив на розробку та втілення у життя регіональних стратегій розвитку не лише для прикордонних регіонів України, але й для спільних концепцій розвитку транскордонних регіонів, сформованих за участю України та держав ЄС. Це сприяє запровадженню в нашої державі нових методів територіального управління та підвищенню рівня життя мешканців українського прикордоння.

Меморандум про взаєморозуміння щодо пан'європейського транспортного коридора №3 було підписано у вересні 1996 р. Міністрами транспорту України, Німеччини і Польщі. Протяжність його основного ходу складає 1640 км, у тому числі територією України: залізнична колія – 694 км, автодорожнє покриття – 611,7 км. Слід відзначити, що залізнична ділянка маршруту цього коридору є двоколісною, повністю електрифікованою та обладнаною пристроями автоблокування, що відповідає сучасним європейським стандартам.²⁷⁵

Ураховуючи розвиненість мережі європейських транспортних комунікацій, деякі джерела розглядають міжнародний транспортний коридор №3 із продовженням через німецький Аахен та бельгійський Льєж аж до Брюсселя²⁷⁶, що робить його фактично трансконтинентальним.

Крім того, дієвість його впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у польсько-українському транскордонному регіоні підсилюється тим, що на ділянці Краковець – Київ він суміщається з існуючою магістральною автомобільною дорогою М-10, а на ділянці Львів – Київ з існуючою магістральною автомобільною дорогою М-06 Київ – Чоп, а також із пан'європейським транспортним коридором №5, що з'єднує Київ та Львів із такими відомими європейськими транзитними центрами, як Будапешт, Братислава, Загреб, Любляна, Сараєво, Трієст і Венеція.

Варто також акцентувати увагу і на тому, що Україна традиційно виступає важливим транзитним простором між потужними ринками Заходу та Сходу, що створює додаткові можливості для формування в транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, розгалуженої мережі міжнародних транзитних перевезень, що має стати додатковим чинником підвищення їхньої конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції.

Таким чином, активізація зовнішньоекономічної діяльності в межах вищезгаданих транскордонних регіонів значною мірою визначається рівнем розвитку ринку міжнародних транспортних перевезень,

²⁷⁵ Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України. – Режим доступу : <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>.

²⁷⁶ Пан'європейський транспортний коридор. – Режим доступу : <http://image.ua/-транспортно-комунікаційні-коридори>.

сформованого за участю України та сусідніх із нею країн ЄС. Адже ефективне функціонування цього ринку забезпечує максимальну реалізацію транзитних переваг досліджуваних транскордонних регіонів, включаючи підвищення технологічного рівня їхньої інфраструктури та якості людського капіталу.

Багато вітчизняних і закордонних дослідників поділяють точку зору, що чим більшою є щільність шляхів сполучення на території держави, тим вищим виявляється й рівень її економічного розвитку. Як приклад наводиться Франція, яка за площею майже однакова з Україною, проте має у 14,5 разів більше транспортних шляхів, ніж наша держава, що напряду корелює з різницею в рівнях розвитку обох держав.²⁷⁷ Саме тому розбудова транспортно-комунікаційної інфраструктури у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, виступає не лише вагомим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах, але й важливим засобом економічного розвитку прикордонних територій України та каталізатором її європейської інтеграції.

У контексті функціонування європейської транспортної мережі транскордонні регіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, залучені до інфраструктурного забезпечення трьох міжнародних транспортних коридорів: №3 «Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Катовіце – Краків – Львів – Київ»; № 5 «Трієст – Любляна – Будапешт – Братислава – Львів – Київ», а також міжнародного транспортного коридору «Гданськ – Одеса» або «Балтика – Чорне море».

Меморандум про взаєморозуміння щодо пан'європейського транспортного коридору № 5 було підписано в грудні 1996 р.. Його протяжність становить 1595 км, у тому числі територією України: залізнична ділянка – 266 км, автодорожня – 338,7 км. (включаючи відгалуження – 47,2 км). Головною проблемою функціонування цього транспортного коридору на території України для автомобільного та залізничного сполучення є подолання Карпатських гір. Особливо це стосується проходження залізничного транспорту, зокрема в одноколінному Бескидському тунелі, який побудовано ще в 1886 р. і на цей час його технічний стан вкрай незадовільний. За більшістю інших параметрів інфраструктура транспортного коридора № 5 відповідає загальноєвропейським стандартам, його залізнична колія (крім вищезгаданого тунелю, який обмежує швидкість руху поїздів, пропуск-

²⁷⁷ Горелов Д. Транспортно-комунікаційні коридори України: що було, що є, що має бути / Д. Горелов, М. Толстанов. – Режим доступу : <http://image.ua-transportno-komunikatsiini-koridori>.

ну та перевізну спроможність усього коридора і перешкоджає зростанню обсягів перевезень)²⁷⁸ є двоколіійною, повністю електрифікованою та обладнаною пристроями автоблокування²⁷⁹.

Перспективою розвитку пан'європейського транспортного коридору №5 у контексті розбудови його інфраструктури та активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є можливість його сполучення на ділянці «Львів-Рівне» з міжнародним транспортним коридором «Гданськ-Одеса» (Балтика – Чорне море), що має протяжність у межах України близько 900 км залізничного та 950 км автомобільного шляхів²⁸⁰, і з'єднує чорноморський порт «Одеса» з балтійським Гданськом, проходячи територією України – через Шепетівку, Рівне, Ковель і Ягодин, а також Польщі – через Люблін і Варшаву з відгалуженням на Стальову Волю та Катовіце.

Інфраструктурна розбудова цього коридора значною мірою орієнтована на перспективу розвитку транзитного потенціалу України як центральної осі чорноморсько-балтійської дуги з її продовженням через Чорне море до Грузії, Азербайджану та азійських держав шляхом об'єднання з транспортним коридором «Європа-Кавказ-Азія» (TRACECA).

На координаційному засіданні TRACECA у Тбілісі в грудні 2001 р. були остаточно затверджені погоджені з Європейським Союзом маршрути проходження цього транспортного коридора. На території України – це маршрут Одеса/Іллічівськ – Вінниця – Ягодин – Гданськ, що відповідає національному коридору Одеса – Гданськ, і дає можливість поєднати Чорне та Балтійське моря. Коридор TRACECA являє собою сполучення залізничних ліній і морських поромних залізничних переправ. Загальна довжина залізниць основного напрямку – 4745 кілометрів. Морські поромні переправи включають поромні комплекси Іллічівськ (Україна), Варна (Болгарія), Поті (Грузія) на Чорному морі та поромну переправу Баку (Азербайджан) – Туркменбаши (Туркменістан) – на Каспійському морі. У рамках проекту створюються поромні переправи в портах Констанца (Румунія) та Самсун (Туреччина).²⁸¹

²⁷⁸ Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України. – Режим доступу : <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>.

²⁷⁹ Карпан Т. С. Аналіз та сучасний стан міжнародних транспортних коридорів / Т. С. Карпан. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum-prvse/2010_2/2.pdf.

²⁸⁰ Транзитний потенціал України та його використання. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/985/76/1/1/>

²⁸¹ Горелов Д. Транспортно-комунікаційні коридори України: що було, що є, що має бути / Д. Горелов, М. Толстанов. – Режим доступу : <http://image.ua-transportno-komunikatsiyni-koridori/>

Перспектива суміщення цього міжнародного транспортного коридора з пан'європейським транспортним коридором № 5, що може мати надзвичайно важливе значення для подальшого розвитку транспортної інфраструктури в усіх транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, обумовлюється Концепцією створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні. Ця концепція передбачає подальшу інтеграцію нашої держави в міжнародну транспортну систему шляхом доповнення нових напрямків міжнародних транспортних коридорів, зокрема продовження коридора №5 на маршруті «Львів – Рівне – Сарни – Мінськ».²⁸² Це означає, що на ділянці «Львів – Рівне» міжнародні транспортні коридори № 3 і № 5 суміщатимуться, створюючи додаткові можливості для інтенсифікації транспортних комунікацій у межах українсько-польського, українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів.

Разом з тим слід відзначити, що для реалізації всіх переваг, які дає функціонування міжнародних транспортних коридорів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у названих транскордонних регіонах, потрібно вирішити низку проблем їх інфраструктурного забезпечення.

Насамперед це стосується недостатньої швидкості проходження вантажів, низького рівня технічного розвитку транзитних центрів, недоліків у їх роботі та у функціонуванні об'єктів транспортно-митної інфраструктури щодо якості технічного та комерційного обслуговування перевезень. Крім того, дослідники звертають увагу на низьку якість дорожнього покриття автомобільних доріг, незадовільну пропускну спроможність автомагістралей, недостатню кількість автошляхів із двома й трьома смугами руху. До того ж, майже всі автомобільні магістралі, що проходять територією прикордонних областей Західної України, пролягають через населені пункти, що не відповідає вимогам міжнародних транспортних коридорів. Це призводить до обмеження швидкості руху автомобільного транспорту. Суттєво відрізняються вітчизняні автодороги від західноєвропейських і низькою розвиненістю дорожньої інфраструктури, зокрема кількістю автомобільних стоянок і пунктів сервісу, готелів і кемпінгів, пунктів зв'язку та харчування.²⁸³

²⁸² Про затвердження Концепції створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні. – Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 1997 р. №821. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/821-97-п>.

²⁸³ Пасічник А. М. До питання розбудови української мережі міжнародних транспортних коридорів / А. М. Пасічник, О. М. Клен. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Tecnic/4_81452.doc.htm.

Із розширенням Євросоюзу Україна набула нового статусу – статусу суміжної з Європейським Союзом держави, статусу сусіда. Це відкриває для транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, нові стратегічні перспективи та можливості поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків. Тому, головною умовою подальшого забезпечення узгодженої транспортної політики між Україною та сусідніми країнами ЄС є поєднання зусиль, спрямованих на оптимізацію роботи національних і міжнародних транспортних систем. Так, за ініціативою Єврокомісії було утворено Групу високого рівня (ГВР), яка на основі пропозицій країн-учасниць у листопаді 2005 р. розробила карту основних маршрутів європейської транспортної мережі – мультимодальних осей, що поєднують країни-члени ЄС з новими країнами-сусідами та регіонами. Зокрема, визначено та затверджено 5 основних, пріоритетних напрямків європейських транспортних осей: північна, центральна, південно-східна, південно-західна та водні магістралі між європейськими портами. Через транскордонні регіони, до складу яких входять прикордонні території України та країн ЄС, проходить центральна вісь, у рамках якої визначено основні маршрути: Катовіце – Львів – Київ та Будапешт – Львів.²⁸⁴

Проте недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури залишається однією з тих проблем, які значно знижують ефективність використання транзитного потенціалу вищезгаданих транскордонних регіонів. Найбільш «вузькими місцями» автодорожнього комплексу прикордонних територій України в частині міжнародних перевезень є:

- прогалини в інституційно-правовому забезпеченні функціонування дорожнього господарства з погляду міжнародних нормативно-правових актів;
- поганий технічний стан автомобільних доріг та їхня фактична невідповідність європейським технологічним стандартам (це ж стосується дорожніх мостових споруд та інших інженерних об'єктів);
- недостатній рівень модернізованості більшості пунктів пропуску через державний кордон, незначна кількість спільних пунктів пропуску в межах транскордонних регіонів;
- складність і тривалість процедур перетину кордону, наявність корупції в контролюючих службах, зокрема митних органах, Державтоінспекції тощо;
- низька якість безпеки дорожнього руху, недостатній рівень розвитку дорожньо-сервісних служб.

²⁸⁴ Горелов Д. Транспортно-комунікаційні коридори України: що було, що є, що має бути / Д. Горелов, М. Толстанов. – Режим доступу : <http://image.ua/-транспортно-комунікаційні-коридори/>.

Слід також зазначити, що, незважаючи на пролягання територією транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, низки міжнародних транспортних коридорів, тут фактично відсутні огорожені швидкісні магістралі, які перетинаються з іншими дорогами у двох рівнях, маючи обмежену кількість в'їздів (особливо на території України). Це означає, що одним із першочергових пріоритетів удосконалення транспортної інфраструктури прикордонних територій нашої держави має стати розбудова мережі внутрішніх автомагістралей за прикладом сусідніх країн ЄС, а також під'їзних шляхів до них.

Крім того, згідно стандартів ЄС навколо великих міст, уздовж кільцевих доріг, мають функціонувати автопорти та великі автостоянки, спроможні надавати автомобілістам широкий комплекс необхідних послуг: технічного обслуговування транспортних засобів, автозаправних станцій, відпочинку, харчування, забезпечення необхідними товарами в дорогу тощо.

Для підвищення ефективності функціонування транспортних систем транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних областей України та держав ЄС, а також з огляду на перспективу зростання обсягів транзитних перевезень через їхню територію, необхідно створити розвинену мережу транспортно-логістичних центрів, що здійснюють найширший спектр логістичних, інформаційних та сервісних послуг, пов'язаних з організацією перевезень вантажів. Система взаємопов'язаних транспортно-логістичних центрів при належній узгодженості роботи автомобільних перевізників, залізниць та інших видів транспорту дасть можливість оперативно й адекватно реагувати на потреби споживачів та функціонуючих в європейській логістичній мережі ланцюгів постачань. Саме така направленість розвитку української мережі міжнародних транспортних коридорів буде сприяти залученню транзитних вантажів в Україну через транскордонні регіони, утворені спільно з країнами ЄС, а також стане ефективним чинником зростання української економіки в контексті її європейської інтеграції.²⁸⁵

У цьому контексті особливо показовим є приклад Закарпатської області, на території якої діє транспортно-логістичний вузол «Чоп – Мукачево – Батєво – Ужгород», через який проходить пан'європейський транспортний коридор № 5. Його функціонування дає змогу інтенсифікувати транспортні потоки в українсько-угорському та українсько-словацькому транскордонних регіонах, активізуючи при цьому розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у системі транскордонного співробітництва.

²⁸⁵ Пасічник А. М. До питання розбудови української мережі міжнародних транспортних коридорів / А. М. Пасічник, О. М. Клен. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Tecnic/4_81452.doc.htm.

Водночас, слід відзначити, що сьогодні більшість логістичних центрів на території нашої держави концентрується не в межах транскордонних регіонів, а ближче до столиці (у Київській області зосереджено близько 90% українських логістичних об'єктів). Така тенденція є загрозливою з погляду перспективи розвитку інфраструктури міжнародних транзитних перевезень через територію транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС. Тому пріоритетним напрямом розвитку цієї інфраструктури має стати створення низки нових логістичних складів у прикордонних областях Західної України, зокрема поблизу місць перетину кордону та на перетині важливих транспортних артерій у Ковелі, Володимир-Волинському, Червонограді, Львові, Ужгороді, Мукачеві, Чернівцях тощо).

При цьому, створення логістичних центрів у межах транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, повинне відбуватися з урахуванням наявного економічного потенціалу їх подальшого розвитку, зокрема у контексті:

- достатнього попиту на послуги логістичних центрів;
- прийняттого терміну окупності інвестицій, вкладених у створення логістичних об'єктів;
- розвиненості торговельно-збутової інфраструктури у прикордонних областях України;
- забезпеченості ринку логістичних послуг необхідними трудовими, фінансовими та природними ресурсами;
- зростання кількості вітчизняних і закордонних підприємств, готових співпрацювати з операторами ринку логістичних послуг;
- перспективи формування транскордонної логістичної мережі за участю українських, польських, словацьких, угорських і румунських підприємств, а також інвесторів з інших країн ЄС;
- можливостей використання вигідного географічного розташування відповідних транскордонних регіонів.

Враховуючи той факт, що пан'європейські транспортні коридори №3 і №5, а також значною мірою міжнародний транспортний коридор «Балтика – Чорне море», які проходять через територію транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, мають значні ділянки залізничного сполучення (яке за своєю довжиною приблизно дорівнює автодорожньому), однією з ключових проблем розвитку їх транспортної інфраструктури є підвищення швидкості та безпеки залізничного руху, забезпечення належної пропускнуєї спроможності залізниць, модернізація їх рухомого складу та колій, а також оснащення залізничних пунктів перетину кордону сучасними технічними засобами.

Таким чином, розвиток інфраструктури транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України та держав – членів ЄС, є вагомим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах. Поряд з тим, слід відзначити, що сьогодні прикордонна, транспортна та інженерна інфраструктура цих транскордонних регіонів поки що не використовуються достатньо повно та ефективно.

Пріоритетним напрямками нарощування інфраструктурного потенціалу транскордонної співпраці між Україною та ЄС слід вважати удосконалення системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва прикордонних територій України та сусідніх із нею держав ЄС, формування за їхньої участі сучасного ринку транскордонних логістичних послуг, забезпечення модернізації транспортної інфраструктури окреслених транскордонних регіонів, а також підвищення якості їх людського капіталу.

4.2. Створення транскордонних промислових зон і технологічних парків як засіб активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах

Одним із невід'ємних атрибутів розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва, орієнтованого на активізацію зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, є створення транскордонних промислових зон, технологічних та індустріальних парків, а також інших спеціальних економічних територіальних утворень, покликаних стимулювати торговельно-економічну та інвестиційну співпрацю у транскордонному просторі.

Важливість цих утворень для досліджуваних транскордонних регіонів обумовлюється зростанням їхньої ролі та ваги в сучасному світі, в тому числі – в державах ЄС. При цьому більшість із них функціонує у високотехнологічних секторах економіки, зокрема в авіаційній і біотехнологічній промисловості, сфері інформаційних технологій і телекомунікацій, галузях охорони здоров'я, енергетики, інжинірингу, консалтингу тощо. Технологічні парки, а також індустріальні та промислові зони виступають важливим інструментом регіонального розвитку країн ЄС, на їх території створюються інноваційні підприємства та нові робочі місця, реалізуються інвестиційні проекти, відбувається підвищення якості людського капіталу тощо.²⁸⁶

²⁸⁶ Сальник О. М. Використання досвіду функціонування технологічних парків країн-членів ЄС в Україні / О. М. Сальник. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/apc/2009_10/20-28.pdf

Крім того, на думку деяких дослідників, саме програми розвитку і створення територіальних інноваційно-організаційних утворень, зокрема технополісів, є стрижнем державної інноваційної політики розвинених країн ЄС. Саме завдяки цьому відбувається перетворення периферійних областей із відносно відсталою економікою у високо розвинені регіони. Наприклад, у Франції така політика дала змогу забезпечити поширення наукових організацій у провінціях. Ефективність територіальних науково-промислових комплексів для розвитку науково-технічного прогресу в регіонах визначається тим, що в їх рамках досягається оптимальна концентрація фінансових, людських, «мізкових», матеріальних ресурсів приватного і державного секторів, які забезпечують інтенсивне поширення і передачу науково-технічної інформації, а також взаємозабезпечення наукових і виробничих кадрів досвідом, полегшується координація між різними етапами інноваційного процесу тощо.²⁸⁷

Індустріальні парки і «технопарки» є не лише випробуванням методом стимулювання високотехнологічних виробництв, але й дієвим засобом відродження економічно занепалих територій. Адже вони дозволяють частково розвантажити інвестора нового проекту від витрат на інфраструктуру: на процес вибору та оформлення земельної ділянки, облаштування території й інженерних мереж, вивезення сміття, обслуговування залізничних колій тощо, тобто умовно-постійних непрофільних затрат «старт-апу» нового бізнес-проекту, які можуть бути доволі значними, особливо з урахуванням бюрократичних процедур. Крім того, в країнах ЄС індустріальні парки часто створюються для випуску певної продукції або для цільового розвитку визначених галузей на основі досягнення екологічного та соціального балансу, або, простіше кажучи, для відокремлення місць праці від місць проживання людей.²⁸⁸

Окреслені механізми можуть достатньо ефективно застосовуватися також і в межах транскордонних регіонів, забезпечуючи використання можливостей трансферу технологій, реалізації інвестиційних проектів та поширення інновацій між прикордонними територіями сусідніх держав. Зокрема, у транскордонних регіонах, створених між Україною та ЄС, саме через технологічні та індустріальні парки може відбуватися найбільш ефективна передача управлінських і виробничих технологій із

²⁸⁷ Кривоус В. Б. Зони високих технологій в системі інноваційного розвитку ЄС та України / В. Б. Кривоус. – Режим доступу : http://econindustry.org/arhiv/-mag/2006/vip_02_33/st_33_18.pdf.

²⁸⁸ Худницький В. «Реіндустріалізація» країни чи годівничка для своїх? / В. Худницький. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/reindustrializatsiya_-krayini_chi_godivnichka_dlya_svoyih-109909.html.

країн ЄС в українські регіони, а також вирішуватись проблема тимчасового працевлаштування (трудова міграція) у певних секторах економіки.

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, поширеність індустріальних парків у світі обумовлена такими чинниками:²⁸⁹

а) вони дозволяють підвищити інвестиційну активність в економіці, адже сама суть функціонування індустріальних парків полягає в залученні інвестицій, до того ж, як правило, у виробництво високотехнологічної продукції. Крім того, додатковим джерелом інвестицій є держава, яка фінансує розвиток інфраструктури;

б) вони дозволяють залучити іноземних інвесторів з їхніми капіталом та технологіями в економіку країни шляхом надання певних субсидій у спосіб, що не суперечить міжнародним нормам. Завдяки впровадженню індустріальних парків держава отримує легітимну можливість (з точки зору норм і правил СОТ) «субсидувати» інвестиційну діяльність, знижуючи реальні витрати бізнесу, що створює інвестиційний клімат, привабливий для іноземних інвесторів;

в) розвиток індустріальних парків дозволяє економічно, екологічно та естетично структурувати населені пункти, «очистивши» міста від промислового виробництва. Концентрація промислового виробництва на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних та рекреаційних територій не лише робить економіку громади більш ефективною через зниження трансакційних витрат, але й дозволяє покращити якість життя та екологічний стан у відповідному населеному пункті. Для України, міста якої являють собою конгломерат із житлових масивів та екологічно шкідливих підприємств, цей аспект є вкрай важливим.

Підвищенню потенційних можливостей для використання індустріальних парків із метою активізації зовнішньоекономічної діяльності в межах транскордонних регіонів, створених за участю прикордонних регіонів України та держав ЄС, сприяє прийняття у 2012 р. Закону України «Про індустріальні парки». На думку голови Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України В. Каськіва, «інвестування на території індустріальних парків є найбільш прийнятною для інвестора формою ведення бізнесу. Закон «Про індустріальні парки» гарантує та захищає права інвестора, передбачає суттєве спрощення процедур доступу до земельних ділянок на території індустріальних парків. Одержання інвестором земельної

²⁸⁹ Молдован О. Щодо механізмів запровадження індустріальних парків в Україні : Аналітична записка / О. Молдован. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/509/>

ділянки з необхідним інженерно-технічним оснащенням дасть можливість суттєво скоротити час від початку інвестування до випуску продукції («час до ринку») з 2-3 років до 6-9 місяців. Індустріальні парки – це нова індустрія, яка дасть змогу створити понад 300 тис. робочих місць. Створення індустріальних парків дасть змогу за 3-4 роки залучити в українську економіку близько 8 мільярдів доларів інвестицій. Також це відкриє нові можливості для економічного розвитку регіонів України та стане фундаментальною основою для приходу у країну потужних виробників»²⁹⁰.

Водночас, вказаний закон далеко не вирішує усіх потенційних проблем, що можуть виникати на шляху формування в Україні індустріальних і технологічних парків, а також промислових зон, особливо якщо мова йде про їх транскордонну специфіку. Так, на думку багатьох експертів, спроба законодавчого унормування порядку створення та функціонування індустріальних парків у нашій державі містить цілу низку «лазівок» для лобістів, що прагнуть в обхід фіскального законодавства та при підтримці з державного бюджету отримувати мільярдні надприбутки. Зокрема, це стосується функціонування керуючої компанії, яка забезпечуватиме облаштування індустріального парку та залучатиме його учасників для здійснення господарської діяльності. При цьому статус керуючої компанії дозволяє розраховувати на безвідсоткові кредити (позики) та цільове фінансування на безповоротній основі з державного бюджету, а для його отримання не передбачено особливих вимог.²⁹¹

Крім того, дія Закону України «Про індустріальні парки» у його нинішній редакції, може потягнути за собою цілу низку проблем, пов'язаних із розвитком індустріальних і технологічних парків, а також промислових зон у межах транскордонних регіонів. По-перше, він жодним чином не долає тих прогалин, які містяться в інших нормативно-правових актах, насамперед Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», з погляду стимулювання розвитку вказаних утворень у транскордонному просторі. Тобто, жоден зі згаданих законів не оперує категоріями «транскордонні індустріальні парки», «транскордонні промислові зони» чи «транскордонні технологічні парки», що, з огляду на достатньо деталізовану регламентацію ними правових та організаційних засад

²⁹⁰ Каськів В. індустріальні парки залучать в Україну 8 мільярдів доларів інвестицій / В. Каськів. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/ua-exclusive/913622-v.kaskiv-industrialni-parki-zaluchat-v-ukrayinu-8-milyardiv-dolariv-investitsiy>.

²⁹¹ Петренко П. Індустріальні парки – нова годівниця для ПР? / П. Петренко. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/06/18/6966935/>

створення і функціонування технологічних та індустріальних парків, може обернутися фактичним ускладненням їхнього формування у транскордонному вимірі, а також ослабити вплив на активізацію зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів.

Не менш ризикованим, з погляду європейської практики функціонування технологічних та індустріальних парків і промислових зон, є значні обсяги пільг, що можуть надаватися їх потенційним учасникам. Адже основна логіка формування вказаних утворень у розвинених країнах світу полягає у зменшенні рівня трансакційних витрат на започаткування та реалізацію інвестиційних проєктів, спрямованих на інноваційний розвиток економіки чи вирішення проблем депресивних територій. Натомість в Україні пропонувані пільги можуть притягнути в індустріальні парки підприємців, орієнтованих виключно на отримання доступу до пільгових бюджетних ресурсів, що, навпаки, збільшить трансакційні витрати для інших потенційних учасників цих парків через зростання корупції та ускладнення системи дозвільних процедур. При цьому слід відзначити, що діюча редакція законів «Про індустріальні парки» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» і без цього передбачає достатньо складні регламентуючі положення, які спроможні значно обмежити кількість бажаючих взяти участь у їхній роботі бізнес-структур. Наприклад, протягом більш ніж десяти років чинності Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», поширення останніх в Україні так і не набуло бажаного розмаху.

Потенційному зниженню ефективності функціонування індустріальних парків у прикордонних регіонах нашої держави загрожує також недостатній обсяг повноважень органів місцевого самоврядування, а також низька фінансова спроможність обласних і районних державних адміністрацій. Експерти відзначають, що місцева влада може розпоряджатися лише земельним податком і податком із доходів фізичних осіб, що суттєво обмежує її можливості для залучення в індустріальний парк інвесторів. Крім того, законом дозволяється знижувати ставку орендної плати лише до 3%, а на таких умовах будь-який підприємець може знайти землю і поза межами індустріального парку.²⁹²

Таким чином, нормативно-правове забезпечення роботи індустріальних і технологічних парків, а також промислових зон на території

²⁹² Чи варто бізнесменам вкладати гроші в індустріальні парки? – Режим доступу : <http://forbes.ua/nation/1336404-stoit-li-biznesmenam-vkladyvat-dengi-v-industrialnye-parki>.

України потребує суттєвого вдосконалення, особливо, якщо мова йде про їхнє функціонування в межах транскордонних регіонів. У першу чергу це стосується спрощення цілої низки регламентних процедур, окреслення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на створення та розвиток інфраструктури індустріальних парків, визначення способів їхньої взаємодії у цьому процесі з органами місцевого самоврядування сусідніх держав (якщо мова йде про транскордонні індустріальні парки та промислові зони), визначення пріоритетів державно-приватного партнерства в ході реалізації проектів зі створення транскордонних технологічних та індустріальних парків тощо.

Крім того, чинне законодавство не має фактично обмежувати організаційно-правових форм стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів у транскордонному просторі, надаючи виключних преференцій вищезгаданим об'єктам. Адже крім них, фінансування транскордонних інвестиційних та інноваційних проектів може здійснюватися також у межах транскордонних центрів трансферу технологій, білатеральних інвестиційних агенцій, промислово-логістичних зон тощо.

Наприклад, сьогодні в Закарпатській області реалізовується відразу декілька ініціатив, пов'язаних з активізацією зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих спільно з прикордонними територіями Угорщини, Словаччини та Румунії.

Так, закарпатські експерти, представники влади і менеджменту беруть активну участь у реалізації проекту «Створення транскордонних центрів з інвестицій, інновацій та трансферу технологій» спільно з угорськими партнерами, в ході якого відбуваються навчальні поїздки, тренінги, ознайомлення з об'єктами логістики та індустріальних парків на території Угорщини. Угорський партнер із проведення заходу є керуючою компанією створюваного (6-го в області Саболч-Сатмар-Берег) індустріального парку «Фийнешлітке». Цей парк розміщений на території 170 га, а серед його учасників є й українські суб'єкти. Близько 100 млн. євро у створення інфраструктури цього парку вклав державний банк Угорщини з інвестицій та розвитку. Угорський досвід є особливо цінним з огляду на те, що за останні роки в країні створено понад 200 індустріальних парків різних форм власності, представники яких готові поділитися своїми вагомими здобутками щодо створення та експлуатації парків, у тому числі транскордонних, які значно покращують інвестиційну привабливість країни та підвищують її конкурентоздатність.²⁹³

²⁹³ Логістика та індустріальні парки можуть покращити економіку прикордонних регіонів. – Режим доступу : <http://zaholovok.com.ua/logistika-ta-industrialni-parki-mozhut-pokrashchiti-ekonomiku-prikordonnikh-regioniv>

Співпраця з угорськими та словацькими партнерами дозволяє представникам ділових кіл і владі Закарпаття знаходити сучасні підходи до розвитку промислової та транспортно-логістичної інфраструктури області, в тому числі у контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, до складу яких вона входить. Так, одним із пріоритетних інвестиційних проєктів для Закарпатської області є подальша реалізація інвестиційного проєкту зі створення індустріального парку з елементами логістики – «Берег-Карпати», що передбачає будівництво інженерних мереж та виробничих потужностей у формі української частини дзеркальних транскордонних індустріальних парків з елементами логістики на українсько-угорському кордоні поблизу с. Дейда Берегівського району. Орієнтовна вартість цього проєкту становить 8-10 млн дол. США²⁹⁴ (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Проєкт розміщення транскордонних транспортно-логістичних центрів з елементами індустріальних парків «Соломонове» і «Берег-Карпати» (Індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати». Офіційний сайт «Берег Карпати». Логістично-індустріальний парк на Українсько-Угорському кордоні. – Режим доступу: <http://bereg-karpaty.com/>)

²⁹⁴ Русин Н. Особливості організації обліку іноземних інвестицій та їх залучення в економіку Закарпаття / Н. Русин, Л. Русин, І. Дишко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvu/Ekon/2012_36/statti/6_5.htm

Метою створення цього індустріального парку з елементами логістики на українсько-угорському кордоні є формування міжнародної промислової, економічно-торгової, транспортно-логістичної зони на підприємницькій основі зі складськими територіями біля Шенгенського кордону. Цей індустріальний парк планується розмістити на території 200 га Закарпатської області (і ще 200 га на території області Саболч-Сатмар-Берег в Угорщині), безпосередньо біля дороги державного значення Е-81, Е-58, яка перебуває у доволі хорошому стані, та на відстані 300 метрів від ділянки залізничної колії з найближчою станцією у м. Берегово (4,5 км). Крім того, на відстані 80 км з обох боків кордону (угорського та українського) знаходяться два міжнародні аеропорти: «Ужгород» та «Дебрецен».²⁹⁵

Поряд із цим, у районі майбутнього розташування цього індустріального парку наявні значні водні ресурси, а також проходить газопровід високого тиску та високовольтної лінії електропередач. На відстані 7 км розміщений міжнародний пункт перетину кордону «Лужанка», через який до 2015 р. проходитиме гілка пан'європейського транспортного коридору № 5, яка з'єднуватиме міста Ніредьгаза та Київ. Успішному розвитку індустріального парку «Берег-Карпати» сприятиме висока концентрація безробітних людських ресурсів у транскордонному регіоні його потенційного створення, а також безпосередня близькість до найважливіших ринків Центральної та Західної Європи. У 2013-2015 рр. планується провести комунікації та побудувати індустріальний інкубатор площею біля 5 тис. м², який дозволить промисловим компаніям розпочати свою діяльність на території транскордонного індустріального парку. В майбутньому ці компанії матимуть можливість розмістити власне виробництво в новозбудованих промислових площах на території біля 300 га по обидва боки кордону.²⁹⁶

Крім того, на відстані 50 км від потенційного місця розташування індустріального парку «Берег-Карпати» група компаній «Атолл-холдинг», яка свого часу інвестувала кошти у відкриття на території Закарпаття автомобільного заводу «Єврокар», сьогодні планує створити на площі 100 га індустріальний парк «Соломонове» (у с. Соломонове, поблизу українсько-словацького кордону, поряд із місцем розташування вищезгаданого заводу) (див. рис. 4.1).

²⁹⁵ Індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати». – Режим доступу : <http://bereg-karpaty.com/>.

²⁹⁶ Індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати» на українсько-угорському кордоні. – Режим доступу : <http://www.zia.uz.ua/ua/projects/36-coast-carpathians.html>.

Його ефективній роботі, на думку ініціаторів проекту, сприятиме вигідне географічне розташування, безпосередня близькість до 4-х держав-членів ЄС, розвинуте транспортне сполучення, використання транзитних можливостей регіону, розвиток прикордонної інфраструктури, наявність висококваліфікованого кадрового потенціалу, доступ до дешевих природно-сировинних та енергетичних ресурсів. Поблизу проходить автомобільна дорога державного значення, доступ до європейської сітки автострад. На відстані до 1 км від потенційного місця розташування індустріального парку розташовані пункти пропуску державного кордону з Угорщиною та Словаччиною, а також офіси міжнародних транспортних компаній. У недалекому майбутньому очікується транзит через територію індустріального парку вантажів міжнародним транспортним коридором № 5. Неподалік проходять також залізничні колії, широка та європейського стандарту з найближчими залізничними станціями у м. Чоп (Україна) – на віддалі 2 км від потенційного місця розташування індустріального парку та Чієрна над Тисов (Словаччина) – 3 км. На відстані 25 км знаходиться міжнародний аеропорт «Ужгород», який має постійне сполучення з Києвом і Будапештом. Крім того, в районі розташування майбутнього індустріального парку проходить газова магістраль діаметром 219 мм і лінії електропередач 10 кВ з резервною потужністю до 1 МВ, достатньою для проведення будівельних робіт. До того ж, у радіусі 25 км від с. Соломонове мешкає 200 тис. осіб, що має забезпечувати індустріальний парк достатнім обсягом трудових ресурсів. У перспективі його діяльність покликана сприяти задоволенню зростаючого попиту на промислову нерухомість, зумовленого перенесенням виробництв із Західної та Центральної Європи в Україну і далі на схід. Розташування індустріального парку на території спеціальної економічної зони «Закарпаття» по сусідству із заводом з виробництва автомобілів «SKODA» і «VOLKSWAGEN» ЗАТ «Єврокар», визначає потенційну орієнтацію на підприємства автомобілебудівної та автоагрегатної промисловості.²⁹⁷

Сприятливі можливості для створення транскордонних індустріальних і технологічних парків є також у Львівській області. Адже існуючий промисловий та інноваційний потенціал українсько-польського транскордонного регіону є одним із найбільших у транскордонному просторі між Україною та ЄС. До того ж на території Львівщини свого часу було реалізовано цілу низку ініціатив, пов'язаних із розвитком інвестиційного та інноваційного співробітництва з польськими парт-

²⁹⁷ Індустріальний парк «Соломоново». – Режим доступу : <http://investments.ua.ua/investment-proposals/industrial-parks/1573-industrialnyj-park-lsolomonovor.-html>.

нерами в межах СЕЗ «Яворів» і технологічного парку, розташованого на території цієї спеціальної економічної зони.

На жаль, протягом останніх років, через непослідовну політику щодо функціонування в Україні СЕЗ, значну частину напрацьованого потенціалу було втрачено, однак у сучасних умовах, зокрема після прийняття Закону України «Про індустріальні парки», його можна відновити.

Насамперед це стосується надання статусу транскордонного технологічного парку «Яворів», який працює на вітчизняному ринку інноваційних послуг із 1998 р.. У 2007 р. відбулася державна реєстрація цього технологічного парку в рамках Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Технопарк отримав екстериторіальний статус і сьогодні може виконувати проекти по всій території України. Технологічний парк «Яворів» займається впровадженням науково-технічних розробок у виробництво та виведенням їх на ринок через середні та малі підприємства. Також він надає послуги, пов'язані із забезпеченням правового, маркетингового, комерційного та експертного супроводу інноваційного та інвестиційного процесу, координації діяльності наукових, виробничих і фінансових інституцій у сфері розробки та впровадження інвестиційних та інноваційних проектів, створює інвестиційно-привабливі території для залучення іноземних інвестицій. У стратегічній перспективі технологічний парк «Яворів» позиціонує себе як інтегровану інноваційну структуру, орієнтовану на потреби та можливості Західного регіону України і покликану комерціалізувати результати науково-технічної діяльності в нові види промислової продукції, засоби та предмети праці, технології і способи організації виробництва. Саме в цьому ініціатори його створення вбачають перспективу створення ефективного економічного середовища в Україні на основі формування мережі малих та середніх підприємницьких структур у різних галузях господарського комплексу, які зможуть швидко та дієво реагувати на зміну кон'юнктури ринку, в т. ч. ринку нових технологій, а також на умови та потреби різних регіонів.²⁹⁸

Надання технологічному парку «Яворів» статусу транскордонного дозволить більш активно залучати до його роботи польських партнерів, насамперед тих, що розташовані на території сусіднього Ряшівського воєводства Польщі. Це дасть змогу повніше використовувати інноваційний потенціал польських партнерів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах українсько-польського транскордонного регіону, в тому числі на основі реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, що реалізовуватимуться за фінансової підтримки ЄС.

²⁹⁸ Науково-технологічний парк «Яворів». – Режим доступу : http://tp-yavoriv.at-ua/index/pro_tekhnopark/0-10.

В Яворівському районі Львівщини планується також створення індустріального парку на території колишніх гірничо-хімічних підприємств у м. Новий Розділ та на Яворівському полігоні²⁹⁹, які в перспективі також можуть набути транскордонного статусу, виконуючи функції адаптації на вітчизняний ґрунт польського досвіду впровадження інноваційних технологій у легкій промисловості, сферах агробізнесу та виробництва будівельних матеріалів, розвитку підприємництва на сільських територіях тощо.

Не менш перспективною є ідея створення на території Львівщини індустріального парку «Рясне-2», який планується розмістити у північно-західній частині Львова, на території рясненської промислової зони. Ця ідея отримала своє організаційне оформлення у вигляді відповідного рішення сесії Львівської міської ради у вересні 2012 р.. Метою створення Львівського індустріального парку «Рясне-2» є залучення інвестицій в економіку міста, забезпечення сприятливих умов для функціонування та розвитку вітчизняних промислових підприємств, покращення інвестиційного іміджу регіону, забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності його території, створення нових робочих місць, збільшення надходжень до міського та державного бюджетів, розвиток сучасної виробничої та ринкової інфраструктури. За попередньою оцінкою фахівців, при реалізації проекту створення Львівського індустріального парку «Рясне-2» на території рясненської промислової зони може бути створено до 12 тис. робочих місць, не враховуючи постачальників послуг та сировини для забезпечення повноцінного функціонування її об'єктів. Ця кількість робочих місць дозволить залучати до міського бюджету близько 38 млн грн. щорічно (лише надходження від орендної плати за землю очікується в розмірі близько 2 млн. грн. на рік).³⁰⁰

Попередньо визначена площа території проектування становить 25 га. Виходячи з наявних планувальних обмежень, враховуючи червоні лінії вулиць та проїздів, фактична площа території, на якій передбачається розташувати земельні ділянки проєктованих промислових підприємств, становить 23,7 га (з проїздами та колями), з яких 22,6 га – площі земельних ділянок. Управління природних ресурсів та регулювання земельних відносин департаменту містобудування передбачає формування приблизно десяти земельних ділянок різних площ для розміщення

²⁹⁹ У Новому Роздолі та на Яворівському полігоні будуть індустріальні парки. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2012/09/21/369612>.

³⁰⁰ У Львові з'явиться індустріальний парк «Рясне-2». – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/118337.html>.

промислових та комунально-складських підприємств із набором адміністративно-побутових, виробничих та складських будівель і відповідною транспортною та інженерною інфраструктурою.³⁰¹

Окрему увагу слід приділити перспективі формування в українсько-польському транскордонному регіоні наукового парку. Незважаючи на те, що Закон України «Про наукові парки», прийнятий у 2009 р., так само, як і закони «Про індустріальні парки» та «Спеціальний режим інноваційної та інвестиційної діяльності технологічних парків», не оперує категорією «транскордонні парки» і передбачає низку складних реєстраційних процедур, все ж декларовані ним функції наукових парків можуть мати значний позитивний вплив на розвиток співпраці у межах транскордонних регіонів.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні можуть бути сформовані транскордонні наукові парки, що ґрунтуються на об'єднанні інтелектуального та інноваційного потенціалу таких потужних наукових центрів, як Львів і Ряшів (Львівська область України і Підкарпатське воєводство Польщі), а також Луцьк і Люблін (Волинська область України і Люблінське воєводство Польщі).

Вказані транскордонні наукові парки можуть на основі залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, що входять до їхнього складу, здійснювати інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення підприємств, що працюють в українсько-польському транскордонному регіоні, сприяти розвитку та підтримці малого інноваційного підприємництва, здійснювати організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проектів наукового парку і транскордонної співпраці в українсько-польському транскордонному регіоні, стимулювати активізацію міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, а також залучення іноземних інвестицій, здійснювати у межах транскордонного простору іншу діяльність, передбачену Законом України «Про наукові парки»³⁰².

Прикладом та зразком для наслідування при формуванні двох вищезазначених транскордонних наукових парків може слугувати досвід Підкарпатського науково-технологічного парку «Аерополіс», місією якого є стимулювання багатфункціонального розвитку Підкар-

³⁰¹ Львів прийняв концепцію розвитку індустріального парку. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2012/09/21/369697>.

³⁰² Закон України «Про наукові парки». – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/закон_україни_про_наукові_парки. – Ст. 4.

патського воєводства, що ґрунтується на ідеї інноваційності і трансферу технологій через синергетичне використання регіонального науково-дослідного, господарського, а також інфраструктурного потенціалів. Загальна площа Прикарпатського науково-технологічного парку «Аерополіс» становить близько 118 га і складається з трьох зон: Приаеропортової, площею близько 70 га, розташованої по сусідству з аеропортом Жешув-Ясьонка; зони високої економічної активності – близько 47 га на терені гміни Глодів Малопольські, а також зони території Жешувської політехніки, будинку Академічного пре інкубатора загальною площею близько 1000 м². На території «Аерополіса» створюються високоінтелектуальні робочі місця для 1380 осіб, а декларований рівень інвестицій перевищує 640 млн. злотих (1,7 млрд. грн.).³⁰³ Цей науково-технологічний парк у перспективі міг би навіть розглядатися в ролі одного із засновників та майбутніх активних учасників транскордонного наукового парку «Львів-Ряшів», здійснюючи передачу свого багатого адміністративно-управлінського досвіду на основі використання значного науково-інтелектуального потенціалу української сторони.

Аналогічний транскордонний науковий парк може бути створений і в українсько-румунському транскордонному регіоні шляхом об'єднання відповідних ресурсів науково-освітніх центрів міст Чернівці (з українського боку) та Сучава і Ботошани (з румунського). Відстань між цими містами є меншою за 100 км (що майже удвічі ближче, ніж з Луцька до Любліна та в півтора рази – ніж зі Львова до Ряшева), а кількість науково-освітніх закладів фактично не поступається вищезазначеним містам. В одних лише Чернівцях функціонує більше десяти вищих навчальних закладів, найбільш відомими серед яких є Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Буковинський державний медичний університет, Буковинська державна фінансова академія, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Чернівецький факультет Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» і Чернівецький православний богословський інститут, а також дві наукові установи НАН України: Інститут термоелектрики та Чернівецьке відділення Інституту проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича.

Водночас, для максимальної реалізації потенціалу створення на українсько-угорському, українсько-словацькому, українсько-румунському

³⁰³ Українсько-польська транскордонна співпраця у сфері підтримки інновацій та енергозбереження. – Режим доступу : http://www.uintei.kiev.ua/view-page.php?page_id=341.

та українсько-польському кордонах транскордонних промислових зон, технологічних та індустріальних, а також наукових парків, центрів трансферу технологій, інноваційно-інвестиційних об'єднань тощо, необхідно насамперед ознайомитися з правовим середовищем цих утворень у сусідніх країнах ЄС.

Особливо актуальним у цьому відношенні є визначення статусу вказаних утворень з погляду розвитку транскордонного співробітництва. Зокрема, в контексті їх належного організаційно-управлінського та фінансового забезпечення, особливого значення набувають взаємовідносини з митними та фіскальними органами кожної з країн (передусім у разі розташування індустріального чи технологічного парку по обидва боки кордону). З цієї точки зору пріоритетною формою організації може стати вільна митна зона. І хоча сьогодні в країнах ЄС цей статус не є достатньо поширеним, все ж для постсоціалістичних країн, що знаходяться на зовнішніх кордонах цього об'єднання, його використання для роботи транскордонних індустріальних і технологічних парків та промислових зон має очевидні переваги.

Так, створення вказаних транскордонних утворень у формі вільних митних зон не потребує сплати мита й інших фіскальних зборів із товарів, завезених з країн, що не є членами ЄС. Це дозволяє суттєво знизити цілу низку операційних витрат учасників такого транс кордонного утворення та створити систему дієвих стимулів для інвесторів, які бажають у них працювати. Крім того, товари, що не походять з ЄС, можуть складуватись на вільній митній території протягом невизначеного терміну, що сприяє зниженню витрат на логістику, а відтак дозволяє активізувати зовнішньоекономічну діяльність у межах транскордонного регіону.

У транскордонних індустріальних парках і промислових зонах, які створюватимуться за участю прикордонних територій держав ЄС та України, можна запропонувати спрощену процедуру прикордонного та митного контролю. У цьому випадку догляд пасажирів і вантажів здійснюватиметься за окремими правилами, які передбачатимуть максимальну економію часу при перетині кордону. Так, для фізичних осіб доцільно запровадити мінімальну перевірку, яка полягатиме у встановленні особи та її права на перетин кордону, а для автотранспортних засобів – контроль відповідності встановленим критеріям, що діятимуть у кожному транскордонному регіоні.

Свого часу подібний механізм використовувався в процесі адаптації господарських комплексів колишніх соціалістичних країн Східної Європи до особливостей економічного устрою ЄС. Зокрема, приблизно так функціонували Сентготхардський промисловий парк між

Угорщиною та Австрією, а також транскордонний технопарк «Гмюнд – Чеське Веленіце», розташований на кордоні між Австрією та Чехією.

Більше того, в рамках процесу розширення ЄС, Австрією спільно з Чехією, Словаччиною та Угорщиною було реалізовано проект «Знищення кордонів у свідомості», ключове місце в якому відводилось дев'ятьом технопаркам: Доберсберг, Дрозендорф, Ретц, Хоенау, Брюк ам Ляйта, Гмюнд, Літшау, Лаа та Вайтра. Завдяки їх діяльності відбувалася розбудова економічних, соціальних та культурних зв'язків у межах австро-угорського, австро-чеського та австро-словацького транскордонних регіонів. Наприклад, функціонування вже згаданого транскордонного технопарку «Гмюнд – Чеське Веленіце», загальна площа якого складає 830 тис. м² (330 тис. м² на території Австрії та 500 тис. м² у Чехії), концентрувалась на розбудові економічного співробітництва австрійських та чеських фірм шляхом поєднання переваг відносно дешевої чеської робочої сили та авторитету австрійської якості готової продукції, що зробило вказаний технопарк досить привабливим для європейських інвесторів. Фінансування проекту здійснювалось одночасно австрійською та чеською сторонами, а кожна з країн забезпечувала будівництво необхідних споруд та інженерних комунікацій на своїй території. Крім цього, земельні ділянки з обох сторін кордону для реалізації проекту виділялися безкоштовно. За даними фахівців, австрійською стороною інвестовано в цей проект 86 млн. євро, а чеською – 72 млн. євро. Зараз у технопарку розташовано фірми, що працюють у галузях машинобудування, телекомунікації, програмного забезпечення, дерево- та металообробки, автомобілебудування.³⁰⁴

У країнах ЄС також дедалі частіше застосовуються різноманітні моделі індустріальних і бізнес-парків та промислових зон у якості важливого інструмента стимулювання підприємницької активності, особливо у сфері венчурного бізнесу та управлінських інновацій.

Водночас, слід акцентувати увагу на тих відмінностях, які можуть відіграти визначальну роль у процесі формування транскордонних утворень, орієнтованих на розвиток економіки прикордонних територій шляхом трансферу технологій і згаданим досвідом розвинених країн ЄС, орієнтованим, насамперед, на досягнення високих темпів економічного зростання на інноваційній основі.

У таких державах, як Німеччина, Великобританія, Франція, дещо меншою мірою в сусідніх з Україною Польщі, Угорщині та Словаччині,

³⁰⁴ Створення технопарків, техноцентрів та вільних економічних зон – австрійський досвід. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ-vidn/aus/3900.html.

створення індустріальних, технологічних і промислових парків відбувалося на основі залучення приватного капіталу насамперед у сферу науково-дослідницької діяльності, пов'язаної з випуском високо-технологічної товарів. Натомість для транскордонних регіонів, сформованих на зовнішніх кордонах ЄС, пріоритетними є інвестиції, що вкладаються у виробництво товарів широкого вжитку, дозволяючи знижувати рівень безробіття, скорочувати чисельність трудових мігрантів, а також чинять позитивний вплив на економічний розвиток прикордонних територій, що мають ознаки депресивності.

Часто у постсоціалістичних країнах, що прагнули вступити до ЄС, формування індустріальних парків і промислових зон супроводжувалося значними організаційними труднощами. Керівники органів місцевого самоврядування прикордонних територій лише через деякий час усвідомлювали, що ці утворення не означають автоматичного залучення значних обсягів іноземних інвестицій. Їхній досвід дозволив сформувати приблизний перелік передумов, необхідних для ефективного функціонування транскордонних технологічних та індустріальних парків, промислових зон тощо. Насамперед це стосується виділення достатньої кількості земельних ділянок, обладнаних усією необхідною інфраструктурою, розробки та популяризації в середовищі потенційних інвесторів низки економічно привабливих інвестиційних пропозицій (проектів), належного маркетингового супроводу інвестиційної діяльності в межах транскордонного індустріального парку чи промислової зони тощо.

При цьому земельна ділянка, що передбачена для створення транскордонного індустріального парку чи промислової зони, повинна мати таке розташування та організаційно-правове забезпечення, які дадуть змогу учасникам цього парку (зони) реалізовувати в її межах інвестиційні проекти, пов'язані з веденням будівництва промислових об'єктів, а також викуповувати ці ділянки чи здавати їх в оренду, тобто, розпоряджатися ними в інтересах власного бізнесу.

Основними об'єктами інфраструктури транскордонних індустріальних парків і промислових зон, які створюються приймаючою стороною з кожного боку кордону, є автомобільні шляхи сполучення, водо- та газогони, лінії електропередач і телекомунікацій тощо. Для транскордонних наукових і технологічних парків важливе значення має також вільний доступ до мережі Інтернет і науково-освітніх центрів регіону.

Діяльність мережі транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також промислових зон, які пропонується створити в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та сусідніми з нею державами ЄС, повинна орієнтуватися на стимулю-

вання зовнішньоекономічної діяльності в межах цих транскордонних регіонів, насамперед шляхом реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів і забезпечення трансферу технологій з ЄС в Україну. При цьому до основних критеріїв створення вищезокреслених транскордонних утворень слід віднести локалізацію підприємств обробної промисловості в місцях, наближених до сировинних ресурсів і робочої сили, зниження витрат на транспортно-логістичні послуги та функціонування об'єктів інфраструктури, оптимізацію податкових і митних платежів.

У транскордонних індустріальних парках і промислових зонах, які будуть створюватися в межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, доцільно запроваджувати ті види спеціалізації суб'єктів виробничої діяльності, що максимально відповідатимуть специфіці промислового потенціалу відповідного транскордонного регіону.

Так, на території Закарпатської області, яка багата значними покладами корисних копалин, може здійснюватися переробка матеріалів мінерального походження для потреб будівельної промисловості регіону, а також для використання на хімічних та фармацевтичних підприємствах сусідніх Угорщини, Словаччини і Польщі. Крім того, на Закарпатті можуть ефективно функціонувати індустріальні парки, орієнтовані на використання місцевої робочої сили для роботи на автомобілебудівних підприємствах, створених за участі угорського та словацького капіталу у співпраці з машинобудівними корпораціями інших країн ЄС.

В українсько-польському транскордонному регіоні, крім автомобілебудівної спеціалізації транскордонних індустріальних парків і промислових зон, активно може розвиватися також транскордонне підприємництво в харчовій і переробній промисловості, а також сфері агробізнесу, що зумовлено сприятливими умовами сільських територій лісостепової та поліської зон Львівської і Волинської областей.

В українсько-румунському транскордонному регіоні, а також гірських районах українсько-польського, українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів є всі передумови для розвитку промислових зон, орієнтованих на ефективне функціонування підприємств деревообробної та меблевої промисловості, яка є традиційно важливою для прикордонних територій кожної з цих країн.

Разом з тим слід акцентувати увагу на тому, що функціонування транскордонних індустріальних парків і промислових зон не лише дають змогу використовувати додаткові ефекти від їхнього створення по обидва боки кордону. Вони також розподіляють економічні ризики на всіх учасників проекту, що має обов'язково враховуватися органами

місцевого самоврядування прикордонних територій України та сусідніх із нею держав. Адже промислові підприємства, розташовані на території транскордонних індустріальних парків, можуть спричинити зростання навантаження на природні ресурси прикордонних територій, погіршувати стан довкілля, погіршувати стан автодорожньої інфраструктури внаслідок збільшення вантажопотоків тощо. Це може тягнути за собою зростання невдоволення з боку місцевого населення, загострювати його стосунки з учасниками вказаних індустріальних парків і промислових зон, створювати соціальну напругу в регіонах їхньої локалізації.

Таким чином, постійна і взаємовигідна співпраця менеджменту транскордонних індустріальних парків і промислових зон із представниками місцевих громад і керівниками органів місцевого самоврядування, на території яких ці утворення розташовані, є важливою передумовою їх успішного функціонування.

Крім того, ефективна діяльність та перспектива розвитку транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, промислових зон, інвестиційних центрів тощо, значною мірою залежить від їх спроможності об'єднуватися у транскордонні інноваційно-виробничі мережі, що виступають основою для формування стабільної та прогнозованої інвестиційної політики у транскордонних регіонах, а також створюють сприятливі передумови для започаткування роботи та розвитку транскордонних кластерів.

4.3. Формування транскордонних кластерів – основа інноваційного розвитку транскордонних регіонів

На відміну від транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також транскордонних промислових зон, діяльність яких орієнтована, насамперед, на створення сприятливої інфраструктури для реалізації інноваційних проектів у межах транскордонних регіонів шляхом зниження трансакційних витрат їхніх інвесторів на початковому етапі реалізації цих проектів, транскордонні кластери формуються в умовах вже усталених транскордонних взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва прикордонних територій сусідніх країн, а їхня ефективна діяльність ґрунтується на взаємовигідній співпраці суб'єктів господарювання, органів влади, неприбуткових і громадських організацій цих територій.

Це дає підстави стверджувати, що поширення мережі транскордонних кластерів в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах є найбільш перспективним напрямом активізації зовнішньо-

економічних зв'язків у їхніх межах, а також важливим інструментом їхнього переходу до найвищого рівня ефективності транскордонної співпраці на міжгалузевій основі.

Характерною особливістю транскордонних кластерів, які в Україні є поки що мало поширеним явищем, виявляється їхній синергетичний вплив на різні аспекти господарської діяльності у межах транскордонного регіону. Адже, об'єднуючи підприємства та організації різних галузей і видів діяльності з обох боків кордону, транскордонний кластер сприяє зниженню їх трансакційних витрат в умовах здійснення зовнішньоекономічних операцій. Більше того, у процесі життєдіяльності такого кластера з'являються додаткові стимули щодо приєднання до нього все нових учасників. За рахунок цього зовнішньоекономічна діяльність у межах транскордонного регіону не лише інтенсифікується, але і диверсифікується.

Ефективність формування транскордонних кластерів та рівень їхнього впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону визначаються низкою ендегенних та екзогенних чинників (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Чинники розвитку транскордонних кластерів в Україні *

	Екзогенні	Ендегенні
Позитивні	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток європейської кластерної політики; • формування кластерів у сусідніх країнах ЄС; • фінансова підтримка з боку ЄС; • наявність методологічних розробок; • наявність фахівців. 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання інтересу потенційних учасників; • наявний інтелектуальний і кадровий ресурс; • науковий доробок вітчизняних вчених.
Негативні	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність належного інституційного та організаційного забезпечення; • брак мотивації у потенційних закордонних учасників; • політична нестабільність у взаємовідносинах між Україною та ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність достатніх традицій кластерної співпраці в Україні; • брак інформації та управлінської компетенції у представників бізнесу; • дефіцит системних рішень на рівні регіональних органів державної влади.

* Розроблено автором на основі: Демченко В. Особливості формування транскордонних кластерів / В. Демченко // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 182-183.

Для забезпечення ефективного функціонування транскордонних кластерів у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних територій України та держав-членів ЄС, необхідно насамперед чітко визначити основну галузеву спрямованість їхньої діяльності з огляду на відповідність наявному природно-ресурсному, технологічному, фінансовому, трудовому та інтелектуальному потенціалу відповідних прикордонних територій і транскордонних регіонів загалом.

Так, у всіх вищеокреслених транскордонних регіонах існують необхідні передумови для започаткування роботи логістичних кластерів. Адже кластеризація є невід’ємною рисою ринку логістичних послуг ЄС, а через транскордонні регіони, сформовані між ЄС та Україною, проходить більшість транспортних комунікацій і важливих транспортних коридорів, що сполучають ЄС із країнами Східної Європи та Азії. Загалом на території Європи діє близько 25 базових (основних) логістичних кластерів та 60 другорядних логістичних кластерів (рис. 4.7)³⁰⁵.

Більшість європейських логістичних кластерів знаходиться на перетині основних вантажних потоків і поєднують у собі безліч профільних об’єктів, у першу чергу складських споруд. Діапазони дії кластерів різних країн та регіонів часто перетинаються. Принаймні 4 кластери можна розглядати як глобальні логістичні, а саме: Лондон, Париж, Франкфурт (Ріна – Мейн) та Рандстад Голландія (разом із регіоном Ріна-Рур та регіоном Північно-Східної Франції). На рис. 4.2 показана агломерація логістичних кластерів країн Бенілюксу, розташованих уздовж річки Ріна. У той же час, із розширенням Євросоюзу, з’являються нові перспективні логістичні кластери в Польщі, Угорщині та Чехії.³⁰⁶

Враховуючи той факт, що транспортно-логістичні кластери можуть особливо успішно функціонувати в місцях проходження і перетину пан’європейських транспортних коридорів, зокрема на зовнішніх кордонах ЄС, їх формування в межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів видається доволі перспективним.

Водночас, слід відзначити, що діяльність цих кластерів має базуватися на тих принципах, яких дотримуються в країнах ЄС, а саме:³⁰⁷

³⁰⁵ The European Logistics Market, by Prof. Dr. Dieter W. Rebitzer (University of Nürtingen-Gieslingen). – Режим доступу : <http://www.europe-re.com/system/main.-php?pageid=2242&articleid=8738>.

³⁰⁶ Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) : Аналітичний звіт. – Ужгород: ЛІРА. – С. 16. (120 с.)

³⁰⁷ Кіс О. М. Особливості формування і розвитку логістичних кластерних центрів на шляху до ЄС / О. М. Кіс. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/-natural/Nvuu/Ekon/2011_33_sv4/SOURCE/9.pdf.

- пропозиція максимально повного переліку транспортних і супутніх послуг на основі договірних відносин із кожним учасником логістичного ланцюга (формування банку даних логістичних ланцюгів);

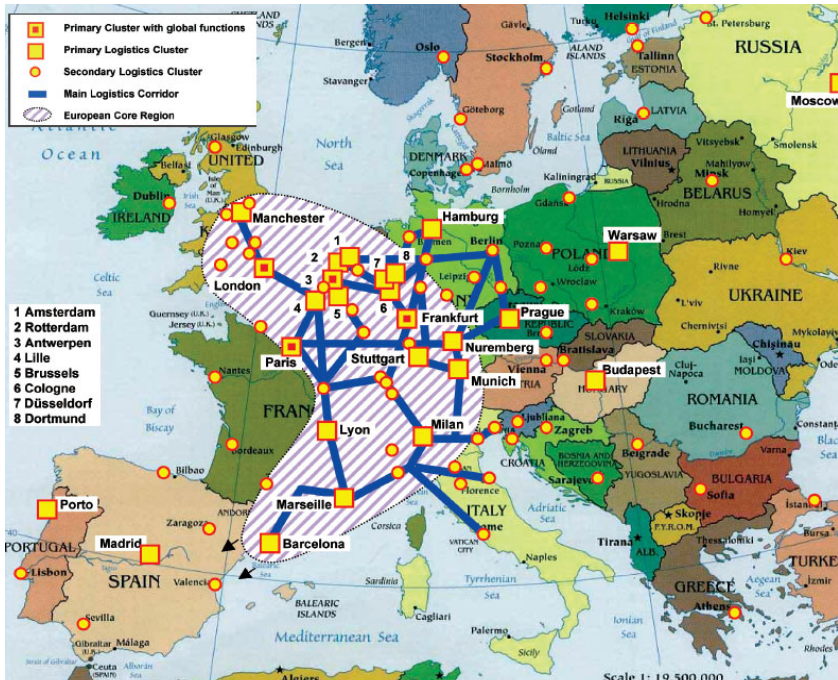

Рис. 4.2. Мережа європейських логістичних кластерів

- організація комплексного транспортного обслуговування на основі єдиного договору на комплексне обслуговування і єдине замовлення на всі послуги, формування завдань для учасників логістичного ланцюга на підставі замовлення користувача транспортних послуг, централізований контроль виконання замовлення;
- максимальна стандартизація й уніфікація перевізних та інших документів, необхідних для виконання перевезення, що застосовуються учасниками логістичних ланцюгів, з метою забезпечення можливості створення єдиного інформаційного простору;
- єдина маркетингова стратегія і тактика учасників логістичного ланцюга на ринку транспортних послуг, спільне проведення дослідження ринків і маркетингових заходів, що забезпечують просу-

вання всіх учасників логістичного ланцюга на ринку транспортних послуг і формування попиту на комплексні транспортні послуги;

- географічний розподіл структурних підрозділів кластера з метою максимального охоплення ринку транспортних послуг, виконання оперативного управління роботою логістичних ланцюгів у місцях формування вантажопотоків та їх перетину;
- організація співробітництва з українськими й міжнародними організаціями, що займаються питаннями транспортної логістики;
- побудова роботи на основі світових стандартів і міжнародних договорів, угод, конвенцій;
- інтеграція з міжнародними логістичними центрами і забезпечення інформаційного обміну;
- підвищення ефективності транспортних послуг через зниження частки невикористаного графіка (при неповному завантаженні);
- стандартизація інформаційної взаємодії логістичних ланцюгів учасників міжнародного транспортно-логістичного кластера.

Формування мережі транскордонних логістичних кластерів на кордоні України з ЄС є важливим чинником інтеграції нашої держави в систему світогосподарських зв'язків, а також вагомим стимулом її європейської інтеграції на рівні окремих регіонів. Адже функціонування транскордонних транспортно-логістичних кластерів забезпечуватиме підвищення якості перевезень не лише пан'європейськими транспортними коридорами, але і в межах транспортних мереж окремих транскордонних регіонів. При цьому підвищення якості перевезень відбуватиметься насамперед завдяки системному управлінню транспортними потоками через мережу транскордонних логістичних центрів.

Створення таких центрів у прикордонних областях Західної України забезпечуватиме підвищення сервісу вантажоперевезень і пасажиропотоків (у тому числі туристичних) відразу в трьох аспектах:

- транскордонному (з прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії в сусідні прикордонні області України);
- внутрішньотериторіальному (у межах окремих областей України або між ними, особливо якщо ці області входять до одного транскордонного регіону, наприклад: Львівською, Волинською та Закарпатською в межах українсько-польського транскордонного регіону чи Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою в межах українсько-румунського транскордонного регіону);

- локальному (в межах одного адміністративного району, тобто між його сільськими і міськими населеними пунктами, включаючи їхнє транспортне сполучення з районним центром).

Формування транскордонних транспортно-логістичних кластерів у межах транскордонних регіонів, розташованих між Україною та ЄС, вже найближчим часом дозволить не лише підвищити ефективність використання транзитного потенціалу цих транскордонних регіонів, але й забезпечити його підвищення. Водночас для цього необхідно приділити значну увагу гармонізації взаємодії між різними ланками організаційно-управлінської ієрархії як у межах транскордонних регіонів загалом, так і в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, особливо в прикордонних областях України. Насамперед це стосується взаємодії регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхньої співпраці з інститутами громадянського суспільства, а також із підприємницькими структурами та неприбутковими організаціями, що входитимуть до складу відповідних транскордонних кластерів.

Цілями формування логістичних кластерів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, має стати максимально повне та ефективне використання їх конкурентних переваг на основі мобілізації наявних матеріальних і нематеріальних активів, а також зниження трансакційних витрат на основі підвищення рівня взаємної довіри між учасниками кластера. До роботи вказаних кластерів мають бути залучені як суб'єкти господарювання, локалізовані у вищезазначених транскордонних регіонах, так і транспортні компанії, що обслуговують трансконтинентальні перевезення вантажів, а також експедиторські фірми, включаючи експедиторів-кур'єрів, експедиторів-агентів (брокерів), операторів змішаного перевезення вантажів, складські комплекси, розподільчі центри й термінали, органи державної влади та місцевого самоврядування прикордонних територій, а також контролюючі інстанції, допоміжні фінансові, страхові, маркетингові, консалтингові та дослідницькі служби, а також обслуговуючі та ремонтні організації.³⁰⁸

Серед основних проблем, які пропонується вирішувати на основі використання кластерного підходу, учасники українського транспортно-логістичного ринку виділяють наступні: зношеність основних фондів, недостатній розвиток транспортної інфраструктури (склади, залізниці й автодороги, аеропорти, інформаційні центри, морські

³⁰⁸ Миннибаев Т. Сущность транспортно-логистических кластеров и их роль в экономике / Т. Миннибаев. – Режим доступу: kirgteu.com/filemanager/download/775/

порти), відсутність ефективних методів пропуску вантажів, бюрократія, відсутність сучасних оперативних інформаційних комп'ютерних технологій і систем, дефіцит прозорості контрольно-наглядових органів, висока вартість кредитно-фінансових ресурсів³⁰⁹.

Одним із пілотних проєктів, спрямованих на формування транспортно-логістичних кластерів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, може стати логістичний кластер, що охоплюватиме Закарпатську область України, регіон Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), Кошицький край Словаччини та район Сату-Маре Румунії. Тобто, діяльність цього кластера поширюватиметься на всі чотири транскордонні регіони, сформовані між Україною та ЄС.

У вказаному кластері поєднуюватимуться різні види транспорту, причому, як вантажного, так і пасажирського. Це стосується автомобільних доріг та автопортів, залізничних колій і залізничних транспортних вузлів, аеропортів та аеродромів і річкового судноплавства. Усіх їх пов'язуватиме між собою розгалужена мережа транскордонної транспортної логістики.

Враховуючи масштабність цього проєкту, а також те, що базовим регіоном для його здійснення стане Закарпаття, першим тактичним завданням з його реалізації має стати формування транспортно-логістичного кластера в Закарпатській області. У подальшому цей кластер може стати складовою транскордонних кластерних мереж у кожному з транскордонних регіонів, що функціонуватимуть між Україною та ЄС, оскільки територія Закарпаття входить до складу відразу чотирьох вищезгаданих транскордонних регіонів.

Важливість і актуальність формування логістичного кластера на Закарпатті обумовлені низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників, а для його ефективного функціонування пріоритетними є наступні заходи (рис.4.3):³¹⁰

- формування спільної інформаційної бази перевізників, вантажів, терміналів, складських приміщень тощо;
- узгодження тарифно-митної політики щодо перевезень усіма видами транспорту;
- розробка належних програм освіти та професійної підготовки, які б відповідали потребам кластера; планування кадрової політики;

³⁰⁹ Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) : Аналітичний звіт. – Ужгород : ЛІРА. – С. 21. (120 с.)

³¹⁰ Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) : Аналітичний звіт. – Ужгород : ЛІРА. – С. 108-110. (120 с.)

сприяння відкриттю факультетів та кафедр із підготовки логістів та інших фахівців за потребами;

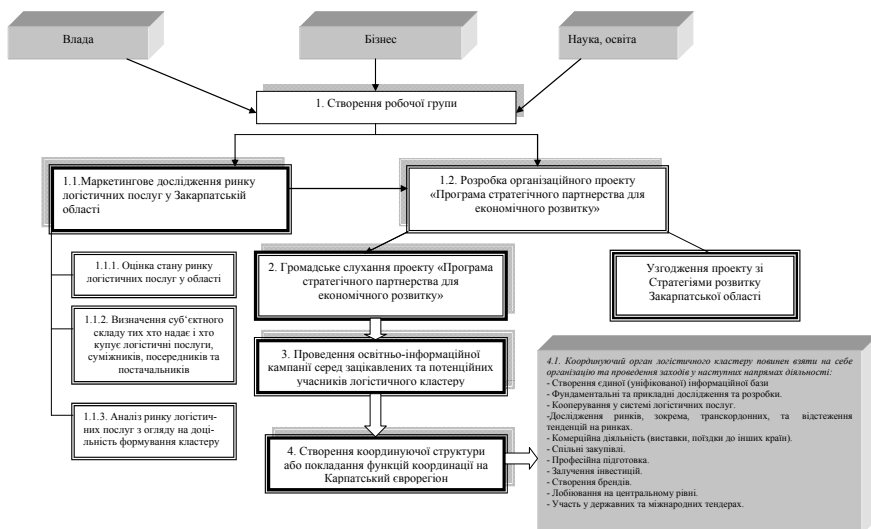

Рис. 4.3. Блок-схема формування логістичного кластера в Закарпатській області (За даними: Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики (теоретико-методологічні та прикладні аспекти) : Аналітичний звіт. – Ужгород : ЛІРА. – С. 109. (120 с.))

- реалізація та розробка спільних маркетингових ініціатив;
- визначення проблем ринку логістичних послуг;
- надання стратегічної інформації фірмам (дослідження на предмет можливостей нових технологій);
- підтримка в належному стані базової інфраструктури (дороги, зв'язок, рухомий склад тощо);
- підвищення рівня обізнаності про переваги об'єднання в кластер;
- створення платформи для об'єднання в кластер та обміну відповідною інформацією на локальному, регіональному та транскордонному рівнях.

Закарпатська область як базова для формування трьох із чотирьох транскордонних регіонів між Україною та ЄС (українсько-угорського, українсько-словацького та українсько-румунського), а також учасниця четвертого з них (українсько-польського), може виступити ініціатором

створення не лише транспортно-логістичного, але й низки інших транскордонних кластерів.

Насамперед це стосується деревообробного кластера, основним завданням якого має стати ефективне використання лісових ресурсів Карпат у межах передгірних і гірських територій українсько-румунського, українсько-угорського, українсько-словацького та українсько-польського транскордонних регіонів. Крім того, цей кластер може сприяти відновленню потенціалу деревообробної, целюлозно-паперової та меблевої промисловості прикордонних областей Західної України, а також залучення в їх розвиток інвестицій і сучасних технологій, орієнтованих на віднове лісокористування та сталий розвиток Карпатського регіону.

Карпатський регіон володіє найбагатшими в Україні лісовими ресурсами. Середня лісистість його території сягає 39%, а загальний запас деревини становить 0,52 млрд м³. Лісовий сектор Карпатського регіону працевлаштовує близько 52 тисяч людей на більше ніж двох тисячах підприємствах різних форм власності. Це свідчить про важливе соціально-економічне значення лісового сектора в економіці регіону. Приблизно 90% усього обсягу виробництва в ньому становлять чотири основні складові – лісове господарство, деревообробка, виробництво меблів та продукції з деревини, паперово-целюлозне виробництво. Ліси є джерелом сировини для різних галузей економіки, мають природоохоронне та соціальне значення, проте досі ця галузь не діє як єдиний комплекс. Унаслідок цього учасники, здавалося б, єдиного комплексу (лісівники та деревообробники, постачальники продукції для галузі та її виробники, наукові заклади, які готують відповідних фахівців) насправді працюють ізольовано, компоненти та зв'язки між сторонами неузгоджені. У результаті – лісогосподарська та деревообробна галузі розглядаються органами влади не з позиції єдиного комплексу, а розпорошено, і тому дуже поверхнево враховуються у процесі прийняття рішень.³¹¹

Кластерний аналіз показує, що в Карпатському регіоні потенційна площа в усіх категоріях та вікових групах лісів, на якій могли б проводитися лісогосподарські заходи з поступового перетворення одновікових чистих деревостанів у різновікові мішані багаторічні насадження методами наближеного до природи лісівництва (рубками перетворення), може щорічно становити від 40 до 60 тис. га. При цьому лісове господарство, зберігаючи лісові ландшафти, сприятиме розвитку

³¹¹ Карпатський регіон володіє найбагатшими в Україні лісовими ресурсами. – Режим доступу : <http://karpatnews.in.ua/news/546>.

рекреаційних зон та щорічно може додатково отримувати 2–2,5 млн м³ деревини. Окрім того, існує реальний потенціал для посилення позицій лісового кластера в таких напрямках, як деревообробка, дерев'яне будинкобудування, лісовий туризм, переробка недеревинної лісової продукції. Завдяки цьому можливе створення нових робочих місць та підвищення доходів населення. Останнім часом у Карпатському регіоні нашої держави активно обговорюються можливості формування потенційних лісових, деревообробних, меблевих та інших кластерів у кожній області. В Закарпатті, наприклад, один з таких кластерів може базуватись на виробництві дерев'яних будинків. У цьому випадку в кожному проекті з виробництва житлового дерев'яного будинку «під ключ» могли б узяти участь близько 22 типів акредитованих фахових підприємств (від постачальників столярних виробів, підлогових покриттів, підприємств із виконання загальнобудівельних, покрівельних, сантехнічних робіт, до транспортних, рекламних, фінансових та інших організацій). За підрахунками, кожен такий проект може працевлаштувати до 850 людей у таких різних галузях.³¹²

У лісовому секторі активно працюють кластери в таких країнах, як Фінляндія, Німеччина, Франція, Італія, Словенія, Росія, Угорщина. Найбільш ефективно працюють ті деревообробні кластери, які сконцентровані в межах одного регіону, що дозволяє максимально продуктивно використовувати наявний природно-ресурсний, виробничий і кадровий потенціал.³¹³

Відтак у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, доцільно формувати мережу деревообробних кластерів, об'єднаних спільними ресурсами та метою функціонування. Адже крім Закарпатської області, сприятливі умови для формування транскордонних деревообробних кластерів є в усіх інших областях нашої держави, що межують з ЄС. Більше того, органи регіональної влади і місцевого самоврядування цих областей здійснюють активну діяльність у напрямі популяризації кластерних ініціатив, зокрема в деревообробній галузі.

Наприклад, ще в 2006 р. в Закарпатті, у процесі реалізації швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства FORZA,

³¹² Устич р. Лісові кластери / р. Устич. – Режим доступу : http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=54%3A2010-01-04-09-56-41&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=26&lang=ru.

³¹³ Толчанова З. Кластерна політика як механізм удосконалення лісопромислового комплексу / З. Толчанова. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc-gum/vtneu/2010_4/4_2010/05Tol.pdf.

було звернуто увагу органів влади та громадськості на необхідність цілісного сприйняття всього процесу використання деревинних та пов'язаних з ними недеревинних ресурсів, поширення кооперації між його учасниками. Один із висновків здійсненого аналізу полягав у доречності комплексного запровадження в межах Карпатського регіону методів наближеного до природи лісівництва та природозберігальних технологій лісозаготівель з метою максимальної реалізації існуючого потенціалу підвищення ефективності використання лісових деревинних ресурсів та інших корисних властивостей лісів. Реалізація озвученої перспективи вимагає спільних координованих зусиль усіх зацікавлених сторін на різних рівнях: органів влади, бізнесу і громади. А лісове господарство регіону, на основі збереження природних ландшафтів і розвитку рекреаційних зон, щорічно може додатково отримувати 2–2,5 млн м³ деревини, заготовленої сталими методами.³¹⁴

Перспектива формування деревообробного та меблевого кластера також активно обговорюється й на Львівщині. Такий кластер, або комерційно зорієнтована співпраця між різноманітними зацікавленими сторонами у сфері лісового господарства, сконцентрована в ланцюгу виробництва й збуту деревини та меблів і ґрунтована на об'єднанні специфічних практичних навичок, а також ділових контактів усіх учасників кластера, забезпечить надійну горизонтальну та вертикальну кооперацію в його структурі, а отже, гарантує задоволеного споживача в кінці ланцюга. До того ж, аби прискорити передачу нових знань та ноу-хау, майбутнім спеціалістам лісової галузі, починаючи з лютого 2010 р. у навчальну програму Львівського національного лісотехнічного університету України впроваджується нова дисципліна «Кластерний підхід і кластерний аналіз у лісовому секторі». Нова навчальна дисципліна допоможе готувати фахівців, які володітимуть найсучаснішими знаннями та навичками щодо застосування кластерного підходу як інструменту сталого розвитку на базі практичних прикладів з лісового та інших секторів України.³¹⁵

В Івано-Франківській області Асоціація меблевиків Прикарпаття взялася за створення веб-сайта, який би об'єднав інформацію про деревообробні та меблеві підприємства області, їх комерційні пропозиції, що дасть поштовх зміцненню співпраці між підприємствами

³¹⁴ Карпатський регіон володіє найбагатшими в Україні лісовими ресурсами. – Режим доступу : <http://karpatnews.in.ua/news/546>.

³¹⁵ Устич Р. Лісові кластери / Р. Устич. – Режим доступу : http://www.-ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=54%3A2010-01-04-09-56-41&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=26&lang=ru.

сектора та створить передумови для їх подальшого об'єднання в межах одного кластера.³¹⁶

Дуже добре розуміють важливість формування добровільних об'єднань самостійних юридичних осіб для підвищення конкурентоспроможності економіки та стимулювання зростання соціально-економічного розвитку регіону і в Чернівецькій області. Саме для втілення в життя зазначеної мети один із районів області, Путильський, за дорученням голови облдержадміністрації, було визначено пілотним щодо формування лісових деревообробних кластерів у Чернівецькій області. У цьому районі вже створено Координаційну раду з проведення кластерних досліджень.³¹⁷

Все це дає підстави сподіватися на те, що вже найближчим часом в областях Карпатського регіону можна буде започаткувати роботу з організаційного оформлення існуючих кластерних ініціатив, а також ініціювати на цій основі формування транскордонного деревообробного кластера (або низки кластерів у межах кожного з чотирьох транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних областей України та суміжних із ними прикордонних адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав-членів ЄС).

Перспективність кластерної моделі у сфері лісового господарства і деревообробки вказаних транскордонних регіонів, на думку багатьох дослідників, обумовлюється чітко вираженою географічною концентрацією підприємств цієї галузі, їхньою територіальною концентрацією, насамперед, у Західному регіоні України, де зосереджено центри заготівлі та споживання лісосировини та деревообробної продукції, за наявної дезорганізації і відсутності між самими виробниками та між ними й низкою інших суб'єктів господарювання із суміжних галузей налагодженої взаємодії, у поєднанні із потенційними можливостями, які відкриває інтеграція підприємств до деревообробного кластера, створює реальні передумови для зменшення загроз зовнішнього середовища та часткової або повної нейтралізації існуючих ризиків. Крім того, територіальне розташування галузей лісопромислового комплексу, та, зокрема деревообробної галузі, свідчить про наявність тісних взаємозв'язків між підприємствами цієї сфери, насамперед у Західному регіоні (зокрема в межах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Волинської областей), які базуються на близькості

³¹⁶ Карпатський регіон володіє найбагатшими в Україні лісовими ресурсами. – Режим доступу : <http://karpatnews.in.ua/news/546>.

³¹⁷ Устич Р. Лісові кластери / Р. Устич. – Режим доступу : http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=54%3A2010-01-04-09-56-41&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=26&lang=ru.

розташування до місць зосередження основної сировини – центрів лісозаготівлі. Наявність цих ознак створює підґрунтя для підсилення конкурентоздатності підприємств деревообробної промисловості на засадах інтеграції та використання можливостей для отримання конкурентних переваг завдяки географічній близькості та взаємодолучення підприємств в єдиний технологічний ланцюг створення доданої вартості. Отже, існують об'єктивні причини для об'єднання підприємств деревооброблення в кластери та території прикордонних областей Західної України. Адже привабливість географічного розташування саме цього регіону, який межує з такими країнами, як Польща (Львівська та Волинська області), Словаччина, Угорщина, Румунія (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області), підсилює конкурентні переваги підприємств регіону, зокрема сприяє налагодженню тісних торговельних взаємозв'язків із сусідніми країнами, цим самим відкриваючи нові горизонти експортних можливостей галузі. На території українсько-польського та українсько-румунського транскордонних регіонів розташовані потужні виробники меблів та виробів із дерева, які вносять істотний вклад у розвиток деревообробної галузі, маючи значну частку в насиченні вітчизняного ринку деревостружковими плитами. Насамперед це стосується двох груп: швейцарського концерну Swiss Krono Group, якому належать заводи української гілки швейцарського концерну ТЗОВ «Кроно-Україна» в Кам'янці-Бузькій Львівської області та смт. Брошнів-Осада в Івано-Франківській області, а також швейцарського концерну Sorbes Group, якому належать колишні структури українського ЗАТ ВО «Деревні плити та матеріали» (Wooden BoardsMaterials – WBM), зокрема два заводи у Надвірній Івано-Франківської області.³¹⁸

Таким чином, лісогосподарський кластер Карпатського регіону України може розташовуватися на території відразу чотирьох областей Західної України, виступаючи основою для формування кількох транскордонних кластерів у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів. До його потенційних учасників слід віднести передусім лісгоспи, меблеві та целюлозно-паперові підприємства, навчально-освітні заклади, туристичні центри, енергетичні компанії тощо (рис. 4.4).

Узагальнення наявного досвіду кластерної інтеграції в розвинених країнах світу, дозволяє окреслити напрями підвищення конкурентоздат-

³¹⁸ Похильченко О. А. Передумови формування деревообробного кластера на території західного регіону України / О. А. Похильченко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/20_7/197_Pochylczenko_20_7.pdf.

ності потенційних учасників транскордонних лісгосподарських кластерів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС.³¹⁹

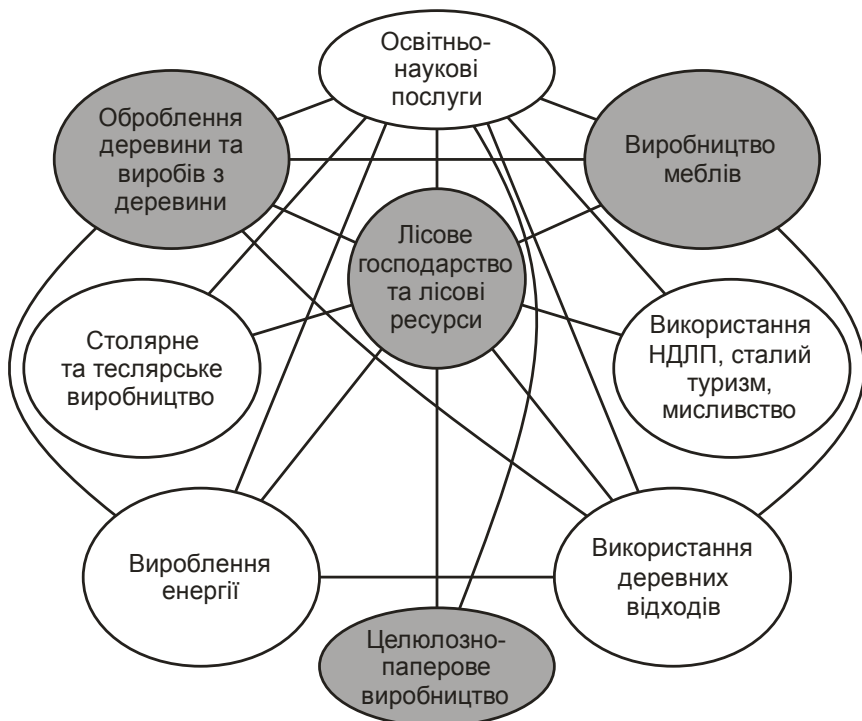

Рис. 4.4. Схема лісгосподарського кластера Карпатського регіону України
(За даними: Кластерний аналіз лісового сектора Карпатського регіону України. –
Режим доступу : www.khust-vlada.gov.ua/fa/forza_2.doc.)

- завдяки економічним ефектам: системності (зростання рівня виробництва, зниження питомих постійних витрат, зменшення питомих трансакційних витрат, поліпшення ринкової позиції, збільшення вартості компаній); реструктуризації (концентрація на ключових компетенціях, оптимізація аутсорсингу); диверсифікації (підвищення еластичності щодо ринкової кон'юнктури, послаб-

³¹⁹ Похильченко О. А. Засади створення регіонального деревообробного кластера / О. А. Похильченко, Л. І. Сопільник, Р. Я. Заць. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2011_706/20.pdf.

лення впливу сезонності, стабілізація фінансового стану, зниження ризику); фіскального (податкові та митні пільги);

- завдяки соціально-економічним ефектам: підвищення рівня кваліфікації працівників; зростання заробітної плати; поліпшення умов праці; якісніше обслуговування; поліпшення якісних параметрів продукції, яка споживається на ринку;
- завдяки еколого-економічним ефектам, ґрунтованим на раціональнішому використанні природних ресурсів: зниження негативного впливу на навколишнє середовище (застосування безвідхідних технологій, використання енергозберігаючих технологій, упровадження міжнародних стандартів управління довкіллям –iSO 14001), поліпшення якості природних ресурсів (лісових, водних, земельних), зменшення наявних ризиків (паводків і затоплень, вітрових ерозій, несанкціонованої вирубки лісів тощо).

Дія вказаних ефектів (насамперед соціально-економічних й еколого-економічних) дає підстави для висновку про те, що функціонування транскордонного лісогосподарського кластера (або їх мережі) в західних областях України створюватиме сприятливі передумови для розвитку іншого транскордонного кластера, а саме – туристично-рекреаційного. Адже ведення екологічного господарювання в лісовому секторі Карпатського регіону, ґрунтоване на поліпшенні якості природних ресурсів у відповідних транскордонних регіонах, а також їх людського і соціального капіталу, супроводжуватиметься нарощуванням потенціалу відпочинкової індустрії в передгірних і гірських районах українських, польських, словацьких, угорських і румунських Карпат. Це дасть всі підстави для спільного використання учасниками ринку туристичних послуг прикордонних регіонів цих країн наявного туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання синергетичних ефектів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Саме це дозволяють зробити транскордонні туристичні кластери.

Створення такого кластера в межах одного, декількох чи всіх транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, дасть змогу поєднати в єдину систему підприємства туристичної та інших суміжних галузей, що сприятиме реалізації пріоритетних задач, які стоять перед підприємствами, установами, організаціями туристичного бізнесу відповідного транскордонного регіону та сприятиме посиленню його конкурентних переваг. Метою створення транскордонного туристичного кластера є сприяння стійкому економічному та соціальному

розвитку Карпатського регіону, формування взаємозв'язків і мереж співробітництва між підприємствами, організаціями й установами його країн-учасниць. Адже наближення кордону Європейського Союзу до України, подібність природного, рекреаційного потенціалу, спільність історичного та культурного розвитку, стабільне економічне співробітництво у межах Карпатського транскордонного регіону дозволяють використовувати переваги транскордонного співробітництва для посилення його конкурентоспроможності на основі використання кластерної моделі розвитку.³²⁰

У роботах вітчизняних і закордонних авторів туристичний кластер розглядають як систему інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення «основного продукту» кластера – туристично-рекреаційних послуг. До туристичних кластерів належать групи підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно застосовують спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці та інші функціональні структури господарства. Туристичний кластер – це, передусім, спільнота різних підприємств і організацій на певній території, що напряду або опосередковано пов'язані з наданням туристичних послуг. Обслуговуючі сектори охоплюють постачання засобів виробництва послуг, рекламно-інформаційні послуги, консалтинг; споріднені сектори – подібні технології, подібні стратегії та спільну робочу силу; допоміжні сектори – освіту, підготовку кадрів, науково-дослідну роботу та регуляторні структури. Провідну роль у туристичному кластері відіграють туристичні підприємства (зазвичай потужні туроператори), які експортують свої послуги за межі регіону, країни. На нижчому рівні знаходяться різноманітні туристичні агентства, а також численні підприємства з розміщення, харчування, транспортування туристів, надання супутніх послуг і виробництва товарів туристичного попиту. І вони об'єднуються спільним бізнес-кліматом, у межах якого формуються потрібні для функціонування туристичного кластера трудові ресурси, технології, а також діють різні стимули, зокрема й податкова система, адміністративне регулювання та бар'єри.³²¹

³²⁰ Куля Н. Транскордонний туристичний кластер або майбутнє туризму Карпатського євро регіону / Н. Куля. – Режим доступу : <http://tourism.uz.ua/st29.html>.

³²¹ Черторижський В. М. Кластерна модель організації туристичної діяльності – чинник виходу та закріплення туристичних фірм на зовнішніх ринках / В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/19_7/75_Czertoryzskyy_19_7.pdf.

Кластерний підхід до транскордонного туризму дозволяє більш далекоглядно дивитися на цю галузь і віднаходити унікальні економічні можливості. Вони полягають у тому, що границі цієї галузі економіки постійно розширюються. Складовими транскордонного туризму при такому підході можуть виступати не тільки готельні послуги, послуги туроператорів, готельних та закладів громадського харчування, але й інші. Крім них у транскордонному туристичному кластері можуть об'єднатися, наприклад, навчальні заклади, які забезпечують підготовку фахівців у потрібних напрямках; підприємства транспортної сфери; розважальні заклади; заклади торгівлі; підприємства, що виготовляють сувенірну та іміджеву продукцію; будівельні та автодорожні підприємства. У транскордонних туристичних кластерах, сформованих у межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС, можуть об'єднатися підприємства малого і великого бізнесу, дослідницькі та освітні установи кожної з країн. І це дозволить підвищити ефективність їхньої взаємодії. Крім того, до такого туристичного кластера має входити якомога більше суб'єктів, що збільшуватиме кількість його послуг, покращуватиме сервіс та робитиме територію транскордонних туристичних регіонів більш привабливою для відвідувачів. Також важливо розуміти, що транскордонний туристичний кластер не є константою, він надзвичайно рухомий та гнучкий та реагує на всі ринкові зміни, в тому числі пов'язані з поглибленням процесів європейської інтеграції.³²²

Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку нашої держави, роль транскордонних туристично-рекреаційних кластерів може полягати також і в тому, щоб адаптувати на вітчизняний ґрунт досвід та інституційні передумови становлення ефективної індустрії гостинності, що сьогодні активно використовуються у країнах ЄС.

Так, у працях вітчизняних дослідників акцентується увага на тому, що, незважаючи на позитивні тенденції розвитку туристичної сфери України, сьогодні існують значні проблеми та недоліки функціонування, які суттєво відрізняють туристичну сферу України та країн Європейського Союзу, зокрема безпосередніх сусідів: Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Насамперед це стосується недостатнього рівня розвитку туристичної інфраструктури, низької конкурентоспроможності туристичних продуктів і послуг, обмеження державного фінансування та маркетингового супроводу туристичної діяльності, слабкої інтегрованості в європейську систему сфери послуг. Водночас наближення

³²² Довгалюк О. А. Євро-2012: Розвиток транскордонного співробітництва України та Польщі / О.А. Довгалюк. – Режим доступу : <http://www.viem.edu.ua/konf3/art.php?id=0213>.

кордону ЄС до України, подібність природно-рекреаційного потенціалу, спільність історичного та культурного розвитку, стабільне двостороннє економічне співробітництво між прикордонними територіями нашої держави і сусідніх країн ЄС у межах спільних з ними транскордонних регіонів дозволяють сподіватися на використання переваг транскордонного співробітництва для посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичної сфери українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів на основі використання кластерної моделі.³²³

Так, у Львівській області опрацьовується питання створення транскордонного туристичного кластера у відповідності до «Спільної стратегії розвитку українсько-польського транскордонного регіону (Волинська, Львівська, Закарпатська області України та Люблінське і Підкарпатське воєводства Польщі) на період до 2015 р.». Стратегія визначає туристично-рекреаційну діяльність як один з основних пріоритетів його розвитку.³²⁴ Перспективи цього кластера обумовлюються значним інтересом закордонних туристів до транскордонного туристичного ринку, сформованого за участю України та сусідніх держав-членів ЄС. А також великою кількістю пам'яток культури, історії та старовини, курортів і джерел мінеральних вод, гірських туристичних маршрутів, баз літнього та зимового відпочинку тощо. Особливо унікальними туристичними знахідками для транскордонного туристичного кластера є належність центральної частини м. Львова до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, наявність у Львівській та Закарпатській областях унікальних бальнеологічних курортів, значна кількість джерел мінеральних вод у гірських районах Карпат на території Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, більшість із яких при залученні додаткових інвестицій можуть стати основою для створення тут потужних туристично-рекреаційних комплексів.

Крім того, всі області, що входять до складу вищезгаданих транскордонних регіонів, мають умови для багатопрофільного літнього й зимового, масового пізнавально-оздоровчого туризму. Їх туристичний потенціал формується за рахунок історичних та архітектурних пам'ятників, релігійних споруд, пам'яток культури і мистецтва, наявності традиційних народних промислів та ремесел. Водночас, незважаючи на

³²³ Мігущенко Ю. В. Українсько-польський транскордонний туристичний кластер як форма забезпечення інтегральної конкурентоспроможності / Ю. В. Мігущенко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2010_1/-tom1/270.pdf.

³²⁴ Львівщина хоче створити транскордонний туристичний кластер. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2010/10/11/249464>.

великий потенціал туристично-рекреаційної сфери, окремі області Карпатського регіону не достатньо повно його використовують. Так, на думку деяких дослідників, Чернівецька область помітно відстає від Закарпатської, Львівської та Івано-Франківської, її туристична сфера більше імпортує послуг, ніж експортує, хоча протягом останніх років значно активізувалася робота з розвитку туризму, значно зросла кількість в'їздних туристів, які, перетинаючи прикордонну область, виїждять з України або повертаються назад.³²⁵ Створення транскордонного туристичного кластера за участю всіх вищезгаданих чотирьох областей сприятиме подоланню цих прогалин, оскільки однією з основних цілей кластерних утворень є подолання диспропорцій у регіональному розвитку його окремих учасників.

На думку вітчизняних науковців, які спеціалізуються на цій проблематиці, у світі та Європі загалом складаються сприятливі умови для розвитку транскордонного туристичного співробітництва за участю прикордонних областей України, що межують з ЄС. Наприклад, важливим промоційним заходом українсько-польського співробітництва, в т.ч. у туристичній сфері, ініційованим зовнішнім середовищем, стало спільне проведення Україною та Польщею фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу. Цей масовий захід був першим кроком на шляху маркетингу українсько-польського транскордонного туристичного продукту саме світовою спільнотою, а не урядами України та Польщі. Тому, для використання набутого під час Євро-2012 потенціалу та активізації туристичної співпраці в межах українсько-польського транскордонного регіону, координації спільних дій щодо вирішення окремих проблем, підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та туристичної інфраструктури, створення та просування туристичних послуг та туристичних продуктів у працях вітчизняних авторів пропонується створення українсько-польського транскордонного туристичного кластера за участю Львівської, Волинської, Закарпатської областей та Люблінського й Підкарпатського воєводств, які є найбільш географічно, історично та культурно наближені.³²⁶

Існують також наукові розвідки, присвячені формуванню транскордонних туристичних кластерів у межах діючих єврорегіонів за участю

³²⁵ «Рекреаційні ресурси Чернівецької області: стан, проблеми, перспективи». – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=23043>.

³²⁶ Мігушенко Ю. В. Кластерна модель українсько-польського транскордонного туристичного співробітництва: очевидні переваги та бар'єри реалізації / Ю. В. Мігушенко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_1/0400.pdf.

прикордонних територій України. Зокрема, пропонується впровадити кластерну модель господарювання в межах існуючого єврорегіону «Верхній Прут», на території Чернівецької та Івано-Франківської областей України та Сучавського і Ботошанського повітів Румунії. Головна суть цієї кластерної концепції полягає в забезпеченні послугово-комерційної діяльності та вдосконаленні ділових і особистих взаємовідносин між бізнес-партнерами з регіонів України та Румунії, які повинні носити характер взаємопов'язаного та безперервного ділового співробітництва. Повномасштабна структура кластера в межах єврорегіону «Верхній Прут», згідно цієї концепції, має формуватися на основі територіально-вузлового підходу, при якому кожний регіональний вузол являтиме собою територіально відособлений рекреаційний комплекс, який повинен володіти базовим набором ресурсів, необхідних для його функціонування в межах всього кластеру. Сукупні функціональні можливості всіх вузлів (з урахуванням їхніх особливостей) повинні забезпечувати весь асортимент послуг, що дозволить повноцінно існувати елементам цього кластера. Консолідація мережі рекреаційно-оздоровчих та туристично-розважальних закладів надасть можливість при обмежених ресурсах підвищити якість надання послуг у цьому транскордонному регіоні. Крім того, фірми кластера часто поділяють ринок на сегменти, а така сегментація сприяє збільшенню асортименту послуг і створенню нових підприємств. Крім формування кластера, також висувається пропозиція стосовно проведення диференціації рекреаційних територій з метою збереження і відтворення природних рекреаційних ресурсів, а також залучення фінансових ресурсів у сферу надання рекреаційних послуг, яка повинна здійснюватися на основі вигідності тих чи інших груп відпочиваючих для певної ділянки рекреаційної зони Чернівецької області (і/або інших територій, які беруть участь у транскордонному співробітництві в рамках проекту «Верхній Прут»)).³²⁷

Основними передумовами для створення транскордонних туристичних кластерів у межах вищезгаданих транскордонних регіонів, а також інших транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, є:³²⁸

- пріоритетність туризму для розвитку прикордонних територій кожної з держав-учасниць ;

³²⁷ Кифяк О. В. Розвиток сфери рекреаційних послуг регіону в умовах транскордонного співробітництва (на прикладі єврорегіону «Верхній Прут») / О. В. Кифяк. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business-economic_science&id=5799.

³²⁸ Куля Н. Транскордонний туристичний кластер або майбутнє туризму Карпатського єврорегіону / Н. Куля. – Режим доступу : <http://tourism.uz.ua/st29.html>.

- позитивна динаміка туристичних потоків за останні декілька років, зростання обсягів взаємних туристичних обмінів у межах транскордонних регіонів;
- природно-кліматичні особливості та природно-ресурсний потенціал, які забезпечують можливість розвитку різних видів туризму в межах транскордонних регіонів як влітку, так і взимку;
- наявність спільного історичного минулого, унікальних архітектурних та культурних пам'яток, що становить цінність для розвитку пізнавального туризму в транскордонному регіоні та створює умови для відкриття спільних транскордонних туристичних маршрутів;
- сприятливе географічне розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів (автомобільних, залізничних та авіаційних), що сприятиме оптимізації потоків подорожуючих;
- значна кількість закладів розміщення туристів, які мають відносно низькі коефіцієнти завантаженості протягом року, а співробітництво на основі впровадження кластерної моделі розвитку туризму в транскордонному регіоні дозволить активізувати туристичні підприємства та забезпечити вищий рівень використання потужностей закладів розміщення у транскордонному регіоні за рахунок створення комплексного туристичного продукту.

Разом з тим слід відзначити, що сьогодні існує низка проблем формування транскордонних кластерів у рекреаційно-туристичній сфері. Серед них можна виділити недостатню відлагодженість механізмів узгодження інтересів учасників транскордонного туристичного кластера та реалізацію їх через відповідні програми і проекти, спрямовані на формування й функціонування цих кластерів. Особливою проблемою для діяльності підприємств в середині транскордонного туристичного кластера є відсутність знань і позитивної практики щодо здійснення субконтрактингу та аутсорсингу. Водночас, аутсорсинг у межах кластера дозволив би великим підприємствам сконцентруватися на головних питаннях розробки та надання турів, розвитку туристичної інфраструктури транскордонного регіону, делегуючи часткові повноваження з виготовлення певних обсягів робіт малим та середнім підприємствам, розміщеним у його межах. Крім того, слід акцентувати увагу на відсутності єдиної регіональної управлінської владної вертикалі, що зумовлюється входженням до транскордонного кластера учасників із різних країн. До того ж, навіть у межах однієї країни рекреаційно-туристична сфера розпорошена за різними відомствами, які опікуються: туристичною сферою, санаторно-курортними закла-

дами, навчально-освітніми та науковими установами, закладами культури тощо.³²⁹

Таким чином, пріоритетними напрямками формування транскордонних кластерів, орієнтованих на інноваційний розвиток транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх із ними адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС, є реалізація транскордонних кластерних ініціатив у сферах транспортної логістики, лісового господарства та деревообробки, а також туризму та рекреації. Саме це дасть змогу забезпечити максимально ефективне використання наявних природних, трудових і виробничих ресурсів у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів на найближчу перспективу та в стратегічному вимірі.

4.4. Перспективи розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

Незважаючи на існуючі в Європі дискусії щодо того, який вигляд повинна мати «Об'єднана Європа», прихильники різних підходів до даної проблеми є єдиними в одному – європейська територіальна співпраця є швидким та недорогим способом ліквідації фізичних кордонів, інтегрування суспільства та зменшення існуючих стереотипів. Сьогодні Європа потребує співпраці як ніколи раніше, адже жодна європейська держава на здатна самотійно протистояти глобальній конкуренції та долати світові виклики. Саме на цих засадах базується стратегія «Європа 2020», запропонована Президентом Європейської Комісії Жозе Мануелем Баррозу. Стратегія пропонує об'єднати зусилля держав європейського континенту для забезпечення сталого розвитку Європи. Таким чином, у фінансовій перспективі 2014-2020 Європейського Союзу значна увага буде приділятися питанням територіальної співпраці задля забезпечення економічної, соціальної та територіальної інтеграції Європи.

Територія Східних Карпат є одним з найпривабливіших і нарізноманітніших географічних регіонів Центральної Європи. Відмінною рисою є те, що її утворюють регіони з низьким, як порівняно з іншими регіонами своїх держав, так і у європейському масштабі, рівнем соціально-економічного розвитку. Величезний потенціал, який забезпечують людський капітал, природні багатства та культурна спадщина,

³²⁹ Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області) / В. В. Гоблик. – Режим доступу : http://tourlib.net/aref_tourism/goblyk.htm.

все ж не використовується відповідним чином. Додатковим аспектом, який залежно від підходу може бути або перешкодою, або перевагою, є той факт, що регіон Східних Карпат розділений зовнішнім кордоном Європейського Союзу. У свою чергу, політичне значення партнерства з Україною для кожної з Карпатських держав має стратегічний вимір.

Важливим аспектом, пов'язаним з розвитком співпраці на території Східних Карпат, є функціонування відповідних, професійних структур співпраці. Єдиною до цього часу спробою створення таких надрегіональних структур була підтримана у 1993 р. ініціатива створення Міжрегіональної Асоціації „Карпатський Євро регіон».

Великі надії на розвиток карпатських територій подавав процес європейської інтеграції і пов'язані з цим сподівання на фінансове сприяння інвестиціям та співпраці з бюджету Європейського Союзу. На жаль, можна підсумувати, що до цього часу сприяння для території Східних Карпат з точки зору розширення Європейського Союзу має незначний характер. Крім пілотних фінансових інструментів у передвступному періоді (PHARE CBC, TACIS CBC), а також першими операційними програмами, що реалізувалися в рамках Ініціативи Спільнот INTERREGiIIA 2004–2006 і Програм Добросусідства 2004–2006 не функціонувала жодна конкретна програма сприяння розвитку Східних Карпат не лише у інвестиційному плані, але також щодо сприяння багатосторонній міжлюдській та інституційній співпраці.

Зміни ситуації не приніс також період програмування 2007–2013 рр.. На території Східних Карпат функціонують «*de facto*» ідентичні з перспективою 2004–2006 рр. фінансові інструменти. З-поміж основних з них можна виокремити наступні:

1. **Програми транскордонного співробітництва 2007–2013 рр. Європейського інструменту сусідства та партнерства:** Польща – Білорусь – Україна; Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна; Румунія – Україна – Молдова.

2. **Програми територіальної співпраці Європейського Союзу 2007–2013 рр.:** Польща – Словаччина; Словаччина – Угорщина; Угорщина – Румунія.

3. **Програми транснаціональної співпраці Європейського Союзу 2007–2013 рр.,** а саме: Центральна Європа та Південно-Східна Європа.

Для розуміння бачення авторів програм пріоритетів розвитку Карпатських територій у рамках вказаних вище фінансових інструментів, доцільно проаналізувати названі програми та напрямки, які фінансуються Європейським Союзом у кожній з вказаних вище програм.

Програма транскордонного співробітництва 2007–2013 рр. Європейського інструменту сусідства та партнерства: Польща – Білорусь – Україна³³⁰ (рис.4.5) з бюджетом 186,201 млн. євро мала на меті підтримку процесів розвитку прикордоння. Пріоритетами програми були:

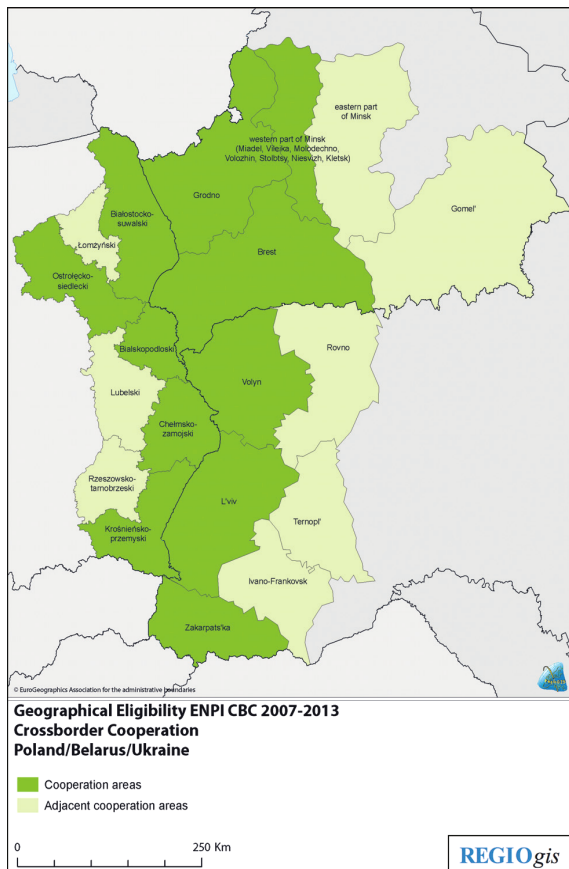

Рис.4.5. Територія реалізації програми транскордонного співробітництва 2007-2013 рр. Європейського інструменту сусідства та партнерства: Польща – Білорусь – Україна

1. Підвищення конкурентоздатності прикордонних територій.
 Захід 1.1. Покращення умов для підприємництва

³³⁰ За даними: www.pl-by-ua.eu.

Пріоритетами програми є:

1. Сприяння економічному та соціальному розвитку. Заходами, які згруповані для досягнення цілі даного пріоритету, є наступні: гармонізований розвиток туризму; створення кращих умов для розвитку МСП та бізнесу.
2. Покращення навколишнього середовища. Заходами, які згруповані для досягнення цілі даного пріоритету, є наступні: охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами; готовність до надзвичайних ситуацій.
3. Покращення ефективності кордону. Заходом, який направлений на досягнення цілі даного пріоритету, є удосконалення транспортної інфраструктури перетину кордону та обладнання на прикордонних пунктах контролю
4. Підтримка співробітництва «люди-людям». Заходами, які згруповані для досягнення цілі даного пріоритету, є інституційне співробітництво та співробітництво „люди-людям» малого масштабу.

Програма транскордонного співробітництва 2007–2013 Європейського інструменту сусідства та партнерства Румунія – Україна – Молдова³³² (рис. 4.7) з бюджетом 126, 718 млн. євро має на меті створення зв'язків між Румунією, Україною та Молдовою для допомоги прикордонним областям у подоланні спільних проблем розвитку, співробітництва та пошуку спільних рішень. Пріоритетами програми були:

1. Формування конкурентоспроможної економіки на прикордонній території.
 - 1.1. Поліпшення продуктивності і конкурентоспроможності в міських і сільських регіонах;
 - 1.2. Ініціативи співробітництва у сфері транспорту та енергетичної інфраструктури.
2. Екологічні виклики і готовність до надзвичайних ситуацій.
 - 2.1. Спільне вирішення екологічних проблем, зокрема готовність до надзвичайних ситуацій;
 - 2.2. Водопостачання, управління стічними водами.
3. Співпраця «людина до людини».
 - 3.1. Місцеві та регіональні адміністрації, підтримка організацій громадянського суспільства та місцевих громад;
 - 3.2. Освітній, соціальний та культурний обмін.

³³² За даними: <http://www.ro-ua-md.net>

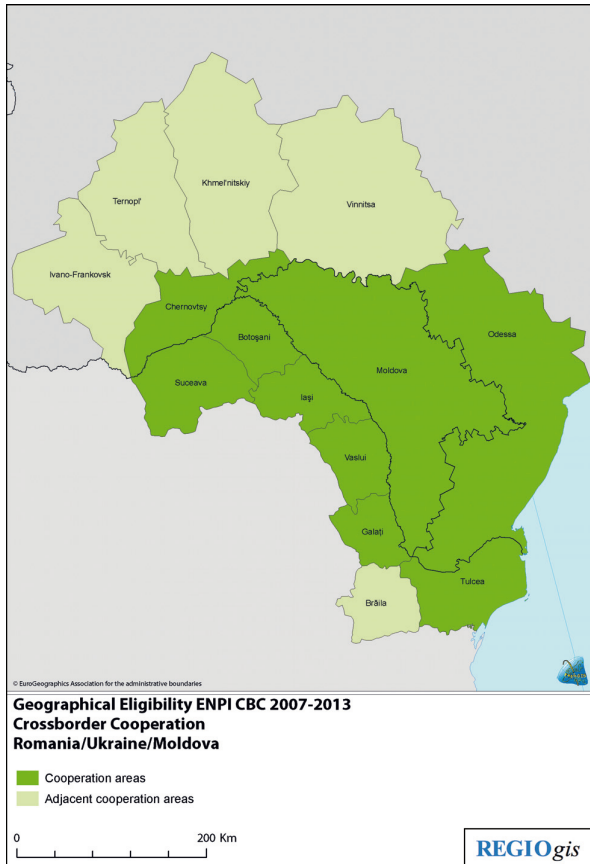

Рис. 4.7. Територія реалізації Програми транскордонного співробітництва 2007 – 2013 Європейського інструменту сусідства та партнерства Румунія – Україна – Молдова

Операційна програма «Польща – Словаччина»³³³ (рис. 4.8) реалізується в рамках Європейської територіальної співпраці та має загальний бюджет 185 млн. євро.

Пріоритетами програми є:

1. Розвиток транскордонної інфраструктури (43% бюджету). Цей пріоритет має на меті удосконалення транскордонної інфраструктури,

³³³ За даними: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm

спрямоване на просторову інтеграцію, безпеку, покращення доступності та привабливості території для мешканців, інвесторів і туристів.

Рис. 4.8. Територія реалізації Операційної програми «Польща – Словаччина»

2. Соціальний та економічний розвиток (34% бюджету). У рамках цього пріоритету передбачається промоція партнерської співпраці з метою сталого соціально-економічного, екологічного та культурного розвитку польсько-словацького транскордонного регіону.
3. Підтримка місцевих ініціатив (17% бюджету). Даний пріоритет має на меті сприяння місцевим ініціативам та створення транскордонних контактів шляхом реалізації мікропроектів, що базуватимуться на між людській співпраці.

Операційна програма «Угорщина – Словаччина»³³⁴ (рис. 4.9) реалізується в рамках Європейської територіальної співпраці та має загальний бюджет 208 млн. євро. Мета програми – підвищення рівня

³³⁴ Там само

економічної та соціальної інтеграції угорсько-словацької прикордонної території шляхом посилення економічної конкурентоспроможності, підвищення соціальної та культурної згуртованості поміж людьми та громадами, покращення доступності та комунікації, а також охорона природних ресурсів.

Рис. 4.9. Територія реалізації Операційної програми «Угорщина – Словаччина»

Пріоритети:

1. Економіка та суспільство (41% бюджету). Цей пріоритет має на меті транскордонної економічної співпраці шляхом підтримки розвитку інфраструктури бізнесу, розвиток співпраці у галузі досліджень, технологічного розвитку та інновацій, підтримка спільного використання кадрових ресурсів в освіті та на ринку праці, ініціювання міжлюдської співпраці. Підтримка також буде надана спільним проектам у галузі туризму та охорони здоров'я, а також розвитку мереж та партнерств.
2. Довкілля, охорона природних ресурсів та доступність (53% бюджету). Метою цього пріоритету посилення спільних акцій,

спрямованих на збереження природного довкілля. Основна увага буде зосереджена на розвиток транспортної інфраструктури, включаючи будівництво доріг, транскордонних об'єктів вздовж річок та публічний транспорт, комунікаційну інфраструктуру.

Операційна програма «Угорщина – Румунія»³³⁵ (рис. 4.10) реалізується в рамках Європейської територіальної співпраці та має загальний бюджет 275 млн. євро. Мета програми – наблизити населення, громади та економічні суб'єкти прикордонних територій з метою сприяння спільному розвитку території, розбудови її сильних сторін.

Рис. 4.10. Територія реалізації Операційної програми «Угорщина – Румунія»

Пріоритети:

1. Покращення передумов для спільного сталого розвитку на території співпраці (48,9% бюджету):

Захід 1.1. Покращення транскордонної транспортної інфраструктури;

³³⁵ За даними: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm

Захід 1.2. Покращення транскордонної комунікації;

Захід 1.3: Охорона довкілля.

2. Посилення соціального та економічного взаємозв'язку прикордонних територій (41,3% бюджету). Захід 2.1. Підтримка транскордонної співпраці у галузі бізнесу:

Захід 2.2: Промоція співпраці у галузі досліджень та інновацій;

Захід 2.3: Співпраця на ринку праці та в освітній галузі;

Захід 2.4: Охорона здоров'я та попередження спільних загроз;

Захід 2.5: Співпраця громад.

Програма «Центральна Європа»³³⁶ (рис. 4.11) спрямована на сприяння транснаціональній співпраці між 8 країнами-членами ЄС.

Рис. 4.11. Територія Програми «Центральна Європа»

Загальний бюджет програми складає 298 млн. євро. Загальною метою програми є посилення територіальної згуртованості, промоція внутрішньої інтеграції та посилення конкурентоспроможності центральної Європи.

Пріоритети:

1. Сприяння інноваціям в Центральній Європі.
2. Покращення доступності до та в рамках Центральної Європи.

³³⁶ За даними: <http://www.central2013.eu/>

3. Використання екологічної відповідальності.

4. Посилення конкурентоспроможності та привабливості міст та регіону.

Програма «Південно-Східна Європа»³³⁷ (рис.4.12) спрямована на сприяння транснаціональній співпраці між 16 країнами-членами ЄС. Загальний бюджет програми складає 245 млн. євро. Загальною метою програми є удосконалення процесу територіальної, економічної та соціальної інтеграції задля забезпечення сталості та конкурентоспроможності шляхом розвитку транснаціональних партнерств.

Рис. 4.12. Територія Програми «Південно-Східна Європа»

Пріоритети:

1. Сприяння інноваціям та підприємництву.
2. Охорона довкілля то покращення стану навколишнього середовища
3. Покращення рівня доступності до регіону;
4. Розвиток транснаціональних синергій для сталого зростання територій.

³³⁷ За даними: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm

Таким чином, проведений аналіз існуючих фінансових інструментів сприяння розвитку прикордонних територій Карпат (рис. 4.13) дає можливість констатувати відсутність системного підходу Європейського Союзу до сталого розвитку транскордонного регіону Карпат.

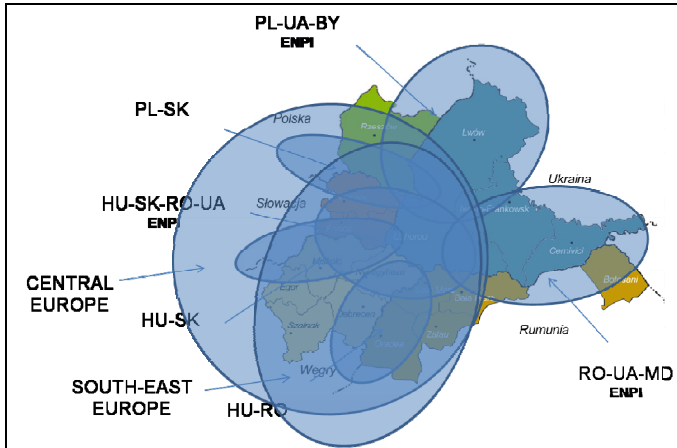

Рис. 4.13. Схематичне зображення існуючих фінансових інструментів сприяння розвитку прикордонних територій Карпат.

Однак слід зазначити, що в рамках ЄС на даний час реалізовується 13 програм, що відображають власне екосистемний підхід Європейської Комісії до вирішення проблем розвитку прикордонних територій, а саме: Альпійський простір, Атлантична територія, Регіон Балтійського моря, Кариби, Індійський океан, Мадейра – Азури – Канарські острови, Регіон Північного моря, Північно-Західна Європа, Північна периферія, Південно-Східна Європа, Південно-Західна Європа, Середземномор'я, Центральна Європа.

Серед вказаних **Програма «Альпійський простір»** реалізується в рамках Європейської територіальної співпраці та має загальний бюджет 130 млн. євро. (рис. 4.14). Вклад ЄС із Європейського фонду регіонального розвитку складає 98 млн. євро, що становить 1.1% загального бюджету ЄС, призначеного на Європейську територіальну співпрацю в рамках політики згуртованості на 2007–2013 рр.

Рис. 4. 14. Територія реалізації програми «Альпійський простір»:

Територія реалізації програми «Альпійський простір»:

- **Австрія:** ціла країна;
- **Франція:** Rhône-Alpes, Provence-Alpes-Côte d'Azur, Franche-Comté, Alsace;
- **Німеччина:** districts of Oberbayern and Schwaben (in Bayern), Tübingen and Freiburg (in Baden-Württemberg);
- **Італія:** Lombardia, Friuli Venezia Giulia, Veneto, Trentino-Alto Adige, Valle d'Aosta, Piemonte, Liguria;
- **Словенія:** ціла країна;
- **Ліхтенштейн:** ціла країна;
- **Швейцарія:** ціла країна.

Мета програми – підвищення конкурентоспроможності та привабливості території співпраці шляхом проведення спільних заходів у тих галузях, в яких транснаціональна співпраця є більш ефективною, а також є необхідними сталі рішення.

Пріоритети програм визначалися на підставі пріоритетів Альпійської конвенції, яка є рамковим документом, що визначає напрямки співпраці восьми альпійських держав та Європейського Союзу задля сталого розвитку гірського транскордонного регіону Альп. Серед пріоритетів такі:

Пріоритет 1. Конкурентоспроможність та привабливість Альпійського простору (32,6% бюджету). Основними цілями є:

- посилення інноваційної спроможності малих та середніх підприємств, промоції їх розвитку та сприяння співпраці між дослідницько-технологічними центрами та малими і середніми підприємствами;
- підтримка традиційних галузей виробництва та збереження культурної спадщини;
- посилення ролі міських агломерацій як чинників сталого розвитку та розвиток периферійних територій.

Пріоритет 2. Доступність та зв'язок (27,9% бюджету). Основними цілями є:

- забезпечення рівного доступу до отримання соціальних послуг, транспорту. Інформації та комунікації;
- посилення взаємозв'язку як підґрунтя для створення інформаційного суспільства;
- промоція моделей сталої інноваційної мобільності, спрямованих на питання збереження довкілля, охорони здоров'я та питань рівності;
- зменшення негативного впливу транспортних потоків, що перетинають Альпи.

Пріоритет 3. Охорона довкілля та запобігання ризикам (32,6% бюджету). Основні цілі:

- посилення співпраці щодо вирішення проблем охорони довкілля;
- стимулювання інтегрованих підходів до збереження, планування та управління природними ресурсами та культурною спадщиною;
- стимулювання ефективних підходів щодо використання води, енергії, земельних ресурсів, корисних копалин та інших природних ресурсів;
- боротьба з наслідками зміни клімату;
- передбачення, попередження, уникнення негативних наслідків та управління ризиками природного та техногенного характеру.

У рамках транскордонного регіону Карпат також існує рамковий документ, що визначає загальні цілі, які сприяють комплексному підходу до збереження природної та культурної спадщини Карпат. Це *Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат*, підписана у травні 2003 р. у Києві. Серед пріоритетних напрямків Карпатської конвенції є комплексний підхід до управління земельними ресурсами, збереження та стале використання біологічного та ландшафтного біорізноманіття, просторове планування, стале та комплексне управління водними та річковими басейнами, стале ведення сільського та лісового господарства, сталий транспорт та інфраструктура, сталий туризм,

промисловість й енергетика, культурна спадщина та традиційні знання, екологічна оцінка, підвищення обізнаності, освіта та участь громадськості³³⁸. Слід зазначити, що у конвенції значна увага надається й співпраці, метою якої повинно стати поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік та громад, збереження природних цінностей та культурної спадщини в рамках Карпатського простору, який визначається як територія економічного, соціального та екологічного прогресу та сталого розвитку у серці Європи.

Безсумнівним видається той факт, що **потенціал Східних Карпат** та користі від його спільного використання, подібно, як потенціал Альп, є спільним знаменником для всіх держав-членів Карпатського Євро-регіону, а отже, підставою для проектування майбутніх заходів. Спираючись на цей потенціал повинні бути проведені заходи для сприяння (і координації) соціально-економічного розвитку територій на базі:

1. Професійних **формально юридичних структур співпраці**, що зробить можливою координацію діяльності на міжнародному рівні, з одночасним узгодженням інтересів базових суб'єктів співпраці – органів місцевого самоврядування усіх рівнів, підприємців та неурядових організацій.

2. Підготованої, **спільної і професійної Стратегії розвитку Східних Карпат**. Такий документ є необхідним як передумова підготовки на період 2014 – 2020 спеціальної операційної програми, що сприятиме розвитку Східних Карпат. Ця Стратегія, поряд з регіональними стратегіями, повинна бути підставою для органів влади окремих держав і регіонів для координації і синхронізації політик розвитку та інвестицій понадрегіонального характеру.

3. Використання можливостей сприяння територіальній співпраці і регіонального розвитку в рамках існуючих операційних програм ЄС та інших (програми Європейської Територіальної Співпраці, Європейського інструменту сусідства та партнерства, регіональні програми, галузеві програми у перспективі 2007 – 2013). Це стосується також професіоналізації структур, відповідальних за реалізацію тих засобів, як і підвищення здатності бенефіціантів до її відповідного використання. Крім того, надзвичайно важливою є спроба координації окремих інструментів та окремих проектів шляхом удосконалення механізмів сприяння проведенню спільних заходів.

У зв'язку з викладеним, Національне Представництво України в Карпатському спільно із своїми польськими колегами ініціювали

³³⁸ Посібник з Карпатської конвенції. – Больцано, 2007. – 198 с.

необхідність затвердження Європейською Комісією окремої операційної програми Європейського Союзу для території Карпат на фінансову перспективу 2014 – 2020 років. Відповідно, виникає потреба розробки концепції даної програми (*робоча назва – «Карпатський горизонт»*) та її презентація Європейській Комісії (рис. 4.15).

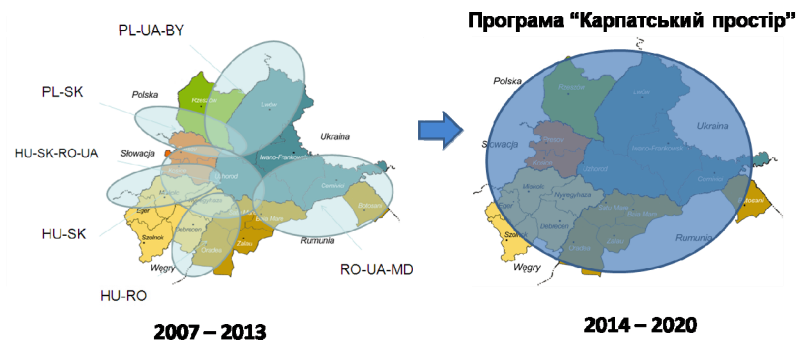

Рис. 4.15. Мета концепції «Карпатський горизонт 2013»

Дана ініціатива знайшла підтримку серед членів Карпатського Єврорегіону, результатом чого стало прийняття рішення «Про напрацювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Європейським Союзом на фінансову перспективу 2014 – 2020 років» на 39-му засіданні Ради МА «Карпатський Єврорегіон» (з особливою позицією угорської Національної сторони), а також Резолюції 315 (2010) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір» та Рекомендації 296 (2010) з цього питання.

З метою визначення пріоритетних напрямків пріоритетів Карпатської програми на наступну фінансову перспективу доцільно було проаналізувати пріоритети діючих сьогодні в рамках транскордонного регіону Карпат програм територіальної співпраці та співставити їх з напрямками реалізації Карпатської Конвенції.

Результати проведеного аналізу зображено у таблиці 4.2.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що незважаючи на розрізненість існуючих фінансових інструментів в рамках Карпатського транскордонного регіону, усі вони спрямовані на вирішення актуальних спільних проблем розвитку, які умовно можна згрупувати у такі напрямки:

Таблиця 4.2

Кореляція пріоритетів Карпатської конвенції з пріоритетами діючих в Карпатах програм територіальної співпраці ЄС

Напрямки Конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат	Наявність у пріоритетах програм територіальної ЄС							
	Польща-Білорусь-Україна	Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна	Румунія – Україна – Молдова	Польща-Словаччина	Угорщина – Словаччина	Угорщина -Румунія	Центральна Європа	Південно-Східна Європа
Комплексний підхід до управління земельними ресурсами						+	+	+
Збереження та стале використання біологічного та ландшафтного біорізноманіття	+	+	+	+	+	+	+	+
Просторове планування	+			+	+	+	+	+
Стале та комплексне управління водними та річковими басейнами,	+	+	+	+	+	+	+	+
Стале ведення сільського та лісового господарства	+	+		+	+	+		+
Сталий транспорт та інфраструктура	+	+	+	+	+	+	+	+
Сталий туризм	+	+		+	+	+	+	
Промисловість й енергетика	+	+	+	+	+	+	+	+
Культурна спадщина та традиційні знання	+	+	+	+		+	+	
Екологічна оцінка	+	+	+	+	+	+		+
Підвищення обізнаності, освіта та участь громадськості	+	+	+	+	+	+		+

1. Охорона довкілля.
2. Підвищення доступності до регіону та розвиток підприємництва.
3. Гармонійний соціальний розвиток та сприяння міжлюдській та міжінституційній співпраці.

Очевидно, що під час планування наступної фінансової перспективи на реалізацію ініціативи розробки окремої операційної програми ЄС для регіону Карпат доцільно буде формувати програмні пріоритети, опираючись на вказані вище напрямки, а також на стратегічні напрямки розвитку ЄС на наступну фінансову перспективу,

що стосуються Карпатського регіону, серед яких найважливішими є Дунайська стратегія та Східне Партнерство (рис. 4.16).

Рис. 4.16. Кореляція концепції «Карпатський горизонт 2013» із стратегічними напрямками

Доцільно детальніше проаналізувати Дунайську стратегію як один з перших стратегічних документів Європейського Союзу, що визначає пріоритетні напрямки розвитку на макрорегіональному рівні, у рамках якого розташована практично повністю і Карпатська екосистема.

Стратегія ЄС для регіону Дунаю була прийнята Європейською Комісією 8 грудня 2010 р.³³⁹. Це комплексний документ, який визначає основні напрямки розвитку Дунайського макрорегіону та охоплює низку основних політик ЄС. Реалізація стратегії розпочнеться під час угорської президенції в ЄС у квітні 2011 р.. Дунайська стратегія створює сталі рамки для інтеграції основних політик ЄС задля сталого розвитку Дунайського регіону. Ця територія вважається макрорегіоном

³³⁹ За даними: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperation/danube/programmes-en.htm

на основі спільних викликів та можливостей, спільної спадщини та спільного майбутнього.

Дунайський регіон (рис. 4.17) охоплює територію восьми держав-членів ЄС (Німеччини, Австрії, Угорщини, Чехії, Словаччини, Словенії, Болгарії та Румунії) та шести держав, які не є членами ЄС, а саме Хорватії, Сербії, Боснії та Герцеговини, Чорногорії, України та Молдови).

Рис. 4.17. Дунайський регіон

Регіон має спільні проблеми, на вирішення яких спрямовані 11 пріоритетів стратегії, які будуть зосереджені на покращенні транспортних комунікацій, енергетичної політики, стану довкілля, соціально-економічного розвитку та безпеки. Хоча на даний час не існує додаткового фінансового інструменту для реалізації стратегії, фінансування проєктів буде можливим у рамках існуючих програм ЄС. Варто зазначити, що 41 програма територіальної співпраці (18 програм транскордонної співпраці, 7 транснаціональних програм, 13 програм транскордонної співпраці для держав-кандидатів на вступ до ЄС та 3 програми Європейського Інструменту сусідства та партнерства) з 94 існуючих реалізуються власне в Дунайському регіоні (рис. 4.18).

Рис.4.18. Програми ЄС, що реалізуються у Дунайському регіоні

Як зазначалося вище, для реалізації ініціативи щодо розробки програми ЄС для регіону Карпат у першу чергу необхідні відповідні структури реалізації ініціативи. Протягом тривалого часу в рамках Карпатського Єврорегіону не було формальних національних структур співпраці. Їх утворення розпочалося у 2000 р. створенням товариства «Єврорегіон Карпатський Польща», у 2007 р. створено його прототип в Україні – Асоціацію органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна», яку у 2008 р. Радою Карпатського Єврорегіону визнано Національним представництвом України в Карпатському Єврорегіоні, у 2009 р. – товариство «Єврорегіон Карпатський Словаччина – Північ». Таким чином створено своєрідний трикутник співпраці у Карпатському Єврорегіоні – Карпатський консорціум, який у подальшому повинен трансформуватися у Європейське угруповання територіальної співпраці для Карпатського регіону (рис. 4.19).

Метою такої структурної реорганізації існуючих органів в рамках Карпатського Єврорегіону є пристосування до нових умов терторіальної співпраці в Європі, викладених серед іншого у Розпорядженні 1082/2006 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2006 р. щодо Європейських угруповань територіальної співпраці³⁴⁰, яке визначає, що власне такі угруповання повинні стати операторами коштів програм ЄС, призначених та територіальну співпрацю.

³⁴⁰ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) // <http://www.interact-eu.net/egtc/egtc/30/16>

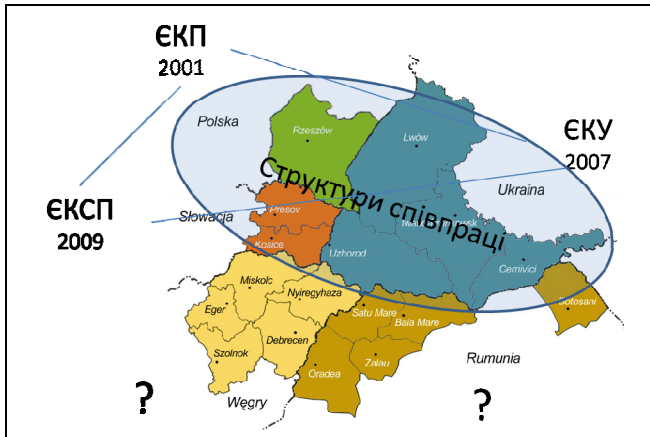

Рис. 4.19. Трикутник співпраці у Карпатському Євросережіні

Першим кроком до виконання зазначеної мети стало підписання 20 лютого 2009 р. міжнародної угоди щодо створення «Карпатського Консорціуму» поміж Асоціацією органів місцевого самоврядування „Євросережіні Карпати – Україна», товариством „Євросережіні Карпатський Польща» та товариством «Євросережіні Карпатський Словаччина – Північ».

Основною метою Карпатського Консорціуму є створення умов для соціально-економічного розвитку Карпат шляхом розбудови широкого партнерства суб'єктів публічного, приватного та неурядового секторів на локальному, регіональному та державному рівнях.

Завданнями Консорціуму були визначені наступні:

1. Координація діяльності суб'єктів публічного, приватного та неурядового секторів на території Карпат у галузі ефективного використання фінансових можливостей з фондів Європейського Союзу на фінансову перспективу 2007–2013 рр.

2. Скоординована реалізація заходів в рамках Концепції «Карпатський Горизонт 2013», що мають на меті утворення у перспективі 2014–2020 рр. спеціальної операційної програми підтримки регіонального розвитку та територіальної співпраці на території Карпат з фінансових засобів Європейського Союзу.

3. Координація подальшого системного розвитку організаційних структур Карпатського Євросережіну, що сприяють територіальній співпраці та соціально-економічному розвитку Карпат, в тому числі і

утворення Європейського угруповання територіальної співпраці «Карпатський Єврорегіон», та створення професійних спеціалізованих структур співпраці у конкретних тематичних галузях.

Для узгодження та прийняття рішень в рамках Карпатського Консорціуму створюється *Наглядний Комітет*. Кожен з трьох Партнерів делегує по 5 представників до його складу. Для координації діяльності в рамках Консорціуму створюється *Координаційна Група*, яку очолює Координатор, призначений Наглядним Комітетом. Особовий склад Координаційної Групи Консорціуму ухвалюється Наглядним Комітетом за поданням Координатора. Для реалізації конкретних заходів Наглядний Комітет може створювати тематичні Проектні Групи. Обслуговуванням діяльності Карпатського Консорціуму займатиметься бюро Товариства „Єврорегіон Карпатський Польща» у Жешові.

Слід зазначити, що Карпатський Консорціум не є юридичною особою. Він створений як угруповання зацікавлених сторін для забезпечення ефективної координації діяльності єврорегіональних структур в рамках регіону Карпат, у першу чергу з питання напрацювання концепції єдиної операційної програми для даної території на фінансову перспективу 2014 – 2020 років.

Для потреб реалізації ініціативи щодо напрацювання Карпатської програми необхідне також створення відповідних програмних структур. Пропонується створити такі органи: Програмна Рада, Наглядний Комітет та Координаційна (Проектна) Група. При необхідності створюватимуться додаткові Проектні групи для виконання конкретних завдань з чітко визначеними межами компетенції.

Кожен з органів виконує властиву йому роль та працюватиме на свій манер (рис. 4.20). **Програмна Рада** – колегіальний орган, що складатиметься в основному з політиків – осіб, що формуватимуть концепцію та сприятимуть своїм авторитетом та знаннями роботі Наглядного Комітету та Координаційної Групи. Пропонується, аби кожна з національних сторін запропонувала максимум 5 представників до Програмної Ради. **Наглядний Комітет** буде органом, що виконуватиме функцію прийняття рішень – визначатиме напрямки розвитку концепції, прийматиме важливі рішення, пов’язані з її реалізацією, реагуватиме на загрози, що виникатимуть та вирішуватиме проблеми. Члени Наглядного Комітету матимуть постійний контакт з Головою та членами Координаційної Групи. Вони постійно отримуватимуть інформацію про поступи у роботі над концепцією і

реалізацією проекту. Подібно, як і у випадку з Програмною Радою, до складу Наглядового Комітету сторони пропонують максимум по 5 представників. **Координаційна Група** складатиметься з експертів – осіб, безпосередньо відповідальних за реалізацію проекту. Слід забезпечити участь у Групі компетентних осіб з відповідним досвідом та знанням у даній царині діяльності.

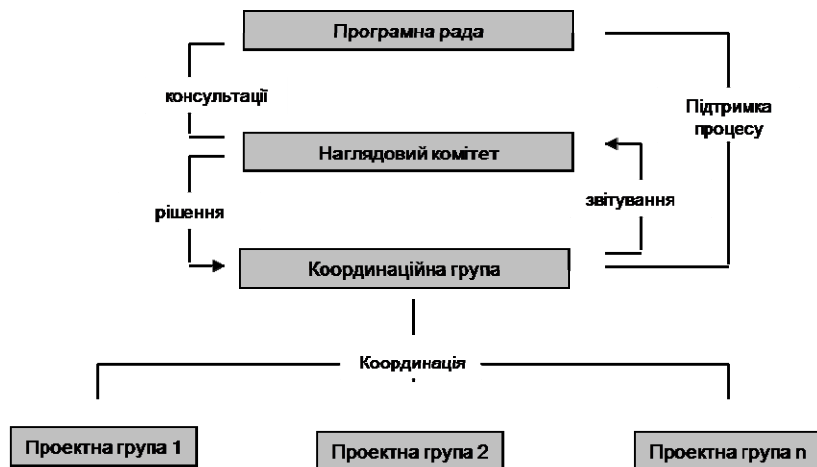

Рис. 4.20. Конструкція та базові зв'язки між елементами структури реалізації концепції «Карпатський Горизонт 2013»

На підставі аналізу механізмів реалізації існуючих програм пропонується схема імплементації Карпатської програми. Для забезпечення виконання Програми пропонується організація наступних спільних структур (рис. 4.21):

- Спільний Моніторинговий Комітет,
- Спільний Орган Управління,
- Спільний Технічний Секретаріат.

Спільний Моніторинговий Комітет відповідає за якість та ефективність виконання Програми. Спільний Орган Управління несе відповідальність за виконання Програми відповідно до принципів раціонального управління фінансами, економності, результативності та ефективності, а також законності та правильності його діяльності. Спільний Технічний Секретаріат створюється з метою надання допомоги Спільному органу управління в поточному управлінні

Програмою. З метою забезпечення відповідної реклами Програми та надання необхідної інформації потенційним заявникам та бенефіціарам, на території дії Програми в будуть створені представництва.

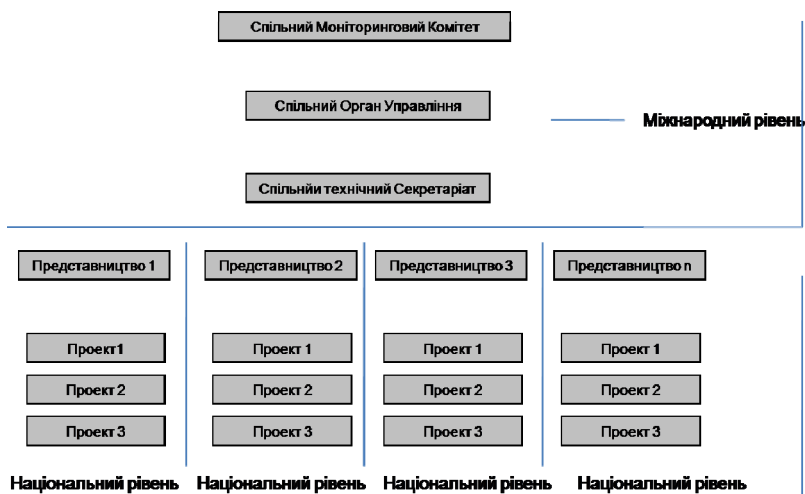

Рис. 4.21 Схема імплементації Карпатської програми (проект)

Для реалізації вказаної концепції кожна із зацікавлених сторін повинна проводити чітку політики задля того, щоб у процесі планування наступної перспективи ЄС було прийнято рішення щодо розробки Карпатської програми. У зв'язку з викладеним пропонується такий план дій для:

1. Євросерегіональних структур, що діють в рамках Карпат:
 - 1.1. Розбудувати ефективні структури співпраці;
 - 1.2. Створити механізми координації міжрегіонального партнерства;
 - 1.3. Підготувати спільну професійну стратегію розвитку транскордонного Карпатського регіону з використання коштів ЄС;
 - 1.4. Здійснювати промоцію ідеї Карпатської програми.
2. Для національних органів влади:
 - 2.1. У рамках поданих Європейській Комісії пропозицій щодо наступної фінансової перспективи ЄС подати пропозицію Карпатської програми – відповідно Концепції «**Карпатський Горизонт 2020**».

Таким чином, на сьогоднішній день, Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна» основною метою діяльності вважає сприяння розробці та реалізації окремої **операційної програми ЄС для регіону Карпат** у фінансовій перспективі 2014-2020 років³⁴¹.

Для визначення цілей концепції **«Карпатський Горизонт 2020»** запропоновано прийняття двох перспектив. Перша з них – довготермінова, пов'язана із стратегічним виміром концепції. У її ракурсі результатом діяльності буде соціально-економічний розвиток Карпатського єврорегіону, а найважливішим продуктом – спеціальна операційна програма «Карпатський простір».

Функціональною складовою цієї цілі є досягнення Карпатським єврорегіоном як інституцією можливості автономного управління програмою «Карпатський Простір».

Окрім того однією з функцій реалізації концепції «Карпатський горизонт 2020» є координація і узгодження точки зору програмування положень інших операційних програм, які будуть реалізовуватися на території Карпатського регіону у рамках майбутніх політик ЄС.

У другій – середньостроковій перспективі основною метою є інституалізація співпраці в Карпатському єврорегіоні на основі національних об'єднань органів місцевого самоврядування та розробки і реалізації спільної Стратегії розвитку Карпатського Єврорегіону, що в свою чергу слугуватиме підставою для розробки «Програми Карпатський Простір».

³⁴¹ Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна». Підсумки за 2007-2012 роки. Плани на 2013-2014 роки. -Л.: «Фірма Камула». – 43 с.

Висновки

Після двох останніх хвиль розширення ЄС та його наближення впритул до зовнішніх кордонів України транскордонне співробітництво між прикордонними територіями нашої держави та сусідніми з ними адміністративно-територіальними одиницями Польщі, Словаччини, Угорщини й Румунії набуло нової якості. Воно почало відігравати все зростаючу роль як з погляду подолання бар'єрної функції зовнішнього кордону ЄС у суспільно-культурній та гуманітарних сферах, так і в контексті активізації зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними регіонами України та держав-членів ЄС.

У цьому зв'язку суттєво видозмінилася організаційна парадигма формування транскордонного співробітництва Карпатського регіону який сьогодні розглядається як єдина екосистема. Відбулося зростання ролі транскордонних регіонів у налагодженні, становленні та активізації зовнішньоекономічних зв'язків між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями України і сусідніх із нею країн ЄС.

Відтак, сьогодні саме транскордонні регіони володіють достатнім потенціалом для оптимізації інтеграційних процесів у транскордонному співробітництві України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

Основними структуротворчими елементами, що визначають успішність розвитку Карпатського регіону в умовах розвитку транскордонного співробітництва є, насамперед, рівень інфраструктурного забезпечення, якість людського капіталу прикордонних територій та самодостатність їх територіальних громад, інституційне середовище транскордонних регіонів, а також характер функціонування транскордонних ринків.

З огляду на специфіку дії вищевказаних структуротворчих елементів у транскордонному співробітництві між Україною та державами-членами ЄС, можна виділяти відразу декілька рівнів транскордонних регіонів:

- глобальний, до якого слід віднести транскордонний регіон «Україна – ЄС», що охоплює всі області України, локалізовані уздовж зовнішнього кордону з ЄС і сусідні з ними адміністративно-територіальні одиниці Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, а також морський транскордонний регіон, який формують прилеглі до моря прикордонні території всіх учасників Чорноморського економічного співробітництва (України, Росії, Грузії, Туреччини та Болгарії);
- міждержавний, що включає транскордонні регіони, сформовані за участю сусідніх адміністративно-територіальних одиниць трьох і

більшої кількості держав, наприклад, українсько-польсько-словацький, українсько-словацько-угорський або Карпатський, до складу якого входять гірські прикордонні території України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії;

- біполярний, який охоплює транскордонні регіони, створені за участю сусідніх адміністративно-територіальних одиниць лише двох країн: України і Польщі (українсько-польський), України та Словаччини (українсько-словацький), України й Угорщини (українсько-угорський), а також України і Румунії (українсько-румунський).

З погляду виявлення основних закономірностей формування та розвитку транскордонних регіонів, зокрема в контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах, найбільш прийнятним для здійснення наукових досліджень є біполярний рівень транскордонних регіонів. Адже саме в біполярній площині найбільш чітко простежуються всі закономірності функціонування механізмів транскордонного співробітництва, його інституційного наповнення, ресурсного забезпечення та організаційно-управлінського супроводу.

На особливу роль у цьому переліку заслуговують механізми становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України. Серед них основне місце слід відвести функціонуванню єврорегіонів, створенню преференційних режимів активізації транскордонного підприємництва, прикордонній торгівлі, трудовій міграції в межах транскордонних регіонів, а також транскордонному маркетингу.

Кожен із цих механізмів чинить власний вплив на особливості експорту та імпорту товарів і послуг у транскордонних регіонах, специфіку функціонування транскордонних ринків у їхніх межах, тенденції інвестиційного співробітництва та інші аспекти зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями України та сусідніх держав – членів ЄС у контексті функціонування транскордонних регіонів.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні традиційно достатньо значимими є механізми дії трудової міграції та прикордонної торгівлі, за допомогою яких формується переважна частина тенденцій, притаманних зовнішньоекономічному компоненту транскордонного співробітництва між Україною та Польщею. Натомість єврорегіональний і преференційний механізми в цьому транскордонному регіоні використовуються значно слабше. Крім того, слід акцентувати увагу на поступовому зростанні вагомості маркетингового механізму в українсько-польському транскордонному регіоні, особливо у зв'язку з проведенням в Україні та Польщі Євро-2012.

Серед основних показників зовнішньоекономічної діяльності, характерних для українсько-польського транскордонного регіону, слід

відзначити відносно велику частку зовнішньої торгівлі товарами і послугами Львівської та Волинської областей, яка здійснюється в межах цього транскордонного регіону (близько 40% для товарів і майже 30% для послуг), його суттєве переважання в експорті та імпорті послуг серед усіх транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, стійке негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами (імпорт більше ніж утричі переважає над експортом), а також домінуючу частку в обсязі залучених прямих іноземних інвестицій з-поміж усіх наявних на кордоні з ЄС транскордонних регіонів (більше 90%).

В українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах значно активніше використовується єврорегіональний механізм активізації зовнішньоекономічних зв'язків, оскільки тут доволі ефективно функціонує єврорегіон «Карпати» (а в українсько-румунському транскордонному регіоні – ще й «Верхій Прут»). Крім того, вагому роль тут відіграють механізми трудової міграції, прикордонної торгівлі та преференційних режимів (завдяки функціонуванню СЕЗ і ТПР Закарпаття). Натомість дещо слабше використовується маркетинговий механізм, особливо в українсько-румунському транскордонному регіоні.

З погляду особливостей зовнішньоекономічної діяльності, українсько-словацький транскордонний регіон відзначається відставанням від розрахункового показника гравітаційного потенціалу в експорті та імпорті товарів і послуг (особливо в імпорті товарів до України, де його частка майже вдсятеро поступається розрахунковому рівню гравітаційного потенціалу економік прикордонних регіонів України та Словаччини). Крім того, в обсязі залучених в Україну іноземних інвестицій цей транскордонний регіон є відвертим аутсайдером з-поміж усіх досліджуваних транскордонних регіонів України.

Українсько-угорський транскордонний регіон відзначається на цьому тлі значно вищим рівнем інвестиційного співробітництва (після українсько-польського він є другим за цим показником), а також вагомою часткою в експорті товарів та послуг, яка перевищує розрахунковий показник гравітаційного потенціалу для цього транскордонного регіону (за часткою в експорті товарів з України він взагалі виступає лідером серед усіх транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС).

Найбільш проблемним з огляду на характер розвитку зовнішньоекономічних зв'язків на кордоні України з ЄС є українсько-румунський транскордонний регіон. Так, незважаючи на достатній гравітаційний потенціал економік прикордонних регіонів України та Румунії (який перевищує аналогічний показник для українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів), в українсько-румунському транскордонному регіоні спостерігається

більш ніж трикратне відставання від цього розрахункового показника за рівнем експорту та імпорту товарів, а також більш ніж десятиразове відставання за рівнем експорту та імпорту послуг. Крім того, в обсязі залучених прямих іноземних інвестицій в Україну цей транскордонний регіон займає передостаннє місце з-поміж усіх досліджуваних, випереджаючи лише українсько-словацький, а рівень невідповідності цього показника для нього становить 95,5% (більш ніж у 20 разів менше від розрахункового рівня).

Виходячи з результатів здійсненого монографічного дослідження, пріоритетними напрямками розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих між Україною та ЄС, є вдосконалення інфраструктури транскордонного співробітництва, формування транскордонних промислових зон, індустриальних, технологічних та наукових парків, створення та поширення транскордонних кластерів та інших інноваційних форм транскордонного співробітництва в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському й українсько-румунському прикордонні.

Зокрема, одним із першочергових пріоритетів у цьому відношенні є відкриття нових міжнародних пунктів пропуску в межах українсько-польського та українсько-румунського транскордонних регіонів у відповідності до стандартів ЄС (один перехід на 20-30 км ділянки кордону). Це має супроводжуватися модернізацією діючих міжнародних пунктів пропуску на кордоні між Україною та ЄС, а також розвитком транспортної інфраструктури, особливо вздовж пан'європейських транспортних коридорів, що проходять територією українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів (міжнародні транспортні коридори № 3, № 5 і «Одеса-Гданськ»).

Невід'ємною складовою активізації зовнішньоекономічного співробітництва у транскордонних регіонах між Україною та ЄС є розвиток нових форм транскордонної співпраці. Насамперед це стосується формування низки транскордонних індустриальних, технологічних і наукових парків, а також формування транскордонних кластерів у кожному з вищезгаданих транскордонних регіонів.

Так, для поліпшення інвестиційного клімату українсько-угорського та українсько-словацького транскордонних регіонів слід максимально сприяти реалізації ініціатив зі створення на території Закарпатської області транскордонних індустриальних парків «Берег-Карпати» і «Соломонове».

В українсько-польському транскордонному регіоні доцільно розглянути можливість надання статусу транскордонних ініційованому для створення індустриальному парку «Рясне-2», а також технологічному парку «Яворів». Крім того, тут є всі передумови для створення

транскордонного наукового парку за участю навчально-освітніх закладів та наукових установ Львова, Луцька, Любліна і Ряшева.

Аналогічний транскордонний науковий парк може діяти і в українсько-румунському транскордонному регіоні на базі наукових і навчальних центрів міст Чернівці, Сучава і Ботошани.

Крім того, в усіх транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є сприятливі передумови для формування низки транскордонних кластерів з перспективою їх об'єднання в одну цілісну мережу. Передусім це стосується транспортно-логістичного, лісгосподарського (деревообробного) і туристичного транскордонних кластерів, кожен з яких сприятиме повнішому використанню наявного природно-ресурсного, кадрового, науково-технологічного та матеріально-технічного потенціалу вказаних транскордонних регіонів, а також їх нарощуванню завдяки об'єднанню виробничих та управлінських ресурсів кожного з учасників і пов'язаному з цим зниженню їх трансакційних витрат на основі виникнення відповідних синергетичних ефектів.

Всі вищеперераховані проекти доцільно було б передбачити у спільній стратегії розвитку Карпат, у разі вироблення якої можна було б очікувати затвердження Європейською Комісією окремої операційної програми Європейського Союзу для території Карпат на фінансову перспективу 2014 – 2020 років.

До цього часу Європейський Союз не розглядав регіон Карпат як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему (наприклад, на відміну від регіону Альп, де діє окрема програма ЄС).

Окрема операційна Програма ЄС «Карпатський простір» повинна була б базуватися на інтегрованому підході до фінансових впливів на користь соціально-економічного розвитку регіону Карпат.

Стратегічними орієнтирами державної політики у напрямі підвищення ефективності організаційно-економічного забезпечення єврорегіонального співробітництва України та ЄС мають бути:

1. Визначення місця та посилення ролі єврорегіонів в системі державного та регіонального управління. Як вже згадувалося вище, доцільно на державному рівні визначитися з тим, у чий компетенції повинні перебувати питання транскордонного співробітництва і діяльності єврорегіонів. Потребує опрацювання проект формування Асоціації єврорегіонів України для уніфікації і методичного забезпечення їх діяльності в системі центрального та регіонального управління.

2. Розвиток інституційного забезпечення транскордонного співробітництва. Більшість вітчизняних і зарубіжних експертів схиляються до того, що Карпатський єврорегіон доцільно реорганізувати на основі формування нових організаційно-правових

форм через створення мікрорегіонів – європейських угруповань територіального співробітництва, а відтак – проведення реорганізації системи управління Карпатського єврорегіону. При цьому слід використати підхід, спрямований на становлення багаторівневої системи єврорегіональної співпраці, що полягає у формуванні у межах великих геополітичних єврорегіонів окремих локальних транскордонних об'єднань, який набув поширення і у західній Європі.

Враховуючи те, що європейські угруповання територіальної співпраці (ЄУТС) створюються для реалізації переважно однієї чи декількох конкретних цілей, висловлюється також думка щодо необхідності формування системи стратегічного планування транскордонного співробітництва Карпатського Єврорегіону через розробку Спільної стратегії розвитку Карпатського Єврорегіону, Операційних програм та пакету інвестиційних проектів (транскордонних), які, своєю чергою, будуть реалізовуватися новоствореними мікрорегіонами. Так, для Угорщини найважливішими напрямками співпраці є логістика, формування транскордонних технопарків, промислових зон, логістичних центрів; для Словаччини – туризм, збереження природної спадщини, логістика, пропускна здатність кордону; для польської сторони – транспортна інфраструктура, логістика, туризм, охорона довкілля.

Таким чином, ефективність розвитку Карпатського єврорегіону як однієї із основних інституцій транскордонного співробітництва на кордоні з ЄС передбачає проведення реорганізації через формування нових організаційних форм у його межах, зокрема, мікроеврорегіонів – європейських угруповань територіальної співпраці чи інших формувань, які створюватимуться переважно суміжними територіями районного і селищного рівня (NUTS 4, NUTS 5) для реалізації конкретних цілей щодо вирішення спільних проблем. На їх визначення великий вплив матимуть пріоритети фінансової підтримки ЄС, які нині знаходяться на етапі узгодження і в перспективі відкриють можливість фінансування транскордонних проектів у межах спільних операційних програм ЄС, Європейського інструменту сусідства та партнерства, Східного партнерства тощо.

Слід зазначити, що Україна вже знаходиться на початковій стадії організації ОЕС. Зокрема, у травні 2012 р. Президентом України був підписаний закон про ратифікацію Третього протоколу до Мадридської конвенції. Але закон містить лише одне речення про ратифікацію. Жодних доповнюючих чи супровідних документів, які вимагаються цим протоколом, і в яких мало б йтися про те, на кого будуть покладені такі обов'язки, хто за це відповідатиме, які території можуть бути учасниками ОЕС тощо – не існує. Зокрема, доцільно було б передбачити шляхи фінансування таких угруповань.

Завдяки участі у цих угрупованнях Україна матиме кращий доступ до фінансової допомоги структурних фондів ЄС, зможе швидше та ефективніше залучати кошти за програмами Інструменту європейського сусідства та партнерства, а також оперативно використовувати акумульовані у бюджеті кошти, сформовані з членських внесків та дофінансування ЄС; кошти на вирішення нагальних проблем у транскордонних регіонах.

3. Забезпечення державної підтримки діяльності єврорегіонів. Доцільно переглянути можливості фінансування транскордонних проектів і у бюджетах різних рівнів передбачити кошти на співфінансування транскордонних проектів. Окрім того, доцільно у Фонді регіонального розвитку України передбачити суб-фонд транскордонного співробітництва з механізмом розподілу коштів як у Структурних фондах ЄС.

4. Реалізацію заходів, спрямованих на підвищення регіональної безпеки у транскордонному просторі, зменшення відпливу ресурсів. Це залежить від бачення державної політики розвитку транскордонного співробітництва. Основним стримуючим чинником для відпливу ресурсів може бути використання аналогічних до практики ЄС конкурентних механізмів і пріоритетів регіонального розвитку. Це, з одного боку, прискорить євроінтеграційні процеси України, а з іншого – через активізацію діяльності єврорегіонів ці механізми будуть випробовувані на практиці. Не доцільно залишати політику транскордонного співробітництва лише на «відкуп» отримання фінансової допомоги за програмами міжнародних фінансових структур, які за допомогою цих програм забезпечують реалізацію власних цілей. Україна повинна сформувати і реалізувати власну *державну політику розвитку транскордонного співробітництва і єврорегіональних структур*.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Географічна структура торгівлі товарами Закарпатської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 рр.*

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Австрія	91 311,7	9,8	62 733,5	6,6	28 578,2
Італія	44 409,7	4,7	51 387,0	5,4	-6 977,3
Нідерланди	11 287,4	1,2	12 500,5	1,3	-1 213,1
Німеччина	88 874,3	9,5	138 558,1	14,5	-49 683,8
Польща	38 804,0	4,2	24 153,1	2,5	14 650,9
Росія	43 544,6	4,7	47 270,7	5,0	-3 726,1
Румунія	16 506,8	1,8	9 898,0	1,0	6 608,8
Словаччина	65 930,3	7,1	27 572,4	2,9	38 357,9
Угорщина	424 155,5	45,4	106 220,4	11,1	317 935,1
Чехія	18 642,4	2,0	64 257,0	6,7	-45 614,6
Разом за обраними країнами	843 466,7	90,2	544 550,7	57,1	298 916,0
Усього	934 966,3	100,0	952 901,5	100,0	-17 935,2
2010					
Австрія	106 353,7	9,2	69 285,4	5,1	37 068,3
Італія	44 220,6	3,8	68 920,1	5,1	-24 699,5
Нідерланди	11 478,1	1,0	17 756,4	1,3	-6 278,3
Німеччина	100 728,0	8,7	182 573,1	13,5	-81 845,1
Польща	42 299,0	3,7	18 923,8	1,4	23 375,2
Росія	103 418,7	8,9	85 943,1	6,3	17 475,6
Румунія	24 709,3	2,1	14 897,3	1,1	9 812,0
Словаччина	72 125,6	6,2	26 856,1	2,0	45 269,5
Угорщина	537 961,6	46,5	181 390,7	13,5	356 570,9
Чехія	24 819,6	2,1	124 925,8	9,3	-100 106,2
Разом за обраними країнами	1 068 114,2	92,3	791 471,8	58,7	276 642,4
Усього	1 156 645,4	100,0	1 348 593,5	100,0	-191 948,1

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2011					
Австрія	114 170,2	8,2	64 156,9	3,2	50 013,3
Італія	49 821,9	3,6	82 830,9	4,1	-33 009,0
Нідерланди	17 336,7	1,2	19 311,7	1,0	-1 975,0
Німеччина	94 314,1	6,7	289 781,4	14,5	-195 467,3
Польща	46 936,0	3,4	33 546,9	1,7	13 389,1
Росія	150 256,9	10,8	314 357,5	15,7	-164 100,6
Румунія	34 021,5	2,4	12 949,8	0,6	21 071,7
Словаччина	112 548,2	8,1	32 155,8	1,6	80 392,4
Угорщина	645 653,3	46,2	157 466,4	7,9	488 186,9
Чехія	31 831,6	2,3	199 327,0	10,0	-167 495,4
Разом за обраними країнами	1 296 890,4	92,8	1 205 884,3	60,4	91 006,1
Усього	1 397 454,2	100,0	1 997 926,0	100,0	-600 471,8

* За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_11.pdf; http://www-stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_10.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/-zez/tovarna_struct01-12_09.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct2008r.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct2007r.pdf

Таблиця А.2

Географічна структура торгівлі товарами Львівської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 рр. *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Білорусь	32 564,6	4,1	192 731,9	11,9	-160 167,3
Росія	80 581,7	10,1	57 327,9	3,5	23 253,8
Велика Британія	31 013,6	3,9	25 973,5	1,6	5 040,1
Данія	70 450,5	8,8	30 910,2	1,9	39 540,3
Іспанія	2 685,4	0,3	23 664,3	1,5	-20 978,9
Італія	18 269,6	2,3	57 056,3	3,5	-38 786,7
Литва	8 946,3	1,1	30 921,3	1,9	-21 975,0
Нідерланди	10 416,4	1,3	40 277,1	2,5	-29 860,7
Німеччина	101 830,6	12,7	213 827,2	13,2	-111 996,6
Польща	130 963,0	16,4	510 418,4	31,5	-379 455,4
Румунія	32 299,5	4,0	3 649,5	0,2	28 650,0
Словаччина	32 185,4	4,0	21 436,0	1,3	10 749,2
Угорщина	17 969,1	2,2	23 644,2	1,5	-5 675,1
Франція	10 001,4	1,3	18 857,4	1,2	-8 856,0
Чехія	14 138,0	1,8	56 920,0	3,5	-42 782,0
Разом за обраними країнами	594 315,1	74,3	1 307 615,2	80,6	-713 300,1 (86,6%)
Усього	799 021,8	100,0	1 622 536,2	100,0	-823 514,4
2010					
Білорусь	49 531,7	5,1	241 931,4	11,9	-192 399,7
Росія	97 335,1	10,0	73 988,9	3,6	23 346,2
Велика Британія	47 773,3	4,9	46 387,4	2,3	1 385,9
Данія	71 851,4	7,4	23 384,5	1,2	48 466,9
Іспанія	5 223,0	0,5	26 653,5	1,3	-21 430,5
Італія	40 896,4	4,2	73 501,4	3,6	-32 605,0
Литва	9 322,5	1,0	52 209,3	2,6	-42 886,8
Нідерланди	8 121,3	0,8	33 948,4	1,7	-25 827,1
Німеччина	125 369,1	12,9	255 253,3	12,6	-129 884,2
Польща	175 489,2	18,0	608 591,7	30,0	-433 102,5
Румунія	21 039,9	2,2	10 850,4	0,5	10 189,5
Словаччина	20 236,5	2,1	38 407,4	1,9	-18 170,9

Додатки

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
Угорщина	9 860,6	1,0	45 366,6	2,2	-35 506,0
Франція	8 843,0	0,9	19 478,7	1,0	-10 635,7
Чехія	23 633,4	2,4	71 372,1	3,5	-47 738,7
Разом за обраними країнами	714 526,4	73,3	1 621 325,0	79,9	-906 798,6 (86,0%)
Усього	974 373,7	100,0	2 028 246,2	100,0	-1 053 872,5
2011					
Білорусь	56 940,6	4,7	895 356,2	28,0	-838 415,6
Росія	129 817,5	10,8	160 587,3	5,0	-30 769,8
Велика Британія	71 220,0	5,9	58 312,9	1,8	12 907,1
Данія	94 871,4	7,9	36 570,6	1,1	58 300,8
Іспанія	4 155,9	0,3	39 245,6	1,2	-35 089,7
Італія	24 425,8	2,0	75 654,7	2,3	-51 228,9
Литва	11 742,4	1,0	138 893,7	4,3	-127 151,3
Нідерланди	18 020,4	1,5	42 585,4	1,3	-24 565,0
Німеччина	154 701,4	12,9	325 968,6	10,2	-171 267,2
Польща	229 011,6	19,1	647 885,4	20,2	-418 873,8
Румунія	25 250,7	2,1	17 197,3	0,5	8 053,4
Словаччина	24 200,5	2,0	43 686,9	1,4	-19 486,4
Угорщина	8 956,5	0,7	96 761,2	3,0	-87 804,7
Франція	14 316,9	1,2	26 945,5	0,8	-12 628,6
Чехія	30 436,9	2,5	82 129,6	2,6	-51 692,7
Разом за обраними країнами	898 068,5	74,7	2 687 780,9	83,9	-1 789 712,4 (89,5%)
Усього	1 201 953,7	100,0	3 202 346,9	100,0	-2 000 393,2

* За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_11.pdf; http://www-stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_10.pdf; http://www-stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct01-12_09.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct-2008r.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/tovarna_struct2007r.pdf

Таблиця А.3

Географічна структура торгівлі товарами Волинської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 рр.*

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Білорусь	13 181,0	4,1	26 222,2	6,1	-13 041,2
Казахстан	10 585,1	3,3	33,2	0,0	10 551,9
Росія	57 480,0	18,0	14 702,7	3,4	42 777,3
Італія	5 476,3	1,7	11 424,9	2,7	-5 948,6
Німеччина	98 403,1	30,8	50 955,9	11,8	47 447,2
Польща	36 579,9	11,5	91 541,3	21,3	-54 961,4
Словаччина	11 626,4	3,6	12 926,6	3,0	-1 300,2
Угорщина	31 471,2	9,9	6 584,9	1,5	24 886,3
Франція	7 890,7	2,5	4 562,1	1,1	3 328,6
Литва	3 106,3	1,0	42 511,5	9,9	-39 405,2
Чехія	1 778,3	0,6	8 108,1	1,9	-6 329,8
Разом за обраними країнами	277 578,3	87,0	269 573,4	62,7	8 004,9
Усього	318 987,8	100,0	430 081,5	100,0	-111 093,7
2010					
Білорусь	17 197,1	3,9	38 241,7	6,7	-21 044,6
Казахстан	19 791,9	4,5	118,0	0,0	19 673,9
Росія	104 895,2	24,1	30 820,6	5,4	74 074,6
Італія	7 264,5	1,7	10 363,9	1,8	-3 099,4
Німеччина	131 788,1	30,3	99 605,2	17,4	32 182,9
Польща	44 289,8	10,2	132 880,6	23,3	-88 590,8
Словаччина	9 762,3	2,2	11 510,8	2,0	-1 748,5
Угорщина	43 369,6	10,0	107 566,3	18,8	-64 196,7
Франція	6 216,9	1,4	12 641,5	2,2	-6 424,6
Литва	5 029,5	1,2	5 887,9	1,0	-858,4
Чехія	2 307,0	0,5	11 793,5	2,1	-9 486,5
Разом за обраними країнами	391 911,9	90,1	461 430,0	80,7	-69 518,1 (50,9%)
Усього	434 815,8	100,0	571 516,3	100,0	-136 700,5

Додатки

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2011					
Білорусь	21 103,2	3,3	106 873,3	10,1	-85 770,1
Казахстан	33 232,6	5,1	24,7	0,0	33 207,9
Росія	148 793,9	23,0	118 708,4	11,2	30 085,5
Італія	11 017,0	1,7	27 097,4	2,6	-16 080,4
Німеччина	235 183,7	36,4	200 258,6	18,9	34 925,1
Польща	45 520,0	7,0	133 666,2	12,6	-88 146,2
Словаччина	10 754,0	1,7	13 619,3	1,3	-2 865,3
Угорщина	77 229,0	11,9	205 901,1	19,4	-128 672,1
Франція	4 325,9	0,7	42 445,5	4,0	-38 119,6
Литва	7 001,5	1,1	43 075,4	4,1	-36 073,9
Чехія	2 723,2	0,4	15 570,1	1,5	-12 846,9
Разом за обраними країнами	596 884,0	92,3	907 240,0	85,6	-310 356,0 (75,1%)
Усього	646 650,8	100,0	1 059 590,5	100,0	-412 939,7

* За даними Головного управління статистики у Волинській області. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця А.4

Географічна структура торгівлі товарами Івано-Франківської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Білорусь	7 629,4	2,3	5 855,0	2,3	1 774,4
Росія	38 358,6	11,4	32 385,0	12,6	5 973,6
Молдова	23 511,7	7,0	408,9	0,2	23 102,8
Австрія	2 705,6	0,8	3 448,3	1,3	-742,7
Італія	49 449,2	14,7	20 241,9	7,9	29 207,3
Німеччина	21 970,4	6,5	46 885,7	18,3	-24 915,3
Польща	21 801,9	6,5	57 961,7	22,6	-36 159,8
Румунія	11 519,8	3,4	2 232,5	0,9	9 287,3
Угорщина	11 023,5	3,3	8 414,8	3,3	2 608,7
Естонія	2 933,2	0,9	5,6	0,0	2 927,6
Латвія	6 232,8	1,9	32,5	0,0	6 200,3
Чехія	12 625,7	3,8	10 335,9	4,0	2 289,8
Разом за обраними країнами	209 761,8	62,4	188 207,8	73,5	21 554,0 (27,0%)
Усього	336 005,5	100,0	256 236,0	100,0	79 769,5
2010					
Білорусь	28 897,7	5,7	66 055,9	10,1	-37 158,2
Росія	78 325,5	15,4	196 314,2	30,1	-117 988,7
Молдова	20 194,2	4,0	62,1	0,0	20 132,1
Австрія	3 694,5	0,7	18 209,9	2,8	-14 515,4
Італія	34 871,3	6,9	15 115,3	2,3	19 756,0
Німеччина	23 309,6	4,6	58 605,6	9,0	-35 296,0
Польща	34 212,2	6,7	76 705,3	11,8	-42 493,1
Румунія	33 613,5	6,6	2 928,1	0,4	30 685,4
Угорщина	27 601,8	5,4	23 029,8	3,5	4 572,0
Естонія	7 046,7	1,4	18,7	0,0	7 028,0
Латвія	10 888,6	2,1	80,7	0,0	10 807,9
Чехія	26 058,1	5,1	19 729,0	3,0	6 329,1
Разом за обраними країнами	328 713,7	64,8	476 854,6	73,1	-148 140,9 (102,6%)
Усього	507 640,9	100,0	652 028,0	100,0	-144 387,1

Додатки

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2011					
Білорусь	34 761,0	3,7	4 609,2	0,4	30 151,8
Росія	273 245,4	29,0	541 441,5	50,7	-268 196,1
Молдова	21 691,9	2,3	64,5	0,0	21 627,4
Австрія	4 276,8	0,5	13 168,6	1,2	-8 891,8
Італія	37 730,9	4,0	47 395,9	4,4	-9 665,0
Німеччина	29 183,8	3,1	91 491,8	8,6	-62 308,0
Польща	20 452,2	2,2	67 628,9	6,3	-47 176,7
Румунія	72 930,2	7,7	15 788,2	1,5	57 142,0
Угорщина	46 090,0	4,9	18 439,9	1,7	27 650,1
Естонія	19 428,0	2,1	53,1	0,0	19 374,9
Латвія	13 303,9	1,4	38,9	0,0	13 265,0
Чехія	33 946,6	3,6	24 662,8	2,3	9 283,8
Разом за обраними країнами	607 040,7	64,4	824 783,3	77,2	-217 742,6 (172,4%)
Усього	941 962,9	100,0	1 068 281,2	100,0	-126 318,3

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області. –
Режим доступу : <http://stat.if.ukrtel.net//>

Таблиця А.5

Географічна структура торгівлі товарами Чернівецької області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2012 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Білорусь	16 472,2	13,8	1 051,3	1,0	15 420,9
Росія	22 646,9	18,9	3 153,6	3,0	19 493,3
Молдова	7 234,9	6,0	2 071,6	2,0	5 163,3
Австрія	1 504,3	1,3	557,9	0,5	946,4
Бельгія	33,4	0,0	2 173,1	2,1	-2 139,7
Велика Британія	28,3	0,0	1 348,8	1,3	-1 320,5
Італія	18 677,8	15,5	13 461,6	12,9	5 216,2
Німеччина	12 996,7	10,8	14 181,0	13,6	-1 184,3
Нідерланди	668,3	0,6	3 426,7	3,3	-2 758,4
Польща	4 926,5	4,1	9 826,0	9,4	-4 899,5
Румунія	11 494,8	10,0	9 215,9	8,8	2 278,9
Словаччина	2 607,2	2,2	5 393,0	5,2	-2 785,8
Угорщина	1 276,1	1,1	4 995,3	4,8	-3 719,2
Франція	797,6	0,7	1 631,0	1,6	-833,4
Разом за обраними країнами	101 365,0	84,6	72 486,8	69,4	28 872,2
Усього	119 790,6	100,0	104 381,1	100,0	15 409,5
2010					
Білорусь	5 808,0	5,6	1 423,7	1,3	4 384,3
Росія	19 317,9	18,6	3 335,4	2,9	15 982,5
Молдова	4 576,1	4,4	2 127,2	1,9	2 448,9
Австрія	1 085,5	1,0	785,1	0,7	300,4
Бельгія	37,8	0,0	2 404,7	2,1	-2 366,9
Велика Британія	0,0	0,0	1 638,7	1,4	-1 638,7
Італія	15 610,3	15,0	10 369,1	9,2	5 241,2
Німеччина	11 633,1	11,2	15 362,4	13,6	-3 729,3
Нідерланди	533,1	0,5	3 497,1	3,1	-2 964,0
Польща	3 346,9	3,2	14 204,9	12,6	-10 858,0
Румунія	16 550,0	15,9	13 771,6	12,2	2 778,4
Словаччина	1 871,3	1,8	1 678,8	1,5	192,5
Угорщина	864,1	0,8	6 528,2	5,8	-5 664,1

Додатки

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
Франція	1 099,4	1,1	1 732,1	1,5	-632,7
Разом за обраними країнами	82 333,5	79,2	78 859,0	69,7	3 474,5
Усього	103 951,5	100,0	113 093,3	100,0	-9 141,8
2011					
Білорусь	1 410,7	3,8	396,2	0,8	1 014,5
Росія	10 368,6	28,1	969,2	2,0	9 399,4
Молдова	1 270,0	3,4	445,9	0,9	824,0
Австрія	192,7	0,5	398,7	0,8	-206,0
Бельгія	66,0	0,2	394,0	0,8	-328,0
Велика Британія	0,0	0,0	630,4	1,3	-630,4
Італія	3 102,3	8,4	2 058,2	4,3	1 044,1
Німеччина	4 501,0	12,2	4 297,8	9,0	203,3
Нідерланди	261,2	0,7	759,3	1,6	-498,1
Польща	861,4	2,3	5 300,0	11,1	-4 438,6
Румунія	7 918,9	21,5	4 494,4	9,4	3 424,5
Словаччина	468,1	1,3	304,2	0,6	163,9
Угорщина	499,5	1,4	1 749,5	3,7	-1 250,0
Франція	265,3	0,7	848,7	1,8	-583,4
Разом за обраними країнами	31 185,7	84,6	23 046,5	48,1	8 139,2
Усього	36 851,0	100,0	47 928,1	100,0	-11 077,0

* За даними Головного управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/zovekdij/geog.htm>

Додаток Б

Таблиця Б.1

Експорт та імпорт товарів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС

Транскордонний регіон	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Українсько-польський	50 323,3	25,6	206 657,2	86,0	-156 333,9
Українсько-угорський	127 246,7	64,7	26 555,1	11,1	100 691,6
Українсько-словацький	7 911,6	4,0	3 308,7	1,4	4 602,9
Українсько-румунський	11 185,7	5,7	3 686,6	1,5	7 499,1
Усього	196 667,3	100,0	240 207,6	100,0	-43 540,3
2010					
Українсько-польський	63 723,7	25,7	257 185,3	82,9	-193 461,6
ріст до попереднього року,%	26,6	—	24,5	—	23,7
Українсько-угорський	161 388,5	65,0	45 347,7	14,6	116 040,8
ріст до попереднього року,%	26,8	—	70,8	—	15,2
Українсько-словацький	8 655,1	3,5	3 222,7	1,1	5 432,4
ріст до попереднього року,%	9,4	—	2,6	—	18,0
Українсько-румунський	14 555,0	5,8	4 435,9	1,4	10 119,1
ріст до попереднього року,%	30,1	—	20,3	—	34,9
Усього	248 322,3	100,0	310 191,6	100,0	-61 869,3
до попереднього року,%	26,3	—	29,1	—	42,1
2011					
Українсько-польський	75 048,4	24,5	271 367,8	84,3	-196 319,4
ріст до попереднього року,%	17,8	—	5,5	—	1,5
Українсько-угорський	193 696,0	63,2	39 366,6	12,2	154 329,4
ріст до попереднього року,%	20,0	—	-13,2	—	33,0
Українсько-словацький	13 505,8	4,4	3 859,0	1,2	9 646,8
ріст до попереднього року,%	56,0	—	19,7	—	77,6
Українсько-румунський	24 135,4	7,9	7 130,0	2,3	17 005,4
ріст до попереднього року,%	65,8	—	60,7	—	68,1
Усього	306 385,6	100,0	321 723,4	100,0	-15 337,8
до попереднього року,%	23,4	—	3,7	—	-75,2

Додаток В

Таблиця В.1

Структура експорту та імпорту товарів у розрізі областей українсько-польського транскордонного регіону

Рік	Львівська область	Волинська область	Закарпатська область	Разом
Експорт				
2009	24 883,00 49,4%	21 947,90 43,6%	3 492,40 6,9%	50 323,30 100,0%
2010	33 342,90 52,3%	26 573,90 41,7%	3 806,90 6,0%	63 723,70 100,0%
2011	43 512,20 58,0%	27 312,00 36,4%	4 224,20 5,6%	75 048,40 100,0%
Імпорт				
2010	158 229,70 76,6%	45 770,70 22,1%	2 656,80 1,3%	206 657,20 100,0%
2011	188 663,40 73,4%	66 440,30 25,8%	2 081,60 0,8%	257 185,30 100,0%
2012	20 844,50 22,8%	66 833,10 73,1%	3 690,20 4,0%	91 367,80 100,0%
Сальдо				
2011	-133 346,70	-23 822,80	835,60	-156 333,90
2012	-155 320,50	-39 866,40	1 725,30	-193 461,60
2013	-157 332,30	-39 521,10	534,00	-196 319,40

Таблиця В.2

Структура експорту та імпорту товарів у розрізі областей українсько-румунського транскордонного регіону

Рік	Закарпатська область	Чернівецька область	Івано-Франківська область	Разом
Експорт				
2009	1 320,50 18,7%	3 793,30 53,6%	1 958,40 27,7%	7 072,20 100,0%
2010	1 976,70 15,0%	5 461,50 41,5%	5 714,30 43,4%	13 152,50 100,0%
2011	2 721,70 11,3%	9 015,60 37,4%	12 398,10 51,4%	24 135,40 100,0%
Імпорт				
2010	890,80 26,3%	2 211,80 65,2%	290,20 8,6%	3 392,80 100,0%
2011	1 340,80 26,7%	3 305,20 65,8%	380,70 7,6%	5 026,70 100,0%
2012	1 165,50 16,3%	3 912,00 54,9%	2 052,50 28,8%	7 130,00 100,0%
Сальдо				
2011	429,70 11,7%	1 581,50 43,0%	1 668,20 45,3%	3 679,40 100,0%
2012	635,90 7,8%	2 156,30 26,5%	5 333,60 65,6%	8 125,80 100,0%
2013	1 556,20 9,2%	5 103,60 30,0%	10 345,60 60,8%	17 005,40 100,0%

Додаток Г

Таблиця Г.1

Показники для розрахунку взаємних гравітаційних потенціалів економік транскордонних регіонів ВВП країн світу, млрд дол. США*

	2004	2008	2010	2011
Україна	303,280	336,355	308,298	327,937
Польща	499,549	671,927	755,473	766,675
Словаччина	78,262	119,369	129,843	127,111
Угорщина	167,584	194,023	203,251	196,196
Румунія	182,343	302,566	306,348	264,269

* За даними Список стран по ВВП (ППС). – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_\(ППС\)/](http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_(ППС))

Таблиця Г.2

ВРП західних областей України, млн грн. *

	2004	2008	2010
Волинська	4 994	12 784	14 429
Львівська	13 992	35 534	41 655
Закарпатська	5 297	13 208	15 299
Івано-Франківська	7 311	17 833	20 446
Чернівецька	3 277	8 833	9 892
Разом українсько-польський	24 283	61 526	71 383
Разом українсько-румунський	15 885	39 874	45 637
Всього	34 871	88 192	101 721

* За даними головних управлінь статистики у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2008/t029909_1.pdf; http://www.stat.uz.ua/statinfo/nac_rah/val_reg_prod.pdf; <http://stat.if.ukrtel.net/>; <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/naciorax/val.htm/>

Таблиця Г.3

Відстань між центрами транскордонних регіонів сусідніх держав, км

		X2
Львів – Ряшів	159	25 281
Ужгород – Кошице	103	10 609
Ужгород – Ніредьгаза	91	8 281
Ужгород – Бая Маре	177	31 329

* За даними Відстань за маршрутом. – Режим доступу : <http://della.com.a/distance/>.

Таблиця Г.4

Відстань від центрів транскордонних регіонів до столиць сусідніх держав, км

		X2
Львів – Варшава	365	133 225
Ужгород – Братислава	531	281 961
Ужгород – Будапешт	329	108 241
Чернівці – Бухарест	521	271 441

* За даними Відстань за маршрутом. – Режим доступу : <http://della.com.a/distance/>.

Таблиця Г.5

Відстань від Києва до столиць східноєвропейських держав, км

		X2
Варшава	794	630 436
Братислава	1 234	1 522 756
Будапешт	1 122	1 258 884
Бухарест	914	835 396

* За даними Відстань за маршрутом. – Режим доступу : <http://della.com.a/distance/>.

Таблиця Г.6

ВРП сусідніх регіонів європейських держав у 2008 р., млн євро

	Україна	Польща	Добуток
Разом українсько-польський	6 153	28 095	172 868 535
Разом українсько-словацький	1 321	13 233	17 480 793
Разом українсько-угорський	1 321	9 981	13 184 901
Разом українсько-румунський	3 987	30 832	122 927 184

Таблиця Г.7

Інтеграційний потенціал

	Коефіцієнт	Індекс, %
Разом українсько-польський	6 837,88	48,84
Разом українсько-словацький	1 647,73	11,77
Разом українсько-угорський	1 592,19	11,37
Разом українсько-румунський	3 923,75	28,02
Всього	14 001,55	100,0

Додаток Д

Таблиця Д.1

Експорт та імпорт товарів і послуг у зовнішній торгівлі України у 2009-2011 рр.

Роки	Товари	Послуги	Всього
	тис.дол.США	тис.дол.США	тис.дол.США
Експорт			
2009, всього	39 702 883,3 (80,7%)	9 520 757,3 (19,3%)	49 223 640,6
в т.ч. Росія	8 495 072,3 (71,1%)	3 452 191,6 (28,9%)	11 947 263,9
2010, всього	51 430 521,6 (81,4%)	11 759 405,7 (18,6%)	63 189 927,3
в т.ч. Росія	13 431 881,0 (72,3%)	5 157 055,7 (27,7%)	18 588 936,7
2011, всього	68 394 195,7 (83,2%)	13 792 217,6 (16,8%)	82 186 413,3
в т.ч. Росія	19 819 616,2 (77,9%)	5 634 624,9 (22,1%)	25 454 241,1
Разом за три роки	159 527 600,6 (82,0%)	35 072 380,6 (18,0%)	194 599 981,2
в т.ч. Росія	41 746 569,5 (74,6%)	14 243 872,2 (25,4%)	55 990 441,7
Імпорт			
2009, всього	45 435 559,2 (89,8%)	5 168 803,6 (10,2%)	50 604 362,8
в т.ч. Росія	13 235 774,0 (95,3%)	652 017,6 (4,7%)	13 887 791,6
2010, всього	60 739 969,3 (91,8%)	5 447 694,3 (8,2%)	66 187 663,6
в т.ч. Росія	22 198 005,8 (96,5%)	793 484,0 (3,5%)	22 991 489,8
2011, всього	82 608 240,0 (93,0%)	6 235 194,6 (7,0%)	88 843 434,6
в т.ч. Росія	29 132 197,6 (96,8%)	955 556,4 (3,2%)	30 087 754,0
Разом за три роки	188 783 768,5 (91,8%)	16 851 692,5 (8,2%)	205 635 461,0
в т.ч. Росія	64 565 977,4 (96,4%)	2 401 058,0 (3,6%)	66 967 035,4
Сальдо			
2009, всього	-5 732 675,9	4 351 953,7	-1 380 722,2
в т.ч. Росія	-4 740 701,7	2 800 174,0	-1 940 527,7
2010, всього	-9 309 447,7	6 311 711,4	-2 997 736,3
в т.ч. Росія	-8 766 124,8	4 363 571,7	-4 402 553,1
2011, всього	-14 214 044,3	7 557 023,0	-6 657 021,3
в т.ч. Росія	-9 312 581,4	4 679 068,5	-4 633 512,9
Разом за три роки	-29 256 167,9	18 220 688,1	-11 035 479,8
в т.ч. Росія	-22 819 407,9	11 842 814,2	-10 976 593,7

* Розраховано за даними Держкомстату України .

Додаток Е

Таблиця Е.1

Обсяги зовнішньої торгівлі товарами і послугами в областях,
що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між
Україною та ЄС у 2009-2011 рр.

Показники	Волинська		Львівська		Закарпатська		Івано-Франківська		Чернівецька	
	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%
Товари										
Експорт	1 400,5	95	2 975,3	90	3 489,1	96	1 785,5	91	—	—
2009 р.	319	95	799	89	935	96	336	94	119,8	95
2010 р.	434,8	94	974,4	90	1 156,6	96	507,6	87	104	94
2011 р.	646,7	95	1 201,9	90	1 397,5	95	941,9	92	—	—
Імпорт	2 061,2	96	6 853,0	97	4 299,4	98	1 976,5	95	—	—
2009 р.	430,1	95	1 622,5	96	952,9	97	256,2	94	104,4	96
2010 р.	571,5	95	2 028,2	97	1 348,6	97	652	97	113,1	99
2011 р.	1 059,6	98	3 202,3	98	1 997,9	98	1 068,3	94	—	—
ЗТО	3 461,7	96	9 828,3	95	7 788,5	97	3 762,0	93	—	—
2009 р.	749,1	95	2 421,5	94	1 887,9	97	592,2	94	224,2	95
2010 р.	1 006,3	95	3 002,6	94	2 505,2	97	1 159,6	92	217,1	97
2011 р.	1 706,3	97	4 404,2	95	3 395,4	97	2 010,2	93	—	—
Сальдо	-660,7		-3 877,8		-810,3		-190,9		—	
2009 р.	-111,1		-823,5		-17,9		79,8		15,4	
2010 р.	-136,7		-1 053,9		-191,9		-144,4		-9,1	
2011 р.	-412,9		-2 000,4		-600,5		-126,3		—	
Послуги										
Експорт	81,1	5	339,8	10	157,9	4	182,1	9	—	—
2009 р.	18,5	5	94,9	11	41,6	4	19,9	6	6,4	5
2010 р.	29,2	6	109,3	10	48,4	4	76,4	13	7	6
2011 р.	33,4	5	135,6	10	67,9	5	85,8	8	—	—
Імпорт	75	4	206,2	3	110,1	2	103,6	5	—	—
2009 р.	22,7	5	59,9	4	24,6	3	16,9	6	4,5	4
2010 р.	27,7	5	68	3	39,7	3	20,6	3	0,8	1
2011 р.	24,6	2	78,3	2	45,8	2	66,1	6	—	—
ЗТО	156,1	4	546	5	268	3	285,7	7	—	—
2009 р.	41,2	5	154,8	6	66,2	3	36,8	6	10,9	5
2010 р.	56,9	5	177,3	6	88,1	3	97	8	7,8	3
2011 р.	58	3	213,9	5	113,7	3	151,9	7	—	—
Сальдо	5,9		133,6		48		78,4		—	
2009 р.	-4,3		35		17,1		3		1,9	
2010 р.	1,4		41,3		8,7		55,8		6,2	
2011 р.	8,8		57,3		22,2		19,6		—	

Додаток Є

Таблиця Є.1

Географічна структура торгівлі послугами Волинської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
2009					
Росія	1 987,7	10,8	1 860,8	8,2	126,9
Австрія	355,0	1,9	1 379,3	6,1	-1 024,3
Велика Британія	169,7	0,9	224,7	1,0	-55,0
Естонія	5 583,6	30,2	125,3	0,6	5 458,3
Італія	18,8	0,1	3 431,5	15,1	-3 412,7
Литва	134,5	0,7	173,2	0,8	-38,7
Нідерланди	24,6	0,1	333,2	1,5	-308,6
Німеччина	4 056,1	22,0	2 692,6	11,8	1 363,5
Польща	2 978,4	16,1	5 359,5	23,6	-2 381,1
Румунія	182,6	1,0	122,9	0,5	59,7
Словаччина	267,7	1,5	2 149,6	9,5	-1 881,9
Швейцарія	—	—	—	—	—
Швеція	257,8	1,4	490,7	2,2	-232,9
Разом за обраними країнами	16 016,5	86,8	18 343,3	80,7	-2 326,8
Усього	18 458,9	100,0	22734,8	100,0	-4 275,9
2010					
Росія	1 876,8	6,4	2 058,4	7,4	-181,6
Австрія	398,0	1,4	949,9	3,4	-551,9
Велика Британія	96,8	0,3	7 199,6	26,0	-7 102,8
Естонія	12 730,0	43,7	137,4	0,5	12 592,6
Італія	287,4	1,0	1 883,9	6,8	-1 596,5
Литва	336,9	1,6	545,2	2,0	-208,3
Нідерланди	20,6	0,1	161,3	0,6	-140,7
Німеччина	4 933,2	16,9	2 711,0	9,8	2 222,2
Польща	4 593,3	15,8	8 035,7	29,0	-3 442,4
Румунія	274,5	0,9	37,2	0,1	237,3
Словаччина	236,6	0,8	541,9	1,9	-305,3
Швейцарія	606,4	2,1	11,3	0,0	595,1
Швеція	342,4	1,2	1 818,1	6,6	-1 475,7

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис дол. США	%	Тис дол. США	%	Тис дол. США
Разом за обраними країнами	26 732,9	91,7	26 090,9	94,1	642,0
Усього	29 151,7	100,0	27 735,4	100,0	1 416,3
2011					
Росія	2 937,2	8,8	4 064,0	16,5	– 1 126,8
Австрія	748,8	2,2	1 359,6	5,5	–610,8
Велика Британія	133,2	0,4	118,7	0,5	14,5
Естонія	13 241,1	39,7	34,1	0,1	13 207,0
Італія	10,7	0,0	175,3	0,7	–164,6
Литва	372,5	1,1	528,8	2,2	–156,3
Нідерланди	46,2	0,1	941,1	3,8	–894,9
Німеччина	5 974,3	17,9	4 477,7	18,2	1 496,6
Польща	5 755,2	17,3	6 453,9	26,2	–698,7
Румунія	327,3	1,0	88,6	0,4	238,7
Словаччина	242,4	0,7	724,4	3,0	–482,0
Швейцарія	827,7	2,5	1 254,3	5,1	–426,6
Швеція	261,5	0,8	2 955,4	12,0	–2 693,9
Разом за обраними країнами	30 878,1	92,6	23 175,9	94,2	7 702,2
Усього	33 349,0	100,0	24 590,1	100,0	8 758,9

* За даними Головного управління статистики у Волинській області. – Режим доступу : [http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/..](http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/)

Таблиця Є.2

Географічна структура торгівлі послугами Львівської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
2009					
Росія	14 845,3	15,6	886,0	1,5	13 959,3
Австрія	957,3	1,0	8 101,4	13,5	-7 144,1
Велика Британія	3 389,9	3,6	6 828,5	11,4	-3 438,6
Данія	2 001,4	2,1	450,5	0,8	1 550,9
Італія	2 312,3	2,4	1 149,1	1,9	1 163,2
Канада	3 265,3	3,4	165,9	0,3	3 099,4
Нідерланди	1 089,3	1,1	524,2	0,9	565,1
Німеччина	8 781,5	9,3	5 475,6	9,1	3 305,9
Польща	7 730,5	8,1	15 298,5	25,5	-7 568,0
Румунія	933,9	1,0	115,7	0,2	818,2
Словаччина	154,0	0,2	725,9	1,2	-571,9
Угорщина	156,0	0,2	1 841,2	3,1	-1 685,2
Франція	446,1	0,5	2 300,9	3,8	-1 854,8
Чехія	541,4	0,6	1 764,9	2,9	-1 223,5
Швейцарія	1 725,3	1,8	8 340,4	13,9	-6 615,1
Туреччина	249,1	0,3	67,3	0,1	181,8
США	24 546,7	25,9	1 065,5	1,8	23 481,2
Разом за обраними країнами	73 125,3	77,1	55 101,5	91,9	18 023,8
Усього	94 888,5	100,0	59 942,4	100,0	34 946,1
2010					
Росія	21 012,8	19,2	877,2	1,3	20 135,6
Австрія	1 294,2	1,2	7 786,4	11,1	-6 492,2
Велика Британія	1 583,9	1,4	7 391,1	10,9	-5 807,2
Данія	2 367,4	2,2	758,8	1,1	1 608,6
Італія	1 969,0	1,8	2 395,8	3,5	-426,8
Канада	3 331,0	3,0	191,6	0,3	3 139,4
Нідерланди	747,2	0,7	632,5	0,9	114,7
Німеччина	6 587,0	6,0	7 967,2	11,7	-1 380,2
Польща	11 966,7	11,0	13 591,3	20,0	-1 624,6
Румунія	524,3	0,5	60,8	0,1	463,5

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
Словаччина	112,8	0,1	726,1	1,1	-613,3
Угорщина	245,0	0,2	4 775,7	7,0	-4 530,7
Франція	348,6	0,3	6 461,9	9,5	-6 113,3
Чехія	648,4	0,6	2 756,6	4,1	-2 108,2
Швейцарія	1 536,1	1,4	4 781,1	7,0	-3 245,0
Туреччина	323,9	0,3	53,4	0,1	270,5
США	33 397,3	30,2	920,2	1,4	32 477,1
Разом за обраними країнами	87 995,6	80,5	62 127,7	91,4	25 867,9
Усього	109 268,1	100,0	68 004,4	100,0	41 263,7
2011					
Росія	29 603,8	21,8	1 452,4	1,9	28 151,4
Австрія	2 281,6	1,7	7 639,9	9,8	-5 358,3
Велика Британія	3 507,0	2,6	5 664,9	7,2	-2 157,9
Данія	3 142,5	2,3	456,1	0,6	2 686,4
Італія	3 642,4	2,7	1 153,3	1,5	2 489,1
Канада	3 631,2	2,7	20,6	0,0	3 610,6
Нідерланди	2 252,0	1,7	1 521,2	1,9	730,8
Німеччина	12 436,1	9,2	8 743,7	11,2	3 692,4
Польща	15 558,7	11,5	21 174,5	27,0	-5 615,8
Румунія	664,4	0,5	251,6	0,3	412,8
Словаччина	124,4	0,1	1 208,6	1,5	-1 084,3
Угорщина	242,5	0,2	4 428,2	5,7	-4 185,7
Франція	579,6	0,4	2 047,3	2,6	-1 467,7
Чехія	1 209,2	0,9	2 337,2	3,0	-1 128,0
Швейцарія	1 360,4	1,0	4 138,4	5,3	-2 778,0
Туреччина	418,2	0,3	9 315,9	11,9	-8 897,7
США	26 141,6	19,3	2 114,9	2,7	24 026,7
Разом за обраними країнами	106 795,6	78,8	73 668,7	94,1	33 126,9
Усього	135 609,8	100,0	78 312,5	100,0	57 297,3

* За даними Головного управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/thematics.php?cod=10>.

Таблиця Є.3

Географічна структура торгівлі послугами Закарпатської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
2009					
Росія	2 527,5	6,1	1 378,5	5,6	1 149,0
Австрія	13 031,6	31,3	3 918,5	16,0	9 113,1
Велика Британія	760,6	1,8	1 450,2	5,9	-689,6
Італія	2 051,9	4,9	278,2	1,1	1 773,7
Литва	2 481,7	6,0	410,1	1,7	2 071,6
Німеччина	2 689,1	6,5	3 094,6	12,6	-405,5
Польща	959,1	2,3	3 491,0	14,2	-2 531,9
Румунія	458,8	1,1	102,8	0,4	356,0
Словаччина	2 486,7	6,0	2 968,5	12,1	-481,8
Угорщина	3 863,3	9,3	2 334,1	9,5	1 529,2
Чехія	1 651,7	4,0	1 458,3	5,9	193,4
США	324,4	0,8	598,7	2,4	-274,3
Разом за обраними країнами	33 286,4	80,0	21 483,5	87,5	11 802,9
Усього	41 636,0	100,0	24 567,1	100,0	17 068,9
2010					
Росія	3 020,8	6,2	1 743,3	4,4	1 277,5
Австрія	17 422,1	36,0	6 506,7	16,4	10 915,4
Велика Британія	2 254,5	4,7	4 631,0	11,7	-2 376,5
Італія	1 637,2	3,4	372,4	0,9	1 264,8
Литва	2 579,7	5,3	149,3	0,4	2 430,4
Німеччина	1 786,6	3,7	3 225,9	8,1	-1 439,3
Польща	1 597,3	3,3	2 133,9	5,4	-536,6
Румунія	700,7	1,4	641,8	1,6	58,9
Словаччина	1 956,8	4,0	4 444,5	11,2	-2 487,7
Угорщина	6 391,3	13,2	3 914,2	9,9	2 477,1
Чехія	317,7	0,7	796,8	2,0	-479,1
США	1 372,5	2,8	8 735,9	22,0	-7 363,4
Разом за обраними країнами	41 037,2	84,8	37 295,7	94,0	3 741,5
Усього	48 402,2	100,0	39 671,3	100,0	8 730,9

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
2011					
Росія	5 700,1	8,4	4 415,3	9,7	1 284,8
Австрія	25 171,3	37,1	5 794,0	12,7	19 377,3
Велика Британія	2 733,9	4,0	4 192,9	9,2	-1 459,0
Італія	3 065,6	4,5	1 419,9	3,1	1 645,7
Литва	4 251,9	6,3	437,4	1,0	3 814,5
Німеччина	1 729,9	2,5	7 952,9	17,4	-6 223,0
Польща	749,5	1,1	1 002,5	2,2	-253,0
Румунія	86,4	0,1	1 089,9	2,4	-1 003,5
Словаччина	4 235,7	6,2	6 946,8	15,2	-2 711,1
Угорщина	8 180,6	12,0	4 489,7	9,8	3 690,9
Чехія	622,5	0,9	2 842,5	6,2	-2 220,0
США	2 342,2	3,4	929,6	2,0	1 412,6
Разом за обраними країнами	58 869,6	86,7	41 513,4	90,7	17 356,2
Усього	67 936,6	100,0	45 752,2	100,0	22 184,7

* За даними Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу: <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index2011.html>; <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index2010.html>; <http://www.stat.uz.ua/statinfo/zez/index2009.html>.

Таблиця Є.4

Географічна структура торгівлі послугами Івано-Франківської області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2011 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
2009					
Росія	473,1	2,4	600,1	3,6	-127,0
Бельгія	303,4	1,5	742,7	4,4	-439,3
Велика Британія	1 128,5	5,7	139,8	0,8	988,7
Італія	648,1	3,3	733,8	4,4	-85,7
Данія	273,0	1,4	2 491,4	14,8	-2 218,4
Латвія	591,6	3,0	0,1	0,0	591,5
Нідерланди	44,3	0,2	201,5	1,2	-157,2
Німеччина	1 555,3	7,8	3 596,7	21,3	-2 041,4
Польща	487,8	2,5	1 185,5	7,0	-697,7
Румунія	—	—	—	—	—
Угорщина	6 210,2	31,2	1 025,8	6,1	5 184,4
Швейцарія	158,5	0,8	200,1	1,2	-41,6
Чехія	3 663,9	18,4	3 406,3	20,2	257,6
США	545,8	2,7	103,0	0,6	442,8
Ізраїль	19,7	0,1	—	—	19,7
Разом за обраними країнами	16 103,2	81,0	14 426,8	85,6	1 676,4
Усього	19 884,7	100,0	16 858,2	100,0	3 026,5
2010					
Росія	910,0	1,2	1 983,2	9,6	-1 073,0
Бельгія	260,8	0,3	123,8	0,6	137,0
Велика Британія	3 678,1	4,8	1 915,7	9,3	1 762,4
Італія	1 024,1	1,3	797,2	3,9	226,9
Данія	277,1	0,4	870,7	4,2	-593,6
Латвія	575,0	0,8	0,8	0,0	574,2
Нідерланди	146,0	0,2	243,0	1,2	-97,0
Німеччина	2 371,3	3,1	6 814,6	33,0	-4 443,3
Польща	424,4	0,6	1 405,1	6,8	-980,7
Румунія	13,8	0,0	18,1	0,1	-4,3
Угорщина	6 420,3	8,4	1 254,2	6,1	5 166,1
Швейцарія	45 636,6	59,7	128,8	0,6	45 507,8

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
Чехія	8 071,3	10,6	2 398,9	11,6	5 672,4
США	317,1	0,4	564,1	2,7	-247,0
Ізраїль	19,8	0,0	—	—	19,8
Разом за обраними країнами	70 145,7	91,8	18 518,2	89,7	51 627,5
Усього	76 412,2	100,0	20 646,6	100,0	55 765,6
2011					
Росія	2 561,1	3,0	2 866,1	4,3	-305,0
Бельгія	2 994,4	3,5	1 506,5	2,3	1 487,9
Велика Британія	2 445,3	2,9	1 644,9	2,5	800,4
Італія	1 293,8	1,5	1 281,8	1,9	12,0
Данія	191,8	0,2	1 488,2	2,3	-1 296,4
Латвія	1 920,1	2,2	1,7	0,0	1 918,4
Нідерланди	858,1	1,0	2 000,1	3,0	-1 142,0
Німеччина	2 698,8	3,1	12 416,8	18,8	-9 718,0
Польща	1 109,9	1,3	2 137,8	3,2	-1 027,9
Румунія	4 250,8	5,0	13,8	0,0	4 237,0
Угорщина	6 233,2	7,3	1 180,0	1,8	5 053,1
Швейцарія	40 138,4	46,8	70,0	0,1	40 068,4
Чехія	7 238,1	8,4	2 453,8	3,7	4 784,3
США	563,2	0,7	478,4	0,7	84,8
Ізраїль	16,1	0,0	32 458,2	49,1	-32 442,1
Разом за обраними країнами	74 513,1	86,9	61 998,1	93,8	12 515,0
Усього	85 757,8	100,0	66 131,1	100,0	19 626,7

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області. – Режим доступу : <http://stat.if.ukrtel.net/>..

Таблиця Є.5

Географічна структура торгівлі послугами Чернівецької області з основними зовнішньоторговельними партнерами у 2009-2012 роках *

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
2009					
Росія	1 330,0	20,9	—	—	1 330,0
Білорусь	53,1	0,8	45,0	1,0	8,1
Молдова	86,4	1,4	—	—	86,4
Австрія	12,6	0,2	15,6	0,4	-3,0
Греція	46,8	0,7	—	—	46,8
Індія	663,7	10,4	—	—	663,7
Ліван	578,3	9,0	2 596,2	58,3	-2 017,9
Італія	508,2	8,0	0,4	0,0	507,8
Туреччина	110,6	1,7	1 576,0	35,4	-1 465,4
Нідерланди	317,6	5,0	10,0	0,2	307,6
Німеччина	169,9	2,7	1,4	0,0	168,5
Польща	90,0	1,4	47,7	1,1	42,3
Румунія	183,3	2,9	1,2	0,0	182,1
Сомалі	113,1	1,8	—	—	113,1
Швейцарія	33,0	0,5	12,8	0,3	20,2
Франція	47,9	0,8	5,7	0,1	42,2
Іран	1 225,6	19,3	—	—	1 225,6
Разом за обраними країнами	5 570,1	87,6	4 312,0	96,9	1 258,1
Усього	6 358,1	100,0	4 452,0	100,0	1 906,1
2010					
Росія	1 329,0	19,1	—	—	1 329,0
Білорусь	73,7	1,1	—	—	73,7
Молдова	135,2	1,9	—	—	135,2
Австрія	4,6	0,1	15,6	1,9	-11,0
Греція	43,8	0,6	—	—	43,8
Індія	873,5	12,5	—	—	873,5
Ліван	—	—	726,1	90,1	-726,1
Італія	293,9	4,2	—	—	293,9
Туреччина	164,5	2,4	—	—	164,5
Нідерланди	460,0	6,6	7,3	0,9	452,7

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США
Німеччина	227,0	3,3	7,4	0,9	219,6
Польща	60,9	0,9	38,0	4,7	22,9
Румунія	118,8	1,7	—	—	118,8
Сомалі	105,9	1,5	—	—	105,9
Швейцарія	93,8	1,3	0,4	0,0	93,4
Франція	39,1	0,6	7,3	0,9	31,8
Іран	2 114,1	30,3	—	—	2 114,1
Разом за обраними країнами	6 137,8	88,1	802,1	99,5	5 335,7
Усього	6 967,6	100,0	806,1	100,0	6 161,5
Січень-березень 2012					
Росія	85,1	3,9	0,1	0,0	85,0
Білорусь	10,3	0,5	1,4	0,2	8,9
Молдова	22,4	1,0	—	—	22,4
Австрія	0,4	0,0	—	—	0,4
Греція	4,4	0,2	—	—	4,4
Індія	495,8	22,9	—	—	495,8
Ліван	—	—	625,3	90,4	–625,3
Італія	12,9	0,6	—	—	12,9
Туреччина	73,2	3,4	—	—	73,2
Нідерланди	138,9	6,4	5,9	0,8	133,0
Німеччина	42,6	2,0	—	—	42,6
Польща	10,0	0,5	51,1	7,4	–41,1
Румунія	52,4	2,4	—	—	52,4
Сомалі	17,4	0,8	—	—	17,4
Швейцарія	9,1	0,4	—	—	9,1
Франція	11,0	0,5	—	—	11,0
Іран	858,4	39,7	—	—	858,4
Разом за обраними країнами	1 844,3	85,2	683,8	98,8	1 160,5
Усього	2 164,8	100,0	691,9	100,0	1472,9

* За даними Головного управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua...>

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Відкритість економік областей, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС

Показники	Роки			
	2009		2010	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Волинська				
Валовий регіональний продукт	12 225,0		14 429,0	14,2
Зовнішньоторговельний оборот	790,3	12,8	1 063,2	12,8
Частка ЗТО у ВРП, %	6,5	—	7,4	—
Львівська				
Валовий регіональний продукт	35 955,0		41 655,0	41,0
Зовнішньоторговельний оборот	2 576,3	41,7	3 179,9	38,2
Частка ЗТО у ВРП, %	7,2	—	7,6	—
Закарпатська				
Валовий регіональний продукт	12 542,0		15 299,0	15,0
Зовнішньоторговельний оборот	1 954,1	31,6	2 593,3	31,2
Частка ЗТО у ВРП, %	15,6	—	17,0	—
Івано-Франківська				
Валовий регіональний продукт	17 241,0		20 446,0	20,1
Зовнішньоторговельний оборот	629,0	10,2	1 256,6	15,1
Частка ЗТО у ВРП, %	3,6	—	6,1	—
Чернівецька				
Валовий регіональний продукт	8 484,0		9 892,0	9,7
Зовнішньоторговельний оборот	235,1	3,8	224,9	2,7
Частка ЗТО у ВРП, %		—	2,3	—
Всього за обраними областями				
Валовий регіональний продукт	86 447,0	100,0	101 721,0	100,0
Зовнішньоторговельний оборот	6 184,8	100,0	8 317,9	100,0
Частка ЗТО у ВРП, %		—	8,2	—
Всього, Україна				
Валовий внутрішній продукт	913 345,0	—	1 082 569,0	—
Зовнішньоторговельний оборот	99 828,0	—	129 377,6	—
Частка ЗТО у ВВП, %	10,9	—	11,9	—

* За даними Держкомстату України та головних управлінь статистики у відповідних областях.

Додаток 3

Таблиця 3.1

Експорт та імпорт послуг у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС у 2009-2011 р.

Транскордонний регіон	Експорт з України		Імпорт в Україну	
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%
Українсько-польський	10 123,81	70,2	17 584,41	88,7
Українсько-угорський	2 949,63	20,5	1 288,56	6,5
Українсько-словацький	694,34	4,8	861,59	4,3
Українсько-румунський	652,13	4,5	94,78	0,5
Всього	14 419,91	100,0	19 829,34	100,0

Таблиця 3.2

Перелік пунктів пропуску (пунктів контролю) на українсько-польському кордоні

Назва пункту пропуску/ пункту контролю	Пункт пропуску на суміжній території	Вид сполучення	Категорія пункту пропуску, режим роботи	Характер перевезень	Область/район
Ягодин	Дорогуськ	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Волинська Любомльський
Ягодин	Дорогуськ	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Волинська Любомльський
Устилуг	Зосін	Автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський	Волинська
Володимир-Волинський	Хрубешув	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Волинська Володимир – Волинський
Лудин (пункт контролю)		залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний	Волинська Володимир – Волинський
Ізов (пункт контролю)		залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний	Волинська Володимир – Волинський
Рава-Руська	Хребенне	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський (не функц. з 2005р)	Львівська Жовківський
Рава-Руська	Верхрата	залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний	Львівська Жовківський

Назва пункту пропуску/ пункту контролю	Пункт пропуску на суміжній території	Вид сполучення	Категорія пункту пропуску, режим роботи	Характер перевезень	Область/район
Рава-Руська	Хребенне	автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Львівська Жовківський
Краківець	Корчова	автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Львівська Яворівський
Мостиська	Пшемисль	залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний пасажирський	Львівська Мостиський
Шегині	Медика	автомобільний (пішохідний)	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Львівська Мостиський
Хирів	Кросьценко	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський	Львівська Старосамбірський
Смільниця	Кросьценко	автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний до 7,5 т	Львівська Старосамбірський

* За даними: На кордоні з Польською Республікою. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. - Режим доступу : http://www.dpsu.gov.ua/ua/static_page/46.htm

Таблиця 3.3

Перелік пунктів пропуску (пунктів контролю) на українсько-румунському кордоні

Назва пункту пропуску/ пункту контролю	Пункт пропуску на суміжній території	Вид сполучення	Категорія пункту пропуску, режим роботи	Характер перевезень	Область/район
Дякове	Халмеу	автомобільний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Закарпатська Виноградівський
Дякове	Халмеу	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Закарпатська Виноградівський
Солотвино	Сігету Мармацій	автомобільний пішохідний	міжнародний цілодобовий	пасажирський до 3,5 т (не більше 9 посадкових місць включаючи місце водія)	Закарпатська Тячівський

Назва пункту пропуску/ пункту контролю	Пункт пропуску на суміжній території	Вид сполучення	Категорія пункту пропуску, режим роботи	Характер перевезень	Область/район
Тересва	Кимпулунг ла Тиса	залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний пасажирський	Закарпатська Тячівський
Ділове	Валя Вишеулуй	залізничний	міжнародний цілодобовий	вантажний пасажирський	Закарпатська Рахівський
Шепіт	Ізвоареле Сучевей	пішохідний	місцевий з 10.00 до 18.00 (понеділок, сер еда, п'ятниця)	пасажирський	Чернівецька Путильський
Руська	Улма	автомо- більний пішохідний	місцевий з 9.00 до 18.00 (крім четверга та неділі)	пасажирський	Чернівецька Путильський
Красноіль- ськ	Вікову де Сус	автомо- більний пішохідний	місцевий з 9.00 до 18.00	пасажирський	Чернівецька Сторожинець- кий
Біла Криниця	Климоуці	пішохідний	місцевий з 11.00 до 17.00 (середа, п'ятниця, неділя)	пасажирський	Чернівецька Глибоцький
Вадул-Сірет	Вікшани	залізничний	міжнародний цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Глибоцький
Порубне	Сірет	автомо- більний пішохідний автомобільн ий	міжнародний місцевий цілодобовий	пасажирський вантажний	Чернівецька Глибоцький
Дяківці	Раковець	автомо- більний пішохідний	місцевий з 9.00 до 18.00	пасажирський	Чернівецька Герцаївський
Рені	Галац	річковий	місцевий з 7.00 до 20.00	пасажирський	Одеська Ренійський
Ізмаїл	Плаур	річковий	місцевий з 7.00 до 20.00	пасажирський	Одеська Ізмаїльський
Вилкове	Переправа	річковий	місцевий з 7.00 до 20.00	пасажирський	Одеська Кілійський
Кілія	Кілія Веке	річковий	місцевий з 7.00 до 20.00	пасажирський	Одеська Кілійський

* За даними: На кордоні з Румунією. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. - Режим доступу: http://www.dpsu.gov.ua/ua/static_page/50.htm

Додаток II

Таблиця II.1

Окремі показники якості людського капіталу з погляду інвестиційного клімату українських областей, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС*

Показники	Області, що входять до складу транскордонного регіону			
	Українсько-польського	Українсько-словацького	Українсько-угорського	Українсько-румунського
Чисельність населення, тис. осіб	4 830	1 252	1 252	3 537
Природний рух населення у 2011 р.,%	+0,05	+0,30	+0,30	+0,10
Міграція населення у 2011 р., на 1 тис. осіб	-2,7	-4,0	-4,0	+2,7
Захворюваність населення (уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань у 2011 р.),%	84,9	63,6	63,6	74,3
Підвищення кваліфікації кадрів у 2006-2010 рр.,% ***	1,47	1,18	1,18	1,36
Вартість людського капіталу в розрахунку на одну особу (2008 р.), у фактичних цінах, грн. **	368 861	327 351	327 351	346 813
Частка науковців, 2011 р.,%	0,09	0,04	0,04	0,06

* Розраховано за даними головних управлінь статистики у Волинській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях.

** Розраховано за: Янишівський В. Оцінка сучасного стану розвитку людського капіталу та його впливу на соціально-економічний розвиток і якість життя населення регіонів України / В. Янишівський // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – 3 (21). – С. 20 (С. 19-23).

*** Розраховано за: Шаповалова О. Сучасний стан розвитку людського капіталу в Україні / О. Шаповалова // Галицький економічний вісник. – 2012. – №2 (35). – С. 73 (С. 70-78)

Додаток К

Таблиця К.1

Окремі показники розвитку бізнес-середовища українських областей, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС у 2011 р.

Показники	Області, що входять до складу транскордонного регіону			
	Українсько-польського	Українсько-словацького	Українсько-угорського	Українсько-румунського
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення	405	416	416	474
Обсяг реалізованої продукції, робіт і послуг, грн. на особу	38 596,09	21 064,9	21 064,9	20 813,01
Оборот роздрібної торгівлі, грн. на особу	6 536,58	5 980,03	5 980,03	5 300,20
Річний дохід на особу, грн.	22 332	19 080	19 080	20 447
Середньомісячна зарплата працівника, грн.	2 318	2 245	2 245	2 310
Заборгованість із заробітної плати (станом на 1.07. 2012 р.), грн. на особу	16,61	10,22	10,22	5,80
Рівень безробіття,%	9,2	10,2	10,2	9,7
Частка іноземних інвесторів у фінансуванні інноваційної діяльності,%	3,31	0,00	0,00	2,06

* Розраховано за даними головних управлінь статистики у Волинській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях.

Додаток Л

Таблиця Л.1

Окремі показники розвитку фінансово-банкнвських систем областей Захдної України, що входять до складу транскордонних релонів, сформованих на кордоні з ЕС у 2011 р.

Показники	Областi, що входять до складу транскордонного релону			
	Українсь-ко-польського	Українсь-ко-сло-вацького	Українсь-ко-угорсь-кого	Українсь-ко-ру-мунського
Кiлькiсть банкiвських вiддiлень*	2 128	543	543	1 477
Коефiцiєнт щiльностi банкiвського покриття*	24	6	6	14
Кредити, наданi комерцiй-ними банками (на початок року), грн. на одного мешканця**	3 222,98	1 351,44	1 351,44	1 876,17
Показник кредитної ефективностi релону*	1 255	1 001	1 001	1 194
Середнiй показник рейтингу ефективностi релонiв для здiйснення банкiвської дiяльностi*	39	24	24	36

* Розраховано за: Гриценко р. Фiнансова привабливiсть областей України для банкiвської дiяльностi / р. Гриценко // Вiсник НБУ. – 2012. – Сiчень. – С. 22-25.

** Розраховано за: Бурунова О. Банкiвський сектор Захiдного релону України: iсторiя та сучаснi тенденцiї розвитку / О. Бурунова. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/.../Zb26_30.pdf

Додаток М

Таблиця М.1

Окремі показники розвитку науково-освітньої бази українських областей, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС у 2011 р.

Показники	Області, що входять до складу транскордонного регіону			
	Українсько-польського	Українсько-словацького	Українсько-угорського	Українсько-румунського
Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	103	15	15	57
Чисельність докторів наук в економіці регіону	1 231	153	153	601
Чисельність кандидатів наук в економіці регіону	7 982	863	863	3 722
Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт, тис. грн.	363 047,1	31 947,5	31 947,5	138 465,5
Кількість вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації	32	6	6	18
Чисельність студентів, тис. осіб	177,0	22,2	22,2	82,6
Частка студентів у загальній чисельності населення, %	3,67	1,77	1,77	2,34

* Розраховано за даними головних управлінь статистики у Волинській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях.

Наукове видання

Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 8. Транскордонне співробітництво / відп. ред. Н. А. Мікула. – 2013. – 372 с.

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

Комп'ютерний макет:
П.С. Попадюк

© Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013

Підп. до друку 08.11.2013 р. Формат 60×84/16. Папір офс. №1. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 25,11. Наклад 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено в Інституті регіональних досліджень НАН України.
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Видруковано в ПП «Арал».
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.